

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANA BİLİM DALI
SINIF ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

**TÜRK EĞİTİM TARİHİ AÇISINDAN
MODERNLEŞME SÜRECİNDEKİ TÜRK
EĞİTİM SİSTEMİNE İZMİR İKTİSAT
KONGRESİ KARARLARININ ETKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

Erdal İNCEBACAK

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Nusrettin YILMAZ

Erzincan-2019

TEZ BİLDİRİMİ

“Türk Eğitim Tarihi Açısından Modernleşme Sürecindeki Türk Eğitim Sistemine İzmir İktisat Kongresi Kararlarının Etkisi” isimli “**Yüksek Lisans**” tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim. 01/08/2019

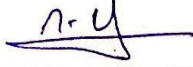

Erdal İNCEBACAK

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Erdal İNCEBACAK'a ait Türk Eğitim Tarihi Açısından Modernleşme Sürecindeki Türk Eğitim Sistemine İzmir İktisat Kongresi Kararlarının Etkisi adlı çalışma, jürimiz tarafından İlköğretim Anabilim Dalının Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman / Jüri :Dr. Öğr. Üyesi Nusrettin YILMAZ

Jüri :Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan KURU

Jüri :Dr. Öğr. Üyesi İhsan ÜNLÜ

**TÜRK EĞİTİM TARİHİ AÇISINDAN MODERNLEŞME
SÜRECİNDEKİ TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE İZMİR İKTİSAT KONGRESİ
KARARLARININ ETKİSİ**

Erdal İNCEBACAK

**Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
İlköğretim Ana Bilim Dalı, Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2019

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Nusrettin YILMAZ

ÖZET

Eğitim, temelde bireye istenilen yönde davranış kazandırma sürecini ifade etmekle birlikte toplumsal bir olgudur. Eğitim sistemleri toplumların yapısına göre şekillenmekte ve şartlara uygun olarak yenilikler ve düzenlemeler ile değişime uğramaktadır. Bu değişim genellikle toplumun ve çağın ihtiyaçlarına göre düzenlenmektedir. Eğitimdeki değişikliklerin bir süreç içerisinde ortaya çıkmasıyla da eğitim tarihi oluşmaktadır.

Eğitim tarihi, her türlü eğitim faaliyetlerinin araştırılması olarak ifade edilebilir. Geçmişten günümüze kadar geçen süre içinde toplumun değerlerine göre değişen her türlü örgün, yaygın eğitim çalışmaları, insan yetiştirme amacıyla hazırlanan programlar, açılan okullar, kademeleri ve bu kademelerde yer alan öğretmenler hakkında bilgi verilmesi olarak düşünülebilir.

Bu çalışmada, Türk eğitim tarihi açısından modernleşme sürecindeki Türk eğitim sistemine İzmir İktisat Kongresi kararlarının etkisi araştırılmaktadır. İzmir İktisat Kongresi yeni Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan 8 ay önce 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Alınan kararların fikri temellerini daha iyi anlamak için yenileşmeye ihtiyaç duyulmanın başladığı Tanzimat dönemi, Mutlakiyet,

Meşrutiyet ve Milli mücadele dönemlerinde gerçekleştirilen eğitim faaliyetlerine değinilmiştir. Bu dönemlerdeki toplumsal yapıdaki değişikliklere uygun olarak yenileşme faaliyetlerine ihtiyaç duyulmuştur. Yenileşme faaliyetlerinin halka indirgenmesi için eğitime ayrı bir önem verilmiştir. Var olan eğitim sistemi değiştirilmeden daha donanımlı eğitimci yetiştirmeye özen gösterilmiştir. Fakat öğretmen sayısının azlığından dolayı istenen değişimler halka ulaştırılamamıştır.

Milli mücadele ve Cumhuriyet döneminde ise eğitimden yeni bir yönetim biçiminin kurulmasında, yeni bir toplumsal düzenin oluşturulmasında, yeni düzene uygun değerlerin öğretilmesi ve buna bağlı olarak milli ruhu ayağa kaldırarak ihtiyaç duyulan iktisadi kalkınmanın ortaya çıkartılmasında en büyük rolü oynaması beklenmiştir. Hedef en ücre köşeye eğitimle ulaşmaktır. Bu modernleşme sürecindeki Osmanlı'nın ve yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti eğitim sisteminin en büyük problemlerinden biridir. Şimdiye kadar eğitim açısından dikkati çekmemiş olan bu alandaki ilk hareket 1923 yılında İzmir'de toplanan I. İktisat Kongresidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin temel eğitim politikalarının belirlendiği İzmir İktisat Kongresi, hazırlanışı, kongrenin toplanma süreci ve alınan kararların ortaya konulması şeklinde detaylı olarak ele alınmıştır. Ayrıca kongrede alınan kararların değerlendirilmesi, tarihi süreçte uygulanışı ve eğitimsel yapıya etkisi üzerine bir değerlendirme yapılarak çalışma sonlandırılmıştır. Taşıdığı eğitsel değer açısından İzmir İktisat Kongresi (Türkiye İktisat Kongresi) burada araştırmamıza konu olmuştur.

Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden tarihi araştırmalar başlığı altında doküman analizi kullanılmıştır. Bu süreçte eğitim ile ilgili araştırma, makale, tez, kitap ve internet kaynaklarından yararlanılmış ve dokümanlar içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İktisat ve Eğitim, İzmir İktisat Kongresi, Köy Enstitüleri, Maarif Meselesi, Modern Zihniyet, Türk Modernleşme Süreci.

**THE EFFECT OF IZMIR ECONOMIC CONGRESS DECISIONS ON
THE TURKISH EDUCATION SYSTEM IN THE MODERNIZATION
PROCESS OF TURKISH EDUCATION**

Erdal İNCEBACAĞ

**Erzincan Binali Yıldırım University, Institute of Social Sciences,
Department of Primary, Elementary Teaching Science**

M. A. Thesis, July 2019

Thesis Supervisor: Assist. Prof. Nusrettin YILMAZ

ABSTRACT

Education is basically a social phenomenon that expresses the process of giving the individual the desired direction of behavior. Educational systems are shaped according to the structure of the societies and are being changed by innovations and regulations in accordance with the conditions. This change is usually tailored to the needs of society and the age. With the emergence of changes in education in a process, the history of education is formed.

History of education can be expressed as research of all kinds of educational activities. It can be considered as giving information about all kinds of formal, non-formal education activities, programs prepared for the purpose of raising people, schools opened, their levels and the teachers in these levels which change according to the values of the society from past to present.

In this study, the effect of the decisions of Izmir Economy Congress on the Turkish education system in the process of modernization in terms of the history of Turkish education is investigated. Eight months ago before the founding of the new Republic of Turkey February On March 4th-17th, 1923 the Izmir Economy Congress was collected. In order to understand better the intellectual foundations of the decisions

taken, the educational activities carried out during the Tanzimat period, the Autorocy period, the Constitutional Monarchy and the National Struggle periods in which the need for innovations began. In accordance with the changes in the social structure of these periods, renewal activities were needed. In order to disseminate the innovation activities to the public, special attention was given to education. Care has been taken to train more equipped educators without changing the existing education system. Due to the shortage of school teachers, the desired changes could not be made.

In the period of the National Struggle and the Republic, Education was expected to play a major role in the establishment of a new form of government, in the formation of a new social harmony, to teach the values appropriate to the new order and in consequence, to bring up the national spirit and reveal the economic development needed.

The goal has been to reach the most remote corner with education. This has become one of the biggest problems for the Ottoman Empire in the modernization process of the education system and the newly established Republic of Turkey. The first movement in this field, which has not attracted attention in terms of education so far, was the First Economic Congress in Izmir in 1923. The Izmir Economic Congress which determines the basic education policy of the Republic of Turkey, preparation, form the collection process and to determine the decisions taken by the congress were discussed in detail. In addition, the study was concluded by evaluating the decisions taken at the congress, its implementation in the historical process and its impact on the educational structure. In terms of educational value it carries the Izmir Economic Congress (Turkey Economic Congress) has been the subject of our research here.

The method of the study was made by using document analysis method in history research which is one of the qualitative research methods. In this process, research, articles, theses, books and internet resources related to education were utilized and the documents were examined by content analysis method.

Key Words: Economics and Education, Izmir Economy Congress, Village Institutes, Education Issue, Modern Mentality, Turkish Modernization Process.

ÖN SÖZ

Tezimle ilgili çalışmalarım sırasında yol gösterici fikirleriyle destek veren değerli bilim insanları; Prof. Dr. Kaya Tuncer ÇAĞLAYAN, Prof. Dr. Erdoğan BAŞAR, Prof. Dr. Mustafa ERGÜN, Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK'e teşekkürlerimi sunarım. Milli Kütüphanenin güler yüzlü çalışanlarına, Ankara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi kütüphane çalışanlarına anlayışlarından ötürü teşekkür ederim.

Değerli jüri üyesi hocalarım Dr. Öğr. Üyesi İhsan ÜNLÜ ve Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan KURU'ya tezime sağladıkları katkılardan dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans süreci boyunca desteğini esirgemeyen, sürekli yanımda olan, hem arkadaş hem yol gösteren değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Nusrettin YILMAZ'a özellikle teşekkürlerimi sunarım.

En mutlu anlarımda olduğu gibi en zor zamanlarımda da daima yanımda olan eşim Belgin BAL İNCEBACAK'a ve kıymetli oğlum Kaan Alp'e sonsuz sevgilerimi sunarım.

Beni, bugünlere kadar büyütüp yetiştiren aileme de şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Erdal İNCEBACAK-2019

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ	I
TEZ KABUL TUTANAĞI	II
ÖZET	III
ABSTRACT	V
ÖN SÖZ.....	VII
KISALTMALAR	XIII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XIV
GİRİŞ.....	1
I. YÖNTEM	4
A. Veri Toplama Aracı	6
B. Veri Toplama Süreci.....	7
C. Verilerin Analizi	8
D. Önem.....	10
E. Amaç	11
II. MODERNLEŞME SÜRECİ VE EĞİTİMDE YENİLEŞME	14
A. Eski Türklerde Eğitim.....	16
1. İslamiyet Öncesi.....	17
2. İslamiyet Sonrası.....	18
B. Tanzimat Öncesi Eğitim	18
1. Sıbyan/Mahalle Mektepleri.....	18
2. Medreseler.....	19
3. Enderun	22
4. Osmanlıda Vakıf ve Eğitim İlişkisi.....	22

5.	Osmanlı ve Matbaa	23
6.	Lale Devri	24
C.	Tanzimat Dönemi	28
1.	Tanzimat Fermanı	28
2.	Islahat Fermanı.....	33
3.	Maarif-i Umumiye Nezareti.....	33
4.	Maarif-i Umumiye Nizamnamesi	36
5.	Tanzimat Döneminde Sivil ve Askeri Okullar.....	41
a)	Sıbyan Mektepleri	41
b)	Ortaöğretim Kurumları.....	42
(1)	Rüştiye	42
(2)	İdadi Okulları	44
(3)	Sultaniler	45
c)	Yükseköğretim Kurumları.....	47
(1)	Darülfünun	47
(2)	Sivil Yüksek Okullar.....	48
(3)	Askeri Okullar.....	49
d)	Yabancı ve Azınlık Okulları.....	50
(1)	Yabancı Okullar	50
(2)	Azınlık Okulları	51
e)	Meslek Okulları	52
(1)	Tanzimat Dönemi Mesleki Eğitim.....	52
(2)	Öğretmen Okulları: Darülmuallimin ve Darülmuallimat.....	53
D.	I. Meşrutiyet, Mutlakıyet ve II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim.....	56

1.	I. Meşrutiyet Dönemi ve Eğitim	56
	a) Genel Durum	56
2.	Mutlakiyet Dönemi ve Eğitim.....	57
	a) Genel Durum	57
	b) Mutlakiyet Döneminde Öğretmen Yetiştirme	59
3.	II. Meşrutiyet ve Eğitim	60
	a) İlköğretim	62
	b) Ortaöğretim.....	63
	c) Mesleki ve Teknik Eğitim	63
	d) Ziraat Okulları	64
	e) Askeri Okullar	65
	f) Yabancı Okullar.....	66
	g) Yükseköğretim	66
	h) II. Meşrutiyet Devrinde Öğretmen Yetiştirme	68
4.	II. Meşrutiyet Devrinde Eğitime Yapılan Öneri ve Tartışmalar	73
	a) Emrullah Efendi.....	73
	b) Satı Bey	73
	c) Tevfik Fikret.....	74
	d) Ziya Gökalp	76
	e) Mehmet Akif Ersoy	78
	f) İsmail Hakkı Baltacıoğlu.....	79
	g) Prens Sabahattin	80
	h) Ethem Nejat	81
	i) İsmail Mahir Efendi.....	81

j) Ahmet Tevfik.....	82
k) M. Şemsettin Günaltay	83
III. MİLLİ MÜCADELE, İZMİR İKTİSAT KONGRESİ, CUMHURİYET VE EĞİTİM.....	85
A. Milli Mücadele Dönemi.....	85
1. Milli Mücadele Yıllarında Öğretmen ve Okullar.....	88
2. Maarif Kongresi	90
B. İzmir İktisat Kongresi (Türkiye İktisat Kongresi)	92
C. Cumhuriyet Dönemi	97
1. Mustafa Kemal'in Eğitim Anlayışı.....	98
2. Tevhid-i Tedrisat.....	101
3. Türkiye'ye Davet Edilen Yabancı Eğitimciler ve Görüşleri.....	105
4. Köy Muallim Mektepleri	106
IV. BULGULAR.....	108
V. SONUÇ VE TARTIŞMA.....	118
A. İzmir İktisat Kongresinde Kabul Edilen Esasların İncelenmesi:	118
B. Genel Eğitim Açısında İzmir İktisat Kongresi Sonuçları:	128
C. Eğitim Felsefesi Açısında İzmir İktisat Kongresi Kararlarının Etkisi: 129	
D. Köy Enstitülerinin Kurulması Noktasında İzmir İktisat Kongresi Kararlarının Etkileri:.....	131
VI. ÖNERİLER.....	133
KAYNAKLAR.....	134
VII. EKLER.....	151
İzmir İktisat Kongresi Kararları	151

a) Misak-1 İktisadî Esasları	151
(1) Çiftçi Grubunun İktisadî Esasları.....	152
(2) Tüccar Grubunun Esasları.....	162
(3) Sanayi Grubunun İktisat Esasları.....	176
(4) İşçi Grubunun İktisat Esasları	179
(5) İfade-i Mahsusa.....	182

KISALTMALAR

&	:Ve
AAM	:Atatürk Araştırma Merkezi
AGE	: Adı Geçen Eser
AKDTYK	: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
SD	:Söylev ve Demeçler
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
vb.	:Ve benzeri

ŞEKİLLER LİSTESİ

		Sayfa No
Şekil 1	Tanzimat Arefesinde Eğitim	31
Şekil 2	Abdülmecit Devrinde Eğitim “1839-1861”	35
Şekil 3	Abdülaziz Devrinde Kurulan Eğitim Müesseseleri	37
Şekil 4	İzmir İktisat Kongresi Esasları	115
Şekil 5	İzmir İktisat Kongresi Kararlarında Eğitim İle İlgili Geçen Kavramlar	116

GİRİŞ

Türk eğitim tarihi açısından modernleşme sürecindeki Türk Eğitim sistemine etki eden birçok faktör vardır. İzmir İktisat Kongresi kararları da bunlardan biridir. Bu araştırmada sözü edilen etki incelenmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamda, Türk eğitim sisteminin modernleşme süreci, Lale devri ıslahatlarından başlayarak yaklaşık, iki yüz beş yıllık bir yenileşme dönemi şeklinde ele alınmıştır. Böylece modernleşme yönündeki çabalar İzmir İktisat Kongresi kararları üzerinden tartışılarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarına kadar ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Bilim ve teknolojiyeeki değişimler 21. yüzyılda birçok alanda değişikliğe neden olduğu gibi benzer şekilde eğitim sistemini de değiştirmiştir. Toplumların modernleşmeleri içinde değişimlere ihtiyaç duyulmaktadır. Değişim çeşitli ihtiyaçları beraberinde getirmektedir. İhtiyaçlar doğrultusunda da eğitim sistemleri yapılandırılarak değiştirilmiştir. Eğitim sistemi aynı zamanda bir devletin toplumsal, sosyal ve kültürel açıdan gelişimini de göstermektedir. Eğitim politikaları milletin şekillenmesinde kullanıldığı için birçok ilke ve değerleri içinde barındırmaktadır.

Modernleşme süreciyle ilgili olarak Bernard Lewis¹ Türkiye'nin inşasına etki eden üç esas etki akımından bahsetmektedir. Bunlar, İslâmî unsur, Türk unsuru ve mahalli unsurdur. Bu üç unsur Türk modernleşmesinin tarihsel gelişimini anlatmaktadır. Modernleşme aşamasında ayrıca bir unsurun daha eklendiğini bu unsurlarda aslında Türkiye'de mevcut düzene karşı yıkıcı bir darbe vuran Batı unsuru olduğunu ifade etmiştir. Batılılaşma, modernleşme aşamasında etkisini göstermiştir. Osmanlı devletinde yapılan birçok yeniliğin batılılaşma etkisi ile yapıldığı bilinmektedir.

Osmanlı devletinde eğitim kurumları devletin hem kültürünü hem de değerlerini yansıtmaktadır. Osmanlı devletinin eğitim kurumları zengin hayırseverler ve vakıflar aracılığıyla yürütülmüştür. 18. yüzyıla kadar eğitim faaliyetleri bu şekilde devam

¹ Bernard Lewis, *The Emergence of Turkey Oxford University Press*, 2nd Edition, 1969, s.16

etmiştir. Sonrasında Avrupa'daki Rönesans ve reform hareketleri, skolastik düşünce ve laik eğitime geçilmesiyle Osmanlı devleti kendi eğitim sisteminde değişiklik yapmadığı için yeni duruma ayak uydurmakta zorlanmıştır. Eğitim tarihçileri, Osmanlı Devleti okullarının, yeni sisteme ayak uydurmadığını ve medreselerin bozulduğunu aynı zamanda bilimsel yöntemlerden uzak kalındığını ve derslere giren hocaların bilimsel kişilikten uzak olduklarını ifade etmişlerdir. Medreseden mezun olanların kaliteli eğitim almaması ve verememesinden kaynaklanan gitgide kötüleşen bir eğitimden söz etmektedirler. Osmanlı Devleti'nde, yenileşme hareketleri batılılaşma olarak algılandığı için yapılan her yenilik modernleşmeye bir adım olarak görülmüştür.

Tanzimat'tan beri eğitimde yapılan yenileşme hareketleri, İzmir İktisat Kongresinin hem temelini oluşturmuş hem de yeni kurulacak devletin temelini atmakta önemli rol oynamıştır. İzmir İktisat Kongresi ekonomik, toplumsal, siyasi ve hukuki olarak Türk Eğitim sistemini etkilediği düşünülmektedir. Bu açıdan önemli olan İzmir İktisat Kongresi kararlarının ayrıntılı olarak incelenmesi alana katkı sağlayacaktır. Eğitim araştırmalarının geçmişe yönelik olmasına rağmen, günümüz için de alana katkı sağlayacak ve geleceğe yön vermesi bakımından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada modernleşme ve yenileşme açısından eğitim eski Türk devletlerinden itibaren ele alınmış, Osmanlı Devletinin selefi Selçuklu devletinden miras kalan eğitim sistemi Osmanlı devletinin modernleşme çalışmalarına hız verdiği Lale devrine kadar incelenmiştir. Lale devri sonrası yapılan eğitimde modernleşme çalışmaları ayrıntılı olarak incelenip, devamında Tanzimat döneminde eğitimdeki modernleşme çalışmalarının neler olduğu ve neden nispi kaldığının sebepleri ayrıntılı şekilde açıklanmıştır. Meşrutiyet ve mutlakiyet döneminde ise yapılan reformların modernleşmeye olan katkıları ve halka yayılamama sebepleri ve bu çalışmaların kısmi, nispi, yerel, şahsi kalma sebepleri irdelenmiştir. Sonrasında milli mücadele döneminde Mustafa Kemal ve arkadaşlarının eğitimin tüm halka yayılması gereken bir olgu olduğunu ve bunun için yapılan çalışmalar ayrıntılı şekilde ortaya konulmuştur.

Osmanlı Devleti, sadece sıbyan okulları aracılığıyla eğitimi halkın tamamına yayılması gereken bir faaliyet olarak görmüştür. Cumhuriyet ile ortaya çıkan anlayışla

birlikte eğitim, halkın tamamına ve her kademedede yayılması gereken bir hak olarak algılanmıştır. Çalışmamızda İzmir İktisat Kongresi ile alınan eğitsel kararların, eğitimi halkın tamamına yaymayı planlandığı ve modernleşmenin oluşmasına katkı sağlama düşüncesini beslediği ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Bu tez ile modernleşen bir Türkiye'nin İzmir İktisat Kongresi kararlarını almaya yetecek bir zihniyete ulaştığını, o zihniyetin de İzmir İktisat Kongresi kararlarını alarak köy enstitüleri kurmayı hedeflediği ileri sürülmektedir. Genelde, Dewey'in 1924 yılında Türkiye'ye gelip *"köy okulları için özel köy öğretmen okulları kurulmasını ve köy okullarının programlarının, çevrenin iş hayatı göz önünde tutularak ayarlanması gerektiğine"* dair görüşü bu bağlamda yaygın olarak kullanılmaktadır. Buna göre, köy enstitülerinin kurulmasına öncülük eden kişinin Dewey olduğu iddia edilmektedir. Hâlbuki tarih olarak, 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi, Dewey'in 1924'te Türkiye'ye gelmesinden öncedir. Dolayısıyla köy enstitülerinin kuruluş aşaması sadece Dewey'in önerisi üzerine değildir. Çünkü daha öncesinde Mustafa Kemal ve arkadaşlarının 1922 yılında gerçekleşen Eğitim Kongresindeki ifadeleri ve 1923 yılında İzmir İktisat kongresinde alınan kararlar ortadadır. Esas itibariyle köy enstitülerinin açılmasıyla ilgili bir zihniyet 1922 yılından beri vardır. Bu zihniyet 1923 yılında İzmir İktisat Kongresinde aldığı kararlarla köy enstitülerinin açılmasının zeminini de oluşturmuştur.

I. YÖNTEM

Bu araştırmanın yöntemi nitel araştırma yöntemlerinden tarihi araştırmadır. Tarihi araştırmalar, geçmişte yaşanan durumları anlamaya, açıklamaya ve yorumlamaya yönelik çalışmalar olduğundan betimsel araştırma olarak kabul edilmektedir.² Tarihi araştırma yöntemlerinde araştırmacı, farklı türden veri kaynakları kullanabilir. Kaynak olarak olayın yaşanmış olduğu zamana ait gazeteleri, dergileri, kitapları, araştırma raporlarını, yazışmaları, resmi belgeleri ve çeşitli mektupları ve diğer kaynakları ayrıntılı bir şekilde inceleyerek verileri toplayabilir³. Araştırmacı, konu ve olaylara ilişkin derinlemesine araştırma yapmaya çalışırken, farklı kaynaklardan elde ettiği bilgilerden yola çıkarak bütüne ulaşmak ve bir sentez yapmak zorundadır.

Tarihi araştırmalarda belgelerin ilgili olguyu yansız olarak yansıtıp yansıtmaması *iç geçerlik* göstergesidir. Belgeyi inceleyenlerin doğru anlaması da bu kapsamdadır⁴. Araştırmacının, araştırmanın iç geçerliliğinin düşmemesi için, toplamış olduğu kaynakları dış ve iç geçerliliğine uygun olarak tarafsız ve eleştirel bir bakışla incelemesi gerekmektedir.⁵ Karasar'da⁶ benzer açıklamalarda bulunmuştur. Araştırmacı tarihsel veri kaynaklarından geçerli ve güvenilir veriler toplayıp, doğru sonuçlara ulaşmak için, toplanan her veriyi geçerlik ve önem bakımından eleştiri süzgecinden geçirmelidir. Belgelerin ilgili döneme, kişiye, kuruma, olguya ait olması *dış geçerlik* göstergesidir.⁷ Araştırmacı, çalışmasının dış geçerliliğinin düşmemesi için, toplamış olduğu kaynakların ilgili döneme ait olduğunu iyi tespit etmelidir.

Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Doküman incelemesi yöntemi,

² Ali Gurbetoğlu, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2014, s.56

³ Gurbetoğlu, s.56

⁴ Gurbetoğlu, s.56

⁵ İsmail Karakaya, *Bilimsel araştırma yöntemleri*. A. Tanrıöğen (Ed.), Bilimsel araştırma yöntemleri içinde (2.baskı, ss.55-84). Ankara: Anı Yayınları, 2011. s.63

⁶ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Nobel yayıncılık 2012, s.78

⁷ Gurbetoğlu, s.56

tarihçiler, antropologlar ve dilbilimciler tarafından kullanılan geleneksel bir yöntemdir. Nitel araştırmalarda elde edilen dokümanlar, etkili bir şekilde kullanılması gereken ve önemli bilgiler içeren veri kaynaklarıdır.⁸

Bu tür araştırmalarda, araştırmacı, ihtiyacı olan veriyi gözlem veya görüşme yapmadan elde edebilir. Dökümanlar; filmler, videolar, fotoğraflar, ders kitapları, program yönergeleri, okul içi ve dışı yazışmalar, öğrenci kayıtları, toplantı tutanakları, basın açıklamaları, resmi belgeler, öğretmen dosyaları, mektuplar, yıllık kurum raporları vb. olabilir⁹. Bu çalışma için esas unsur belge odaklı olduğundan, doküman incelemesi çalışmanın gerekliliklerini karşılayacak en uygun yöntem olarak görülmüştür. Nitel araştırmaların temel farklılığı, araştırma sürecinde elde edilen verilerin nitel veriler olmasıdır. Bu tür veriler, nicel araştırmalarda olduğu gibi çoğu defa sayılara indirgenemez. Her ne kadar nitel yöntemlerle toplanan veriler üzerinde bazı istatistiksel analizler yapmak mümkün ise de, nitel araştırmalarda temel amaç, sayılar yoluyla sonuçlara ulaşmak değil, okuyucuya araştırılan konuyla ilgili betimsel ve gerçekçi bir resim sunmaktır.

Eğitim tarihi araştırmalarında da en fazla başvuru doküman incelemesi, genellikle uzak geçmişe dair araştırma yapan tarihçilerin ve arkeologların, bir kültür veya medeniyetin geçmişine ilişkin özelliklerin belirlenmesi ve anlaşılmasına yönelik araştırmalarında kullanılır. Bu yöntemle araştırmacı, elde ettiği belgeleri belirli bir çerçevede ve birbiriyle ilişkilendirerek, ilgili kültür veya medeniyete ilişkin, bütüncül bir resim elde etmeye çalışır. Doküman incelemesi yöntemi, geçmiş toplumlara ait kültürler, gelenekler, kurumlar, yaşantılar ve devlet politikalarına ilişkin bilgilerin elde edilmesi sürecinde işlevsel bir yere sahiptir¹⁰. Doküman incelemesini kullanan tarihçiler ve arkeologlar, geçmiş hakkında bugün bildiğimiz şeylerinin pek çoğunu, bu yazılı kaynakların analizi yoluyla günümüze ulaştırmışlardır. Bu anlamda yazılı

⁸ Yıldırım ve Şimşek, s.187

⁹ Yıldırım ve Şimşek, s. 40.

¹⁰ Hüseyin Şimşek, "Methodical Problem in The Researches of Educational History", Ankara University, *Journal of Faculty of Educational Sciences*, 2009, 42(1), s. 40.

malzemeler, geçmiş hakkında bilinmeyen pek çok şeyi sunan, çok değerli bilgi kaynaklarıdır.

Bu açıdan bu araştırma için dokümanlar önemli bir yere sahiptir. Çünkü ortaya konulmak istenilen düşüncelerin fikri temelleri geçmiş tarihlerde yapılmış olan kaynaklardan elde edilmektedir. Ortaya konulmak istenilen düşüncelerin incelenmesi, yorumlanması için dokümanlardan faydalanılacaktır. Bu açıdan doküman analizi bu araştırma için çok önemlidir.

A. Veri Toplama Aracı

İzmir İktisat Kongresi kararlarının modernleşme ve eğitim açısından etkilerinin incelendiği bu çalışmada İzmir İktisat Kongresi kararlarının yer aldığı kitaplar ana kaynak olarak kullanılmıştır. Ayrıca İzmir İktisat Kongresi ile ilgili yazılmış eğitim ve modernleşmeyi içeren çalışmalar da bu tez kapsamında incelenmiştir. Ayrıca İzmir İktisat Kongresi kararlarının fikri temellerini oluşturan alt yapının oluşmasını sağlayan Türk Eğitim sistemi ve modernleşme sürecini içeren kaynaklara (Ülker¹¹, Ergün¹², Unat¹³, Kodaman¹⁴, Doğan¹⁵, Tekeli¹⁶ v.b.) ulaşılmıştır. Bu kaynaklar ile eğitimde modernleşme süreci incelenmiş ve Köy Enstitülerinin açılmasının fikri temellerinin nerede ve nasıl atıldığı aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Eğitim ile ilgili yapılan araştırmalar, makaleler, tezler, kitaplar ve internet kaynaklarından yararlanılarak süreç incelenmiştir. Bu çalışmada özellikle Hukuk alanında çalışmaları olan Hafizoğulları'nın¹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Devletinin fikri

¹¹Ülker Akkutay, "Osmanlı Devletinin Son ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Eğitim Sistemine Genel Bir Bakış" *Mustafa Necati Sempozyumu 9-11 Mayıs 1991 Kastamonu*, Kastamonu Eğitim Yüksekokulu Yayınları No:6

¹²Mustafa Ergün, "Batılılaşma Dönemi Osmanlı Eğitim Sisteminin Gelişimine Mukayeseli Bir Bakış", *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi*, İstanbul, İRCİCA yay. 2001.

¹³Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1964

¹⁴ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK Basımevi Ankara 1999, s.X; Kaya, s.73.

¹⁵ İsmail Doğan, "Cumhuriyetin Devraldığı Eğitim Sistemi" *Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü Atatürk Kültürü 1920-1938*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları:387, Ankara

¹⁶ İlhan Tekeli, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler" *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi C.2*, İletişim Yayınları 1985, İstanbul

¹⁷Zeki Hafizoğulları, *Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Fikri Temelleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.

temellerini incelediği çalışmasında milli toplum başlığı altında; Wilson ve Başgöz'ün¹⁸ yazdığı Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk adlı kitabında Cumhuriyet devrinde modern eğitimin kurulması başlığı altındaki yeni eğitim sistemi aramaları kısmında Başgöz'ün¹⁹ Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk adlı kitapta İzmir İktisat Kongresi kararlarının eğitime etkisine vurgu yapmışlardır.

Modern eğitim ve İzmir İktisat Kongresi kararları ile ilgili Ahmed²⁰; Akyüz²¹; Akyüz²²; Altunya²³; Arayıcı²⁴; Atuf²⁵; Berkes²⁶; Binbaşoğlu²⁷; Ergün²⁸; Hergüner²⁹; İktisat Esaslarımız³⁰; İnan³¹; Koçer³²; Lewis³³; Ökçün³⁴; Sakaoglu³⁵; Tekeli³⁶; Tekeli ve İlkin³⁷; Ülken³⁸ ana kaynaklar incelenmiştir.

B. Veri Toplama Süreci

Tarih araştırmalarında sıkça kullanılan dokümanların incelenmesi belirli aşamalarda gerçekleşir. Ancak her araştırmacı için, araştırma probleminin niteliğine, doküman incelemesinde elde etmeyi hedeflediği veriye ve dokümanları hangi ölçüde

¹⁸İlhan Başgöz ve Howard Wilson, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Milli Eğitim ve Atatürk*, Ankara, Dost Yayınları, 1968, s. 124.

¹⁹İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2005.

²⁰Feroz Ahmed, *The Making of Modern Turkey*, Routledge, Taylor & Francis e-Library, 2003, s.74

²¹Yahya Akyüz, "Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Kasım 1987, Cilt: IV, Sayı: 10, s. 71-90.

²²Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2009*, Pegem Akademi, 15.Baskı, Ankara, 2009

²³Niyazi Altunya, *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Deneyimi (1848 – 2008)*, Eğitimiş Yayınları, İstanbul, 2008

²⁴Ali Arayıcı, *Kemalist Dönem Türkiye'sinde Eğitim Politikaları ve Köy Enstitüleri*, Ceylan Yayınları, 1999

²⁵Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, C: II, İstanbul 1932.

²⁶Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978

²⁷Cavit Binbaşoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2009

²⁸Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi, (2. Baskı)*, Ocak Yayınları, Ankara, 1997

²⁹Mustafa Hergüner, *İzmir İktisat Kongresi İçin İstanbul'da Yapılan Çalışmalar*, İstanbul, 2006

³⁰*İktisat Esaslarımız*, 17 Şubat 339: 4 Mart 339 Tarihine Kadar İzmir'de Toplanan İlk Türk İktisat Kongresi'nde Kabul Bulunan Esaslar Ve İrat Olunan Nutuklar, İzmir, Anadolu Matbaası

³¹Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*, Ankara, 1989

³²Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, Ankara, MEB, 1992.

³³Lewis, 1969

³⁴Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir Haberler-Belgeler- Yorumlar*, Ankara, 1971

³⁵Necdet Sakaoglu; *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003

³⁶Tekeli, a.g.e.

³⁷İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 1999

³⁸Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları:2765, İstanbul 2013

kapsamlı ve derinlemesine incelemek isteğine bağlı olarak, bu aşamalar yeniden yorumlanabilir. Doküman incelemesinde genellikle şu işlemler yapılır:

Dokümana ulaşma; Milli Kütüphane, Ankara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi Merkez kütüphaneleri taranmıştır. Burada kaynak olarak olayın yaşanmış olduğu zamana ait gazeteleri, dergileri, kitapları, araştırma raporlarını, yazışmaları, resmi belgeleri ve çeşitli mektupları tezleri, arşiv belgelerini, makale ve diğer kaynakları veri tabanlarında yer alan çalışmalar kullanılmıştır.

Dokümanların orijinalliğinin kontrol edilmesi; orijinal Arapça dosyalara ulaşılmıştır. Dosyalar alanında uzman kişiler tarafından çevrilerek diğer çeviri kaynaklar ile benzerliği test edilmiştir. Dokümanların incelenmesi ve anlaşılması; ulaşılan kaynaklar modernleşme açısından ve ilköğretimdeki eğitim çalışmalarını açısından irdelenmiştir. Veri toplama sürecinde Osmanlıca İzmir İktisat Kongresi kararları günümüz Türkçesine çevrilmiş ve bu konuda alan uzman görüşü alınmıştır. Dokümanlardaki verilerin analiz edilmesi, ulaşılan veriler ile İzmir İktisat Kongresi kararlarında geçen eğitim ve modernleşme kavramları ve İzmir İktisat Kongresi kararları konu başlıklarına göre sınıflandırılmıştır. Verilerin kullanılması, sınıflandırılan başlıklar içinde verilerin eğitim ve modernleşme açısından incelenmiştir. Sonrasında verilerin Köy Enstitülerinin açılmasına öncülük eden kararları belirlenmiş ve gerekçeleri ile açıklanmıştır.

C. Verilerin Analizi

Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden tarihi araştırmalar başlığı altında doküman analizi kullanılmıştır. Dokümanlarda içerik analizi ile çözümlenmiştir. Veri toplama aşamasında çıkabilecek olası güçlükler, araştırmacı tarafından belirlenen bir veri seti hazırlamak ve bunlara ulaşmakla giderilebilir. Ancak toplanan verilerin, araştırmanın özünü oluşturan veri analizi ve raporlaştırma aşamalarında güçlükler çıkabilir.

Doküman incelemesine dayalı her araştırma, gerek kaynakları ve gerekse kaynakların içerikleri bakımından farklı özellikler taşır ve benzeri diğer araştırmalarda

kullanılan veri analiz yöntemleri aynen kullanılamaz. Doküman incelemesine dayalı her araştırma, veri analiz aşamasında bir takım yeni yaklaşımlar gerektirir. Bu nedenle araştırmacının, kendi araştırmasına esas olacak bir veri analiz planı geliştirmesi zorunludur. Genel olarak veri analizinde, şu sürecin izlenmesi önerilir:

Betimleme: Araştırmada toplanan verilerin, araştırma problemine ilişkin olarak neler söylediği, ya da hangi sonuçları ortaya koyduğunun saptanması. Bu bağlamda, elde edilen dokümanların, araştırma konusuyla ilgili ne tür bilgiler ortaya koyduğu üzerinde durulur.

Analiz: Araştırma için oluşturulan veri setinde, doğrudan görülmeyen ancak, kavramsal sınıflama ve kodlama yoluyla, temaların ve bu temalar arası anlamlı ilişkilerin ortaya çıkarılması sürecidir.

Yorumlama: Araştırmanın veri seti üzerindeki çalışmalar sonucunda, elde edilen bilgilerin ne anlama geldiği sorusunun, araştırmacı tarafından yanıtlanmasıdır. Veri analizinde “anlam” ön plana çıkmaktadır. Anlamın ön plana çıkması ise, betimleme ve analizi aşan ileri bir aşamadır. Bu süreçte elde edilen bulgular ilişkiyel biçimde yorumlanır. Verilerin anlamlandırılması, aynı zamanda, öznel bir süreçtir ve bu nedenle yorumların mutlak nesnellığı iddia edilemez. Görüldüğü gibi nitel verilerin analizi konusunda farklı kavram ve yaklaşımlar bulunmaktadır. Ancak bu farklı yaklaşımların üzerinde uzlaştığı konu verilerin betimlenmesi ve temaların ortaya çıkarılmasına verilen önemdir. Bununla birlikte, araştırmacının yorumları ve ortaya çıkan temaların anlamlı bir biçimde ilişkilendirilmesi nitel araştırmaların diğer ortak yönünü oluşturmaktadır. Literatürde yer alan farklı veri analiz türlerine rağmen, yapılan analizin derinliğine göre, veri analizini başlıca iki grupta ele almak mümkündür.

İçerik Analizi: İçerik analizi, nitel araştırmalarda önemli bir veri analiz yöntemidir. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analizinde, daha derin bir işleme tabi tutulur ve betimsel yaklaşımla fark edilmeyen kavram ve temalar içerik analiziyle keşfedilebilir. Bu amaçla toplanan verilerin, önce kavramsallaştırılması, daha sonra da ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir

biçimde organize edilmesi ve buna göre veriyi açıklayan temaların saptanması gerekmektedir.

Buraya kadar anlatılanlar genelde sosyal bilimlerde ve özellikle de tarih araştırmalarında kullanılan nitel araştırma yöntemlerine ilişkin bilgilerdir. Eğitim tarihi araştırmaları da bu genel tarih araştırma metodundan olabildiğince yararlanır. Yukarıda anlatılan yöntemle ilişkin tespitlerin eğitim tarihi araştırmaları için de geçerli olduğu söylenebilir. Bu alışma kapsamında İzmir İktisat Kongresi kararları konu başlıklarına göre sınıflandırılmıştır. İzmir İktisat Kongresinde Misak-ı İktisadî Esasları, ifti Grubunun İktisadî Esasları, Tüccar Grubunun Esasları, Sanayi Grubunun İktisat Esasları, İşçi Grubunun İktisat Esasları olarak 5 grupta incelenmiştir. Misak-ı İktisadî Esasları ve İşçi Grubunun İktisat Esasları tek başlıkta toplanırken, ifti Grubunun İktisadî Esasları 10 başlık altında, Tüccar Grubunun Esasları 20 başlık altında, Sanayi Grubunun İktisat Esasları 6 başlık altında toplandığı belirlenmiştir. Daha sonra bu başlıklar içinde yer alan esaslar tek tek irdelenmiş, eğitime ve modernleşmeye olan yansımaları literatürle desteklenerek irdelenmiştir.

D. Önem

Literatürde İzmir İktisat Kongresi kararları ile ilgili yapılan çok sayıda çalışma söz konusudur. Bunlar; iktisadi açıdan; Akyıldız ve Erođlu³⁹; Arslan ve Ay⁴⁰; Aytekin⁴¹; Ko⁴²; Koraltürk⁴³; Tokgöz⁴⁴; Varlı ve Bađdadı⁴⁵;

³⁹ Hüseyin Akyıldız ve Ömer Eroğlu, "Türkiye Cumhuriyeti dönemi uygulanan iktisat politikaları" *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 9 (1), 2004, s.43-62

⁴⁰ İbrahim Arslan ve Hakkı M. Ay, "Güneydoğu Anadolu Bölgesine yönelik uygulanan iktisadi politikalar". *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2007 (2), s. 411-423.

⁴¹ Ece Aytekin, *İzmir İktisat Kongresi'nden Dünya Ekonomik Bunalımına İzmir'de Tarımsal Etkinlikler*. Diss. DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2009, s.937.

⁴² Koç, İ. Ceyhan, "İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri" *Atatürk Dergisi* 3(1), 2000, s.145-167.

⁴³ Arzu Varlı ve Murat Koraltürk, "II. Meşrutiyet'ten Erken Cumhuriyet'e Milli İktisadın Sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi." *ağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 9.20 2010, s. 127-142.

⁴⁴ Erdiñ Tokgöz, *Atatürk Dönemi İktisat Politikaları*, B. Yediyıldız (der.), Atatürk'ten Günümüze Türkiye Ekonomisi içinde, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002, s.14-36

⁴⁵ Rifat Erdiñ Bağdadı, *Birinci İktisat Kongresi Ekonomik Felsefesinin Türkiye Ekonomisine Yansımalarının Analizi*, (Danışman: Prof. Dr. Mustafa Özateşler), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s.37

Yetim⁴⁶; hukuki açıdan; Hafızoğulları⁴⁷; Korkmaz ve Avsallı⁴⁸; Türkyılmaz⁴⁹; ve eğitim açısından, Banar ve Aslan⁵⁰ Öztürk⁵¹ şeklinde sıralanabilir. Eğitim açısından yapılan çalışmalar incelendiğinde Banar ve Aslan⁵² İktisat politikalarının, yasal düzenlemelerin ve teknolojik gelişmelerin yükseköğretimde muhasebe eğitime olan etkisi konusuna değinmişlerdir. Öztürk⁵³ ise İktisadi kalkınmada eğitimin rolünü incelemiştir. Her iki çalışmada İzmir İktisat kongre kararlarının iktisat açısından değerlendirmiştir. İncelenen çalışmalarda kongre kararlarının ilerleyen süreçteki yansımalarına değinilmediği tespit edilmiştir. Bu açıdan bu çalışmanın yapılmasına karar verilmiştir. Aynı zamanda köy enstitülerinin açılmasında John Dewey'in 1924 yılında Türkiye hakkında değerlendirmesinde "köy halkının eğitilmesi gerekir" sözünün etkisi olduğu görüşü yer almaktadır. Aslında Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından İzmir İktisat Kongresi kararlarının içinde Köy Enstitülerinin açılması ile ilgili kararların olduğu ve uygun zamanda açılmasına zemin hazırlandığı vurgulanmıştır. Bu açıdan bu tarihi belgenin incelenmesi tarihe bir ışık tutacaktır. Çünkü Köy Enstitülerinin kurulmasının fikri temellerinin modernleşme sürecinin başlangıcı ile başladığını ve İzmir İktisat Kongresi kararları ile resmileştiği yapılan incelemeler sonucunda belirlenmiştir. Bu açıdan bu belgenin ayrıntılı şekilde incelenmesi önem arz etmektedir.

E. Amaç

18. yüzyılın başlarında Batılı devletler yeni kıtalar keşfetmiş, Avrupa'ya kıymetli maden akımı başlamış, Avrupa'nın ticaret kapitalizmi, Avrupa'da servet birikimine yol açmıştır. Kuzey İtalya'da gelişen ticaretle birlikte, mimari ve güzel

⁴⁶ Ahmet Yetim, "İzmir İktisat Kongresi'nin 85. Yılında Türkiye Ekonomisinin Geldiği Nokta." AR-GE Bülten 2008, s. 18-24.

⁴⁷ Zeki Hafızoğulları, "Bir Kültür Ürünü Olarak Hukuk Düzeni." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 45,1, 1996, s.3-21.

⁴⁸ Adem Korkmaz ve Hüseyin Avsallı, "Türkiye'de Asgari Ücretin Hukuksal Yönü" *Journal of Alanya Faculty of Business/Alanya İşletme Fakültesi Dergisi* 4 (2), 2012, s.151-162.

⁴⁹ Türkyılmaz, 2013.

⁵⁰ Kerim Banar ve Ümmühan Aslan, "İktisat Politikalarının, Yasal Düzenlemelerin ve Teknolojik Gelişmelerin Yüksek Öğretimde Muhasebe Eğitime Olan Etkisi: EİTİA ve Anadolu Üniversitesi İİBF Örneği-I." *Muhasebe ve Finansman Dergisi* 42, 2009, s.90-102.

⁵¹ Nazım Öztürk, "İktisadi kalkınmada eğitimin rolü." *Sosyoekonomi* 1(1), 2005, s.27-44.

⁵² Banar ve Aslan, s.90-102

⁵³ Öztürk, s. 27-44.

sanatlarda bir canlanma yaşanmıştır. Rönesans yanında reform hareketlerini, aydınlanma çağını ve hümanizma hareketlerini getirmiştir. Ardından, Avrupa’da Sanayi Devrimi başlamıştır. Bu süreçte Osmanlı devleti Lale Devri döneminde savaş meydanlarındaki almış olduğu yenilgilerin sebeplerini ortadan kaldırmak ve Batı’ya ayak uydurmak için bir takım modernleşme çalışmalarına başlamıştır. Batılılaşma hareketi Osmanlı devletinde ilk olarak askeri ve siyasi alanlarda olmuştur. Padişah ve sadrazamın yetkisinde yapılan değişikliklerin halka ulaşmaması sebebiyle kısmi kaldığı söylenebilir. Tanzimat dönemine gelindiğinde ise modernleşme hareketlerine hız verilmiştir. Tanzimat fermanı ile batılılaşma hareketleri başlamış fakat var olan eski kurumlara dokunulmadığı için yenilikler iki başlılığı tetiklemiştir. Avrupa’ya elçiler gönderilmiş, meslek liseleri açılmış fakat istenilen düzeyde eğitim halka indirgenememiştir. Bu açıdan bu dönemde de yapılan yenilikler devlet eliyle ancak kısmi kalmıştır. Bir açıdan devlet kendi yaptığı reformların doğal sonuçlarından ilk önce kendisi rahatsız olmuş, yaşanan süreci yönetmemenin sıkıntısı içine girmiştir⁵⁴. I. Meşrutiyet döneminde modernleşme süreci devam etmiş fakat nicelik bakımından gözlenen başarılar eğitimin niteliğini yükseltmek gibi bir amaçla beraber yürütülmemiştir. Bundan dolayı istenilen başarı yakalanamamıştır. Bu dönemde yetiştirilmek istenen insan tipi, Tanzimat’ın “Osmanlılık” idealine bağlı, dindarlık, itaatkârlık, Sultan II. Abdülhamit’e sadakat gibi özellikleri güçlendirilmeye çalışılan bir insan tipidir. Mutlakiyet döneminde azınlıklar, Osmanlı devletinin eğitim işlerine çok fazla müdahale etmişlerdir. Azınlık okulları için birçok yenilik yapılmıştır. II. Abdülhamid döneminde (1876 – 1909) eğitim ilköğretim düzeyine kadar yayılmıştır. Tüm eğitim kurumlarına yayılmadığı için modernleşme hareketleri nispi, şahsi ve kısmi kalmıştır. II. Meşrutiyet döneminde ise geleneksel sıbyan mektepleri kapatılmış, medreselerin ıslahı için harekete geçilmiş, okulöncesi eğitime önem verilmiş, eğitimin bilim olarak işlenmesinde ciddi gelişmeler sağlanmış, Batının önemli eğitimcilerinin fikir ve yöntemleri çok daha iyi tanınmaya başlanmıştır. Pedagoji ve eğitim, eğitimcilerde ve toplumda gittikçe saygı ve ilgi uyandıran bilimler olarak görülmüştür. Eğitimde niceliğe, yani okul, öğrenci ve öğretmenleri sayıca artırmaya öncelik

⁵⁴ Hilmi Ziya Ülken, s.46-64.

verilmiş, niteliğin önemi konusunda bazı görüşler ve uygulamalar görülse bile, nitelik hemen her zaman ikinci planda kalmıştır. Bu açıdan istenilen düzeyde başarı sağlanamamıştır. Tanzimat, Mutlakıyet ve Meşrutiyet dönemlerinde eğitim halka yayılmadığı için modernleşme hareketleri nisbi, kısmi, bölgesel, şahsi ve yerel kalmıştır. Milli mücadele dönemine gelindiğinde modernleşme çalışmalarının halktan talep gelmediği sürece iyileştirilemediği gerçeği anlaşılmıştır. Bu amaçla halkın da içinde yer aldığı İzmir İktisat Kongresi yapılmıştır ve modernleşme sürecine büyük adım atacak birçok modern anlayış gündeme gelmiş ve halka sunulmuştur. Halk ile birlikte karar verilen bu süreçte alınan kararların modernleşmeyi halka yaydığını, kökten bir değişiklik ön gördüğü ve Köy Enstitüleri gibi birçok modern eğitim kurumunun kurulmasına temel teşkil ettiği için önem arz etmektedir. Bu açıdan İzmir İktisat Kongresi kararlarının halkın taleplerine göre oluşturulmuş olması, yeniliklerin gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır. Böylece İzmir İktisat Kongresi kararları uzun yıllar süren modernleşme çalışmalarının sonuçları ile ortaya çıkmıştır. Ortaya konulan kararların ve esasların hepsinin fikri alt yapısı önceki yıllardan itibaren atılmaya çalışılmıştır. Bu kararlar aynı zamanda yeni kurulacak devletin kalkınmasında ve modernleşmesinde de kilit taşı konumundadır. Burada alınan kararlar ileride yapılacak olan birçok yeniğe kılavuzluk etmiştir. Alınan kararların birçoğu günümüze kadar etkisini sürdürmüştür. Bu açıdan bu kararların incelenmesi ve eğitime yansımalarının ortaya konulması önemlidir.

II. MODERNLEŞME SÜRECİ VE EĞİTİMDE YENİLEŞME

Modernleşme kuramcıları, belirli bir plan ve program çerçevesinde ilerleyen modern eğitim sürecinin nihai çıktısının toplumsal, ekonomik ve siyasal gelişime katkı sağlayacak bir birey olacağı üzerinden hareket etmişlerdir. Bu sürecin, geleneksel özellikleri dönüşmeye başlayan toplumlarda nasıl işlerlik kazanacağını incelemişlerdir. Modernleşme sürecini başlatan toplumlar, öncelikle mevcut eğitim sistemini revize etmeye ve öne çıkan engelleri tespit etmeye çalışmışlardır. Bu çaba, zamanla devletlerin temel politikalarından biri haline gelmiş ve devletin varlığının, eğitim-öğretim sürecinde ihtiyaç duyulan yetilerle donatılan bireyler sayesinde korunacağı temel varsayımlar arasında yer almıştır.

Eğitim, toplumsal düzeni yeniden tesis eden bir araç olarak görülmüş ve ideolojik formülasyonun gerçekleşmesinin ardından oluşacak bu toplumsal düzen amacına ulaşabilmek için de eğitimin zorunlu ve yaygın bir nitelik kazanması için çaba harcanmıştır. Her bir ferdin bu eğitim sürecinden geçerek modern devleti oluşturacak ve modern devletin güç aldığı dinamiklerin sürekliliğini sağlayacak vatandaşlar olarak yetiştirilmesi başlı başına bir zorunluluk olarak görülmüştür.

Modernleşmek kavramını Ergün⁵⁵ batılılaşmaya eş tutmuş ve şöyle açıklamıştır:

”Bir ülkenin, tarihin belli bir döneminde Avrupa ülkelerinde, Amerika Birleşik Devletlerinde bilim, teknoloji, ekonomi, politika, kültür ve sanat alanlarındaki gelişmeleri gerek taklit ederek gerekse özümseyerek almalarına Batılılaşma (Westernization) denir. Her ülkenin bir modernleşme (Batılılaşma) dönemi vardır. Osmanlı Devleti'nin eğitim alanındaki Batılılaşma dönemi 1700'lerin sonunda başlamıştır.”

Modernleşme, modernlik; geçmişle bağları koparmadan, öz değerleri koruyup, aktif olarak içinde bulunulan zamana, zamanın gelişen şartlarına uyum sağlamaktır. Geleneksel yapının çözülerek yeni bir toplumsal yapının ortaya çıkışını ifade eden modernleşme, her şeyden önce bir zihniyet değişimi sürecidir. Bu sürecin en önemli

⁵⁵ Mustafa. Ergün, “Batılılaşma, s. 10

taşıyıcısı, bireyler üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olan eğitim kurumlarıdır. Modern toplumun değerlerinin öğretilmesi ve aktarılmasında ise, eğitim kurumlarının yeri oldukça önemlidir.

XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin Avrupa karşısında uğradığı yenilgiler, ülkeyi idare edenlerin zihninde batıdaki gelişmelere ayak uydurma ve özellikle ordunun batı tarzı eğitilmesi gerekliliğini doğurmuştur. Osmanlı'da belirginleşen ve gözlemlenmeye başlayan modernleşme çabalarının rotası ise devletin kurtarılması gayesini hedeflemiştir. Hassas ve bozulmaya elverişli yapının yaşadığı krizin atlatılabilmesini sağlamak ve dengeyi yeniden kurabilmek için devlet, modernleşme sürecini başlatmak zorunda kalmıştır. Osmanlı'da eğitim alanında modernleşmeyi sağlayacak birçok yasal düzenleme yapılmıştır. 1718, Lale Devri'nden itibaren, Avrupa ülkelerinin değişik başkentlerine gönderilen elçiler vasıtasıyla buralardaki özellikle medeniyet ve maarifle ilgili hususlar tespit edilerek, uygulanması mümkün olanlar hayata geçirilmeye çalışılmıştır.⁵⁶ Osmanlı modernleşmesinin en önemli alanlarından birisini oluşturan eğitim, Tanzimat'la birlikte yeniden bir yapılanma dönemine girmiştir. Modernleşme, devletin önündeki engelleri aşabilmek ve olumsuz gidişe son vermek için bir amaç haline gelmiş, bu amaca ulaşmak için, en etkili araçlardan birisinin de eğitim olduğu anlaşılmıştır. Eğitim, askeri, ekonomik kalkınmanın ve siyasal birliğin kurulmasının olmazsa olmaz koşullardan biri olarak kabul edilmiştir⁵⁷. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde okullarda eğitimin modernleştirilmesi önce askeri okullarda başlamıştı. Bu nedenle de modernleşme karşıtlarının tepkileri oldukça az olmuştur. Medrese ve ulema başlangıçta eğitim işleri ile ilgili oluşturulan kurullarda görev almakla birlikte zaman içinde eğitim işlerinden ve kurullardan aynı zamanda ilgili bakanlıklardan uzaklaştırılmıştır.⁵⁸

Modernleşme hareketinin temelleri, Lale Devrinde başlamış olup, Tanzimat, Meşrutiyet, Mutlakiyet, II. Meşrutiyet'e kadar devam etmiştir. Bu 205 yıllık dönem

⁵⁶ Detaylı bilgi için T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 134

⁵⁷ İbrahim Bozkurt, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Mersin'de Eğitim" *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, Aralık 2008, s.198

⁵⁸ Mehmet Ö. Alkan, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri, 1839-1924*, Ankara: DİE, 2000, s.128.

boyunca yapılan modernleşme çalışmaları sosyal, ekonomik ve siyasi nedenlerden ötürü istenilen düzeye ulaşamamıştır. Milli Mücadele Dönemi sonrası ve İzmir İktisat Kongresi ile modernleşme çalışmalarının kökten bir değişim ile halka yayılmasına hız verilmiş olup, çağdaş dünyanın benimsediği modern ve milli eğitime geçişte İzmir İktisat Kongresinde alınan kararların kitlesel eğitimde yenileşmeye büyük bir etkisi olmuştur.

A. Eski Türklerde Eğitim

Tarihin tanıdığı en eski topluluklardan biri olan Türkler eğitim anlayışları, çok genel anlamda töre kavramı ve alp insan tipiyle ifade edilebilir. Özellikle dünyanın çeşitli bölgelerine yaptıkları göç hareketleriyle bu anlayış değişime/yenileşmeye uğramıştır. “Türk” sözcüğü bir değişim sonucu ortaya çıkmış ve ilk kez MS VI. yüzyılda kullanılmıştır.⁵⁹ İlk Türk toplumları ve devletleri olarak bilinen Hunlar, Köktürkler ve Uygurlarda eğitim biçimini yaşam koşulları belirlemiştir. Göçebe ve savaşçı olan Hunlarda (M.Ö. 220 –M. S. 455) savaş ve yöneticilik eğitimi ön plana çıkmıştır. Yetiştirilmek istenen insan tarzı cesur, kahraman ve bilge anlamına gelen “alp” insandır. Eğitimde, töre önemlidir. Töreyle belirleyen gelenek ve dinlerin eğitim üzerinde etkisi vardır. Hunlarda ve eski Türklerde Şamanlar yaygın eğitimci olarak görülebilir.⁶⁰

İslamiyet Öncesi dönemde Türk Devletlerinde göçebe kültürün hâkim olmasından dolayı bu hayat tarzına uygun yazı, sanat, mimari ekonomi şekillenmiştir. Eğitim göçebe hayata uygun bir şekilde pratik günlük hayat bilgisi edindirme önceliğine göre şekillenmiştir. Günlük yaşam bilgisi ve uçsuz bucaksız bozkırda hayatta kalma ve otlaklara ve hayvanlarına sahip çıkmak için gerekli askeri eğitim biçimi eğitim öğretimin esası olmuştur. Sözlü kültürün edebiyat ve sanata yansımaları çok fazladır. Göçebe yaşam tarzı her konuda devletleri etkilemiştir.

Eğitim açısından Köktürkler yazıyı kullanmalarına rağmen Uygurlar daha çok gelişmişler ve Köktürklerden sonra Uygurlar Türkistan’a hâkim olmuştur. Uygurlar

⁵⁹ İsmail, Doğan, *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri*, Ankara: Nobel Yayınları.2010, s.123

⁶⁰ Akyüz, s.18

yerleşik yaşama geçtikten sonra sanat, mimari vb. birçok alanda gelişmişler ancak Maniheizm dinini benimsedikten sonra askeri eğitim zayıflamış ve savaşçı kimlikleri gerilemeye başlamıştır. Zamanla devlet olarak da güçlerini yitirmişlerdir. Aynı zamanda Uygurların sonunu hızlandıran Maniheizm dinini destekleyenler, kültürleşmede ve ilerlemede öncü olan bilginler olmuştur. Uygurların yüksek bir medeniyet kurmasında matbaanın büyük bir yeri olmuştur. Türk ve dünya eğitimine matbaa ile Uygurlar çok önemli bir katkı sağlamıştır. Bu nedenle eğitim ve kültür seviyesi yükselmiş kurdukları medeniyet sayesinde uygar anlamında “Uygur” adıyla anılmışlardır. İslamiyet öncesi dönemde Türkler farklı kültür ve medeniyetlerden eğitim konusunda etkilenmiş, kendileri de başka kültürlerle etki etmişlerdir.

1. İslamiyet Öncesi

Türkler, tarihleri boyunca bir millet olarak yaşamak için çocuklarının yetiştirilmesine özel önem vermiştir. Orta Asya’da yaşayan Türklerin, o dönemdeki eğitim durumu hakkında fazla bir bilgi sahibi olunmamakla beraber Orhun yazıtlarında kuvvetli bir ulusal eğitimin varlığı göze çarpmaktadır.⁶¹ Hun, Göktürk ve Uygur devletlerinde görülen alp insan tipi⁶² ve bilge insan tipi bize eğitime verilen değeri açıklamaktadır. Türkler her devirde alim ve bilge insanlara gösterdikleri saygı ve hürmeti eğitimciler ve eğitim kurumlarını inşa edenlere de göstermiş, çocuklarının iyi bir eğitim alması için uğraş veren kurum ve kuruluşları desteklemiştir. Türklerde okula başlama yaşına gelen çocuklar, öğretmenlerini elini öperek okula başlatılmış ve öğretmenlere sonsuz güven duyulmuştur. "Eti senin kemiği benim" özdeyişi bu bağlamı açıklayan bir ifadedir. Burada öğretmenin çocuğun yetiştirilmesi sırasında öğretmenin üstlendiği rol dile getirilmektedir⁶³. Türk toplumunun eğitime ilişkin anlayışı, IX. yüzyıldan itibaren kabul etmiş oldukları İslam dininin etkisiyle giderek daha da gelişmiştir⁶⁴.

⁶¹ Binbaşıoğlu, s.2

⁶²Nusrettin Yılmaz, “Türlere Özgü İlk Kaynaklarda ‘İnsan’ Görüşünün Temelleri” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C.11, S.25, s.138-139.

⁶³ Yahya Akyüz, *Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri 1848-1940*, Ankara, 1978, s.29

⁶⁴ Erdoğan Başar, *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri(1920-1960)*, MEB Yayınları, İstanbul, 2004, s.18.

2. İslamiyet Sonrası

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte öğretim içeriği de giderek dini bir karakter kazanmaya başlamıştır. Buna göre eğitim temelde Kur'an'a ve onu bildiren Peygamberin hadislerine, açıklamalarına dayanmıştır. Kur'an'ın ilk cümlesinde "Yaratan Rabbinin adıyla oku."(96/Alak, 1). "Ya Rab benim ilmimi artır."(20/Ta-Ha, 114). "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"(39/Zümer, 9) anlamındaki ayetlerle "Çin'de de olsa ilmî arayınız." "Bilginler, Peygamberlerin yerini alırlar.", "Bilginlere itaat ediniz, çünkü onlar dünya ve ahiretin kandilidirler." , "Âlimin yüzüne bakmak ibadettir.", "Bilim öğrenmek erkek kadın her Müslümana farzdır." gibi hadisler ile Hz. Ali'ye de "Bana bir harf öğretenin kırk yıl kölesi olurum." gibi eğitimi yücelten İslami bakış, öğrenme müesseselerinin kuruluşuna hız veren teşvikleri beraberinde getirmiştir. Batılı bilim insanları İslamiyet'in birkaç yüzyıl içinde geniş yükseliş ve yayılış kaydetmesinin başlıca sebepleri arasında öğretime verilen bu itibarı özellikle belirtmektedirler. Her dinin getirdiği yeni inançlar gibi bunların bilinmesi geniş kitlelere yayılması, bir kuruluşu gerektirmiştir. Bu ihtiyaçlardır ki ibadet merkezleri olan camilerden başlanarak öğretim kurumları kurulmuştur.

B. Tanzimat Öncesi Eğitim

Eğitim, toplumun maddi-manevi birikimini (bilgi, hüner ve değerlerini, ideolojisini) aktarmanın yanında, toplumsal değişmeyi de ele almıştır. Toplumun yapısal olarak değişmesi, eğitim kurumunun değişmesini gerektirmiştir. Hatta eğitim kurumları daha sonra bu değişmeye öncülük etmiştir. Osmanlı Devleti'nde yenileşme hareketleri çerçevesinde eğitim kurumlarına ilişkin düzenlemeler, açılan eğitim kurumları bu öncülük görevi kapsamında yer alan uygulamalar olarak görülebilir.

1. Sıbyan/Mahalle Mektepleri

İlköğretim seviyesindeki bu okullar "sıbyan mektebi" ya da "mahalle mektebi" olarak adlandırılmıştır. Sıbyan mekteplerinde "mekteb" veya "küttab", yoksul çocuklar için açılanlarına da "küttab-ı sebil" veya "mekteb-i sebil" de denilmiştir. Arapça "ketebe" kelimesinden türeyen mektep, yazı yazmanın öğretildiği yer anlamındadır. Müslümanlarda bazen Kur'an okunan yer manasında da kullanılır.

Bütün sosyal ve kültürel kurumlar gibi Selçuklulardan Osmanlılara intikal eden mektepler birçok kent, kasaba ve köylerde açılmıştır. Zamanla mektepler; Darü'l-İlim, Muallimhane, Taş Mektep, Mektephane, Mahalle Mektebi ve 5-6 yaşlarındaki sabilere başladığı için Sıbyan Mektebi olarak isimlendirilmiştir. Osmanlı Türkleri "mektep bir mekseb-i edeptir." yani 'okul edep öğrenilen yerdir' düsturunu şiar edinmişlerdir." Bu söz örgün eğitimde ahlak eğitiminin çok önemli olduğunu, hatta örgün eğitimin ilk amacının ahlak olarak anlaşıldığını bizlere göstermiştir. İslamiyet'in daha ilk yıllarından itibaren yaygın hale gelmiştir.⁶⁵

Karma eğitimin verildiği bu okullarda önceleri temel İslami bilgiler ve yazı dersleri öğretilmiştir. Ancak sonra bu okullarda "kara cümle" denilen dört işlemin kurallarını belletmek yer almıştır. Sıbyan Mektepleri'nin çoğunlukla yanında Darü'l-Hüffazlar ve bu iki okulun bir üst kademesi sayılacak Darül-Kurrular ilköğretim basamağını oluşturmuştur.⁶⁶

2. Medreseler

İslamiyet'in ilk yayılış safhalarından Osmanlı Devleti zamanında, "Sıbyan okulları" adı ile bizim eğitim tarihimizde faaliyet göstermişlerdir; fakat medreselerin aslî hüviyeti bu ilk kademenin üstündeki kuruluşları halindeki niteliğidir. Bu kademe tefsir ve İslam'ı hukuk müessesesinin de ilmi rehberliğini yapan büyük imamların ve kültürsever halifelerin zamanında geliştirilmiştir. Özellikle Selçuklu hükümdarlarının zamanında Melik Şah'ın veziri Nizamü'l Mülk, XI. yüzyılda Bağdat'ta kurulan nizamiye medreseleri ile eğitim başlamıştır. Daha önceleri Beytü'l - Hikmelerin büyük İslam merkezlerinde kuruluşu zamanın kültür hazinesi, bilgi mübadelesi ve tercüme eserlerin zenginleştirilmesi gibi önemli hareketleri yanında Nizamiye medreseleri sistemli bir yükseköğretiminin kuruluşu safhasını teşkil etmiş ve batıdaki

⁶⁵ Hıfzırrahman Raşit Öymen, *Türkiye'nin Ana Eğitim Problemleri Devrimler ve Reformlar Açısından I*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1969, s.12; Akyüz, *Türkiye'de...* s. 26-27; Yahya Akyüz, 2009, s.20; Mustafa Ergün, "Medreseden Mektebe Osmanlı Eğitim Sistemindeki Değişme", *Yeni Türkiye*. 32,2000. S.735-753; Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi C.1-2*, Eser Matbaası, İstanbul 1977 s.82-85; İsmail Kara, Ali Birinci, *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri Hatıralar, Yorumlar, Tetkikler*, Dergah Yayınları, Haziran 2005, İstanbul, s.7.

⁶⁶ Hasan Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişim)*, AÜ DTCF Yayınları No:334, Ankara, 1984, s.7, Unat, s.6

örneklerinden en azından bir yüzyıl öncelik göstermiştir. Nizamiye medreselerinin yeni örnekleri atabeklerin Suriye'deki Şam ve Halep'teki kuruluşlarına ve sonra Mısır'da Selâhattin Eyyubi tarafından kurulan medreselere öncülük etmiştir. Anadolu Selçukluları devrinde Konya'da, Sivas'ta vs. merkezlerde görülen bu medreseleri Osmanlı Türklerinin İznik, Bursa ve Edirne'deki ilk kuruluşları takip etmiştir. İstanbul'un fethi üzerine Fatih Sultan Mehmet'in Bizans zamanındaki imparatorluk akademisine karşı Fatih külliyesini kurması ve Kanuni'nin içinde tıp şubelerini de içeren yüksek seviyedeki medreseler zamanın birer üniversitesi olarak tanımlanmıştır.⁶⁷

Akyüz, klasik medrese sisteminin özellikleri şu şekilde açıklamaktadır⁶⁸:

“Medreselerin kesin süreleri yoktu, amaç belli kitapları okutmaktı. Ders anlatma, tartışma yöntemleri uygulanmakla beraber, öğretim yöntemi esas olarak ezberciliğe dayanıyordu”. “Medreselere Sıbyan mektebini bitiren ya da en az o kadar özel bir öğrenim gören erkek öğrenciler girer, öğrenci sayısı vakıf şartlarına, binanın büyüklüğüne göre değişir, öğrencilere karşılıksız para ve imarettten parasız yemek verilirdi”. “Kitaplar ve öğrenim dili esas olarak Arapça idi, Türkçe kısmen, sözlü açıklama ve tartışmalarda kullanılıyordu”. “Başlıca bilimler ise; Dini ve hukuki bilimler (tefsir, hadis, fıkıh, kelam), müsbet ilimler (felsefe, matematik, astronomi 16. yüzyıl ortalarına kadar, bazı medreselerde zaman zaman okutulan bu bilimler, daha çok bireysel ilgi çekmiştir”. “Daha sonra kaldırılmıştır ve alet bilimleri (sarf ve nahiv gibi Arapça ile ilgili, ifade ve yazımla ilgili başka bilimleri öğrenmek için araç sayılan bilimler) idi.”

Selçuklular, Osmanlı Türkleri ve İslam ülkelerinde medrese sistemi yaygınlık göstermiş ve bu medreselerde dini eğitim verilmiştir.

⁶⁷ Sakaoğlu, s. 9-13; Öymen, s. 13; Akyüz, *Türk Eğ.Tar.*,s. 42-75; Binbaşoğlu, s.3-5.; Yahya Kemal Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimiz Politika-Eğitim-Kalkınma*, Pegem Akademi, 5.Baskı Ankara, 2009 s.67-68.

⁶⁸ Akyüz, *Türk Eğ. Tar.* s.59-66.

Osmanlı devleti, Selçuklu devleti ve birçok İslam ülkesinde eğitim medreseye dayalı olarak yürütülmüştür. Yani dini eğitim verilmiştir. Eğitim kurumlarında pozitif ilimler verilmesine rağmen eğitimin ağırlık merkezini dini eğitim oluşturmuştur.⁶⁹

Osmanlı Devleti'nin en önemli eğitim ve bilim kurumu olan medreseler halkın sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak ve yüz yüze geldikleri çeşitli problemleri çözmek amacıyla kurulmuştur. Medreseler eğitim için yeterli yerlerdi ve ortaya çıkan problemleri kendi içlerinde çözdükleri için de herhangi bir değişikliğe ihtiyaç duymuyorlardı. Avrupa ülkeleri ilerlerken onların bilimlerine ihtiyaç duymamışlardır. Aynı şekilde, Osmanlılar hem Avrupa hem de İslam devletlerinden ileri oldukları için güçlü bir ekonomik sisteme sahiptiler.⁷⁰

Orhan Bey, Selçuklu mimarisine benzeyen bir medreseyi İznik'te açmıştır. Pozitif bilimlere öncelik verilmekten ziyade, fıkıh, kelam, felsefe, tıp, astronomi gibi dersler okutulmuştur. Küçük bir beylik olan Osmanlı Beyliği için o dönemde önemli eğitim kurumları içinde yer almıştır.⁷¹ Özellikle Fatih'in düzenlemeleri ve eğitime verdiği önem ise, 15. yüzyılın sonlarına kadar süren ortamın olumlu değerlendirmesine yol açmaktadır. İstanbul'un alınışından sonra eğitimdeki atılımın başlatıcısı olarak Fatih, Grekçe ve Latince bilim kitaplarını kütüphanesine kazandırmış ve alanında uzman olan filozof, bilginler ve sanatçıları İstanbul'a davet etmiştir. Bu şekilde daha modern eğitimin temellerini atacağını belirtmiştir. Batı ile Doğu'nun eşiğinde bu iki dünyanın kültürlerini buluşturmak amacı, eğitim kurumları ve okutulan derslerin özellikleri Fatih döneminde eğitime verilen önemi göstermektedir.⁷² Fatih'in teşvik ve çabaları ile İstanbul bilim merkezi olarak gelişmiştir. Kanuni ise, Süleymaniye Camii ve Külliyesini yaptırmıştır. Külliyyede Darülhadis, Darüttıp, ayrıca dört tane genel medrese, bir Sıbyan mektebi, hamam, eczane, misafirhane, kütüphane, Darüşşifa,

⁶⁹ Koçer, s.5

⁷⁰ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlılar ve Avrupa Bilimi", *Bilim Tarihi*, C.1 Sayı 5, (Mart) 1992. İstanbul, s.3; Ekmeleddin İhsanoğlu, Salim Ayduz, "Yenileşme Döneminde Osmanlı Bilim ve Eğitimi" *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları 2002, C.14 s.1574

⁷¹ Sakaoğlu, s.23-25

⁷² Sakaoğlu, s.25

imarethane yer almıştır. Fatih'in düzenlemeleri, klasik Osmanlı medreseleri için örnek olmuştur.

Medreselere ve bilime verilen önem, 16. yüzyıla kadar Osmanlı eğitim kurumları için yeterli görülümüş, bu yüzyılda pozitif bilimlere de büyük önem verilmiştir. Avrupa ülkelerinin baskıcı tutumu nedeniyle birçok bilim insanı Osmanlı devletindeki hoşgörölü ortama göç etmiş ve bilim alanındaki gelişmelere katkı sağlamışlardır⁷³.

3. Enderun

Osmanlı Devleti'nin eğitim kurumlarından biri de Enderun mektepleridir. Enderun mektepleri, Fatih Sultan Mehmet zamanında devlet adamı ve yönetici yetiştirmek amacıyla açılmışlardır. Enderun mekteplerine alınan öğrenciler önceleri acemi oğlanlar arasından seçilmiştir. Bu mekteplerde medreselerde okutulan dersler haricinde ayrıca Türk örf ve adetlerinin öğretiminin yanı sıra, nezaket kuralları, askeri sporlar ve beden eğitimi gibi derslere de yer vermişlerdir.⁷⁴ Enderun mektepleri laik bir eğitim sistemi ile eğitim görülen yerler olduğu için, bu okullarda öğrenim görenlerin yetenek ve bilgilerine göre Osmanlı devletinin siyasal sistemde yer alabiliyorlardı. Osmanlı devleti eğitimi üst yönetime atılmada tek şart koyması ve yönetim örgütlerinde devşirme sistemini kullanması farklılık olarak önem arz etmektedir.⁷⁵

4. Osmanlıda Vakıf ve Eğitim İlişkisi

Osmanlı devleti güçlü olduğu süre boyunca eğitim kurumları ilimle ilgilenmişlerdir. Eğitim vakıflar aracılığıyla yönetildiği için medrese ve sıbyan mektepleri özerk yapıda konumlarını sürdürmüşlerdir. Osmanlılarda eğitim, devlet için bir kamu eğitimi düşüncesi olarak algılanmamıştır.⁷⁶ Osmanlı Devletinin 17.

⁷³İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi,1986, İstanbul, s.131

⁷⁴ Kaya, s.69. Koçer, s.15-21.

⁷⁵ Kaya, s.69-73; Ziyet Bahadır, *Köy Enstitülerinin Sosyolojik İncelenmesi* (Danışman:...)Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kasım 1994, s.5; Yıldız Haspulat, *1923-1940 Yılları Arasında Eğitimde Köye Yönelme Hareketlerinin Toplumsal Dayanakları*, (Danışman: Prof. Dr. Hüseyin Akyüz), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Erzurum, 2006, s:7

⁷⁶ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Terbiye ve Tedvin Sosyolojileri Bakımından Köy Enstitüleri Meselesi", *İş ve Düşünce*, S. 257, Mart 1967, s. 17; Başar, s.18.

Yüzyıldan sonra gücünün azalmaya başlaması ile vakıflara bağlı olan eğitim kurumları da bozulmaya başlamıştır. Medreseler ilim ve bilim üretmek yerine kişilerin maddi menfaatlerine hizmet eden kurumlar haline gelmişlerdir. Kişilerin eğitim ve yeteneklerine bakılmaksızın kişilerin yakınlık ilişkilerine göre kurumlara atanmalar başlamıştır. Vakıflarda okutulan derslerde değişiklik yapılmaması ilerleyememe açısından bir sorunu olarak görülmüştür.⁷⁷

Geçmişinde dünyaca ünlü birçok bilim insanı yetiştiren medreseler, XVI. yüzyıla kadar yüksek standartlarda eğitimi ile dünyanın her yerinden öğrenci çekmiş, ama 16. yüzyıldan sonra bozulmaya başlamıştır. Rönesans ve Avrupadaki gelişmeleri takipte zorlanan medreseler, kendini güncelleyememiş, matbaanın ülkeye girmesine karşı koymuştur.⁷⁸

5. Osmanlı ve Matbaa

Osmanlı Devletinde matbaanın gecikmeli kurulması ve yayınların niteliği, eğitim sisteminde çok büyük eksikliklere yol açmıştır. Yahudiler İstanbul'a XV. yüzyılın sonlarında ilk baskı makinasını getirip kullanmışlardır. 1720'lere kadar Osmanlıca kitap bile basılmamıştır.⁷⁹ Matbaanın 1727-1747 arasında ilk baskılarını yapması, Avrupa'da ilk baskı eser 1480 civarında olduğuna göre, 300 yıllık geri kalmışlık söz konusudur. Sakaoğlu'nun da belirttiği gibi, bu durum, eğitim sistemini derinden etkilemiştir. İbrahim Müteferrika'nın, sadrazam İbrahim Paşa'ya sunduğu layihada "Kitaplar çoğalırsa herkes yararlanır. Matbaa yazısı güzel ve doğru olduğundan okutan da okuyan da sıkıntı çekmez. Kitap ucuza alınır ve herkes kitap edinebilir. Böylece köylere bile kitap girer. Kütüphane kurmak kolaylaşır. Müslümanlık da yayılır." gibi ifadeler kullanmasına karşın, fetva ve dini kitapların basımı yasaklanmıştır.⁸⁰ Anlaşıldığı kadarıyla matbaa, batıdaki ilimlere ait kitapları basmak yerine, Osmanlının gelişmesine katkısı olmayan türden kitapları basmakla

⁷⁷ Kodaman, s.X; Kaya, s.73; Geoffrey Lewis, *Nations of the Modern World: Modern Turkey*, Praeger Publishers, London, 1974, s.41

⁷⁸ Kaya, s.69.

⁷⁹ Osman Ersoy, *Türkiye'ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler*, AÜDTCF Yayınları: 129, Güven Basımevi, Ankara, 1959, s.18.

⁸⁰ Sakaoğlu, s.38.

meşgul olmuştur. Sadece orduyu düzeltmek için Batı dillerinden çevrilmiş Fenn-i Harb, Fenn-i Muhasara gibi bazı eserler basılabilmektedir.⁸¹

6. Lale Devri

Osmanlı toplumu yükselme devrinin verdiği rahatlıkta yaşamını sürdürürken, Avrupa ortaçağ karanlığından yavaş yavaş kurtulmaya başlamıştır. Avrupa ülkelerinin bilimde, sanatta ve teknikte ilerlemesi, cesur gemicilerin yetişmesi, gemicilik zanaatının ilerleme kaydetmesi ve pusulanın icadı ile coğrafi keşiflerin başlaması bu ülkelerin gelişmelerini daha da hızlandırmıştır. Yeni keşfedilen kıtalarda ve ülkelerde gerçekleştirilen sömürge faaliyetleri neticesinde Avrupa ülkelerine altın ve gümüşün girmesiyle ekonomi canlanmıştır. İşte bu sermaye akışı ve birikimi Avrupa'da tüm alanlarda olumlu değişikliğe yol açmıştır. Avrupa'da gelişen fiyat devrimi, sömürgecilikle elde edilen gümüş ve altın miktarları Osmanlı zanaatını ve ticari hayatını olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

Rönesans ile bilimsel üstünlüğü, Reform hareketleriyle din ve vicdan hürriyetini, coğrafi keşifler ile ekonomik üstünlüğü ele geçiren Avrupa ülkeleri dünya milletlerinin kaderleri, sosyal, siyasal ve ekonomik bağımsızlıkları üzerinde rol oynamaya başlamışlardır. İslam dünyası, Avrupa'nın coğrafi keşifler sonucunda elde ettiği iktisadi üstünlüğü telafi edemediği gibi sanayi devriminden sonra yerli endüstrilerini hemen hemen kaybetme noktasına gelmiştir. Osmanlı devleti Avrupa ülkelerinde meydana gelen gelişmelere kayıtsız kaldığı için 1699 Karlofça ve 1718 Pasarofça barış anlaşmalarının maddelerine göre Osmanlı Devleti'nin Avrupa karşısında geri kaldığı görülmüştür. Bu durum karşısında bir kısım devlet adamı yenileşme hareketine ihtiyaç duymasına rağmen, belli bir kısmı ise yenileşme hareketine karşı durmuştur.⁸²

Osmanlı Devleti'nin savaş alanlarındaki mağlubiyetleri de bu geri kalmışlığın göstergesi olmuştur. Karlofça Antlaşması (1699) ile bu durum daha da net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devletindeki üstünlük düşüncesi ve otarşi (kendi kendine

⁸¹ Ülken, s.24; Kodaman, s.2.

⁸² Başar, s.20; Kodaman, s.XI; Akyüz, *Türk Eğ. Tar.* s.143

yeterliliğine olan inançları), onların Rönesans'ın ve bilimsel eğilimlerinin önemini anlamalarına engel olmuştur. Böylece bu yeni gelişmelerden doğan sonuçları da anlamakta güçlük çekmişlerdir.⁸³ 17. yüzyılın sonlarında askeri alandaki yenilgilerle fark edilen Batının üstünlüğü, 17-19. yüzyıllarda görülen Batılılaşma⁸⁴ çabalarına yol açmıştır. Batı kültürü önce ekonomik-siyasal alanda, sonra bütün değerler alanında dünya görüşü olacak kadar genişlediği için gelişime ayak uyduramayan başka kültürler için çıkar yol olarak algılanmıştır.

Avrupa'nın "hasta adam"⁸⁵ diye yorumladığı Osmanlı Devletini tedavi etmek için yeniliklere ihtiyaç duyulmuştur. Osmanlı devlet adamları tarafından 18. yüzyıl başlarında getirilen yenilik ise; her şeyden önce eğitim reformu olmuştur. Çünkü devlet adamları eğitimin hem politikada güçlenme sağlayacak hem de halka (tebaaya) yönelmenin yanı sıra kültürel ve sosyal olarak gelişmenin, kalkınmanın bir anahtarı olduğunu benimsemişlerdir.⁸⁶ Doğuştan asker olan Türkler, çağın değişimlerini fark edecek keskin bir göze sahiptir ve yeni durumların ve yeni buluşların gerektirdiği yeni stratejilere kolayca intibak etmişlerdir. Gerçekten de, "geleneksel eğitim kurumları olan medrese ve Enderun okulları yeni gelişmelere ayak uydurmakta başarısızlığa uğrayınca, Türkler siyasal, sosyal ve ekonomik kalkınmanın bir aracı olarak batının eğitim sistemine yönelmişlerdir".⁸⁷

Batılılaşma hareketi Osmanlı devletinde ilk olarak askeri ve siyasi alanlarda olmuştur. Bu da bize aslında padişah ve sadrazamın yetkisinde değişikliklerin olduğunu göstermektedir. Demek ki değişim, halktan değil üst yönetimden gelmektedir. Nitekim ilk çabalar 1731'de Hendesehane'nin açılmasıdır. Hendeshane I. Mahmut zamanında açılmıştır. Orduya eleman yetiştirmek amacıyla açılan bu kurumlar yeniçerilerin istememesi sebebiyle kapatılmıştır. İlk modern mektepler Mühendishane-i Bahrî-i

⁸³ İhsanoğlu, "Osmanlı", s.4.

⁸⁴Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, Yedigün Matbaası, İstanbul, 1960, s.18,19

⁸⁵ Osmanlı Devleti; ilk kez Rus Çarı Nicholas tarafından 18. yy.'da, hasta adam olarak nitelendirilmiştir.

⁸⁶ John W. Meyer, "Education and Political Development", *Review of Research in Education*, Vol. 3. 1975, s.136-137; C. Chabbott & F. O. Ramirez, *Development and Education*, Hallinan, M. T. (edt.), Handbook of the Sociology of Education (163-188), Springer Science+Business Media, USA, 2000. s.164-169

⁸⁷ Kaya, s.74.

Hümâyün (1773) ve Mühendishane-i Berri-i Hümâyün (1796) mektepleridir. 1827 yılında Mekteb-i Tıbbiye, 1834 yılında ise Mekteb-i Harbiye açılarak batılı tarzda eğitim kurumlarının açıldığı görülmektedir. Fakat bu kurumlar, askeri okullar olması sebebiyle toplumun ihtiyaçlarına destek verememiştir.⁸⁸

Akyüz'e göre Osmanlı Devletinde, eğitimde ilk yenileşme hareketleri döneminde (1773-1839)⁸⁹ ;

1. “Yenileşmeye askeri okullar açılarak başlanmıştır. Buralarda yabancı öğretmenlere de görev verilmiş, ilk kez Batı dilleri programlara girmiştir.”
2. “1826'da yeniçeri ocağının kaldırılması ile medrese zihniyeti önemli bir destekçisini kaybetmişti; ama yine güçlü biçimde sürmekteydi.”
3. “İlköğretim zorunluluğu ilk kez bu dönemde getirilmiştir.”
4. “Batı ile ilişkiler artmış, ilk kez 1830'larda Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir.”
5. “Türkçe ilk gazete çıkarılmış (1831), süreli yayınlar zamanla toplumun eğitim ve kültür düzeyini etkilemişlerdir.”

II. Mahmut medrese çevrelerinin muhalefetine rağmen askeri, adli, dini ve maarif sahalarında yenilikler yapmıştır. Batı ilim ve tekniğinin, maarif ve hukuk yoluyla devletimizde kalıcı olacağı kavranmıştır.⁹⁰ II. Mahmut'un modernleşme çabaları, daha sonraki devlet adamlarına örnek olmuştur. Bunu halktan gelen istek sonucu değil, bilakis hem kendini hem halkını kısmen zorlayarak yapmıştır.⁹¹ II. Mahmut ile yapılan reformlar birçok kesime hitap ettiği için daha çok ses getirmiştir. Modern eğitim kurumları açılmaya başlanmıştır.⁹² II. Mahmut döneminde başlayan sivil eğitimde yapılan yeniliklerin ilki “Tercüme Odası”dır. Rum tercümanlar Bab-ı Ali Tercüme Odasında çalışmışlardır. 1821 yılında Mora ayaklanmasında bu tercümanların asillerle ilişki kurdukları ortaya çıkınca Türk memurlar atanması uygun

⁸⁸ Kodaman, s.1.

⁸⁹ Akyüz, *Türk Eğ. Tar.* s.143; Kodaman, s.2.

⁹⁰ Lewis, *The Emer...*, s.121-127

⁹¹ Berkes, s. 172,173.

⁹² İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayın, İstanbul, 1983, s.134; Kodaman, s.2.

görülmüştür.⁹³ Hariciye Nezareti (1871) hem askeri hem de sivil alanda seçkin kişiler yetiştirmiştir.

II. Mahmut, 1824 tarihinde yayınladığı ferman ile ilköğretim mecburiyetini getirmiştir.⁹⁴ Bu ferman dinsel nitelik taşımakla birlikte mecburi ilköğretimin uygulanması için yayınlanmış ilk ferman olma vasfını taşımıştır. Bu fermanın sadece İstanbul için olduğu sanılmasına rağmen başka illerde de bu fermana rastlanılmıştır.⁹⁵ Böylece modern anlamda ilköğretimde izlenmesi gereken ilk adım atılmıştır. Fermanda özellikle üzerinde durulan nokta ilköğretimin mecburi tutulması olmuştur. İlköğretimin mecburi tutulması dair ferman modern anlamda ilköğretime geçilmesi için yeni düzenlemeler gerektirmiştir. Bu düzenlemeler var olan eğitim kurumlarının ıslahını beraberinde getirmiştir. Özellikle ilkokulların ıslahı çalışmaları ile mahalle mekteplerinin vermiş olduğu eğitim anlayışında değişiklikler yapılmıştır. Mahalle mektepleri dinsel nitelikte olduğu için bu okulların ıslahına ilk defa Meclisi Umur Nafia tarafından 1839 yılında başlanmıştır.

Eğitimde tanzimat öncesi döneminin sonlarında ise, ilk sivil okullar açılmıştır. 1839 yılında Sıbyan Mektepleri ve Rüştîyeler açılmıştır. Kurulduklarında, Sıbyan Mekteplerinin –sıbyan mekteplerini günümüzün anaokulu olarak varsayarsak rüştîyeler günümüzün ilkokuluydu⁹⁶- uzantısı gibi düşünülen Rüştîyeler, Mekteb-i Ulum-i Edebiye ve Mekteb-i Maarif-i Adliye gibi mektepler biçimindeydi. Bunlardan Mekteb-i Maarif-i Adliye, sivil memur yetiştirmeyi amaçlarken, Mekteb-i Ulum-i Edebiye, memur olacak kişilerin doğru yazı yazma, bir konu üzerine yazı yazabilecek kişiler yetiştirmeyi hedeflemişlerdir.⁹⁷ Dini eğitim veren kurumların yanında modern eğitim verilmeye bu dönemde başlanmıştır.

⁹³ Berkes, s.196-197.

⁹⁴ Akyüz, *Türk Eğ. Tar.* s.151; Binbaşıoğlu, s.101;Koçer, s.35; Sakaoğlu, s. 58.

⁹⁵ Binbaşıoğlu, s.99

⁹⁶ Ergin, s.384,425

⁹⁷ Akyüz, *Türk Eğ. Tar.* s.148; Binbaşıoğlu, s.101; Kaya, s.75; Sakaoğlu, s.59;Koçer, s.41.

C. Tanzimat Dönemi

Tanzimat Dönemi Osmanlı Devleti için yenilikler dönemi olmuştur. 1824'te II. Mahmut'un eğitimi zorunlu kılmasından sonra eğitimin anlam ve önemi Tanzimatçılar tarafından anlaşılmış, bu yeni düzen için kendi kadrolarını oluşturma girişimi başlatılmıştır. Bu kapsamda yönetim kadrolarına kendi eğitim sisteminde yetişmiş elemanları yerleştirip, kendi yenilik zihniyetlerini halka ulaştırmak için eğitim bir araç olarak görülmüştür.

Tanzimat dönemi incelendiğinde, eğitimin II. Mahmut zamanından itibaren devletleştirilmesi yoluna gidildiği görülecektir. Buna rağmen devlet yönetimi medreseye güvenmediği ve eğitimi ilmiye sınıfının tek eline bırakmamak için eğitimde modernleşmeyi askeri okullardan başlatmış, dolayısıyla eğitimde modernleşme bu okullarla sınırlı kalmıştır. Devletin bu dönemde açtığı yeni okullarda, kendi modernleşme zihniyeti ile aynı zihniyeti taşıyan yetişmiş öğretmene ihtiyaç duyulmuştur. Bu kapsamda ilköğretimin yaygınlaştırılması çalışmalar yapılmış ancak istenilen düzeyde yaygınlaşma gerçekleştirilememiştir. Çünkü nüfus fazlalığı, eğitime ayrılan paranın yeterli olmaması, köy ve taşra yerleşim yerlerinin çoklu ancak ulaşım imkânlarının kısıtlı olması ve yeter sayıda öğretmen olmaması vb. birçok olumsuz neden söz konusudur.

1. Tanzimat Fermanı

1839 yılında II. Mahmut'un ölümü ile tahta çıkan Abdülmecit Gülhane bahçesinde okunan bir Hatt-ı Şerif ile Tanzimat'ı ilan ettirmiştir.⁹⁸ Bu metin ile var olan durumun önemi açıklanmış ve yapılacak yenilikler ile bu durumun üstesinden gelineceğini ifade edilmiştir. Kur'an ve şeriata dayalı olarak din ve mezhep ayrımı yapılmaksızın, Osmanlıların mal ve can güvenliği güvence altına alınmıştır. Vergilerdeki adaletsizlikleri önlemek için herkesin kudretine göre vergi alınacağı belirtilmiştir. Askere alınacak kişilerin aile nüfusu ile orantılı olacağını ve

⁹⁸ Binbaşıoğlu, s.117; Akyüz, *Türk Eğ. Tar.* s.157; Sakaoğlu, s. 69; Başar, s.41.

süreninde azami 4 ya da 5 yıl olacağını belirtmiştir. Yargısız idamı kaldırdığı gibi birçok konuda iyileştirme hareketleri yapılmıştır.⁹⁹

İlan edilen bu fermanın fikri alt yapısı, Fransızların İnsan ve Vatandaş Hakları bildirgesinden esinlenerek oluşturulmuştur. Osmanlı devletinde ise ilk defa vatandaş ve vatandaşlık kavramı kullanılmıştır. Bütün bu yeniliklere rağmen fermanda alınan kararlar Kuran'ı Kerime, Şer-i şerife ve Osmanlı Devleti'nin eski töre ve kanunları ile birlikte düşünülmüştür.¹⁰⁰

Tanzimat'ın belki de en önemli yanı, devletin eğitim işlerine bakışının değişimi olmuştur. Tanzimat diye bilinen bu yeni dönem, devleti yeni kurumlarla canlandırmayı amaçlamıştır. Bunun başarılması için; eğitimin içinde devleti ayaklandıracak yeni yöneticilere ve liderlere ihtiyaç olduğunu bunun içinde eğitime önem verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Yeni eğitim yapısı devletin gözetiminde olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bütün bunlara rağmen Reşit Paşa; uygulanacak olan yenilikleri, halkın eğitimsiz olması nedeniyle amacına ulaşamayacağını belirtmiştir.¹⁰¹

Tanzimat düşüncesi çerçevesinde, eğitimin yaygınlaştırılması ilkesi doğrultusunda sıbyan mekteplerinin ıslahı ile eski yöntemler yerine modern eğitim ile verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Rüştiyeden sonraki aşamalar olan idadiye, Sultani, Darulmuallimin gibi okulların açılması bu dönemde olmuştur. Padişah Abdülmecit, 1845 yılında Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye'de okutmuş olduğu fermanında, milletin bilgisizliğinden ve bunun giderilebilmesi için gerekli olan önlemlerin alınmadığından üzüntü duyduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine eğitim işlerine daha çok önem vermeye başlanmış, eğitim işlerini takip etmek üzere 13 Mart 1845'de geçici bir kurul "Meclis-i Maarif-i Muvakkat" oluşturulmuştur.¹⁰²

⁹⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.V 8.Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2007, s.171

¹⁰⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.VI 7. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2007, s.168; Koçer, s.48; Cemil Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, 2. bs. TTK Yayınları, Ankara, 2007, s.3

¹⁰¹ Kaya, s.76,77.

¹⁰² Sakaoğlu, s.69-71; Sadrettin Celal Antel, "Tanzimat Maarifi" *Tanzimat I, Maarif Matbaası*, 1940, İstanbul, s. 446.

Meclis-i Maarif-i Muvakkat'ta yer alan ilmiye, kalemiye, seyfiye, sınıfından seçilen komisyon, ilim ve fennin yaygınlaştırılmasını ve eğitim işlerinin bir düzene konulmasını amaçlamıştır.¹⁰³ Bu geçici komisyon durumundaki Muvakkat Maarif Meclisi dört maddelik şöyle bir rapor hazırlamıştır:¹⁰⁴

- 1.” Sıbyan okullarının bir düzene sokulması, “
2. “Yeni rüştiyelerin açılarak sıbyan okulunu bitirenlerin devamının sağlanması,”
3. “Rüştiyeleri bitirenlerin devam edeceği, yüksek ilimlerin okutulacağı, yatılı Dârülfünun’un açılması,”
4. “Nihayetinde tüm bu işleri yürütecek olan Daimi Meclisi Maarifin açılmasını öngörmüştür.”

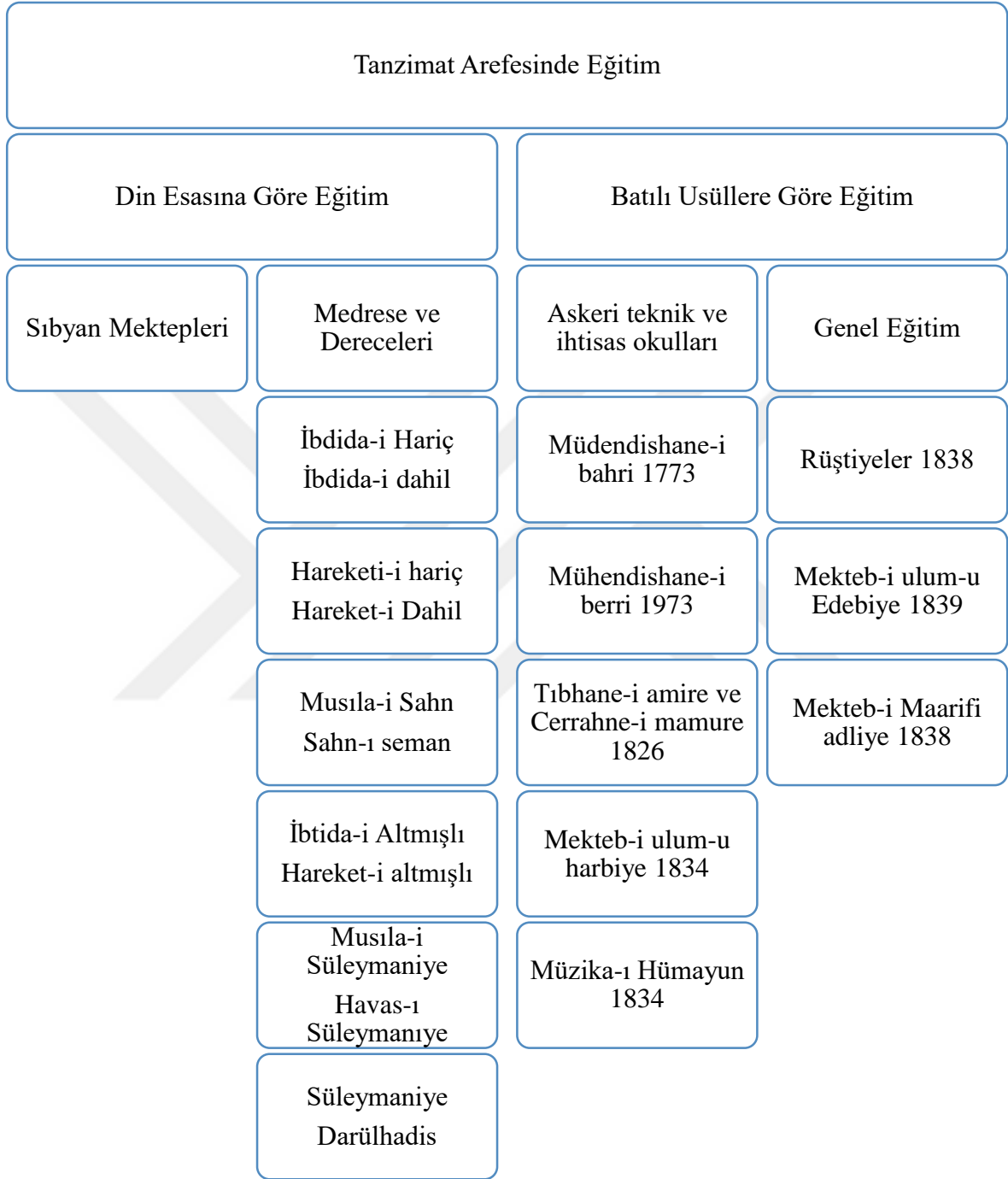
Bu rapor doğrultusunda eğitim işlerinden sorumlu olan 1846 yılında Meclis-i Maarif-i Umumiye kurulmuştur. Daha sonra bu çekirdek meclisin işlerini icra etmek üzere Mekâtib-i Umumiye Nezareti açılmıştır¹⁰⁵.

¹⁰³ Cahit Yalçın Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2002, s. 149-151.

¹⁰⁴ Koçer, s.52.

¹⁰⁵ Akyüz, *Türk Eğ. Tar.* s.191.

Şekil 1: Tanzimat Arefesinde Eğitim¹⁰⁶

¹⁰⁶ Karal, c.VI, s.169

Nezaretin başında vakanüvis¹⁰⁷ Esat Efendi görevlidir. Nezaretin görevi sıbyan okullarında reform yapılması ve rüştiyelerin çoğaltılmasıdır. Ancak ulemanın yetkisindeki sıbyan mekteplerinde herhangi bir düzenleme yapılamamıştır. Rüştiyelerin çoğaltılması ile ilgili alınan kararlar ise sonuçlarını vermiş, 1847'den itibaren önce İstanbul'da olmak üzere rüştiyeler açılmaya başlanmış ve Mekâtib-i Rüştiye Nezareti'nin (1849) işleri tamamen Mekâtib-i Umumiye Nezareti'ne devredilmiştir.

Nezaretin sıbyan okulları ve rüştiyelerle ilgilenmesine karşın Meclis-i Maarif-i Umumiye ise Darülfünun kurulması işiyle meşgul olmuştur. Bu kararı verirken burada okutulacak fen kitaplarını teklif ya da çeviri olarak hazırlayacak Encümen-i Daniş 1851'de kurulmuş; fakat 1860'dan sonra adını unutturmuştur.¹⁰⁸

Öğretmenliğin ayrı bir meslek olarak görülmesi ile Meclis-i Maarif-i Muvakkat'ın aldığı kararlar doğrultusunda hem rüştiye okullarının iyileştirilmesine hem de öğretmen ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak yeni bir okul açılmıştır. Darulmuallim-i Rüştiye (Erkek Öğretmen Okulu) 16 Mart bu amaç için açılmıştır. Modernleşme sürecinde açılan bu okullarda yeni öğrenme yöntemlerine gereksinim duyulmuştur. Bu gereksinim Usul-i Tedris (Öğretim Yöntemi) adında ilke ders Darulmuallim-i Rüştiye'nin dersleri arasına girmiştir. Öğretmenlik mesleği için açılan bu okullar öğretmenlik mesleğe ilişkin algıyı da değiştirmiştir. Okuryazar herkes öğretmen olarak atansa bile ileriki yıllarda bu okulun mezunları öncelik kazanmıştır.

Öğretmenliğin meslek haline gelmesi Türk eğitim sistemindeki ilk hukusal düzenleme olmuştur. Fatih döneminde Sıbyan mektebinde eğitim verecekler için genel eğitimden ayrı olarak yeni bir medrese programı hazırlanmıştır. Bu programda yeni

¹⁰⁷ Vak'anüvis: Tarihsel olayları yorumsuz yazmak üzere atanan resmî tarihçi. Bunların yazdıkları kronolojik kaynaklara vakayiname deniyordu. 18. yy'da başlayan vak'anüvislik, Osmanlı Devletinin sonuna dek sürdürüldü. Ancak, son vakanüvislerin hazırladıkları eserlerden bir kısmı basılmamıştır. Vak'anüvislikten önce ise Şehnamecilik vardı. Şehnameciler, vakaları verirlerken yer yer nazım tekniği de kullanılırlardı. Bknz: Necdet Sakaoğlu, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarih Sözlüğü*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.133.

¹⁰⁸ Sakaoğlu, *Osmanlıdan Gnmze Eğtm Tar.*, s.71; Koçer, s.53;Kodaman, s.13; Karal, c.VI, s.176-178.

dersler eklenmiştir. Bazıları, ilkokul öğretmenlerinin ayrı bir eğitimle yetiştirilmesinin de ilk defa Fatih dönemine dayandığını iddia etmişlerdir.¹⁰⁹

1851'den Islahat Fermanına kadar, bazı yerlerde açılan rüştiye okullarında Osmanlı-Kırım savaşı nedeniyle önemli değişiklikler yapılamamıştır.

2. Islahat Fermanı

Islahat Fermanını (1856) Tanzimat Fermanından ayıran nokta eğitimle ilgili konulara da değinilmiş olmasıdır. Gayrimüslimlere bir takım ayrıcalıklar tanınmış Osmanlıyı oluşturan bütün uluslara kendi eğitim kurumlarını açma hakkı verilmiştir. Osmanlı Devletinin tüm eğitim kurumlarından, fermanın ilanında sonra azınlıklar da faydalanabilecektir. Padişahın seçeceği karma bir Maarif Meclisi eğitim kurumlarını denetleyecektir.¹¹⁰ Fermanın sonra bu azınlıklar da birçok okula açmaya başlamıştır. Bu okullarda yabancı devletlerini desteği alınmıştır ve kendi milli ve dini eğitimlerini veren eğitim kurumları açmaya çalışmışlardır. Açılan bu okullarda kendi dil, din, milliyet ve kültürleri doğrultusunda eğitim ve öğretim vermişlerdir.

3. Maarif-i Umumiye Nezareti

Islahat Fermanında kabul edilen hükümleri gereğince kültür, maarif, öğretim, siyasi kanaat ve düşünce açısından yeni bir döneme girilmiştir. Bu süreç eğitimin bir devlet politikası içinde yürütülmesini zorunlu kılmıştır. Merkezi bir maarif teşkilatı kurularak bu kontrolünün sağlanabileceği düşünülmüştür. Maarif-i Umumiye Nezareti bu amaçla kurulmuştur.¹¹¹ Meclis-i Vükela'ya dâhil bir bakan tarafından yönetilmiştir. Bu şekilde okulların devlet yönetiminde olacağı kanaatine varılmıştır. Okullar Sıbyan, Rüştiye, Meslek ve Teknik Okullar olmak üzere üç derecede yapılandırılmıştır. Sıbyan mekteplerinde Müslim çocukların yanı sıra gayrimüslim çocuklar da ayrı ayrı eğitim göreceklerdir. Sınava dayalı değerlendirme sınıf geçmede kullanılmıştır. Okulların resmi dilinin Türkçe olmasına karar verilmiştir. Okulların resmi dilinin Türkçe olması milliyetçiliğe önem verildiğini ve Osmanlı Milletini oluşturma sürecini ifade

¹⁰⁹ Cihangir Doğan, "Türkiye'de Sınıf Öğretmeni Yetiştirme Politikaları ve Sorunları", *Bilgi*, S.35, 2005, s.134; İbrahim Aslanoglu, *Türk Eğitim Sistemi*, Ankara, 1997, s.174.

¹¹⁰ Islahat Fermanı için bkz. E. Z. Karal, *Osmanlı Tarihi*, V. Cilt, 8. Baskı, Ankara 2007, s. 258-264.

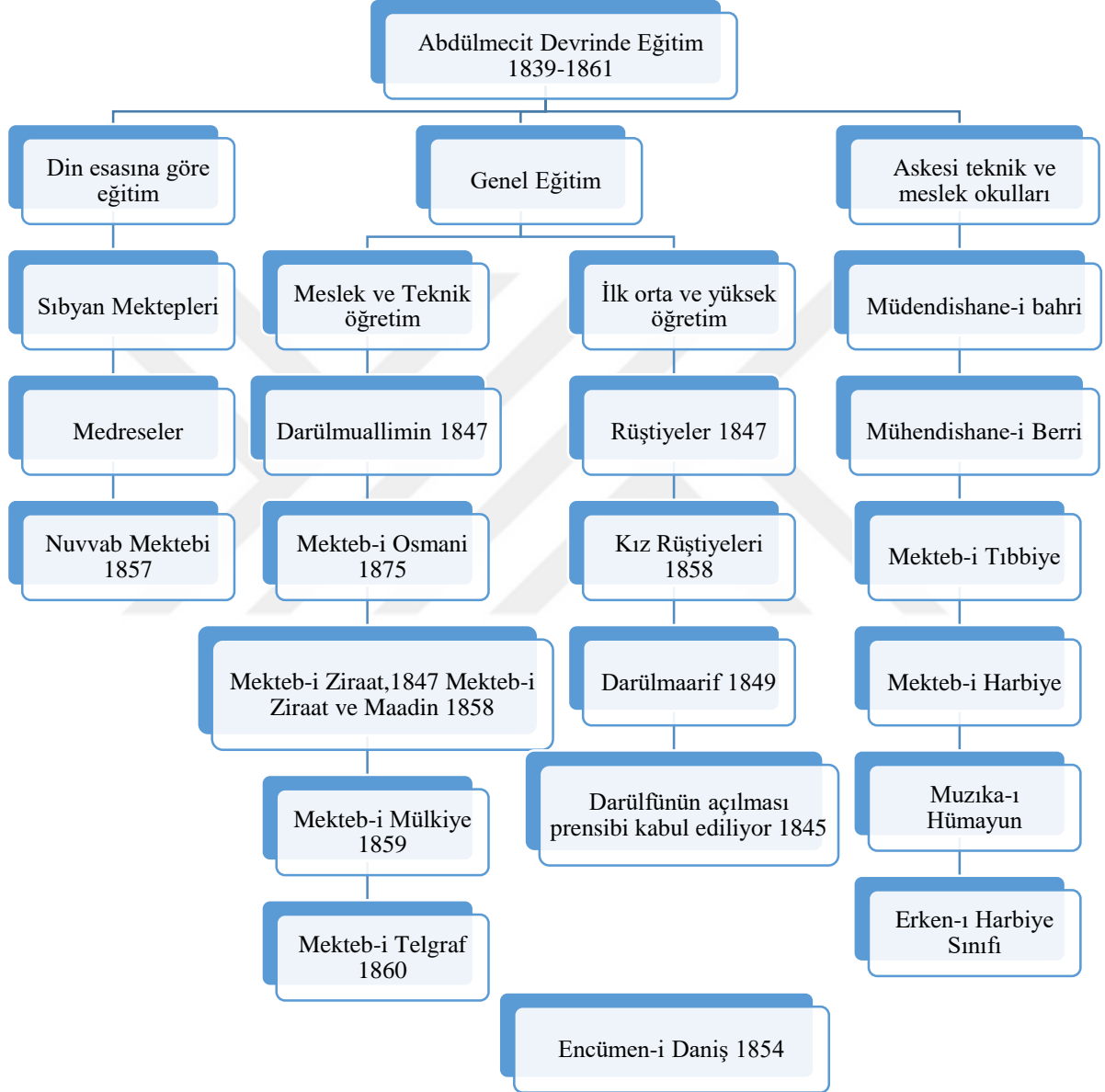
¹¹¹ Koçer, s.64.

etmektedir.¹¹² Eğitimde çağdaşlaşma süreci, Maarif Nezareti'nin kurulması ile üzerine odaklanılan konular arasında yer almıştır. "Mekteb-i Osmani" adında Fransızca öğrenmek amacıyla Paris'te bir okul açılmıştır. Mekteb-i Osmani, Avrupa gibi olma çabasındaki Osmanlı Devletinin gelecekteki kadrolarını oluşturacak kişileri "Avrupalı gibi" yetiştirme isteğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. "Mülkiye Mektebi" ve ülkenin birçok yerine rüştiyeler açılmıştır.¹¹³ 3 Mart 1861 tarihinde, Nezaretin görev ve yetkilerine dair yayınlanan "Maarif Nezareti'nin Vazifelerine Dair Mevad" ile eğitim devlet politikası haline getirilmiştir.

¹¹² "Kodaman, s.46,17; Kaya, s.77; Binbaşoğlu, s.140-143."

¹¹³ "Koçer, s.65,66."

Şekil 2: Abdülmecit Devrinde Eğitim "1839-1861"¹¹⁴

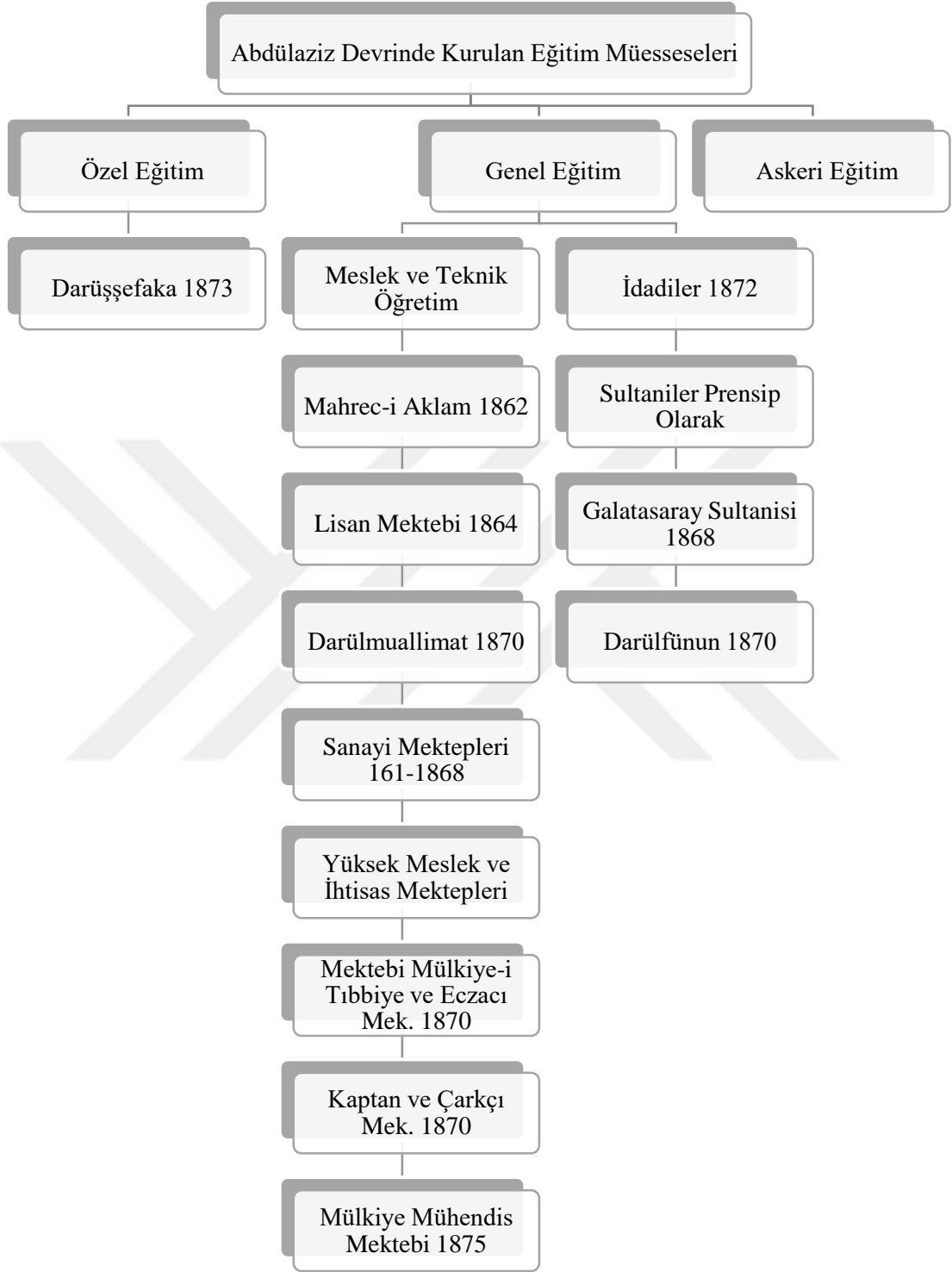

¹¹⁴ Karal, c.VI, s.186

4. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi

Geçici Meclis-i Maarif, aldığı bir kararla eğitimde kademe sorununu kısmen yoluna koymuştur. Böylece eğitimimize ilk, orta ve yüksek kısımlar meydana gelmiş; fakat kuruluşunda bir sistem ve nizam mevcut olmamıştır. Sıbyan okulları varken bunun yanında rüştiyelerin açılması ile rüştiyeler tam olarak ne ortaokulu ne de ilkokulu temsil eder hale gelmişlerdir. Her iki okul arasında herhangi bir bağ bulunmamıştır. Sıbyan mektepleri Evkaf nezaretine, rüştiyeler Maarif nezaretine bağlı olduğu için ikisinin bağlı olduğu makamlar ayrıdır. Ayrıca Sefarethaneler ve Patrikhanelere bağlı yabancı ve azınlıklara bağlı okullar da vardır. Bu üç okulun eğitim amaçları da yine birbirinden farklıdır. Sıbyan mektepleri medresenin tesiri altında eğitimine devam ederken, rüştiyeler Batı tarzını benimse çabası içindedir. Yabancı ve azınlıklara bağlı okullar ise Osmanlı'yı parçalama amacı gütmektedirler. Bunların dışında bir de Darülfünun okullarının açılması planlanmaktadır. Böylece günümüze kadar sayıları çok fazla, çeşitli ve dereceleri birbirinden birçok eğitim kurumu açılmış olmasına rağmen eğitimin yeterli ölçüde yayılmadığı gözlenmiştir.

Şekil 3: Abdülaziz Devrinde Kurulan Eğitim Müesseseleri¹¹⁵

¹¹⁵ Karal, c.VII, s.222

Eğitim tarihimizin en belirgin şahsiyetlerinden biri olan ve 1867 tarihinden 1871 yılları arasında Maarif Nazırı Saffet Paşa'dır. Saffet Paşa Maarif Dairesi Kemal Paşa'nın başkanlığında Datyan Artin Efendi, Sadullah Paşa, Ebüzziya Tevfik Bey, Recaizade Ekrem Bey, Mehmed Mansur ve Dragan Tzankof Efendi ile toplanarak 5 bölüm ve 198 maddeden oluşan Fransa'nın maarif düzenine uygun Maarif-i Umumiye Nizamnamesini hazırlamıştır.¹¹⁶ Nizamnameye göre eğitim örgütü şöyle planlanmıştır: ¹¹⁷

1."Maarifi Umumiye Nezareti"

2. "Meclis-i Kebir-i Maarif"

a) "İlmiye Dairesi"

b) "İdare Dairesi"

3. "Vilayet Maarif Meclisleri"

4. "Muhasebe ve Maarif Sandıkları"

Maarifi Umumiye Nizamnamesi yer alan konular aşağıda yer almaktadır:¹¹⁸

1. "İlköğretim meselesini ele almıştır. (3-35. madde)"
2. "Orta öğretim meselesini ele almıştır. (35-50. madde)"
3. "Bir üniversite açılacaktır. (79-128. madde)"
4. "Bu müesseselere öğretmen yetiştirmeyi düşünmüştür. (5 - 78.madde)"
5. "Özel eğitim problemini düşünmüştür. (128-131. madde)"
6. "Bu okullara lâzım olacak eserleri, telif veya tercüme yoluyla hazırlayacak Daire-i ilmiyeyi düşünmüştür. (131-137. madde)"
7. "Maarifin malî cephesini ele almıştır. (192-198. madde)"
8. "Bu okulların öğretmen ve diğer personelinin tayin ve terfilerine bakacak, nizamnameleri hazırlayacak daire-i idare düşünmüştür. (133-143. madde)"

¹¹⁶ Hamza Altın, "1869 Maarifi Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri" *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* C.13, S.1, 2008, s.273,274; Koçer, s.83;Kodaman, s.22; Kaya, s.78; Binbaşoğlu, s173-179, Akyüz, Türk., s.192; Sakaoğlu, *Osmanlıdan Gnmze Eğtm Tar.*, s.89-93; Karal C.7, s.201,202;Doğan, s.660-661.

¹¹⁷ Kodaman, s.22

¹¹⁸ Koçer, s.85.

9. “Maarifin merkez kuruluşunda devamlı gelişmelere göre yeni kararlar alacak kuralları, yani Meclis-i Kebir-i Maarifi düşünmüştür. (131-133. Madde)”
10. “Bu meclisin dışarda şubesi olan Vilâyet Maarif Meclislerini düşünmüştür. (143-153. madde)”

Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde yer alan hedefler aşağıdaki gibidir ¹¹⁹:

- 1) “Öğretimde mecburiyet kaidelerinin temini,”
- 2) “Genel mekteplerin derece ve kademelere ayrılması,”
- 3) “Öğretim ve eğitim usullerinin yeniden tanzim ve tertibi,”
- 4) “Öğretmenlerin iyi yetişmesini ve itibarını sağlayacak tedbirlerin alınması,”
- 5) “Maarif merkezi idaresinin düzenlenmesiyle vilayetlerde de maarif teşkilâtının kurulması,”
- 6) “Okullarda talebelerin sevk ve gayretini artıracak imtihan kaidelerinin tespiti,”
- 7) “İlmî kuruluşların çoğaltılması ve yaygınlaştırılması,”
- 8) “Maarif bütçesi için halktan yardım alınması,”
- 9) “Memleket çapında Sıbyan, Rüşdiye, İdadî ve Sultanî okulları; İstanbul'da ise Darülfünun, Darulmuallimin, Darulmuallimat ve Kız Rüşdiyeleri açılması.”

Maarifi Umumiye Nizamnamesi hem eğitim öğretimi sistemleştirmesi hem de kanunlaştırması açısından önemli bir noktaya gelmiştir. Koçer¹²⁰ bu nizamname hakkında aşağıdakileri dile getirmiştir:

“Bu nizamname Tanzimatçıların eğitim hakkında neler düşündüklerini bize gösterir. Buna göre onların hedefleri ilk eğitimi mecburi yapmak ve köylere kadar yaymak; bu okulları kanun ve nizamlarla merkezden yönetmek, her okulun yeni öğretmen okullarından mezun olan bir öğretmeni olacaktı, öğretmenlere yeteri kadar maaş bağlanarak ve bu maaşlar düzenli verilecekti. Okulların

¹¹⁹ Kodaman, s.25; Mahmut Cevat, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, İstanbul 1338, s. 102-109.

¹²⁰ Koçer, s.86.

programları da değiştirilip, dini bilgiler yanında dünya ile ilgili Aritmetik, Tarih, Coğrafya gibi dersler ekleniyordu. Bu yeni okullar vakıf sisteminin dışında gelişme gösterecekti. Çünkü halk bu okullara vakfiyeler yapmıyorlardı. Çevre halkı, eski din okullarını besliyordu. Öyleyse bunları devlet bütçesinden karşılamak gerekti. Bunun için de zaman zaman özel vergiler, okulların köy veya mahalle halkı tarafından yapılması için nizamlar kondu.”

Kaya¹²¹, 1869 Maarifi Umumiye Nizamnamesini, “bu günkü sistemimize temel olan Osmanlı eğitim sisteminin ilk ayrıntılı planı” şeklinde açıklamıştır. Bu plan ise:

I. İlköğretim

- a. “Bütün köy ve kentlerde yer alacak üç yıllık (sıbyan veya iptidai) okullar.”
- b. “Konut sayısı; 500 veya daha fazla olan kasaba ve kentlerde açılacak olan, üç yıllık ileri ilkokullar (rüşdiyeler).”

II. Ortaöğretim

- a. “Konut sayısı; 1000 veya daha fazla olan her kent ve kasabada açılacak olan, dört yıllık ortaöğretim okulları (idadiler).”
- b. “Her il merkezinde yer alacak dört yıllık akademik okullar (Sultani veya liseler).”
- c. “İstanbul’da öğretmen yetiştirmek için açılacak olan erkek ve kız öğretmen okulları (Darulmuallim ve Darulmuallimat).”

III. Yükseköğretim

- a. “İstanbul üniversitesi (Darülfünun)”
- b. “Yüksek düzeyde meslek adamları yetiştirecek yüksekokullar.”

Ne var ki, 1869 Nizamnamesine göre; ilköğretimin zorunlu ve bütün okullarda parasız olmasına rağmen nizamnamedeki hükümlerin çoğu yönetimsel ve maddi olanakların yetersizliği sebebiyle gerçekleştirilememiş ve kâğıt üzerinde kalmıştır. Keza hatırlatmak gerekirse bu gün bile aynı problemlerden ötürü okullar açılıp eğitim araç gereçleriyle tam anlamıyla donatılamamakta ve öğretmen sıkıntısı çekilmektedir.

¹²¹ Kaya, s.78.

5. Tanzimat Döneminde Sivil ve Askeri Okullar

a) Sıbyan Mektepleri

Tanzimat döneminde, sıbyan mektepleriyle ilgili önemli çalışmalar yapılmıştır. Talimatname (1847), İrade-i Seniyye (1869) ve Maarif Nizamnamesi (1869) bunlar arasındadır. Talimatnamede; ilköğretime devam zorunluluğu, derslerde uygulanacak yöntemler, okuma ve yazmanın nasıl öğretilceği, öğretim yılının kaç yıl olacağı (4 yıl), bir üst öğrenime nasıl geçileceği (imtihan), ilköğretim okullarında hangi derslerin verileceği (Kur'an, Ahlak Risalesi, Elifba, İlmihal, Türkçe okuma ve yazma dersleri) yer almaktadır.¹²² Ancak, talimatnamede yer alan kararların birçoğu öğretmen eksikliği ve ödenek yokluğundan uygulanamamıştır.

Modern eğitim kurumu olarak İrade-i Seniyye başta İstanbul ve Balkanlar'da örnek okullar açılarak uygulanmaya başlanmıştır. Süreçte başarılı olunsa bile ilerleyen zamanlarda öğretmen eksikliği ve ödenek sıkıntıları baş göstermiştir. Sıbyan mekteplerine öğretmen yetiştiren kurumların yokluğu süreci zora sokmuştur. Okulların onarım gibi masrafları, öğretmen maaşları gibi ihtiyaçları hazine karşılayamaz hale gelmiştir. Bu gibi masraflar için öğrencilerden para toplanmıştır. Okul açılması için boş araziler kullanılmıştır. Birçok zorluk olmasına rağmen o dönemde birçok okul açılmıştır.

Maarif Nizamnamesinin (1869) ardından ilköğretim alanında birçok düzenleme yapılmıştır. Örneğin okula başlama yaşı kızlarda 6-10 iken, erkeklerde 7-11 olarak belirlenmiştir. Bunun yanında eğitim zorunlu kılınmıştır. Okullarda iki okul olması durumunda kız ve erkek öğrenciler ayrılmışlardır. Kuran gibi derslerin yanında basit hesaplamalar yapacakları dersler eklenmiştir. Aynı zamanda Osmanlı Tarihi ve coğrafya dersleri de müfredata eklenmiştir.¹²³ Bu yapılan en büyük yenilikler arasında yer almıştır. Çünkü sadece dini eğitim vermek yerine pozitif bilim dersleri de müfredata girmiştir.

¹²² Sakaoğlu, *Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tar.*, s.75

¹²³ Akyüz, *Türk.*, s.163

4 Mayıs 1870'de Sıbyan okullarındaki değişikliklerin yapılması için bir komisyon kurulmuştur. Modernleşme çalışmalarına örnek olarak Selim Sabit Efendi'nin hazırladığı "Rehnûmay-ı Muallimin" pedagojik eserin Maarif Nezareti tarafından kabul edilmiştir. Bu eserde öğretmenlerin öğrencilere dersleri sade ve anlaşılır bir dille anlatmaları gerektiğini, öğrencilerin derse katılmalarını teşvik etmelerini, öğrenciye rehberlik eden bir tutum içinde öğretmenin olması ve ayrıca öğretmenin Türkçe'yi güzel konuşup yazmasına vurgu yapılmıştır.¹²⁴

"Ulûm-ı Terbiye Etfali" kurularak Selim Sabit'in risalesinde yer alan maddeler hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Nur-u Osmaniye'de bir "Numune Mektebi" 1872 yılında açılarak hizmete girmiştir. Ayrıca bu dönemde eğitim seferberliğine katılmak için Tedris Meclisleri kurulmuştur. Bu meclis ile yeni bir okulun açılması, açılan okula öğretmen bulma, öğrencilerin devam zorunluluğu gibi konular bu kurula bağlanmıştır. II. Abdülhamit döneminde bu talimatnamenin maddeleri uygulanmıştır.¹²⁵ Fakat eksiklikleri çoğalmış ve daha iyi şekilde planlanıp uygulanması gerekmiştir.

b) Ortaöğretim Kurumları

(1) Rüştiye

Öğrenim düzeyleri arasındaki farkı gidermek adına kurulmuştur. Bu okullar sıbyan mektepleri ve askeri okullar arasında bir kurumdur.¹²⁶ Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Ulûm-u Edebiye rüştiyeleri o dönemdeki meslek okulları arasında yer almıştır. Bu okullar Osmanlının modern ve laik eğitim sisteminin temelini oluşturmuştur.¹²⁷ Mekâtib-i Umumiye Nazırı Kemal Efendi rüştiyelerin gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Numune Mülkiye Rüştiyeleri açılarak düzenli ve programlı öğretimi hedeflenmiştir. İlk numune mektebi Davutpaşa Rüştiyesidir. Kademeler arasında sıbyan mektebinden mezun olanların iki yıl rüştiyelerde eğitim gördükten sonra

¹²⁴ Koçer, s.97-102; Cavit Binbaşoğlu, *Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2005, s.30; Sakaoğlu, *Osmanlıdan Gnmze Eğtm Tar.*, s.84

¹²⁵Koçer, s.127,128; Ali Türer, *Cumhuriyet Dönemi ve Öncesinde Balıkesir'de Eğitim: Cumhuriyetin 75. Yılı Münasebetiyle*. Balıkesir Milli Eğitim Müdürlüğü, Balıkesir,1998, s.10

¹²⁶ Akyüz, Türk., s.148

¹²⁷ Yaşar Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, İz Yayıncılık, 1997. İstanbul, s.55.

Dârülfünun'a devam etmelerini uygun görülmüştür.¹²⁸ Bu diğer kurumlara da örnek olmuş ve her yere bu şekilde okullar açılabilceği düşüncesini doğurmuştur.

Darulmuallimin 1848 yılında ilk mezunlarını vermiştir ve birçok vilayete yeni rüştiyeler açılması hedeflenmiştir. İlk olarak 1853 yılında 25 rüştiye açmak için gerekli olan ödenek temin edilmiş ve ilerleyen yıllarda 48'e kadar yeni rüştiyeler açılmıştır.¹²⁹ Böylece eğitim kurumları birçok yerde yaygınlaşmıştır. Eğitim tarihimizde ilk inas (kız) rüştiyesi, Sultanahmet'te 1859 yılında açılmıştır. 1870 yılında "Dârulmuallimat" açılınca kadınlar içinde öğretmen olma yolu açılmıştır. Kadın öğretmenlerin eğitime girmesi Tanzimat'ın en büyük başarıları arasındadır.¹³⁰ Rüştiyeler 4 yıllık eğitim öğretimi kapsarken, Dârulmaarif okullarının açılması ile 6 yıla çıkarılmıştır. Sonrasında ise 5 yıla düşürülmüştür. 1846 yılında Akaid, Arapça, Hesap ve Yazı dersleri okutulmuştur. 1848 yılına gelindiğinde Farsça, Coğrafya ve Hendeseyi (geometri) dersleri yeni programa eklenmiştir.¹³¹

Maarifi Umumiye Nizamnamesi ile modernleşme sürecinde, eğitim alanında birçok karar alınmıştır. Buna göre beş yüz haneli her kasabada rüştiye kurulması kararı alınmıştır. Ayrıca açılan mekteplerde Müslüman ve gayrimüslimlerin ayrı mekteplerde okumaları gerekliliği ifade edilmiştir. Rüştiyeler 4 yıl sürecek ve mektebin masrafları vilayet maarif sandıklarından karşılanmasının daha uygun olacağı belirtilmiştir. Bu okullardan mezun olan öğrencilerin idadiye sınav ile alınacağını ifade etmişlerdir. Rüştiyeler "Din İlimlerine Giriş, Lisan-ı Osmanî Kavaidi, İmlâ ve İnşa, Tertib-i Cedîd, Kavaid-i Arabiye ve Farsiye, Tersim-i Hudut, İlm-i Hesap Defter Tutmak Usulü, Mebadî-i Hendese, Tarih-i Umumî ve Tarih-i Osmanî, Coğrafya, Jimnastik" adlı dersler verilmekteydi. Rüştiyelerin eğitim dili Türkçe olmasına rağmen son sınıfta eğer öğrenciler isterlerse Fransızca alabileceklerdir.¹³²

¹²⁸ Sakaoğlu, *Osmanlıdan Gnmze Eğtm Tar.*, s.82

¹²⁹ Şefika Kurnaz, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadınların Eğitimi" *Milli Eğitim Dergisi*, S.143, s.14

¹³⁰ Koçer, s.66; Hasan Ali Koçer, "Türkiye'de Kadın Eğitimi" *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* C.5, S.1,s,92.

¹³¹ Kodaman, s.92,.

¹³² Akyüz, *Türk.*, s.148,164; Kodaman, s.93-94.

Mülkiye rüştiyelerinden mezun olanlar ise kaleme memur olarak atanmışlardır. Askeriyeye olan ihtiyaçtan dolayı "Askerî Rüştiyeler" açılmasına karar verilmiştir. II. Mahmut devrinden sonra askeriye ihtiyaçları için Batılı tarzda modern okullar açılmıştır. Osmanlı Devleti eğitim tarihinde sekülerleşme¹³³ ve modern batılı eğitim sistemine yakınlaşmada rüştiyeler yer almıştır. Bu okullar ile hem sivil idare hem de askeriye modernleşme süreci başlamıştır.¹³⁴ Maarifi Umumiye Nizamnamesi ile 1879 yılına gelindiğinde 460 rüştiye kurulmuş ve bu okullardan 30 bine yakın öğrenci mezun olmuştur.¹³⁵

(2) *İdadi Okulları*

Hazırlamak, geliştirmek olan idadi kelimesi, hazırlama yeri anlamındadır.¹³⁶ Bu terim Osmanlı döneminde Askerî Tıbbiye ve Harp Okullarında öğrenim görecekt öğrencilerin eksik bilgilerini tamamlamak amacıyla açılmıştır. 1845 yılında bu okullar, ordu merkezleri ile Bosna sınırları içinde açılmıştır. İdadi eğitim veren bu kurumlar askeri rüştiyeler açılıncaya kadar eğitim vermişlerdir. İdadî teriminin okul adı olarak ayrı tutulması 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde karara bağlanmıştır. Bu karar ile sivil yüksekokullara yetiştirmek üzere rüştiyenin bir üst seviyesi, sultanilerin ise bir alt seviyesinde idadi adı altında yeni mektep açılması öngörülmüştür. Bu okullar Osmanlı devletinin Osmanlılık fikrinin hayata geçirilmesinde önemli bir yere sahip olmuşlardır. Çünkü farklı ırk ve dinlerden gelen kişiler, birlikte eğitim alacaklar ve aynı duyguyu paylaşarak Osmanlı milletinin temelini oluşturacaktır.¹³⁷

Maarifi Umumiye Nizamnamesine kararları doğrultusunda 1000 haneli nüfuslu yerleşim yerlerinde bu okullar açılacaktır. Maarif İdaresi sandığı bu okulların masraflarını karşılamıştır. Bu okullarda 6 öğretmen çalışabilmiştir. Bu okullarda 3 yıl eğitim verilmiştir. Başarılı öğrenciler mezun olurken, başarısız olan öğrenciler bir yıl

¹³³ Talip Küçükcan, "Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramları Bağlamında Din, Toplumsal Değişme ve İslâm Dünyası" *İslam Araştırmaları Dergisi*, S.13, 2005, s.118.

¹³⁴ Sarıkaya, 549.

¹³⁵ Kodaman, s.96.

¹³⁶ Kodaman, s.115.

¹³⁷ Akyüz, Türk., s.166.

daha okula devam etmişlerdir.¹³⁸ 1873 yılına kadar bu idadiler önceki gibi maddi yetersizliklerden dolayı açılmamıştır. 1873 yılında ilk mülkî idadî Dârülmaarif binasında açılmıştır. Daha sonra Mora Yenişehir'de 1875 yılında ikincisi açılmıştır. İdadîlerde verilen dersler şunlardır: “Kavâid-i Osmaniye, Arabî, Farisî, Kıraat ve Kitabet-i Türkî, Tarih-i Umumî-i Osmanî, Mükemmel Hesap, Cebir, Coğrafya, Jimnastik, Mükemmel Hendese, Trigonometri, Resim, Fransızca, Almanca, İngilizce”.¹³⁹ Karma eğitim verilmesinden dolayı rüştiyelerden farklı olarak bu okullarda yabancı dil dersleri de yer almıştır.

(3) *Sultaniler*

Islahat Fermanının ilanından sonra Osmanlı halkı, eşit şartlar altında eğitim almıştır. Gayrimüslim ve Müslüman çocuklarının küçük yaşta birlikte eğitim almalarını sakıncalı görüldüğünden ileriki yaş seviyelerinde birlikte eğitim verilmiştir. Küçük yaş gruplarında bu tip okulların olmaması, nasıl açılacağı bilinmemesi gibi sebeplerden dolayı neler yapılacağı belirlenememiştir. Maarif vekâleti bu durumun üstesinden gelebilmek için Fransa eğitim sistemini uyarlamaya çalışmıştır. Fransız eğitim sisteminin benimsenmesinin nedeni 1867 yılında Paris’e giden Abdülaziz’in, Fransız eğitim bakanı Victor Duruy’un hazırlamış olduğu projeden etkilenmiş olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Duruy Osmanlı eğitiminin geliştirilmesi için proje hazırlamıştır.¹⁴⁰ Yabancı dil bilen subay ve hariciyeci yetiştirmek için 1856 yılında Avrupa’ya öğrenci göndermiş ve bir yıl sonra Mekteb-i Osmanî Paris’te açılmıştır. Ama bu okul 1864’te kullanışlı olmadığı için kapatılmıştır. Daha az masraf yaptırılacak okulların açılması kararına varılmıştır.¹⁴¹

Galatasaray Sultanîsi, yükseköğretimin bir alt seviyesi, rüştiyenin bir üst seviyesi olarak Osmanlılık siyaseti doğrultusunda 1868 yılında eğitime başlamıştır. 5 yıllık öğrenim süresi olmasına rağmen, seviyesi düşük öğrencileri yetiştirmek maksadıyla eğitim sekiz yıla çıkartılmıştır. Fransızca eğitim veren bu okulda “Türkçe, Fransız Dili ve Edebiyatı, Latince, Grekçe, Ahlâk, Osmanlı Tarihi ve Coğrafyası,

¹³⁸ Bilim, s.63-64.

¹³⁹ Kodaman, s.117.

¹⁴⁰ Berkes, s.238,239.

¹⁴¹ Koçer, *Türkiye’de Mod...*, s.80

Genel Tarih ve Coğrafya, Matematik, Kimya, Hitabet ve Edebiyat, Hat ve Resim, Muhasebe, Defter Tutma” dersleri yer almıştır.¹⁴² Bu okullarda Müslüman ve Hristiyanlar birlikte öğrenim görmüşlerdir.¹⁴³ Fransız liselerine benzeyen bu okulda yönetici ve çalışanların çoğu da Fransız kökenli olmuştur. Ayrıca Rum, Türk, İtalyan, Ermeni, İngiliz öğretmenler görev yapmışlardır. Sultaniye ücretli olmasına rağmen 150 öğrenciyi de burslu okutmuştur. Başlarda eşit sayıda öğrenci almaya önem verilse de daha sonra bu durumdan vazgeçilmiştir. Fransızların çoğunlukta olması endişe yaratmıştır.

“Museviler de Hristiyan müdürün yönetimindeki bir okula, çocuklarını göndermekte tereddüt ettiler. Katoliklerin tutumu ise daha sert olmuştur. Papa, çeşitli milletlere mensup öğrencilerin bir arada bulunmasının Katolik öğrencilerin ahlakını bozacağı gerekçesiyle Mekteb-i Sultanî'ye Katolik öğrencilerin girmesini yasakladı. Ancak, Fransa'nın girişiminden sonra Papalık bu yasağı kaldırdı. Dış ülkelerden ve gayrimüslim çevrelerden gelen bu tepkilere ve çekincelere karşılık Osmanlı ulemasından, Müslüman çocuklarının okula verilmesi konusunda ciddi bir karşı çıkışın olmaması önemlidir.”¹⁴⁴

“Osmanlı hükümetinin bu ilgisi sayesinde, okulun mevcudu hızla artmıştır. Öğrenci sayısı 14 Ekim 1868'de 430 iken, 2 Mart 1870'te 640'a ulaşmıştır. 1913-1914 ders yılı itibariyle ülke genelindeki otuz bir sultanide toplam 9.573 öğrenci bulunmaktadır. Bu durum bir bakıma, hükümetin bu kuruma verdiği önemin büyüklüğünü de göstermektedir”.¹⁴⁵ Galatasaray Mekteb-i Sultanîsi gayrimüslim ve Müslümanlar ile birlikte eğitim görmeleri ile Osmanlı birliği oluşturulması hedeflenmiştir. Fakat bu beklenildiği gibi gerçekleşmemiştir. Osmanlı birliği oluşturma yerine Yahudi, Arap ve Bulgar milliyetçiliği de ortaya çıkmıştır.¹⁴⁶ Modern Türkiye'nin oluşmasına büyük katkı sağlamıştır. Batılı tarzda idari bir görev olduğunda bu okuldan mezun olanların

¹⁴² Cavit Binbaşıoğlu, *T.E. Düşüncesi...*,s.29.

¹⁴³ Kodaman, s.136

¹⁴⁴ Berkes, s.239

¹⁴⁵ Fatih Demirel, “II. Meşrutiyetten Sonra Osmanlı'da Ortaöğretim: Sultaniler” *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.27, S.2, 2012, s.345.

¹⁴⁶ Bilim, 56-58.

hem o dönemin devlet işlerinde hem de ileride kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi ve idari kadrolarında görev almışlardır.

Cemiyet-i Tadrîsiyye-î İslâmiyye'nin katkısı ile sultaniler gibi "Dârüşşafaka" da 1873 yılında eğitim öğretime başlamıştır. Bu okulun amacı da “okuma imkânı olmayan Müslüman çocuklarına, yetişkinlere, din kurallarını ve herkesin bilmesi gerekli bilgileri” öğretmektir. Bayezid'deki, Simkeşhane Valide Mektebi ilk Dârüşşafaka okuludur. Bu okula Kapalıçarşı esnafının çırakları okuma yazma öğrenmek amacıyla devam etmiştir. Bu okullarda ders araç gereçleri de ücretsiz temin edilmiştir. Daha sonra Aksaray'da ikinci bir okul açılmıştır. Okuma yazma, gündelik bilgiler bu okullarda öğretilmiştir. Bu okullara talebin fazla olması sebebiyle cemiyet daha büyük okulların açılması için teşebbüslerde bulunmuştur. Yetim çocuklara kalmaları içinde yurt yapılarak Dârüşşafaka adlı okul inşa edilmiştir¹⁴⁷. Bu okul sultanilerden ziyade zenginler içinde değil de fakir çocukların eğitim aldığı, islami değerlere uygun olarak eğitim alınan kurumlar olmuştur.

c) Yükseköğretim Kurumları

(1) *Darülfünun*

Yükseköğretim kurumlarının kurulması 19. yüzyıla gerçekleşmiştir. Darülfünunun okulları bunun ilk örnekleri olmuştur. Bu okullara göre; Osmanlı tebaasından kim olursa olsun bütün ilimleri öğrenmek, iyi insan olmak ve devlete hizmet etmek isteyenlerin eğitim görecekları bir Darülfünun, İstanbul'un uygun semtlerinin birinde açılmıştır. Ayrıca Darülfünunun bütün masraflarının devlet tarafından karşılanacağı, talebelerin gece-gündüz barınabilecekleri ve çalışacakları bir yer olarak düşünülmüştür.¹⁴⁸

Darülfünununda meydana gelen kitap ihtiyaçları Encümen-i Daniş'e makamına teslim edilmiştir. Modern eğitim düşüncesiyle bu okulların öğretmen ihtiyaçlarını karşılamak üzere iki öğrenci Paris'e eğitim amacıyla gönderilmiştir. Bu şekilde batılı

¹⁴⁷ Koçer, *Türkiye'de Mod...*, s.116,117.

¹⁴⁸ “Unat, s.49.”

tarzda eğitim alan öğretmenler yeni teori ve bilgiler hakkında tecrübe sahibi olmuşlardır.¹⁴⁹

Maarif-i Umumiye Nizamnamesine göre Darülfünun (Dârülfünun-u Osmanî), “Hikmet ve Edebiyat, İlm-i Hukuk, Ulûm-ı Tabiiye ve Riyaziyat” şubelerinden oluşmuştur. Oluşan bu şubelerin öğrenim süreleri 3 yıl, eğer ki müderris olmak isterlerse 4 yıl okumak zorunluluğu getirilmiştir. 16 yaş sınırı vardı ve dersler halka açık şekilde işlenmiştir.¹⁵⁰

Lise düzeyinde eğitim alan kadınların üniversite tahsilinden uzak kalmamaları için kadınlara özgü derslerde müfredata eklenmiştir. Başlarda ayrı sınıflarda eğitim gören öğrenciler daha sonra karma eğitime devam etmişlerdir. Darülfünunlar, 1870 yılında büyük coşkulu bir törenle halka açılmıştır. Fakat halka açık dersler kurumu olumsuz etkilemiştir. Hoca Tahsin Efendi Fransa’da modern eğitim düşüncesine uygun olarak pozitif bilimler alanında eğitim almıştır. Ülkeye döndükten sonra darülfünun kurumunun nazırı olarak atanmıştır.¹⁵¹ 1874’te yılında eğitim öğretime başlayan Darülfünunu Sultanî, “eskisi gibi Hukuk, Fen, Edebiyat” dersleri verilmiştir. Bu okulun öğretmenlerinin çoğunluğunun Fransız oluşu, devam zorunluluğu gibi sebeplerden ötürü 1881 yılında kapatılmıştır.¹⁵²

(2) *Sivil Yüksek Okullar*

“Mekteb-i Mülkiye ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin” Tanzimat döneminde açılmıştır. Sivil alanda yüksekokulların açılması modernleşme sürecindeki Türk Eğitim Tarihi için çok önemlidir. Bu dönemi Tanzimat öncesi ve sonrası diye ayırmak gerekmektedir. Çünkü Tanzimat öncesinde askeri okular yaygınken, sonrasında sivil eğitim kurumları daha yaygın olmaya başlamıştır. İlk sivil yükseköğretim kurumu Mülkiye Mektebidir. Bu mektep 1859 yılında kurulmuştur. Kaymakamlık ve müdürlük görevlerine insan yetiştirmek amacıyla açılmıştır. Öğrenim süresi 2 yıl olup,

¹⁴⁹ Gül Nihan Toprak, *Cumhuriyetin İlk Döneminde Türk Eğitim Sistemi ve Köy Enstitüleri*, (Danışman: Doç. Dr. Himmet Hülür), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008. s.25

¹⁵⁰ Akyüz, Türk., s.168; Unat, s.106,107.

¹⁵¹ Yücel Gelişli, “Darülfünun’un Kuruluşu ve Gelişimi” *Milli Eğitim Dergisi*, S.143, s.18

¹⁵² Ergün, “Medreseden.....” s.1-33

“dersleri tarih, coğrafya, hukuk, hesap, ekonomi, antlaşmalar” iken; 1867'de öğrenim süresi dört yıla çıkarılmış ve dersler arasına da, “umumî devletler hukuku, muhasebe, Fransızca gibi ilimler” eklenmiştir.

Mekteb-i Mülkiye, ilk başlarda Bab-ı Âli kâtiplerinin ve talebelerin yetenekli olanlarını alırken daha sonra rüştiye mezunu olan kişileri de almaya başlamıştır. Sonrasında 1867'de Askerî Tıbbiye'nin içinde Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye sivil doktor ve sağlık çalışanı yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. 1874 yılında ilk mezunlarını veren bu okul, devletin birçok kurumunda da adlarından söz ettirmişlerdir. Bu açıdan sivil olarak fikir ve siyaset hayatında isimlerinde söz ettirmiş ve bu alanın gelişmesine büyük katkılar sağlamışlardır.¹⁵³

(3) *Askeri Okullar*

Modern eğitim yapısına uygun eğitim veren Mühendishane-i Bahrî-i Hümayun (1773) ve Mühendishane-i Berri-i Hümayun (1793) askeri okulları varlıklarını devam ettirmişlerdir¹⁵⁴. Bu okullar yüksek okul olmakla beraber ortaöğretim kısmını da içinde barındırmıştır. Bu durum üzerine askeri, idadi ve rüştiyeler, askeri ortaokul ve yükseköğretim şeklinde yapılandırılmışlardır. Yükseköğretim kurumları da zamanla iyileştirilmiştir.

Modern eğitim yapısına uygun eğitim veren kara mühendishane okullarına Avrupa eğitimi almış öğrenciler getirilmiştir. Bu okullar devlet bünyesinde standart bir eğitim yapısı olmaması nedeniyle bu okullar kapatılmıştır. Bu okul 4 yıllık eğitim veren topçu ve mimar okulu haline gelmiştir. Askerî Tıbbiye Mektebiyse kütüphane, klinik, ameliyathaneleriyle ve her türlü laboratuvarı ile modern eğitim kurumları arasında yer almıştır. 5 yıllık bir eğitim sürecine sahip olan bu okullar eczacı ve cerrahlar için 3 yıl olarak planlanmıştır. 1851'de Tıbbiyenin öğrenim süresi 6 yıla çıkmıştır. Daha sonra ebe okulu, aşçılık okulları da açılmıştır.¹⁵⁵

"Harbîye Mektebi" askeri okullarındandır. Okulun öğrenci ihtiyacını karşılamak için idadiler açılmıştır. 4 yıllık öğrenim süresi olan bu okulun ilk iki yıl

¹⁵³ Akyüz, Türk., s.170,171.

¹⁵⁴ Koçer, *Türkiye'de Mod...*, s.23-33.

¹⁵⁵ Sakaoğlu, *Osmanlıdan...*, s.55-57.

ortak son iki yıl uzmanlık olarak yapılandırılmıştır. Eğer kurmay olmak istenirse de ilave bir yıl daha okuma şartı getirilmiştir. Bu okullarda Fransızca eğitime önem verilmekteydi. Osmanlı ordusuna veterinerlik hizmeti yapmak için 1849'da Harbiye'ye bağlı olarak Veterinerlik Okulu açılmıştır.¹⁵⁶ Askeri okulların öğretmen ihtiyaçları için 1875'te "Menşe-i Küttab-ı Askerîler" (Askeri Yazıcılar Okulu) açılmıştır. Ayrıca sanatkârları yetiştirmek için 1862'de Tophane'de "Askerî Sanayi idadi'si kurulmuştur. Bu okullar Tanzimat döneminde açılan birçok mesleki okuldan sadece birkaçıdır.

d) Yabancı ve Azınlık Okulları

(1) Yabancı Okullar

Osmanlı Devleti'nde yabancı okulların açılma nedenlerinden biri; Osmanlı devletinde yaşayan Osmanlı yurttaşı azınlıkların eğitimini sağlamak olmuştur. "Yabancı okullar Fransa, İngiltere, ABD, Almanya, Avusturya, İtalya ve Rusya tarafından kurulmuştur"¹⁵⁷. Ulusallaşamayan bölgelerde özellikle yabancı okulların açıldığı dikkat çekmiştir. Örneğin, milliyetçilik akımının etkili olduğu Balkanlar'da, yabancı misyonlar isteklerine rağmen başarılı olamamışlardır.

- "Rusya; Suriye ve Filistin'de Arap, Ortodoks cemaatlerinin bulunduğu yerlerde"
- "Fransa Lübnan-Suriye'de";
- "İngiltere ise; Ege kıyıları ve Doğu Akdeniz'de" okullar kurmuştur"¹⁵⁸.

Osman Devletinin eğitim tarihinde yabancı okullar arasından en etkin unsur olan Amerikan misyon okulları İstanbul, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Suriye ve Lübnan gibi yerlerde açılmıştır. Bu okulların en ünlüleri ise; Robert Koleji, Merzifon Amerikan Koleji ve Harput Amerikan Kolejidir. Özellikle, Amerikan misyonerleri açtıkları bu okullarla Ermeni ve Hristiyan, Arap nüfusu arasında Protestanlığı yayabilmişlerdir.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Ergün, "Medreseden...." s. 25

¹⁵⁷ Akyüz, Türk., s.174,175; Sakaoğlu, *Osmanlıdan...*, s.87,88; Ergin, C.1-2, s.769,783

¹⁵⁸ Akyüz, Türk., s.174,175; Sakaoğlu, *Osmanlıdan...*, s.87,88; Ergin, C.1-2, s.769,783

¹⁵⁹ Akyüz, Türk., s.174,175; Sakaoğlu, *Osmanlıdan...*, s.87,88; Ergin, C.1-2, s.769,783

Osmanlıda faaliyet gösteren azınlık ve yabancı okullar, milliyet ve dinlerine bağlı öğrencilere, ulusçuluk ve Müslümanlık karşıtı düşünceleri aşılıyarak, Osmanlı toplumunu içinden bölmeyi ve karşılıklı uyuşmazlığı arttırmaya çalışmışlardır. Müslüman Türk nüfusu 20. yüzyılın başına kadar yabancı okullara değer vermediği ve rağbet göstermediğini belirtmek gerekir. Ancak bu durum II. Meşrutiyet'ten sonra değişmiştir. 1911'de Osmanlı Devletindeki azınlık okullarına bakıldığında; 10 tane yüksekokul, 46 idadî ve 1.450 ilkokul ve bu okullara öğrenim gören 61.678 öğrenci eğitimden faydalanmıştır.¹⁶⁰

(2) Azınlık Okulları

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra yabancılar ve azınlıklar kendilerine tanınan haklardan yararlanarak birçok yenilik yapmışlardır. Tıbbiye ve yeni kurulan teknik ve mesleki okullara öğrenci göndermişlerdir. Tıbbiye'de Fransızca ders verilmesi azınlıkların bu okulları tercih etme sebepleri arasındadır. Islahat Fermanı ile verilen karar ile azınlıklar cemaatler aracılığıyla kendi okullarına açma fırsatı bulmuşlardır. Rum vatandaşlar kendi okullarını 1844 ve 1856 yıllarında açmışlardır. Bu iki okulda ilk, orta ve lise düzeyinde eğitim verilmiştir. Ama verilen eğitim Osmanlıyı yabancılaştırmaya yönelik gerçekleşmiştir.¹⁶¹ 1854'de yılında Rumlardan sonra Museviler kendi okullarını (Musevi Asrî Mektebi) kurmuşlardır. Alliance İsrailit adlı örgüt (Fransa-Paris merkezli) 60 civarında Musevi okulu açmıştır. Aynı zamanda Ermenilerde 469 adet okul açmışlardır (1871).¹⁶²

Bütün bu okullar, azınlıklara tanınan çok geniş haklar, batılılaşma çabaları Osmanlı Devleti'nin birliğine darbe vurmuştur. Batılı devletlerden sağlanan bu destekle, azınlıkların siyasi bağımsızlıklarını kazanma yolu açılmıştır.¹⁶³

¹⁶⁰ Hakan Yılmazlar, *Türkiye'de Özel Okulların Gelişimi (1923-1950)*, (Danışman: Prof. Dr. Ali Arslan), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 78.

¹⁶¹ Sakaoğlu, *Osmanlıdan...*, s.87,88; Daha fazla bilgi için; Ebru Esenkal, *Yabancı Ülkeler Tarafından Osmanlı Coğrafyasında Açılan Okullar*, (Danışman:Yrd. Doç. Dr. İbrahim Sezgin) Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007

¹⁶² Ersoy Taşdemirci, "Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar" *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.10, Yıl.2001, s.18

¹⁶³ Taşdemirci, s.22

e) Meslek Okulları

(1) *Tanzimat Dönemi Mesleki Eğitim*

Tanzimat döneminde mesleki teknik eğitim ve öğretim plansız gibi görünse de bazı adımlar atılmıştır. Bunlardan ilki, 1842’de açılan Askeri Baytar Mektebidir. Ardından, 1847 yılında İstanbul Yeşilköy’de "Ziraat Talimhanesi" açılmıştır. "Amerikan, Fransız, Ermeni" eğitimciler yer almışlardır ve gayrimüslim öğrenciler bu okullarda öğrenim görmüşlerdir. Bu okul 4 yıl sonra kapanmıştır.¹⁶⁴ Kadı yetiştirmek amacıyla 1854 yılında "Muallimhane-i Nüvvab" okulu kurulmuştur. İki Fransız O orman mühendisinin yardımıyla ormancılığı geliştirmek için, 1857’de, "Ormancılık Mektebi" açılmıştır. Maden mühendisi de yetiştirmek için 1874’de "Maadin Mektebi" ile birleştirilerek eğitime devam etmişlerdir ¹⁶⁵. Modern eğitim almış memur yetiştirmek için Mekteb-i Maarif Adliye (1838) açılmıştır. Daha sonra bu okul Mekteb-i Aklâm ve Mahrec-i Aklâm adlarını almıştır.¹⁶⁶ Bu okullara bakıldığında memur ve meslek eğitimlerine ayrı okullarda devam edildiği görülmektedir.

Meslek okulları ile ilgili en önemli olay 1848 yılında açılan Mekteb-i Sanayi okulları olmuştur. 1863 yılına gelindiğinde Islahhane adında okullar açılmıştır. Bu okullarda demircilik, dökümcülük, makinacılık, terzilik, marangozluk gibi eğitimler verilmiştir ve bu okullara genelde kimsesiz ve fakir öğrenciler ilköğretimden sonra 5 yıl okuyarak kayıt yapılmışlardır. Bu öğrencilere eğitimlerinde gündelik verilmiştir.¹⁶⁷ Bu şekilde fakir ve kimsesiz çocuklardan topluma zarar vermeden toplumun yararına olacak şekilde faydalanılmıştır. 1859 yılında kız öğrencilerin sanayi ile ilgili bilgilerin öğretildiği "Cevri Kalfa Mektebi Rüştıyesi" açılmıştır. 1869’da ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için dikimhane özelliği taşıyan "Kız Sanayi Mektebi" açılmıştır.¹⁶⁸ Bu okullar Cumhuriyet sonrasında kurulacak okullara da kaynaklık etmiştir. Açılan okullar toplumun ihtiyaçlarını gidermek amacıyla açılmıştır. Yapılan icraatlar nitelik

¹⁶⁴ Akyüz, Türk., s.171.

¹⁶⁵ Sakaoğlu, *Osmanlıdan...*, s.79

¹⁶⁶ Koçer, *Türkiye’de Mod...*, s.51,52.

¹⁶⁷ Sakaoğlu, *Osmanlıdan...*, s.78,79; *Türkiye’de...*, s.36.

¹⁶⁸ Karal, c.VII, s.210.

olarak değişim sağlamış; fakat maddi imkânsızlıklardan ötürü yapılan inkılaplar nicelik olarak devletin geneline yayılamamıştır.

(2) Öğretmen Okulları: Darümuallimin ve Darümuallimat

Osmanlı Devleti, Tanzimat döneminden beri öğretmen yetiştirmek için yeni bir okul açma fikrine sahipti. Ama yetişmiş öğretmen eksikliği önlerinde problem oluşturmuştur. İlk yıllarda medrese mezunları öğretmenlik yapmıştır. Ama modernleşme sürecinde bu öğretmenler istenilen seviyede eğitim verememiştir. Bu durumun üstesinden gelmek için Darümuallimin adında okul 16 Mart 1848 tarihinde açılmıştır. Cevdet Paşa bu okula müdür olarak atanmıştır. Darümuallimin Nizamnamesi de 21 Mayıs 1852 tarihinde ortaya konulmuş ve okula kabul şartları, verilecek eğitim ve dersler, bu okullarda öğrenim gören mezunların durumlarının ne olacağı ayrıntılı şekilde verilmiştir. Yapılan bu uygulama öğretmenlerin toplum içindeki statüsünü artırmıştır.¹⁶⁹ İlerleyen yıllarda Sıbyan mekteplerinde eğitim verecek eğitimleri yetiştirmek için "Dârümuallimîn-i Sıbyan" okullu açılmıştır.¹⁷⁰ 1870 yılında kız öğretmen yetiştirmek için Dârümuallimât açılmıştır.¹⁷¹ Maarif Nizamnamesi ile öğretmen eğitimi tek çatı altında toplanmaya çalışılmıştır. Büyük Dârümuallimîn adında kurulması planlanan bu okul 1874 yılında "İstanbul Dârümuallimîn" adı altında rüştiye ve idadî şubelerini içerecek şekilde açılmıştır.¹⁷²

Darümualliminler öğretmen ihtiyacını karşılamada yetersiz kalmış ve bu ihtiyacı gidermek için imam, vaiz ve müezzinlerden faydalanılmıştır. Darümualliminler haricinde, öğretmen eksikliğini gidermek için aşağıdaki kaynaklar kullanılmıştır:¹⁷³

- I. "Medreseliler,"
- II. "Subaylar,"
- III. "Gayr-i Müslimler,"
- IV. "Memurlar,"

¹⁶⁹ Kodaman, s.145.

¹⁷⁰ Öztürk, s.7-9; Koçer, *Tr'de Mode..*, s.146,147.

¹⁷¹ Cavit Binbaşıoğlu, *T.E. Düşüncesi...*,s.105-108; Koçer, *Tr'de Mode..*, s.112.

¹⁷² Akyüz, *Türk..*, s.181,182; Koçer, *Tr'de Mode..*, s.148; Kodaman, s.147.

¹⁷³ Kodaman, s.145; Akyüz, *Türkiye'de..*, s.39.

V. “İdadi mezunları,”

VI. “Din görevlileri (imam, müezzin, vaiz vs.)”

Tanzimat Dönemi, Osmanlı Devleti ve ahalisi için yenilikler dönemi olmuştur. 1824’te II. Mahmut’un eğitimi zorunlu kılmış olmasından sonra eğitimin anlam ve önemi Tanzimatçılar tarafından anlaşılmış, girişilen bu yeni düzen için kendi modern kadrolarını oluşturmak istemişlerdir. Yönetim kadrolarına kendi eğitim sisteminde yetişmiş elemanları yerleştirip kendi yenilik zihniyetlerini halka ulaştırabilmenin en güzel yolu eğitim olmuştur. Bu şekilde toplumun refah seviyesinin artırılabilceği düşünülmüştür.¹⁷⁴ Tanzimat dönemi incelendiği vakit, eğitim için II. Mahmut zamanından itibaren eğitimin devletleştirilmesi yoluna girilmiş olmasına karşın, Devlet yönetimi medreseye güvenmediği ve eğitimi ilmiye sınıfının ellerine terk etmemek için eğitimde modernleşme işlemini askeri okullardan başlamış ve eğitimde modernleşme bu okullarla sınırlı kalmıştır. Devletin bu dönemde açtığı yeni okullarda, kendi modernleşme zihniyeti ile aynı zihniyeti taşıyan yetişmiş öğretmene ihtiyaç duymuştur. Bu bakımdan ilköğretimin yaygınlaştırılması için çalışmalar yapmışlardır. Ama istenilen düzeyde yaygınlaşma yapılamamıştır. Yaygınlaşmama sebepleri arasında eğitime ayrılan paranın azlığı, nüfusun fazla olması, köy ve taşraların çok olması, ulaşım imkânlarının kısıtlı olması ve öğretmen yetersizliği gibi sebepler sayılabilir. 1900’lü yıllarda 29.130 ilkokul ve 899.932 öğrenci olduğu ifade edilmiştir.¹⁷⁵

Ziya Paşa, külliyyatında eğitimi önemseydiği için aşağıdaki dizeleri ele almış ve doğu ile batının tahlilini yapmış ve bu iki âlem arasındaki farkın eğitimle doldurulabileceğine işaret etmiştir.¹⁷⁶

“Diyar-ı küfrü gezdim beldeler kâşaneler gördüm

Dolaştım mülk-i islami bütün viraneler gördüm”

¹⁷⁴ Yahya Akyüz, “Türkiye’de Öğretmen Yetiştiriminin 160. Yılında Darülmüallimîn’in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış: A New and Overall View to the First Years of Darülmüallimîn (Teacher Training College) in the 160th Anniversary of Teacher Training in Turkey” Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S.20, 2006 Ankara, s.53

¹⁷⁵ Kodaman, s.79.

¹⁷⁶ Karal, C. VII.,s.198.

Yine Kodaman'ın, 1882 tarihli bir vesikadan belirttiğine göre, ilköğretimin yeri önemi ve ilköğretime verilen önem devrin sonuna kadar devam etmiştir.¹⁷⁷

“Memlekette maarifçe en geri olan Müslüman halktır. Köy ve nahiyelerde Kur'an'ı biraz heceleyebilecek bir adam bayağı âlim geçinmektedir. Bu durum memleketi ticaret ve servetinin gayr-i Müslümlerin eline geçmesini ve böylece Müslüman halkın mahrumiyetine sebep olmaktadır. Bu yüzden yalnız zenginlerin evlâdının tahsiline mahsus mekâtib-i idadiye teşkilâtından ziyade, vilâyetlerde halk çocuklarına hiç olmazsa Türkçe okuma-yazma ve dört işlemi bilecek kadar tahsil verecek mekâtib-i iptidâiyenin teşkili maârifî yayma siyasetine uygundur.”

II. Abdülhamid zamanında Darümualliminler, Tanzimat devrine nazaran daha iyi seviyede olmasına rağmen benzer sebeplerden dolayı istenilen seviyede değildir. Bunun sebebi yeni okulların açılması ve öğretmen sayısının azlığıdır.¹⁷⁸ Meşrutiyetin ilk yıllarında Ankara Darümuallimininde 2 öğrencinin kayıtlı olması ve taşrada açılan Darümualliminlerde de durumun farklı olmayışı yaşanan süreci gözler önüne sermiştir. Öğretmen sorunu devrin sonuna kadar devam etmiştir.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Kodaman, s.68.

¹⁷⁸ Maarif-i Umumiye Nizamnamesi “sıbyan mektebi” deyimini kullanıyorsa da artık Maarife bağlı olanlarına “iptidai mektep” denmektedir. Bknz: Akyüz, *Türkiye'de...*, s.35.

¹⁷⁹ Akyüz, *Türkiye'de...*, s.82,83; Kodaman, s.156

D. I. Meşrutiyet, Mutlakiyet ve II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim

1. I. Meşrutiyet Dönemi ve Eğitim

a) Genel Durum

I. Meşrutiyet II. Abdülhamit'in Kanun-i Esasi'yi 23 Aralık 1876 kabul ve ilanı ile başlayıp Sultan II. Abdülhamit'in 13 Şubat 1878'de Parlamentoyu süresiz tatil etmesiyle sona ermiştir. II. Abdülhamit, eğitim alanında ilk iş olarak Islahhanelerin, Sanayi mekteplerinin kurucusu ve başarılı bir vali olan Mithat Paşa'yı Sadrazam olarak atamıştır. Hükümdarın mutlak iradesini sınırlayan, Parlamentolu Meşrutiyet yönetimini getiren bir Anayasa'yı (Kanun-i Esasi) 23 Aralık 1876 tarihinde kabul ve ilan etmiştir.

1876'da kabul edilen Kanun-i Esasi'nin 15. Maddesinde, bütün vatandaşların genel ve özel eğilimden yararlanmaya hakları olduğu 16. Maddesinde, bütün okulların devlet denetimi altında bulundurulacağı ve inanç işleriyle ilgili eğitimin dışında, eğitimde birlik sağlanacağı hükme bağlanmıştır. 114. madde ile de Osmanlı bireylerinin tümü için ilköğretim zorunlu olacak ve bunun ayrıntıları ayrı bir düzenleme ile belirleneceği belirtilmiştir.¹⁸⁰

I. Meşrutiyet döneminde, bir sistem değişikliğinden çok, uygulamaya geçirilememiş olan 1869 nizamnamesinin uygulamaya geçirilmesi görülmektedir. Ancak bu uygulamada, Osmanlı'nın içindeki toplumsal gelişmenin eğitim sistemine yansımaları gösteren ilginç ipuçları vardır. Bunlardan birincisi, Müslüman kesimde daha çok rüştiyeler düzeyinde bir özel okul furçasının başlamasıdır. Özel okulların sayısındaki bu artış, devletin eğitim konusunda eksikliklerinin olduğunu göstermektedir. İkinci özellik, Tanzimat döneminde daha çok merkezde kalan eğitim gelişmelerinin tüm devlete yaygınlaştırılmasıdır. Rüştiyeler, idadiler ve sultanilerden meydana gelen ilk ve orta öğretim kurumları, tüm Osmanlı'yı kaplar hale gelmiştir. Eğitimin yaygınlaşması, bürokrasinin de yaygınlaşmasına bağlıydı. Bu dönemde de meslek okulları ve yüksekokullar açılmaya devam etmişti. Üçüncü bir özellik olarak Hukuk Mektebinin de kurulması, ilmiyenin kaybeden sınıf olduğunu gösterdiği için

¹⁸⁰ Sakaoğlu, *Osmanlıdan...*, s.93

önemlidir. Dördüncü olarak, mülkiye mühendisi veya sivil mühendis yetiştirilmesi, önemli kısmı yabancı sermaye eliyle yapılmış olsa da devletin demiryolu, yol, sulama vb. alt yapı geliştirme eğilimiyle, teknik personeli yetiştirilmesi için Hendese-i Mülkiye'nin kurulmasıyla sonuçlanacaktır. Ayrıca, eğitimin yaygınlaştırılması ve çeşitlenmesi, bir üst eğitim kurumuna duyulan gereksinimi arttırmış, Avrupa'ya öğrenci gönderme ve ülke içinde üniversite kurulması yeniden gündeme gelmiştir.¹⁸¹

2. Mutlakiyet Dönemi ve Eğitim

a) Genel Durum

1878-1908 arası mutlakiyet dönemi olarak adlandırılmaktadır. II. Meşrutiyete kadar, modern eğitim faaliyetlerinde önemli gelişmeler olmuştur. Sanat ve Meslek okulları açılmış, yabancı eğitime önem verilmiş ve birçok yeni okul açılmıştır.¹⁸²

Bu dönemde Tanzimat ile birlikte açılmış olan iptidai ve rüştiyelerde önemli bir değişiklik ve yenilik görülmez; fakat bu mekteplerin sayıları arttırılmıştır. İdadiler de 1884'ten sonra konulan yeni bir vergi ile gelişmeye başlamışlardır. Tanzimat devrinde açılan yüksek tahsil ile ihtisas mektepleri ağır gelişme seyrini sürdürmüş ve bu devrede 18 tane daha açılmıştır. Askeri okullardaki gelişmelerin daha ileri seviyede olduğu gözlemlenmiştir. Bu devirdeki en büyük gelişme özel okullarda olmuştur. Bu okulların idarelerine ve hatta programlarına hükümet karışmamış ve teftiş etmemiştir. Bu devirde II. Abdülhamit'in eğitimi seven ve onu ileri götürebilmek için, programlardan maarifin bütün hususlarına dek bizzat ilgilendiği gözükmektedir. II. Abdülhamid ülke idaresinde bilgili mülkiye memurları yetiştirmek için babası Abdülmecid'in açtığı eski mülkiye mektebini yüksek bir mektep haline getirmiştir. Adalet hâkim kılınmak istendiğinden ötürü 1880 yılında hukuk mektebi de açılmıştır.¹⁸³

Bu dönemde öğrencisizlikten dolayı kapanan ticaret mektebini tekrar açılması da dikkate değer bir gelişme olarak gözümüze çarpmaktadır. 1882-1890 tarihleri arasında Rüştiye'yi de kapsayan idadiler taşrada da yaygın olarak açılmıştır. Öğrenim

¹⁸¹ Tekeli,s.471,472

¹⁸² Bahadır, s.16

¹⁸³ Koçer, *Türkiye'de Mode..*, s.164-168.

süreleri vilayet merkezlerinde rüştiye ile birlikte 7, sancak merkezlerinde rüştiye ile birlikte 5 yıldır. Rüştiye ve idadilerin programlarında da modern eğitimi sağlamak adına değişiklikler yapılmıştır.¹⁸⁴ Fransızca dersi rüştiye programlarından çıkartılmış ve yerine din ve ahlak gibi dersler konulmuştur. Hasan- Âli Yücel, II. Abdülhamid döneminde idadilerdeki eğitim anlayışını şöyle yorumlar:¹⁸⁵

“...tatbik edilen idadî ders programlarının mütalaası, o devir Türk münevverini İslami şark kültürünün havası içinde yetiştirmek esasının kabul edildiğini bize anlatır. Hatta Meşrutiyetle bile din derslerine, Arapça ve Farsçaya ayrılmış olan ehemmiyetli mevki, kozmopolit Osmanlı zihniyetinin milliyetçilik zararına nasıl kayırıldığını pek açık ispat eder.”

Osmanlılarda sanat okullarının tarihçesi, Tuna Valisi Mithat Paşa'nın Balkanlardaki Türk ordusunun ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla araç gereç ve ustabaşılarını Avrupa'dan getirterek 1860'da Rusçuk'la açtığı ve kimsesiz, fakir çocukları çalıştırdığı 'islahhane' ye kadar geri götürülebilir. 1869'da Yedikule'de Kız sanat mektebi, 1883'de İstanbul'da ilk ticaret mektebi, 1893'te de ilk ziraat mektebi kurulmuştur.

İstibdat yönetimiyle birlikte eğitimde kısıtlamalar görülse de pek çok çaba sarf edilmiş, tüm yurda yayılan bir eğitim seferberliği başlatılmıştır. Mülkiye, hukuk, ticaret okulları, idadiler açılmıştır. Meslek okullarına önem verilmiştir. 1888'de Bursa'da, 1889'da Antalya ve Beyrut'ta Harir Darü't-talimi açılmıştır. Ziraat Ameliyat (Uygulama) Mektepleri de Selanik'le (1889), Bursa'da (1892), Ankara'da Numune Çiftliği ve Çoban Mektebi (1902), İzmir'de Ameliyat Mektebi, Aşı Bağcılık mektepleri kurulmuştur. Bu dönemde öğretmen okullarına da önem verilerek Darülmualimlerin sayısı 31'e çıkarılmıştır. Bağdat, Erzincan, Edirne, Manastır, Şam ve Ordu merkezlerinde birer Harbiye, Şam'da bir de Tıbbiye açılmıştır.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Akyüz, *Türk..*, s.232.

¹⁸⁵ Hasan Ali Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, İstanbul 1938. önsöz. s. IX-X.

¹⁸⁶ Sakaoğlu, *Osmanlıdan...*, s.97.

Bu dönemin sonuna doğru Anadolu'daki okulların sayısı 14.000, öğrenci sayısı 175.000 olarak ifade edilmiştir. Bu eski sayılara göre bir artış olduğunun bir göstergesidir.¹⁸⁷

b) Mutlakıyet Döneminde Öğretmen Yetiştirme

Mutlakıyet döneminde (1876-1908), Tanzimat döneminde ilköğretime öğretmen yetiştirme alanında alınan kararlar uygulamaya geçirilmeye çalışılmış, yeni planlamalar yapılmamıştır. İlköğretim öğretmeni yetiştirilmesi işine büyük bir ciddiyetle yaklaşmış olmasına rağmen, okulların sadece sayıca çoğalmaları sağlanmış, nitelik olarak geliştirilmeleri konusunda başarılı olunamamıştır.

Bu dönemde eğitim açısından en önemli gelişme, 23 Aralık 1876 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk yazılı anayasası olan "Kanun-u Esasi'nin" kabul edilmesi ve bu anayasada eğitime yer verilmiş olmasıdır. Kanun-u Esasi'nin eğitimle ilgili hükümlerini içeren maddelerinde, öğretimin serbest olduğu ve belirli kanunlara uymak şartıyla her Osmanlı yurttaşının, genel ve özel eğitim hakkının bulunduğu, bütün okulların devletin gözetiminde olduğu, eğitimin ilk kademesini oluşturan ilköğretimin bütün Osmanlı yurttaşlarına zorunlu olduğu belirtilmiştir.¹⁸⁸

Mutlakıyet döneminde, taşrada öğretmen yetiştirme faaliyetleri de hızlanmıştır. Bu uygulama ile de modern okullar ve modern eğitim taşraya kadar inmiştir. 1882 ve 1890 yılları arasında Amasya, Aydın, Bolu, Bursa, Edirne, Erzurum, Halep, Kosova, Mamuretülaziz, Manastır, Musul, Selanik, Sivas, Van toplam 14 Darülmualimin-i Sıbyan açılmıştır.¹⁸⁹ Açılan bu Darülmualimin-i Sıbyanlar sayı bakımından yeterliymiş gibi görünse de nitelik bakımından öğretmen yetiştirme mantığına tam olarak sahip olamamıştır. Darülmualimin-i Aliye mezunları atamalarda öncelik sahibi olmuştur. Taşrada bulunan Darülmualimin-i Sıbyan okullarının seviyelerinin bu denli düşük olması merkez yönetimini nitelikli öğretmen yetiştirme konusunda harekete geçirmiştir. Bab-ı Ali, bu yıllarda vilayetlere gönderdiği emirlerde, ilköğretimdeki yeniliklerin başarılı şekilde sonuçlanması için öğretmen eğitimlerine de önem

¹⁸⁷ Alkan, 2000, s.165.

¹⁸⁸ Başar, s.47.

¹⁸⁹ Öztürk, s.31; Akyüz, *Türk.*, s.250.

verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Dikkat çekmek içinde bu okullarda eğitim görenlerin masraflarını yerel yönetimlerin karşılamasını istemiştir.¹⁹⁰

Modern eğitimin bir diğer adımı da 1882'de İstanbul'da "Darülmeliyat" adında bir uygulama okulu açılmasıyla gerçekleşmiştir. Bu okulun amacı, ilköğretimde öğretmenlik yapacak öğretmenlere, öğretim yöntemleri ve uygulamalarının sıbyan okullarında görevli hocaların tarafından öğretilmesini ve böylece daha nitelikli öğretmenler yetiştirilmesini sağlamak olmuştur.¹⁹¹ 1878-1908 yıllarını kapsayan Mutlakiyet döneminde, en önemli eğitim çalışmalarından biri de öğretmenliğin meslekleşmesidir. Öğretmenliğin meslekleşmesi için o dönemin koşullarında birçok şart getirildiği görülmektedir. Konulan şartların günümüzde bile değerini koruduğu görülmektedir. Akyüz, öğretmenlik mesleği giriş şartını aşağıdaki gibi ifade etmiştir:¹⁹²

- a. “İyi ahlak ve davranışlı olmak,”
- b. “Öğretim görevinden başka bir görev ya da memuriyetle uğraşmamak,”
- c. “Kendine verilecek derse bağlılık ve ihtisasa uymak.”

3. II. Meşrutiyet ve Eğitim

Sultan II. Abdülhamit'in gerek ülke içinden, gerekse dışından gelen siyasi baskılara dayanamayarak 1908 yılında, Meclis-i Mebusan'ın toplanmasına karar vermesiyle Osmanlı tarihinde II. Meşrutiyet Dönemi olarak adlandırılan yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönem 30 Ekim 1918 tarihine kadar sürmüştür. Mondros Mütarekesinden 1923 yılına kadar geçen süre ise Mütareke Dönemi olarak adlandırılmaktadır. Eğitim alanında İkinci Meşrutiyet döneminde oldukça önemli gelişmeler kaydedilmiş, cumhuriyet dönemi devlet adamlarının büyük kısmı bu dönemde yetişmişlerdir ¹⁹³.

II. Meşrutiyetin ilanından itibaren İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk dönemlerinde maarif meseleleriyle ilgili bir politikası yoktu. Bu hem iç ve dıştaki

¹⁹⁰ Öztürk, s.31

¹⁹¹ Akyüz, *Türk..*, s.250.

¹⁹² Akyüz, *Türk..*, s.251.

¹⁹³ *Amerikan Heyeti Raporundan: Maarif İşleri*, Devlet Basımevi İstanbul 1939, s.3.

siyasi meselelere öncelik verilmesinden hem de cemiyetin kendi iç bünyesinden kaynaklanmaktaydı. Öyle ki cemiyette komitacılar, hocalar, hahamlar, her milliyetten aydınlar yan yana bulunmaktaydı ve bu yapı zaten İttihat ve Terakki'nin başlangıçtaki Osmanlılık prensibinin bir göstergesiydi. İttihat ve Terakki 31 Mart Vakası bastırıldıktan sonra memleket işleriyle ve özellikle maarifle daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Bu alandaki çalışmalar Hakkı Paşa kabinesindeki Maarif Vekili Emrullah Efendi'nin göreve gelmesiyle (13 kânunusani 1910) başlamıştır.¹⁹⁴

II. Meşrutiyetle birlikte ortaya çıkan hürriyet ve serbestlik anlayışı siyasi yaşam ve fikir hareketleri kadar aydınların, sosyal sorunlar ve eğitim sorunlarına da yönelerek bu alanda sert eleştiriler yapmalarına ve eğitimin üzerinde önemle durulan konulardan biri olmasına yol açmıştır. Balkan savaşlarından sonra çökmekte olan devleti kurtarmanın yolunun modern eğitimden geçtiği kabul edilmesine rağmen bu alandaki çabalar sonuçsuz kalmıştır. Gerçi bunun en önemli nedenlerinden biri kısa süre sonra başlayan I. Dünya Savaşının modern eğitim alanında yapılması düşünülen planlamaları sekteye uğratmış olmasıdır. Yine de II. Meşrutiyetle beraber gerçekleştirilen bir takım yenilikler özellikle modern öğretim yöntemlerindeki değişiklikler söz konusu olmuştur. Sosyal ve siyasal içerikli, hayata dönük dersler programa konulmuş, deney, gözlem, yerinde görme ve incelemeye önem verilmiştir. Her ne kadar modern eğitim için yeterli atılımlar yapılamamışsa da eğitim ve öğretmen sorunları ilk kez meslek dergilerinde ve basında geniş olarak tartışılmış, yeni görüşler ortaya çıkmıştır. Ayrıca, Pestalozzi, Montessori, Frobel gibi Batılı eğitimcilerin görüşleri çevirilerle daha iyi tanınmaya başlanmıştır. Bunlardan bazıları Köy Enstitüleri gibi kurumlardaki uygulamaların çekirdeğini oluşturmuştur. Bu yüzden özellikle II. Meşrutiyet dönemi, modern eğitime geçişte bir çeşit laboratuvar olarak değerlendirilebilir.

Fakat II. Meşrutiyet dönemindeki eğitim politikalarını yetersiz bulanlar da vardır. Baltacıoğlu'na göre, bu dönemde eğitimde yöntem ve teknik ile ilgili yenilikler görülmesine rağmen, her alanda ortaya çıkan düşünce farklılığı eğitime de yansımış,

¹⁹⁴ Atuf, s.22-25.

ortak bir amaç belirlenememiştir.¹⁹⁵ Yine de bu dönemde özellikle Balkan yenilgisinden sonra siyasi görüş olarak ağır basan Osmanlıcılık akımının terk edilerek Türkçülük'ün ön plana çıkarılması ve bunun eğitime de yansıtılması önemlidir. Modern bir yeni nesil yetiştirme düşüncesi çerçevesinde birey ve vatandaş kavramları ön plana çıkarılmaya başlanmış, bu gelişme Cumhuriyetle tamamlanmıştır.¹⁹⁶

a) İlköğretim

Osmanlı devrindeki ilköğretimin amacı dini kültürü nesilden nesile aktarmak olmuştur. Muallimlerinin çoğu imam ya da hatip olan ilk mekteplerde, öğrencilerin dini kitaplar okuyup ezberlemeleri sağlanmıştır. Çok az okulda öğrenciye okuma yazma da öğretilmiştir. Meşrutiyetle birlikte çıkarılan Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkati ile iyileştirme çabalarına girişildi ise de önemli bir değişiklik yapılmamıştır. Bu kanunla okulların, örgütlerin yapılarında da değişikliğe gidilmiş; iptidai ve rüşdi okulları "Mekâtib-i İptidaiye-i Umumiye" adıyla birleştirilerek ilköğretim her biri iki yıl süren üç devreye (toplam altı yıl) bölünmüştür: Devre-i Ulâ, Vasatiye ve Âliye. Dönemin sonlarına doğru tamamen çağın gerisinde bulunan geleneksel sıbyan mekteplerinin çoğu kapatılmıştır. İlköğrenimin zorunlu ve parasız olması kabul edilmiştir. Böylece öğretimin parasız olmasının ilk kez kanun hükmüne bağlanması önemli bir gelişme olmuştur.¹⁹⁷ Katı bir disiplinin hâkim olduğu sınıflarda kuru bilgileri öğretmekten ileriye gidilememiştir. Herkese ilköğretim vermenin gereklerini görmüşler fakat zorunlu eğitim maddi imkânsızlıklardan, öğretmen yokluğundan vb. başarılı olamamıştır. Öğretmen yetiştirmek için her vilayette Dârü'l-muallimîn açtılsa da çok öğrenci toplamak için idadilerde sınıfta kalanları zorunlu olarak bu okullara nakletmişlerdir.

Kısaca belirtmek gerekirse ilköğretim alanında II. Meşrutiyet döneminde yapılanlarla önemli bir gelişme kaydedilememiştir. Çünkü ilköğretime dair meşihat,

¹⁹⁵ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *İçtimai Mektep*, Maarif Matbaası, 2.b, Ankara, 1942, s.5-6.

¹⁹⁶ Akyüz, Türk., s.265.

¹⁹⁷ Akyüz, Türk., s.268-269

gayrimüslim cemaatler, evkaf nezareti, yabancılar, maarif nezareti ve meclis-i maarif-i askeri gibi pek çok idarenin bulunması süreci zora sokmuştur.¹⁹⁸

b) Ortaöğretim

Bu dönemde Maarif Vekili Emrullah Efendi'nin başlattığı orta öğretim kurumlarındaki yeniliklerle birlikte, İstanbul'da Galatasaray Lisesi ve vilayetlerdeki idadilerden ibaret olan orta öğretim kurumları geliştirilmeye başlanmıştır. O zamana kadar idadiler üç rüşdiye ve dört idadi sınıfını içermekte idi. Liva idadilerinde ise dört idadi sınıfı iki yıldan oluşmaktaydı. Rüştiyeler Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkati ile ortaöğretimden alınıp ilköğretim kurumu haline gelmiştir. Ayrıca, 12 vilayet merkezindeki idadiler, sultaniye çevrilmiş ve İstanbul'da Kız Sultanisi açılmıştır. Emrullah Efendi bazı vilayetlerde idadiler yerine, üç birinci devre, üç ikinci devre olmak üzere altı yıllık liseler açmıştır. Bunlarda fen ve edebiyat şubeleri şeklinde ayrıma gidilmemiştir. Öğretmenleri, programları, kitapları tam olarak hazırlanmadan girişilen bu düzenleme o dönemde de eleştirilere yol açmıştır.¹⁹⁹

c) Mesleki ve Teknik Eğitim

Mesleki teknik okullara bakıldığında aşağıdaki okullar açılmıştır. Bu dönemde;

Maliye Memurları Mektebi (1909),

Rüsumat Memurları Mektebi (1909),

Dişçi Mektebi (1909),

Polis mektebi (1909),

Belediye Memurları Mektebi (1911),

Kadastro Memurları Mektebi (1911)

Evkaf Memurları Mektebi (1911),

Kondüktör Mektebi (1911),

¹⁹⁸ Sadrettin Celal Antel, *Maarifimiz ve Meseleleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1939, s.59.

¹⁹⁹ Akyüz, Türk..., s.273

Sıhhiye Memurları Mektebi (1912),

Amelî Ticaret Mektepleri (1913'ten sonra vilayetlerde açılmıştır),

Dârü'l-bedâyi (Tiyatro) (1914),

Şimendifer Memurları Mektebi (1915),

Tabip Muavinliği Mektebi (1915),

Orman Ameliyat Mektebi (1915),

Dârü'l-elhan (Konservatuar) (1916) kurulmuştur. Bunların dışında, 1914 yılında kurulan Dârü'l-eytamlarda (Yetim Yurtları) savaş sırasında kimsesiz kalmış çocukların korunması, aynı zamanda okuma yazma ve bir sanat öğrenmeleri amaçlanmıştır. 1911 yılında çıkan bir Nizamname ile mevcut erkek ve kız sanayi mektepleri de geliştirilmeye gayret edilmiştir. Burada Erkek Sanayi Mektepleri ile her vilayette en çok ihtiyaç duyulan bir veya birkaç sanayi dalında teorik ve pratik eğitimle donanmış çırak ve ustaların yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Bir de 1914'de İstanbul'da ilköğretim çağında olmasına rağmen okula gidemeyen ve zanaat ile uğraşmak mecburiyetinde kalmış çocuklara geceleri ilköğretim vermek için Çırak Mektepleri açılmıştır.²⁰⁰

d) Ziraat Okulları

Osmanlı'nın bir ziraat ülkesi olduğu ve halkın büyük kısmını oluşturan çiftçinin üretimini arttırmak için 1912'de modern ziraat okullarının açılmasına karar verilmiştir. Daha önceleri yüksek ve orta dereceli bazı ziraat okulları açılmışsa da 11 Şubat 1912 tarihli "Tedisât-ı Ziraiye Nizamnamesi " ile bu mesele ilk defa geniş kapsamlı bir şekilde düşünülmüştür. Burada ziraat öğretimi dört kısma ayrılmıştır:

1. Amele mektepleri,
2. Çiftlik mektepleri,
3. Ziraat ameliyat (pratik uygulama) mektepleri,
4. Mintıka yüksek ziraat mektepleri.

²⁰⁰ Koçer, s.211-217; Sakaoğlu, *Osmanlıdan...*, s.145.

Çiftçi mekteplerinde çiftçi çocuklarının pratik olarak modern ziraat yöntemlerini uygulayarak kendi tarlasında üretim yapması ve okuma yazmayı öğrenmesi amaçlanmış, leylî (pansiyonlu) olan bu okullardaki öğrencilerin yiyecek ve giyeceklerinin okul tarafından karşılanması ve aylık harçlık verilmesi de kararlaştırılmıştır. Nizamnamenin uygulanması sınırlı olmuştur. Esasen gereken incelemeler; toprak, bitki, hayvan, iklim vb. yapılmadan, öğretmenler bu alanda yetiştirilmeden böyle bir işe girişilmesi süreci baltalamıştır.²⁰¹

Bu düzenleme ile ülkenin bütün ziraat bölgelerinde modern bir yüksek ziraat okulunun açılmasının amaçlandığı ve öncelikle İstanbul'da Halkalı ve Selanik'de bir yüksek ziraat okulunun kurulduğu belirtilmektedir. Buralarda ziraat uzmanları, fen memurları ve ziraat okullarının öğretmenlerinin yetiştirilmesi ve pratik eğitim ile teorik eğitimin bir arada olması benimsenmiştir. Ziraat okulları olarak adlandırılabilir diğer okullar Bağdat'ta Sıcak İklimler Ziraat Mekteb-i Âli'si, Ankara, İzmir, Adana ve Bursa'da Ziraat Ameliyât Okulları, Halep, Sivas, Erzurum, Üsküp, Manastır ve Serez'de Çiftlik Mektebi, Muş'ta Köy Çiftlik Mektebi'dir. Daha önce açılmış olan Bursa ve Antakya'daki ipekböcekçiliği okulları Amasya, Beyrut ve Gümüşhane'de de kurulmuştur. Trabzon ve Halep'te Sütçülük Okulu ile Halkalı'da Çiftlik Makinist Mektebi açılmıştır.²⁰²

e) Askeri Okullar

II. Meşrutiyetin ilanında, İttihat ve Terakki'nin iktidarı denetlemesinde ordunun payı yüksek olduğundan askeri eğitime önem verilmiş, özellikle Balkan yenilgisinden sonra çeşitli düzenlemeler yapılarak eğitim kalitesinin artırılması hedeflenmiştir. Bu dönemde askeri eğitimin bağlı bulunduğu Mekatib-i Askeriye Nezareti kaldırılarak Terbiye ve Tedrisât-ı Umumiye Müfettişliği kurulmuş, askeri kurumlar buraya bağlanmıştır. 1913'te Tedrisat-ı İbtidaiye kararnamesinin uygulanmasıyla sivil ve askeri rüşdiyeler birleştirilmiştir. Böylece askeri rüşdiyeler kaldırılarak askeri eğitim, idadi ve yükseköğrenimle ilgili bir sistem haline getirilmiştir.²⁰³

²⁰¹ Atuf, s.57-58.

²⁰² Unat, s.80.

²⁰³ Ergin, C.III-IV, s.1384.

f) Yabancı Okullar

Osman Devleti'ndeki azınlıklar, Meşrutiyetle gelen özgürlükçü ortamdan mümkün olduğunca yararlanarak eğitimlerinin denetlenmesi ya da kısıtlanmasına karşı çıkmışlardır. Fakat Balkan Savaşları sonunda Osmanlı Devletinin Rumeli'deki topraklarının büyük kısmını kaybetmesiyle azınlık nüfusunun büyük kısmının da elden gitmesi, Birinci Dünya Savaşına girmesi ve ardından özellikle Rum ve Ermenilerin karşı cephelerdeki devletlerle olan ilişkileri üzerine azınlıkların öğretimini düzenlemek üzere daha cesur kararlar alınmıştır. 1915 yılındaki Talimatname ile azınlıklar sadece kendi oturdukları mahalle ya da köylerde okullar açabilecekler ve kendi dilleri öğretim dili olsa da Türk dili, tarihi ve coğrafyası Türk öğretmenler tarafından ve Türkçe olarak okutulacak, okullar Maarif Nezareti tarafından denetimi yapılmıştır. 1913-14'te Rum, Ermeni, Musevi vb. ait 2596 özel ilkokul ve 4000'den fazla öğretmen çalışmıştır.²⁰⁴

g) Yükseköğretim

Maarif Nazırı olan ve 1910-12 yılları arasında görev yapan Emrullah Efendi, içerde ve dışarıda çalkantılı bir siyasi ortamın içinde bulunulmasına rağmen Meşrutiyetin ilanından kısa bir süre sonra Darü'l-fünün'un ıslahı meselesini ele alarak köklü reformlar yapmak istemiştir. Tuba ağacı nazariyesi ile ilimlerin yukarıdan yani üniversiteden başlamak üzere aşağı doğru yayılmasını savunmuştur. Emrullah Efendi'ye göre;

Üniversitenin iki görevi hem ilimlerin halk arasına yayılmasını hem de gelişmesini sağlamaktır. Bu açıdan yükseköğretime özgü okul görevini de görürler. Bu nedenle en yüksek ilim merkezi olmalarına rağmen alttaki eğitim kurumlarının gelişmelerini de sağlarlar. Üniversiteleri mükemmel olan ülkelerde ilk ve orta öğretim de mükemmel olur. Almanya'daki ilköğretimin gelişmesi üniversitelerdeki gelişmiş yapıyla ilgilidir.²⁰⁵

²⁰⁴ Akyüz, *Türk..*, s.277.

²⁰⁵ Atuf, s.65,66.

Emrullah Efendi'nin Tuba Ağacı Nazariyesi'ne karşı çıkanlardan biri o sırada Dârü'l-muallimîn müdürü olan Satı Bey'dir. Satı Bey, ilk ve orta öğrenimi yeterli olmayan bir ülkede üniversite eğitiminin de olmayacağını söylemiştir. Bu tartışmada Emrullah Efendi ülkedeki gerçeklerden, nüfus çokluğu, bütçe azlığı vb. hareket etmiş, para olsa bile öğretmen sıkıntısı bulunduğunu, olması gereken 70 bin öğretmenin yüzde birini bile bulmanın mümkün olmadığını söylemiştir. İlköğretimin yaygınlaşması ve ıslahının en az üç kuşağın harcanması anlamına geldiğini, bunu yapmak yerine yükseköğrenim görenlerin sayısını arttırarak onların özverili çalışmalarına güvenilmesini savunmuştur. Fransız eğitimi etkisinde yeni bir de ilkokul programı hazırlatmıştır.²⁰⁶

Darülfünun, 22 Nisan 1912 tarihli Nizamname ile beş şubeye ayrılmıştır: Şer'i İlimler, Hukuk, Tıp, Fen ve Edebiyat bölümleri oluşturulmuştur. Oluşturulan yeni kürsülerle eskiye göre gelişmiş bir yapı ortaya çıkarılmışsa da üniversitenin mükemmelliği kürsülerinde değil bu kürsüleri işgal edenlerin seviyeleriyle ilgili olduğundan, her ne kadar değerli bazı unsurlar barındırsa da Dârü'l-fünûn Doğu ve Batı uygarlıklarının değerlerini karıştırıp veren bir nakil merkezi olmaktan öteye geçememiştir. 12 Eylül 1914'te kız öğrenciler için İnas Dârü'l-fünûnu açılmıştır. Buraya Kız idadileri mezunlarıyla İstanbul Kız Muallim Mektebi mezunları alınmıştır. Süresi üç yıl olup, Fen, Edebiyat ve Matematik şubelerinden oluşmuştur. İnas Dârü'l-fünûnu 1920'de kaldırılarak öğrenciler İstanbul Dârü'l-fünûnuna devam etmişlerdir. Fakat kızlarla erkeklerin beraber ders almaya başlamaları hocaların arasında bile tartışmalara yol açmıştır.²⁰⁷

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Darülfünun yeniden ele alınmış, tıp hariç diğer bölümlere çok sayıda Alman ve Macar profesör getirilmiş, Batıda öğrenim gören bazı Türk gençleri de üniversiteye alınmıştır. Fakat bu dönemdeki girişimler de başarıya ulaşmamış, Alman profesörler daha çok ayrıntılarla uğraştıklarından, kendilerinden

²⁰⁶ Sakaoğlu, *Osmanlıdan...*, s.126,127.

²⁰⁷ Koçer, s.199-204.

beklenen verim alınamamıştır. Zaten gençlerin büyük bir kısmı da cepheye gönderilmiş ve öğrenci sıkıntısı gündeme gelmiştir.²⁰⁸

II. Meşrutiyetin başında, devleti yıkılmaktan kurtarmanın çaresi olarak görülen ve İttihat ve Terakki Partisi'nin programında yer alan eğitim hedeflerinin en önemlileri şunlardır. İlköğretimin zorunlu ve parasız olması, azınlık okullarının kendi dillerine müdahale etmemekle birlikte Türkçe dersinin zorunlu olması, ilköğretim ve ortaöğretimin bir bütün olarak görülmesi, yörelerin ihtiyaçlarına göre programlara ziraat, sanat, ticaret bilgi ve becerilerinin de eklenmesidir. Bu hedeflere rağmen savaşlar, siyasi kadroların eğitime, aydınlar kadar önem vermemesi gibi nedenlerle yapılanların çoğu yüzeysel kalmıştır. Fakat kızların eğitime önem verilmesi, eğitimin ezbercilikten kurtarılması çabaları, ders programlarının yenilenmesi, araştırma ve gözleme yer verilmesi açısından da bazı aşamaların kaydedildiğini belirtmek gerekir. Başka bir görüşe göre ise, bir inkılap vaadeden meşrutiyet idaresi geleneksel eğitim sistemine son verememiş; medreseleri kaldıramamış, getirilen yenilik iptidaiye mekteplerinin kurulması olarak kalmıştır.²⁰⁹

h) II. Meşrutiyet Devrinde Öğretmen Yetiştirme

Parlamente sistemine dönüş çabaları kapsamında anayasanın tekrar yürürlüğe konulduğu bu dönemde, öğretmen yetiştirilmesi konusunda bazı yenilikler yapılmıştır. Mesleki örgüt olarak öğretmenlik mesleği ile ilgili örgütler kurulmuştur. Eğitimde niceliğe; okul, öğrenci, öğretmen sayısının arttırılmasına öncelik verilmiş, nitelik konusunda bazı görüş ve uygulamalar olsa da yeterli olamamıştır.²¹⁰

İttihat ve Terakki maarifin en önemli ve acil çözüm bekleyen tarafını yani ilköğretimi iyileştirme fikriyle işe başlamıştır. Bu aynı zamanda önceki dönemlerdeki kayıtsızlığın getirdiği bir zorunluluk olmuştur. İlköğretim meselesi öğretmen

²⁰⁸ Akyüz, *Türk..*, s.274; İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 1999, s. 96-98.

²⁰⁹ Akyüz, *Türk..*, s.284-286.

²¹⁰ Akyüz, *Türk..*, s.265; Başar, s.50.

hazırlanması meselesiyle doğrudan bağlantılı olduğundan, önce muallim mektebinin iyileştirilmesi ele alınmıştır.²¹¹

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, ilköğretime öğretmen yetiştiren Darümuallimin-i Aliye'nin altında bulunan İptidaiye Şubesi, "Darümuallimin-i İptidaiye" adı altında bağımsız bir okul haline gelmiş ve Fatih, Çarşamba'daki ahşap Sait Paşa Konağında öğretime devam etmiştir.²¹² Darümuallim-i Aliye öğrencileri ise derslerinin bir kısmını kendi okullarında, bir kısmını ise Darülfununda bu okulun öğrencileriyle birlikte almaya başlamışlardır. 1909'da Darümuallimin-i Aliye kapatılmış, öğrencileri de Darülfunun'a gönderilmiştir. 1910'da yeniden açılmış ve derslerin bir kısmı yine Darülfunun'da yapılmıştır. Bu okulun müdürlüğüne dönemin önemli eğitimcilerinden Satı Bey getirilmiştir. Meşrutiyetin ilanından sonra Darümuallimin-i İptidaiye, büyük bölümü medreselerden gelen 900 öğrenci alınmıştır. Bu öğrenciler hasır üzerinde oturup ders yapmışlar, hatta öğretmenler de medreselerde olduğu gibi derse terlikle gelmişlerdir.²¹³

Bu okulu medrese görünümünden kurtarmak adına, Satı Bey'in ilk işi okulu Fatih'ten alıp Cağaloğlu yakınlarındaki bir binaya taşımak olmuştur. Öğrencileri sınava tabi tutarak 750'sini çıkarıp mevcudu 150'ye indirmiştir. Okul dışında bir iş yapan öğretmenleri göndermiş, kalanlara da haftada bir gece nöbeti tutturmuştur. Öğretmen alımında genç ve yetenekli olanlara öncelik vermiştir. Ayrıca bir öğretim kurulu kurulmuştur. Muallim mekteplerinin süresini iki yıldan üç yıla uzatmış, öğretim programlarına gerekli bulduğu resim ve elişleri derslerini eklemiştir. Darümuallimine bağlı bir "Tatbikat Mektebi" açtırmıştır. Öğrenciler öğrendikleri bilgileri tatbik etme fırsatı bulmuşlardır. Bu okulun açılması önemli bir eksiği giderdiği gibi İstanbul Darümuallimin'in başarılı olmasında da çok etkili olmuştur.²¹⁴

Satı Bey, öğretmen adaylarının sosyal ve kültürel yönlerini geliştirmek için konferanslar verdirmiş, bilimsel geziler düzenlenmesini bir gelenek haline getirmiş, geniş bir kütüphane ve okul müzesi kurmuştur. Aynı zamanda okulun öğretmen

²¹¹ Atuf, s.25.

²¹² Öztürk, s.23,24.

²¹³ Akyüz, *Türk.*, s.279.

²¹⁴ Koçer, s.204; Akyüz, *Türk.*, s.279,280.

kadrosuyla birlikte "Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuası" adıyla bir eğitim dergisinin çıkarılmasını sağlamıştır.²¹⁵

II. Meşrutiyet döneminde, ilköğretim alanında Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatinin (ilköğretim geçici kanunu) yayınlanmış olması önemli bir gelişmedir. Emrullah Efendi'nin Maarif Nazırlığı döneminde, 1913 yılında ilan edilen kanunun hükümleri, 1961 yılında 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununun yayınlanmasına kadar Cumhuriyet döneminde de ilköğretimi düzenleyen önemli bir yasal belge olarak geçerliliğini korumuştur.²¹⁶ 1913 yılında Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatı'nın yürürlüğe konmasıyla her vilayet merkezinde yatılı birer erkek ilk öğretmen okulu ve müsait olan illerde de bir kız öğretmen okulunun açılması hükme bağlanmıştır (m. 45 ve m. 48).

Darümuallimin ve Darümuallimat Nizamnamesi 1915'te yayınlanmıştır. Bu nizamname ile Darümuallimin-i Aliye; İptidai, İhzarî ve Ali olmak üzere bölümlenmiştir. İptidai kısım (4 yıl) ilkokullara öğretmen, İhzarî kısım (2 yıl) Darümuallimin-i İptidailere öğretmen ve ilköğretim müfettişi, Ali kısım ise (4 yıl) orta ve yüksek dereceli okullara öğretmen yetiştirmiştir. Ali kısmının Edebiyat, Tabiiyat, Riyaziyat olarak 3 şubesi bulunuyordu ve buralardan mezun olanlar orta ve yüksek dereceli okullara öğretmen olmuşlardır. Bu dönemdeki yapılan en kötü şeylerden biride, sultani mekteplerde öğrenim gören hem tembel hem de yaşı ilerlemiş olan öğrencileri cezalandırılmak amacıyla zorla İstanbul Darümuallimin ve Darümuallimat okullarına kayıtlarının yapılması olmuştur. Bu hüküm önemli gelişmelerin kaydedildiği Meşrutiyet döneminde bile öğretmenlik mesleğinin hiç önemsenmediğini göstermektedir.²¹⁷

Bu dönemde taşrada da bir takım gelişmeler sağlanmış, Temmuz 1908'den sonra 30 Darümuallimin birden açılmıştır. Bu okullarda genellikle bir öğretmen vardı ve bazı dersleri dışarıdan gelen "seyyar muallimler" vermişlerdir. Açılan 30 Darümualliminin hepsine birden muallim bulunamamıştır. 1913-1914 ders yılında

²¹⁵ Akyüz, *Türkiye'de...*, s.78.

²¹⁶ Başar, s.51.

²¹⁷ *Darümuallimin ve Darümuallimat Nizamnamesi*, 1331(1915) İstanbul, md.1-3; Öztürk, s.26,27; Akyüz, *Türkiye'de...*, s.78.

taşrada 21 Darümuallimin yer almış ve öğretim düzeyleri 1914'e kadar yüzeysel kalmıştır. Programda bulunan bazı dersleri bilmediği için öğretmeyen bazı müdürler yer almıştır. Ancak 1914'den sonra Satı Bey'in yetiştirdiği öğrenciler bu okullara müdür olmuşlardır. Taşra Darümualliminlerinde bu şekilde bir canlanma olmuştur. Meşrutiyet döneminin başında Darümuallimatın erkek müdürlerinin okula alınmaması, ayrı bir binada tutulması, erkek öğretmenlerin derslere bir kadın mübaşirin eşliğinde girmesi ve yaşlı ve çirkin olanlarının tercih edilmesi geleneği dönemin sonunda da devam etmiştir. Taşradaki kız öğretmen okulları, bazı vilayetlerde kız rüştiyelerine bir kaç sınıf eklenerek kurulmaya çalışılmış, kız ilkokullarına öğretmen yetiştirilmiştir.²¹⁸

Koç, bu dönemde Dârü'l-mualliminde yapılan düzenlemeler hakkında şu iki ayrı yorumu dile getirmiştir:

“Osman Ergin, 1908'den sonra Dârü'l-mualliminde yenilik ve canlılık gözlendiğini, Satı Bey'in müdürlüğü sırasında da burasının gerçek bir muallim mektebi haline getirildiğini söylemiştir. Akyüz ise yeni düzenlemelerle özellikle Satı Bey'in döneminde önemli bir okul haline getirilmekle birlikte Dârü'l-muallimîn, milli konulardan uzak, kitabi bilgiye sahip öğretmenler yetiştirmekten öteye gidemediğini belirtir. Bununla birlikte, toplumu derinden etkileyebilecek özelliklere sahip değillerse de yeni eğitim görüşlerini ve yöntemlerini uygulayan ve yayan öğretmenler olarak eğitim tarihimize önemli hizmetlerde bulduklarını da eklemiştir.”²¹⁹

II. Meşrutiyet devrinde ülke toprakları Türkiye şekline dönüşmeye başladıktan sonra, ülke içerisinde toplumsal yapı açısından köy ve kent arasında derin farklılıklar oluşmuştur ve buralarda uygulanacak eğitimin ve öğretmenin niteliğinin de farklı olmasına neden olmuştur. Kent koşullarına göre yetiştirilmiş öğretmenler, köy koşullarına ayak uyduramamış, bu nedenle de gittikleri köylerde başarılı olamamışlardır.²²⁰ Bundan hareketle, II. Meşrutiyet Döneminde köye modern

²¹⁸ Akyüz, *Türk.*, s.282.

²¹⁹ Nurgün Koç, *Türk Kültür Tarihi İçinde Köy Enstitüleri*(Danışman: Prof. Dr. Tuncer Baykara), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007, s.10.

²²⁰ Altunya, s.27.

öğretmen yetiştirme fikri belirgin olarak ortaya çıkmıştır. II. Meşrutiyet döneminde köyü ve köylüyü kalkındırma konusu bazı aydınlar tarafından dile getirilmiştir. Kütahya'da (1910) ve Aydın'da (1913) öğretmen yetiştirilmesi için okul açılması planlanmış fakat bu düşünce gerçekleşmemiştir.²²¹

Meşrutiyetin modern öğretmen yetiştirme gayretine rağmen, mesleğin öneminin yeterince kavranmaması ve öğretmen ihtiyacının fazlalığı vb. nedenlerle ehil olmayanların bile mesleğe alınmaları söz konusu olmuştur. Reformcu olarak nitelenen Emrullah Efendi 1910'da gazetelere okuma yazma bilenlerin bile öğretmenliğe atanacaklarını duyurmuştur. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na göre;

“Öğretmen okullarının en önemli eksiği meslek mefkûresinin öğretmen adaylarına verilememesidir. Buralarda münevver olmak muallim olmanın yerini almıştır. Bunun yanında söz konusu kurumlar sadece şehir ve medeniyet ürünü olarak köy ve millet ruhundan uzakta bırakılmışlardır. Bunun sonucu olarak mezunlar köye yabancı yetişmişlerdir.”²²²

II. Meşrutiyet döneminde nitelikli ve modern çok sayıda erkek ve kadın öğretmen yetiştirme amaçlanmışsa da; bu çabalar her iki bakımdan da yeterli olmamıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında öğretmen maaşlarının sürekli düşmesi, öğretmen okullarına yeterli sayıda ve nitelikte öğrenci bulunamamasına neden olmuştur. Aynı zamanda var olan öğrencilerin de askere gitmeleri okulları boşaltmıştır. Ayrıca taşra öğretmen okullarını bina, ders araç-gereçleri yönünden geliştirme çabaları yetersiz kalmış ve bu okullardaki eğitim-öğretimin kalitesi iyice düşmüştür. Savaşın etkisiyle iflas eden yerel yönetimlerin de bu okulları destekleyememeleri nedeniyle taşradaki öğretmen yetiştirme çabaları rafa kaldırılmıştır.²²³ Bu dönemde, köye göre modern öğretmen yetiştirme veya modern köy eğitimi fikrini ilk defa ileri sürenler arasında, Üsküp Darülmuallimini muallimlerinden

²²¹ “Mustafa Ergün, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri 1908-1914*, Ocak Yayınları, Ankara, 1996, s.441; Niyazi Altunya, “Mustafa Necati Döneminde Öğretmen Yetiştirme” Ölümünün 80. Yılında Mustafa Necati ve Cumhuriyet Eğitim Devrimi Sempozyumu 2-3 Ocak 2009 İzmir, Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları İzmir 2009, s.192.

²²² Akyüz, *Türk..*, s.281,282.

²²³ Öztürk, s.35.

Sabri Cemil'in başyazarlığını yaptığı Yeni Mektep mecmuası, Darülmuallimin müdürlükleri ile çeşitli vilayetlerde Maarif Müdürlükleri yapmış olan Ethem Nejat ve Kastamonu Mebusu İsmail Mahir Efendi başta gelmiştir.²²⁴ Şimdi bu dönemde eğitime katkıları olan düşünürleri ele alacağız.

4. II. Meşrutiyet Devrinde Eğitime Yapılan Öneri ve Tartışmalar

a) Emrullah Efendi

Mülkiye Mektebinden mezun olan Emrullah Efendi 1910 - 1911 ve 1912'de iki kez Maarif Nazırlığı yapmıştır. Tuba Ağacı Nazariyesi görüşü ona aittir. Bu Nazariye'ye göre eğitimde yeniliğe, Darülfünun'dan (üniversiteden) başlanması gerekmektedir. Bu reform hareketinde, cennette bulunduğu inanan, kökleri yukarıda, dalları aşağıda olan Tuba ağacından esinlenmiştir. Olgun, kusursuz bir ulusun, eksiksiz ve kusursuz bir eğitimle ayakta duracağını belirtmiştir. Emrullah Efendi, öncelikle yüksekokullar açmayı, Darülfünunu en ileri düzeye ulaştırmayı amaçlamıştır. Sultaniler ve Darülfünundan yetişenlerin çoğalmasıyla, halkın eğitimden yararlanmasının kolaylaşacağını savunmuştur. Maarif Nazırlığı Döneminde İdadileri Sultani yapmış, 1912'de Darülfünun Nizamnamesini çıkarmış ve Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkat'ın çıkmasında etkili olmuştur. Eğitimin zorunlu ve parasız olmasını savunmuştur.²²⁵ Cumhuriyet döneminde, 1948 yılında "yıllıkçı muallim" yerine aylık olarak devlet bütçesinden maaş verilmesi gerektiğini belirtmiştir. "Muallimlik bir meslektir." diyerek gelişmesi için çaba sarf etmiştir.²²⁶

b) Satı Bey

Aslen Yemenli olan Satı Bey Mülkiye Mektebinden mezun olmuştur. Bir süre İstanbul Darülmuallimin müdürlüğünde bulunmuştur. Bizdeki ilk pedagoji kitaplarından olan Fenni Terbiyeyi yayınlayan Satı Bey beden eğitimini, el işi

²²⁴Osman Kafadar, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları*, Bora T. Gültekingil M.(edt.), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 3 - Modernleşme ve Batıcılık, (351-381), İstanbul, 2007, s.369

²²⁵Binbaşıoğlu, *Baş...* s.279-280; Akyüz, *Türk...* s.300,301; Koçer, s.170,171; Sakaoğlu, *Os*, s.125,126; Binbaşıoğlu, *Türk...* s.31; Ergin, c. III-IV, IV, s.1277; Ülken, s.268; Necdet Sakaoğlu, "Eğitim Tartışmaları", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C.2, İletişim Yayınları 1985, İstanbul, s.482.

²²⁶ Akyüz, *Türkiye'de...* s.145; Akyüz, *Türk...* s.301

derslerini, alfabe öğretimini, çocuk edebiyatını ve müziğini, laboratuvarları okullara sokan eğitimcilerdir. Ona eğitim bilimleri konularındaki değerli çalışmaları nedeniyle "Türk Froebel'i", arkadaşları arasında da "Arşimet" denmiştir.²²⁷

Emrullah Efendi'nin Tuba Ağacı Nazariyesine karşı Satı Bey, eğitim reformunun doğal ağaçlara benzer şekilde, ilkokullardan başlanarak yapılması gerektiğini savunmuştur. Eğitimde yenileşmeyi ve iyileştirmeyi ilkokuldan başlanarak yapılmasını ve eğitim kademeleri arasında ilişki olması gerektiğini ifade etmiştir.²²⁸ Satı Bey'in yazmış olduğu Fenn-i Terbiye kitabı Türkiye'de yer alan pedagoji ve eğitim ilmindeki ilk kitaptır. Bu kitapta eski öğretim sistemine karşı çıkmış ve yeni okul binaları yapılması gerektiğini ifade etmiştir.

Eğitimin milli değerler taşımasından çok genel eğitim üzerinde çalışmıştır. Bu yüzden Ziya Gökalp ile zıt görüşleri paylaşmışlardır. Yani eğitimin Türkçü değil, Osmanlı değerlerini taşıması gerektiğine inanmıştır. Toplumdaki "herkes öğretmenlik yapabilir" düşüncesine karşı çıkmış, öğretmenliğin bir sanat olduğunu savunmuştur. Öğretmenleri ilk kez "ordu"ya benzeten Satı Bey olmuştur. Öğretmen okullarının modernleşmesini sağlamıştır. Kurduğu uygulama ilkokulu ile öğretmen adaylarının öğretmenliği yaşayarak yetişmelerini sağlamıştır. Mezun öğrencilerini görev başlarında uzak yerlerde bile olsalar gidip onlarla hemhal olmuştur.²²⁹

c) Tefik Fikret

Tefik Fikret Galatasaray Sultanisi mezunu ve müdürü olmuştur. Batılı görüşü, şiirleriyle ülkemize sokmaya çalışmıştır. Darülmüallimin'de hocalık yapmış ve Darülmüallimin marşını yazmıştır. Şiirleriyle çoğunlukla çocuklara ve gençlere seslenmiştir. Onlara vatan-millet sevgisi aşılamaya çalışmıştır. Galatasaray Sultanisi müdürlüğü döneminde öğrencilere konferanslar verdirtmiş, müsamereler yaptırmıştır.

²²⁷ Akyüz, *Türkiye'de...* s.147; Akyüz, *Türk...* s.301;Hamza Altın, "Osmanlı Eğitimcisi Mustafa Sâti Bey ve Öğretmen Yetiştirme Hakkındaki Görüşleri ve Faaliyetleri", *Türk Kültürü*, S. 509-510, Yıl: XLIII, Eylül-Ekim, 2005; Ülken, s.245.

²²⁸ Süleyman Bozdemir, "Atatürk ve Eğitim Cumhuriyet Döneminde Eğitimdeki Gelişmeler" Erdem, C.11, S.32, *Cumhuriyet Özel Sayısı-II*, AKDİTYK, Eylül, 1998 s.442; Akyüz, *Türk...* s.301,304;Koçer, s.174,175; Sakaoğlu, *Os...* s.126;Binbaşoğlu, *Türk...* s.34.

²²⁹ Akyüz, *Türkiye'de...* s.146-150; Akyüz, *Türk...* s.303,304; Berkes, s.446.

Okuldaki eğitimi ve müfredatı planlarken, yeni nesli din ve ırk fanatizminden kaynaklanan zıtlasma ve çatışma alanlarından uzak tutmaya çalışmış, gençlerde yurt ve vatan birliği duygularının gelişmesini önceleyerek herkesçe paylaşılan ve beslenen bir ortak kültürün oluşması için çaba sarf etmiştir.

“Hep Kardeşiz” şiirinde bu temanın güçlü bir şekilde işlendiğini görmek mümkündür:

Ne paşayız biz ne beyiz;

İlim âşıkı talebeyiz;

Ayrı gayrı ne bilmeyiz...

Farkımız yok, biriz eşiz;

Hep mektepli, hep kardeşiz

Batılı düşünüşü ülkeye sokmak isteyen, kötülöklere, zulme isyan eden bir önder, idealist şair öğretmendi. Ziya Gökalp, Tefvik Fikret’i “uyaniş devrimin pedagogu” olarak nitelemiştir. Bu şekilde II. Meşrutiyet döneminde modern eğitimi geliştirme çalışmaları olmuştur.²³⁰

Tefvik Fikret’in modern dönemde Türk eğitim anlayışına katkısı, getirdiği yenilikler şu şekilde sıralanabilir.

Yaparak, deneyerek ve uygulayarak öğrenme kavramını getirmiştir. Bunun uygulamasını da müdürlüğü esnasında başarıyla gerçekleştirmiştir. Matematik dersleri için çeşitli hesap araç gereçleri, “Tabiiye” dersleri için böcek ve taş koleksiyonları, yabancı dil dersleri için dil tabloları, coğrafya dersleri için yazısız haritalar getirtmiş; dersler daima bu malzemeleri kullanarak işlenmiştir. Şehirdeki tarihi mekânlar, eski eserler ve müzeler, Tarih dersinin laboratuvarı olmuş, haftada bir gün öğleden sonra öğrenciler bu yerlere öğretmenleri tarafından gezmek ve incelemek için götürülmüştür. Resim dersi için bir atölye, müzik dersi için bir salon tahsis edilmiştir.

²³⁰ Akyüz, Türkiye’de...s.151-153.; Akyüz, Türk... s.304,305; Cahit Kavcar, II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim 1908-1923, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No:41, Ankara, 1974, s.57-80.

Ahlak eğitiminde, öğrencide ilk önce ahlaki kişiliğin oluşmasına önem vermiş, haz ve acıya dayanan eğitim anlayışı yerine, saygınlık ve utanç duygusunun gelişmesine, bu sayede gençte “izzet-i nefis,” onur duygusunun oluşmasına özen göstermiş ve eğitim-öğretim hayatında bunu daima uygulamıştır. Sözlü anlatımla öğrencilerde davranış ve tutumların değişmesi yeterli olmadığı durumlarda fiziki ortamı, eğitim mekânını, oluşması istenen tutumlara göre yeniden tasarlayarak ve düzenleyerek onlarda arzulanan davranışların oluşumunu sağlamaya çalışmıştır.

Öğrencilerin kendi düşüncelerini açık bir şekilde konuşarak ifade edebilme gücünü kazanmaları için müsamere ve tartışma programları düzenlemiştir. Aynı şekilde öğrencilerin, düşüncelerini ve hayallerini, denemelerini, hikâye ve şiirlerini açık bir şekilde yazarak ifade edebilme becerilerinin gelişmesini sağlaması için Tiraje adında bir okul dergisi çıkartmıştır.²³¹ Ahlaki ve bedeni olgunlaşmaya aynı ölçüde önem vermiştir. “Sağlam ruh, sağlam vücutta bulunur,” anlayışını uygulamaya çalışmıştır.

Kızların eğitimine özel bir vurgu yapılmıştır. Döneminde kızların okullarda eğitimi konusunda, tereddüt yaşayanlara, özellikle yüksek eğitime devam etmelerine itiraz edenlere karşı şu cevabı vermiştir: kızlarını eğitmeyen toplumlar, erkeklerini öksüzlüğe mahkûm eder. Buna rağmen hâlâ direnenlere ise şu son sözü söylemiştir. “kadınların alçaldığı bir dünyada, insanlığın yükselmesi mümkün değildir”. Telkin yoluyla eğitim ona mahsus bir yöntemdir. Genellikle bütün şiirlerini daima bu gayeyle yazdı. Yeniliklerin akla ve gönüle nüfûz etmesi, değişimlerin ise milli ve insani özellikleri geliştiren eğitim anlayışından beslenmesi gerektiğine inanmıştır.

d) Ziya Gökalp

Ziya Gökalp Diyarbakır doğumlu olup İstanbul Baytar Okulu mezunudur. Milli eğitim sorunlarını ilk kez sistemli olarak işlemiştir. Önemli eğitim, kültür ve politika

²³¹ Ruşen Eşref Üneydın, Tevfik Fikret: *Hayatına Dair Hatıralar- Ruşen Eşren Üneydın Bütün Eserleri* c. 4, *Hatıralar* II içinde, haz. Necat Birinci-Nuri Sağlam, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002, s. 22

dergileri, kitapları yayınlamıştır. İçtimaiyat (sosyoloji) dersini programlara ekletmiştir. Aynı zamanda felsefe dersinin programa girmesine ön ayak olmuştur.²³²

O, ülkemizde vatana en zararlı kimselerin medrese mekteplerden çıktığını belirtmiş, bunun sebebini de eğitim sistemimizin milli olmamasına bağlamıştır. Medrese mezunlarının eğitim verdiği öğrencilerin ahlaki ve karakter olarak bozuk olduğunu ifade eden Gökalp, Osmanlının Gayri milli olup kozmopolit olmasından karakter ve ahlak sahibi kişileri yetiştiremediğini ifade etmiştir. İstanbul'u kozmopolitliğe örnek olarak göstermiştir.

“İstanbul'da üç çeşit kitapçı vardır. İlki Sahaflar, ikincisi Beyoğlu kitapçıları, üçüncü olarak Bâbiâli caddesindeki kitapçılardır. Sahaflardaki eğitim, Acemce ve Arapça, Beyoğlu kitapçılarındaki eğitim, Avrupa'ya aittir. Bâbiâli caddesindeki Tanzimat eğitimi ise, öncekilerin tercümesidir”.²³³ “Millî eğitimimize dair kitaplar ve kitapçılar henüz gün yüzüne çıkmamıştır. Öğretim yerleri de kitapçı dükkânları gibi kozmopolittir; Medreseler, yabancı okullar, Tanzimat okulları gibi. Sahafların kitapları medreselerde, Beyoğlu'nun kitapları yabancı okullarda, Bâbiâli caddesinin kitapları da Tanzimat okullarında okutulur”.²³⁴ Aynı zamanda mektepliler, halk, medreseliler olarak toplumun üç kısma ayrıldığını ifade etmiştir; Doğu uygarlığı öncesi, Doğu uygarlığı ve Batı uygarlığı. Bunu aynı zamanda ilk çağ, ortaçağ ve son çağ olarak isimlendirmiştir. Üç farklı usulde eğitimin var olmasını bozukluğun sebebi olarak görmüştür ve bu üç başlılığı teke indirmek gerektiğini ifade etmiştir. Bu şekilde millet olunacağını belirtmiştir.²³⁵

Öğretmen sorunları üzerinde durmuş ve mesleğin itibarının yükseltilmesini savunmuştur. Bu ülkede öğretmen sınıfına sosyal bir değer verilmediğinde bilimin de bir değer ifade etmeyeceğini dile getirmiştir. Ülkenin bilim varlığının, öğretmenin protokoldeki yeri ve aylığının yükselmesiyle doğru orantılı olacağını belirtmiştir.

²³² Ülken, s.440,Koçer, *TMEDG*, s.176.

²³³ Mahmut Tezcan, *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No:150, Ankara, 1985, s.23; Akyüz, *Türkiye'de...* s.162; Kaya, s.81.

²³⁴ Mahmut Tezcan, *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No:150, Ankara, 1985, s.23; Akyüz, *Türkiye'de...* s.162; Kaya, s.81.

²³⁵ Mahmut Tezcan, *Eğitim Sosyolojisinde Çağdaş Kuramlar ve Türkiye*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No:170, Ankara, 1993, s.67.

Eğitimi tarihimizde ilk kez örgün-yaygın eğitim olarak çeşitlendirmiş ve eğitim sosyolojisinin teorik temellerini atmıştır. Emrullah Efendi ile Satı Bey arasındaki Tuba Ağacı Nazariyesi tartışmalarına katılmıştır. Gökalp eğitimde yenileşmeye üniversitelerden başlanması gerektiğini savunmuştur. Darülfünun gelişmeden Sultaniler ve İptidailerin gelişmesinin imkânsız olduğunu dile getirmiştir.²³⁶

e) Mehmet Akif Ersoy

Mehmet Akif Ersoy, İstanbul'da Baytar Mektebini bitirmiştir. Halkalı Ziraat Mektebinde kitabet, İstanbul Üniversitesi'nde edebiyat dersleri vermiştir. 1921'de İstiklâl Marşı'nı yazmıştır. Safahat adlı temel eser ona aittir. O, Tanzimat'tan sonra açılan mektepleri eleştirmiştir. Buralarda yetişen öğrencilerin ülke ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte olmadığını söylemiştir. Buralarda yetişen öğrencilerin hayatı anlamadığını vurgulamıştır. Mekteplerde yetişen öğrencilerin batının bilimini değil, kötülüklerini aldığını dile getirmiştir. Öğretmenleri de bunun sorumluları olarak görmüştür. Aydınlar ve öğretmenlerin halktan kopuk kendi toplumlarına yabancı bir topluluk olduğunu söylemiştir. Mehmet Akif, öğretmenin önemi kadar yazılan ders kitaplarının da önemli olduğunu ifade etmiştir. Mehmet Akif o dönemdeki eğitim kurumlarının, o halleriyle ülke için faydalı olamayacağını belirtip, dikkatlerin eğitim konusunda yönelmesine etkili olmuştur. O, Batının bilimi, Kuran hükümleri ve milli değerlerimizin sentezi ile eğitim oluşturulması gerektiğini belirtmiştir.²³⁷

Batının bilim, teknik ve sanatının alınmasını isteyen Akif, bilimin göstermiş olduğu büyük ilerlemenin farkına varmıştır. Bilim öyle bir ilerlemektedir ki, yarın atom teknolojisinin elde edilmesiyle birlikte yeryüzündeki dengeler değişecektir görüşünü benimsemiştir:

“Yarının ilmi nedir, hâlbuki? Gâyet müthiş:

“Maddenin kudret-i zerriyesi” uğraştığı iş.

O yaman kudrete hâkim olabilsen diyerek,

²³⁶ Akyüz, *Türk...* s.310-311; Koçer, *TMEDG* s.176-178.

²³⁷ Kavcar, s.82; Akyüz, *Türk...* s.306-308.

Sarf edip durmada birçok kafa binlerce emek.

Onu bir buldu mu, artık bu zemin: Başka zemin.

Çünkü bir damla kömürden edecekler te'mîn,

Öyle milyonla değil, namütenahi kudret!"²³⁸

f) İsmail Hakkı Baltacıoğlu

İsmail Hakkı Baltacıoğlu eğitim sistemimizin gelişmesi için konferans, yazı ve kitaplar yazmıştır. Milli olmayan eğitim sistemimizin cılız, korkak ve ruhsuz bir nesil yetiştirdiğini bundan dolayı geri kaldığımızı ifade etmiştir. Üretime, yaratıcılığa dayanan bir eğitim sistemi savunmuştur. Baltacıoğlu'nun eğitim görüşlerinin oluşmasında, babasından aldığı iş eğitimi etkilerinin, Rousseau'nun "Emil" adlı eğitim romanının, E. Durkheim'in, H. Bergson'un, Avrupa'da tanıştığı Decroly'nın ve İngiltere ile Almanya'da gördüğü birer modern okul olan Kır Eğitim Yurtlarının (H. Lietz ve P. Geheep'in okulları gibi.) etkisi vardır.²³⁹

Baltacıoğlu'nun eğitim anlayışı, toplumsal yükü ağır basan, "yaparak ve yaşayarak öğrenmeye" ya da "iş eğitimi" önceleyen bir eğitim olmuştur. Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Köy Enstitüleriyle, kısmen uygulanmaya başlamıştır. Baltacıoğlu karma eğitime vurgu yapmış ve el işi ve sanat derslerinin ilkokul yanında, ortaokul ve lise yıllarında da verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Böylece, güzel sanatların önemini savunmuştur.²⁴⁰

Köy eğitimi konusunda da ilginç görüşleri vardır: Meşrutiyetin ilk yıllarına ait anılarında:

"Biz, yeni maarifçiler, köyleri yaşatan köy mektepleridir fikrinde bulunuyorduk! Her şeyden evvel, köy yaratan mektepler mefkûresine hizmet ettik (...) İnkılâpçılar bilmiyorlardı ki, köyü yaratan mektep değildir, mektebi yaratan köydür. Birçok köylerimiz el'an mektepsiz olarak, hem de normal bir hayatla

²³⁸ İsmail Hakkı Şengüler, *Açıklamalı Mehmed Âkif Killiyatı*, c.3, İstanbul, Mert Yayıncılık, s.488

²³⁹ Binbaşıoğlu, *Türk...* s.37-38.

²⁴⁰ Tezcan, *ESÇKT*, s.30; Binbaşıoğlu, *Türk...* s.39.

yaşıyorlar! Bunlara ne mektebin ne de maarifin lüzumu vardır (...) Biz, nasıl bir mektep yapalım diye değil, köy yahut köylü bizden nasıl bir mektep istiyor diye düşünmeliyiz (...) Köylere okuma yazma ihtiyacını duyuracak vasıta mektep değildir. Mektep, bu ihtiyacı duyan köyler için bu ihtiyacı temine bir vasıtaadır.”²⁴¹

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, “Maarifte Bir Siyaset “ isimli broşürde öğretmen okulları ve köyde eğitim sorunu ile ilgili şunları söylemiştir:²⁴²

“Öğretmen okullarında milli mefkûre hâkim değildir. Öğrenci, öğretmen olmaktan ziyade aydın olmayı düşünür. İşte bu zihniyet, bu şekilde yetiştirme onları hayatta muvaffak edemiyor. Öğretmen okullarına devam edenler hep şehir ve medeniyet zadesidirler. Köy ve memleket ruhu ile ruhlanmamışlardır”....
“Şehir öğretmen okulları bütün azamet ve üstünlükleri ile birer memur mektebi gibi yaşar dururken mezunlarını fakir, cahil köylere göndermeyi düşünmek yanlışır. Öğretmen okulları malumatı şişkin, ukala ve enayi öğretmenler yetiştirmekten uzaklaşmadıkça mahsulleri eksik olacaktır.”

g) Prens Sabahattin

Prens Sabahattin’e göre toplumsal yapımızda sorun oluşturan iki husus vardır. İlki, kişiliğe ve karaktere önem vermeyen eğitim sistemi, diğeri ise merkeziliği baz alan yönetim sistemidir. Sabahattin Bey, Türkiye’de bireyciliğin (ferdiyetçilik) temsilcisi olmuştur. Ona göre; Batı bireyci yapısından dolayı üstün olmuştur. Oradaki ekonomik, fikrî ve siyasî üstünlüklerin temelinde bireycilik vardır. Eğitimde daha iyi olmak için sosyal yapıyı buna göre değiştirmek zorunluluğunu ifade etmiştir.

“Prens Sabahattin’in düşüncelerinin temelini Fransız düşünürü Le Play ve okulu oluşturunuyordu. Sabahattin Bey, ülkemizdeki sosyal değişmeyi sadece

²⁴¹ Akyüz, *Türkiye’de...* s.169; Akyüz, *Türk...* s.314,315.

²⁴² Şevket Gedikoğlu, Evreleri, *Getirdikleri ve Yankılarıyla Köy Enstitüleri*, İş Matbaacılık, Ankara, 1971, s.19; Kadir Cangızbay, “*Köy Giden Cumhuriyet: Köy Enstitüleri*”, Fikir ve Sanatta Hareket, S.96, 1973, s.723.

siyasal sistemin değişmesi değil, bütün kurumlarıyla sosyal yapının değişmesi olarak görmüştür. O, gerçek bir eğitim devrimi ve sosyal devrim istiyordu.²⁴³”

Ergüne göre Prens Sabahattin, Türk eğitim sistemine farklı bir bakış açısı getirmiştir;

“Eğitim ihtiyacı, eğitimde ailenin rolü, eğitim amacı olarak tüketici elemanlar yerine üretici zihniyet ve yetenekte insanlar yetiştirilmesi, eğitimde Fransa'nın örnek alınmaktan vazgeçilmesi gibi konulardaki taze önerileriyle yeni Türk eğitim sisteminin oluşmasında önemli katkılarda bulunmuştur.²⁴⁴”

h) Ethem Nejat

Üsküdar İdadisi ve Ticaret Mekteb-i Alisi mezun olan Ethem Nejat, çeşitli illerde maarif müdürlüğü ve öğretmenlik yapmıştır. Ethem Nejat'a göre eğitim sistemimizin kötülüğü, belli bir amaç ve ideal yokluğundan ileri gelmektedir. Maarif Nezaretinin herhangi bir prensibi, ideali, programı, eğitim felsefesi yoktur. Ayrıca Ethem Nejat, köye göre ve köy için yeni tip okullar düşünmekte ve bu okulların yatılı olarak kurulmasını ve programlarının tarıma dayanmasını istemektedir. Yatılı olarak açılmasını da, çocukların yatılı olarak okulda kalacağından ötürü, Nisan ayından itibaren anne-babaların çocukları eğitimden alıp öküz gütmeye götüremeyecek olmasına bağlamaktadır. Uygulamalı eğitimden söz eden Nejat, öğretmen okulunda görev yapacak öğretmenlerin köylüler ile iletişim halinde olmasını sağlamıştır. Gezi programları ile öğrencilerin yurtlarını tanımalarını sağlamıştır.²⁴⁵

i) İsmail Mahir Efendi

Öğretimin birleştirilmesi ve kız öksüz yurtları üzerinde duran ve bu dönemde köy eğitimi ile ilgili ilk fikirler öne süren kişilerden biri olan İsmail Mahir Efendi'dir.

²⁴³ Koçer, *TMEDG*, s.182; Akyüz, *Türk...* s.313.

²⁴⁴ Mustafa Ergün, "Prens Sabahattin Bey'in Eğitim Üzerine Düşünceleri" *Kuramsal Eğitimbilim*, C.1, S.2, 2008, s.1-9

²⁴⁵ Akyüz, *Türkiye'de...* s.153-160; Akyüz, *Türk...* s.297, 305-306; Altunya, s.196.

Çeşitli kademelerde öğretmenlik ve yöneticilik yapan, İsmail Mahir Efendi, 1914'te Osmanlı Meclisi Mebusan'nda yaptığı bir konuşmada şunları dile getirmiştir.²⁴⁶

“Bu gidişle ancak 150 yılda eğitimi kurtarabiliriz. Ben başka ulusların yaptığına yakın bir şey öneriyorum. Aşağı yukarı 70 tane sancağımız var. Bu sancak bölgelerine, uzak yerlere 70 tane yatılı okul açıp buralara her köyden biri kız diğeri erkek iki öğrenci alırız ve bunları köy koşullarıyla yetiştiririz. Bunları ilkokuldan sonra 3 yıl daha okuturken bir yandan da köylere okul ve öğretmen evi yaptırırız: ayrıca kendilerine tarla da verir ve onları evlendirir, ayda 2 lira gibi bir aylıkla kendi köyelerine öğretmen olarak atarız... Böyle yapılmaz da kız ve erkek öğretmen okullarından öğretmen çıksın da ondan sonra dersiniz 300 senede öğretmen yetiştirirsiniz.”

İsmail Mahir Efendi'nin, okulun iş ve ziraat hayatına bağlanması yolundaki teklifi, köy eğitimi konusunda en büyük şikâyet noktası olan "nazarilikten" kurtulmak için olmuştur. Köyde öğretmenlik yapacakları, köyün içinden seçmeyi önermekle öğretmenin köy hayatından kaçmasını önlemeyi amaçlamıştır. İsmail Mahir Efendi'nin bu görüşleri Kaymakam Osman Zeki Bey ve bazı diğer kişiler tarafından desteklenmişse de dönemin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi sıkıntılar nedeniyle uygulamaya geçirilememiştir.²⁴⁷ İsmail Mahir Efendi'nin görüşlerinin ancak 1936 yılında kurulan eğitim kursları ve 1940 yılında kurulan Köy Enstitüleri ile uygulamaya geçirilebildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

j) Ahmet Tevfik

Meşrutiyet döneminde, köylerdeki eğitim için en derli toplu öneriyi sunan kişi Ahmet Tevfik'tir. Ocak 1912'de Üsküp Darülmualimîninin çıkardığı Yeni Mektep dergisinde "Darülmualiminler-Çiftlik Mektepleri" başlıklı bir yazı yayınlamıştır.

“Osmanlı hayat ve mevcudiyetinin (varlığının) bütün süratiyle sürüklenmekte olan inkıraz (çöküş) seli önüne çekilebilecek yegâne set, kuvvetini maarıftan,

²⁴⁶ Binbaşıoğlu, *Baş...* s.325; Akyüz, *Türk...* s.296-297; Baha Mutlu Aydın, *Köy Enstitüleri ve Toplum Kalkınması*, Anı Yayıncılık, 2007, s.45.

²⁴⁷ Niyazi Altunya, *Köy Enstitüsü Siteminin Düşünsel Temelleri*, Düzgün Yayıncılık Ankara, 2002, s.16.

ziraat ve sanattan almadıkça kalıcı olamaz; ÷lkemizin yegâne zenginlik kaynağı ziraattır ve gelecekte yine o olacaktır.”

Ona göre Darümualliminlerde ziraat dersleri bulunmakla beraber, muallimler yeterli bilgileri almadan mezun oluyorlardı. Çiftlik mektepleri kurularak öğretmenlerin buralarda uygulamalı eğitim alması gerektiğini belirtmiştir. Bu şekilde gerçekten bilgiyi öğrenen ve hayatında uygulayan öğretmenler yetişmiş ve bu şekilde daha başarılı öğrenciler yetiştirilmiştir.²⁴⁸

k) M. Şemsettin Günaltay

M. Şemsettin Günaltay'ın köy eğitim ile ilgili olarak yerinde ve uygulamalı eğitim verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Okulların isimlerinin değiştirilmesi ya da şehirdeki öğrencilerin okullarda okutularak eğitilmesiyle Anadolu'da başarılı bir eğitim verilemeyeceğini ifade etmiştir. Bu konu ile ilgili; "Birkaç yerdeki köhne idadilerin ismini değiştirmek veya şehirlerde memur çocukları için her şeyi okutmak; fakat hiçbir şeyi öğretmemek şartıyla faydasız bir kaç mektep açmakla Anadolu uyandırılmaz." "Köylünün durumunu iyileştirecek en acil tedbirlerden biri mıntıka (bölge) mektepleri açılmasıdır. Bunlar birkaç köyün çocuklarına yatılı ilkokul eğitimi verecekler, ziraat öğreteceklerdir. Çocuklar, velilerinden sağlanan tarhana, bulgur, yoğurt ile beslenecekler, fakat insanca yemeyi öğreneceklerdir, bu köylüler için o kadar büyük bir ilerlemedir ki!"

Günaltay'a göre mıntıka mekteplerinde bir tane ziraat uzmanı olması gerektiği ve bu öğretmenin köydeki çocuklara üretici şekilde yaşamayı öğretmesi gerekmektedir. Çünkü tüketen birey olmasına engel olunması gerektiğini özellikle vurgulamıştır. Sultani mekteplerde memleketlerinden uzaklaşarak, köylü yaşamından nefret ederek, serveti olmadan ama ihtirası bol olan bireyler yetiştirdiğini düşünmektedir. Bu konu ile ilgili; "Köylü çocuklarını da hükümet kapısına göz dikecek, üç-dört kuruşluk bir maaş bulabilmek için rast gelenin eteğini öpmeye mecbur

²⁴⁸ Akyüz, *Türk...* s.296

edecek biçimde yetiştirirsek bu memleketin geleceğinden şimdiden ümidi keselim!...” diyerek durumu izah etmiştir.²⁴⁹

II. Meşrutiyetin eğitimle ilgili en önemli yeniliği, okullarda verilen derslere yargılama (sorgulama) ve gözlem metotlarının girmesidir. Ezberci eğitimden uzaklaşmaya çalışılmış ve milli duyguların geliştirilmesine önem verilmiştir. Aynı zamanda bu dönemde laik eğitim siteminden bahsedilmiş ve karma eğitime denemeleri yapılmıştır. Eğitim faaliyetlerinde devletin önemli rol oynadığını, çağdaş eğitim sisteminden bahsedildiği görülmektedir. Bu durum aslında cumhuriyet döneminde yenilenecek olan eğitim sisteminin de alt yapısını oluşturmaktadır.²⁵⁰ Bu dönemde de çok başlı eğitim sistemi devam etmiş, devletin savaş alanlarında toprak kaybetmesi devletin çöküşüne zemin hazırlamıştır. Bu dönemde eğitim tartışmaları yaşanmış ve köy ve köylü eğitimi ciddi bir boyut almıştır.

II. Meşrutiyet ve mütareke dönemlerini, "bocalama ve duraklama seneleri" olarak nitelendiren Osman Ergin, siyasi alanda ortaya çıkan gelişmelere göre 1908-1914, 1915-1918, 1919-1923 yılları arasını kapsayan üç safhaya ayırarak incelemiş ve değerlendirmiştir. Üç safhada da eğitim açısından önemli bir gelişme görmeyen Ergin, bunun nedenini birinci safhada birtakım siyasi kargaşa ve güçlüklerle, ikinci safhada Birinci Dünya Savaşına, üçüncü safhada da devletin yavaş yavaş çöküşüne bağlamaktadır. Gerçekten Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinde Osmanlı'nın hemen bütün kurumları bir iflasın eşiğine gelmiştir. Dolayısıyla diğer toplumsal kurumlar çökerken eğitim kurumunun ayakta kalması mümkün olmamıştır. 15 yıllık süre içinde 31 defa Maarif Nazırının değiştirilmesi eğitimdeki istikrarsızlığı göstergelerinden biridir.²⁵¹

²⁴⁹ Akyüz, *Türk...* s.298.

²⁵⁰ Şerafettin Yamaner, *Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, Haziran 1999, s.77

²⁵¹ Ergin, C.III-IV, s.1273

III. MİLLİ MÜCADELE, İZMİR İKTİSAT KONGRESİ, CUMHURİYET VE EĞİTİM

A. Milli Mücadele Dönemi

Cumhuriyet dönemi eğitim tarihi açısından iki ana kısma ayrılarak incelenmektedir. İlki "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetleri Dönemi" ya da "Millî Mücadele Dönemi", ikinci de "Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi" ya da "Cumhuriyet Dönemi"dir.²⁵²

Osmanlı Devleti, Sultan II. Abdülhamit döneminde uzun bir durgunluk devresi yaşadktan sonra 1900'lü yılların başından itibaren kendisini, yeniden sıcak savaş alanlarında bulmuştur. Balkan Savaşları ve ardından gelen siyasi bir oyuna getirilerek sokulduğu Birinci Dünya Savaşı, devletin çökmesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti, Hüseyin Rauf Bey, Reşat Hikmet Bey ve Sadullah Beyler ile İtilaf Devletleri adına Amiral Arthur Carlthorpe arasında imzalanan 1918 Mondros Mütarekesi ile de ağır bir savaş tazminatı ödemek zorunda kalmıştır. Bu atışkese imza koymakla Osmanlı Devleti, fiilen sona ermiş, adeta kendi ölüm fermanını imzalamıştır.²⁵³

Çanakkale Boğazı'ndan savaş zamanında geçemeyen İngiliz donanması, imzalanan barış antlaşmasından sonra geçmiş ve hedefleri olan İstanbul'u işgal etmeyi başarmıştır. İngilizler bununla da yetinmemiş, son Osmanlı Mebuslar Meclisini dağıtmıştır. Anadolu'ya sıkışık kalmış bir avuç yurtsever Türk gücünü de etkisiz kılmak için önemli yol kavşaklarını (Ankara, Sivas ve Erzurum) da denetimleri altına almışlardır. İtalyanlar da 29 Nisan 1919 tarihinde Antalya'ya asker çıkarmışlardır. Fransızlar ise Toros dağlarının güneyinde kalan bölgeyi egemenlikleri altına almışlardır. Yunanlılar da 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'e çıkarak Anadolu'yu işgale başlamışlardır.

19 Mayıs'ta Mustafa Kemal'in Samsun'dan başlattığı millî mücadelenin stratejisi, daha sonra Havza'da, Amasya'da, çizilmeye başlanmıştır. 21-22 Haziran 1919 tarihinde Türk Kurtuluş Savaşının en önemli genelgelerinden biri olan "Amasya Genelgesi" bu anlayışla kaleme alınmıştır. Genelgede, yurdun ve milletin bağımsızlığını, yine milletin azim ve kararının kurtaracağı, bu amaçla da en kısa sürede örgütlenerek Kurtuluş Savaşının başlatılması gerektiği hem Türk milletine hem de bütün dünyaya ilan edilmiştir. Bu genelgenin ardından önce

²⁵² Başar, s.55

²⁵³ Nevzat Gündoğ, "Mondros Mütarekesi Sürecinde Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele için Yöntem Arayışları" *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:5, S.10, 2009, s.8.

Erzurum'da (23.7.1919), daha sonra da Sivas'ta (4.9.1919) Mustafa Kemal, iki önemli toplantı yapmış ve toplantılarda da vatanın ulusal sınırlar içinde bir bütün olduğu, kesinlikle parçalanamayacağı, Ankara'da bir Mebuslar Meclisinin derhal toplanması gerektiği, manda sisteminin kesinlikle kabul edilemeyeceği karara bağlanmıştır. Alınan kararlar doğrultusunda, 19 Mart 1920 tarihinde tüm yurttan seçimler yapılmış ve milletin temsilcileri de 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da toplanmışlardır.²⁵⁴

Ulusal bağımsızlık savaşının verildiği bu dönemde, gerçekleştirilen nüfus mübadelelerinin ve gayrimüslimlerin ülke toprakları dışında kalmasından ötürü Türk halkı köylü vasfına bürünmüştür. Halkın %85'ine yakını köylerde yaşamış ve nüfusun 1/3'ü dokuz yaşından küçük çocuklardan oluşmuştur. Kurulacak olan cumhuriyet, köylü olan halk ile iç içe olmalıdır. Yapılacak olan devrimlerin, yatırımların hepsi, mutlaka ve mutlaka köylü olan halkı baz almalı, ona göre şekillendirilmelidir. Ülkenin kalkınması köylü halkın eğitilmesi ve köylünün eğitim sonucunda üretime geçmesiyle olacaktır. Ülkenin kalkınması köylü halktan tarımla başlayacaktır. Çünkü köylünün elinde toprağından ve hayvanından başka bir şeyi kalmamıştır. Köylü vasfına bürünmüş ülke, toprak bakımından sıkıntı çekmemiştir. Var olan sıkıntının kaynağı savaşlar sonucu eksilen nüfus ve üretim eksikliği olmuştur. Bir an önce harekete geçilip köylü donanımlı hale getirilip üretimin artırılmasıyla ülkenin kalkınması köyden başlaması düşünülmüştür.

Ülke halkının eğitim durumuna baktığımızda ise 10,5 milyon civarındaki nüfusun yaklaşık %9'u okuryazardı.²⁵⁵ Mustafa Kemal, TBMM üçüncü toplanma yılı açış

²⁵⁴ Akyüz, *Türk...*,s.317

²⁵⁵ Asım Karaömerlioğlu, "Orda Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem" *Çağdaş Türkiye Tarihi Seminerleri 2008-2009*, 21 Mart 2009, s.3; Çiğdem Erdem, "Cumhuriyet Yönetiminin 1930'lu Yıllarda Köyde ve Köylülükte 'Dönüşüm'ü Gerçekleştirme İsteğinin Bir Aracı Olarak Köy Eğitim Kursları", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10/3 (2008), s.192; Mehmet Atilla Maraş, "Bozkırdaki Çekirdek ve Köy Enstitüleri", *Fikir ve Sanat Hareket*, S.98, 1974, s.27; Eleanor Bisbee, *The New Turks: Pioneers of Republic 1920-1950*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1951, s.85; İhsan Güvenç, "Kuruluş-Gerekçe" *Köy Enstitüleri, Amaçlar-İlkeler-Uygulamalar*, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 2007, s.21; Şerif Tekben, *Neden Köy Enstitüleri*, Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı Yayınları 2, İstanbul, 1962, s.7; Şevket Gedikoğlu, *Niçin Eğitim Kursları ve Köy Enstitüleri*, İdeal Matbaa ve Ciltevi, Ankara, 1949, s.8,9; M. Rauf İnan, "1920'lerde Türk Milli Eğitimi" *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s.53;Ahmed, s.74; Vedat Günyol, "Köy ve Eğitim Sorunu" *Eğitim Mücadelesi (Köy Enstitüleri Özel Sayısı)*, S.6,Nisan 1980, İstanbul, s.9; M. Rauf İnan, "17 Nisan Neden Unutulmaz" *Eğitim Mücadelesi (Köy Enstitüleri Özel Sayısı)*, S.6,Nisan 1980, İstanbul, s.11; Şerafettin, Özmen, "Bir Öyküdür Köy Enstitüsü" *Eğitim Mücadelesi (Köy Enstitüleri Özel Sayısı)*, S.6,Nisan 1980, İstanbul, s.13; Helen Chapin Metz, *Turkey: A Country Study*, Federal Research Division, Library of Congress, 5th Ed. 1996, s. 152,153; Cemil Öztürk, "Cumhuriyet Döneminde İlköğretim ve Genel Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme ve Eğitim Fakültelerinde Yeniden Yapılanma" *Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Cilt IV (Eğitim), 2005, s.37, Cemil Öztürk, "Cumhuriyet Döneminde Öğretmen Yetiştirmede Model Arayışları" *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu 07-09 Aralık 2005*,Ankara, 2010, s.289; Devlet İstatistik Enstitüsü, *Milli Eğitimde 50 Yıl (1923-1973)*, Ankara, 1973,

konuşmasında, “Türkiye’nin asıl sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan köylüdür. O halde, herkesten daha çok refah, saadet ve servete müstahak ve layık olan köylüdür...”²⁵⁶ diyerek dönemi tanımlamıştır.

Milli Mücadele yıllarında, ülkenin içinde bulunduğu siyasal ve ekonomik durum, herhangi bir etkinliğe uygun olmadığı gibi, tümüyle var olma mücadelesi olmuştur. Ulusal Kurtuluş Savaşı döneminde (1919-1922), Ankara hükümetinin eğitime yeterince ağırlık verip kurumsal çalışmalara girişmesi söz konusu olmamıştır. Temel sorun, askeri yolla siyasal kurtuluşu sağlamak olduğu için, sıcak savaşın içinde eğitim gibi uzun dönemde sonuç alabilecekleri bir konuyla ayrıntılı olarak uğraşmak pek mümkün olmamıştır. Ancak, bu ortamda bile, modern eğitime dönük olarak yapılan çalışmalar, kurtuluştan sonra bu konu üzerinde ne denli büyük bir önemle durulacağına bir güvencesi olmuştur.²⁵⁷ Nitekim 19 Mayıs 1919’da Mustafa Kemal’in Samsun’a çıkmasıyla başlayan istiklal savaşı, büyük taarruz ile perçinlenmiştir.

Milli mücadele dönemine gelindiğinde, eğitimci ve öğretmenlerin kuva-i milliye teşkilatı içinde önce bölgesel kurtuluş çabaları ardından da Ankara hükümetinin yanında çalışmalarını sürdürdüklerini görülmüştür. İzmir’in işgali sonrasında yapılan protesto mitinglerinde halkın kurtuluşu için örgütlenmelerde öğretmen ve eğitimcilerin önemli roller oynadığı görülmüştür. Bu dönemde, Anadolu’da eğitim üç ayrı yönetim tarafından idare edilmiştir. Bunlar TBMM hükümetinin Maarif Vekâleti, İstanbul Hükümetine bağlı Evkaf Nezareti’nce denetimleri yürütülen sıbyan mektepleri ve Maarif-i Umumiye Nezareti’ne bağlı ibtidai ve diğer okullar ile işgal altındaki bölgelerde Yunanlılara bağlı Anadolu Eğitim Genel Müdürlüğü olmuştur. Öğretmen ve öğrenciler Anadolu’da başlayan harekete tepkisiz kalmamışlardır. Maarif Nezareti, tepkisiz kalmaları için mücadele vermiştir fakat başarılı olamamıştır.²⁵⁸

1920’de TBMM’nin kurulmasının hemen ardından bir eğitim komisyonu oluşturulmuştur. 3 Mayıs’ta hükümetin kurulmasının ardından T.B.M.M. Osmanlı Hükümeti’nden farklı olarak Nezaret (Bakanlık) tabiri yerine Vekâlet adını kullanmayı uygun görmüşlerdir. 5 Mayıs 1920’de Rıza Nur, yeni halk hükümetinin eğitim stratejisini şu şekilde açıklamıştır:

s. VII; David Atchoarena and Lavinia Gasperini, *Education For Rural Development: Towards New Policy Responses*, A joint study conducted by FAO and UNESCO, 2003, s.29,30

²⁵⁶ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I, AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi, Divan Yayıncılık, 2006, s.238

²⁵⁷ Vahap Sağ, “Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Döneminde Eğitimimiz” *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.13, 1990, s.12,13; Sakaoğlu, Osmanlıdan... s.157

²⁵⁸ Akyüz, *Türkiye’de...* s. 214-217

“Maarif işlerindeki gayemiz; çocuklarımıza verilecek terbiyeyi her manasıyla dini ve milli bir hale koymak ve onları cidali hayatta muvaffak kılmak”, “istinatgahlarını kendi nefislerinde bulduracak kudreti teşebbüs ve itimadı nefis gibi seciyeler verecek, müstahsal bir fikir ve şuur uyandıracak bir derececi aliyeye isal eylemek, tedrisatı resmîyeyi bütün mekteplerimizi, en ilmi, en asri olan bu esasatla kavaidi sıhhiye dairesinde yeniden tanzim ve programlarını ıslah etmek, mizacı millete ve şeraiti coğrafiye ve iklimiyemize, ananâtı tarihiye ve içtimaiyemize muvafık ilmi ders kitapları meydana getirmek, halk kütlesinden lugatları toplayarak dilimizin kamusunu yapmak, bizde ruhu milliyi nemalandıracak asarı tarihiye, edebiye ve içtimaiyeyi erbabına yazdırmak, asarı atika-i milliyeyi tescil ve muhafaza eylemek, garb ve şarkın müellefatı ilmiye ve fenniyesini dilimize tercüme ettirmek, hâsılı bir milletin hıfzı hayat ve mevcudiyetini için en mühim amil olan maarif umuruna dikkat ve gayretli mahsusa ile çalışmaktır. Bugün ise ilk işimiz mekatibi mevcudeyi hüsnü idare etmektir.”²⁵⁹

Sakaoğlu'nun belirttiği gibi, öğrencilerin eğitim ile yaşamda başarılı olmasını sağlayacak, girişimcilik ve kendine güven gibi nitelikler kazandıracak, tüketici olmaktan ziyade üretici olacak bireyler yetiştirilmesini ifade etmiştir. Ayrıca çağdaş ilkeler ile eğitimi yeniden şekillendirmek, eğitimi dini ve milli hale getirmek, yeni eğitim programları hazırlamak, millete uygun bilimsel ders kitapları oluşturmak, halkın kullandığı kelimeleri ve sözcükleri derleyerek dilin bir sözlüğünü hazırlamak, ulusal gücü arttıracak edebiyat eserleri yazdırmak, batının ilerde olduğu konularda çeviriler yapmak gibi ve o gün için elde bulunan okulları iyi yönetmek konuları T.B.M.M.'nin ilk hükümet programında yer almıştır.²⁶⁰

1. Milli Mücadele Yıllarında Öğretmen ve Okullar

Milli Mücadele döneminde öğretmen sayısına baktığımızda; Eğitim Bakanı Vehbi Bey T.B.M.M.'de "Elimizdeki muallimlerin adedini bu kürsüden söylemeye hayâ ediyorum." demiştir (Aralık 1921). Bakanın Hâkimiyet-i Milliye'ye verdiği bilgilere göre, Aralık 1921 sonlarında Anadolu'da 2627'si muallim ve 689'u muallime 3316 öğretmen vardır. Bunlardan ancak 1207'si Darülmualimin çıkışıdır. Vehbi Bey, basit bir hesaplama bu sayının son derece yetersiz olduğunu gösterir:

²⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C.I., 3. Baskı, Ankara 1959, s. 241-242

²⁶⁰ Sakaoğlu, *Osmanlı'dan...* s.157; Hayrunnisa Alp, *Tevhid-i Tedrisat 'tan Harf İnkılâbına İlköğretim (1924-1928)*, (Danışman: Prof. Dr. Sabahattin Özel), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2009, s.17

“Yalnız Ankara vilâyetinde 1050 köy mevcuttur ve bu köylerin yalnız 200'ünde mektep açmak lâzım gelse, elimizdeki Darümuallimin (Ankara öğretmen okulu) senevi 20 talebe yetiştirse, vefat, azil, infikâk (meslekten ayrılmalar) müstesna olmak üzere bu 200 köye hoca verebilmek için tam on sene beklemek lâzım gelecektir. Hâlbuki geride nûr-u maariften mahrum 850 köy kalıyor ve bundan dokuz kaza merkezi ile merkez-i millî (Ankara kenti) hariç bulunmaktadır. Ankara Hükümetinin ilk eğitim bakanı Dr. Rıza Nur'un 19 Ekim 1920 zabıt ceridesindeki ifadesine göre, ülkenin öğretmen ihtiyacı 40.000”²⁶¹ olduğunu ifade etmiştir.

Bu dönemde ülkenin okul durumuna bakacak olursak, 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine bağlı illerde 3495 ilkokul, 3316 ilkokul öğretmeni, 5 tam devreli (12 yıllık) Sultanî, 13 öğretmen okulu (4 yıllık), 32 sultanî ve idadî (9 yıllık) okul bulunuyordu. İlkokulun 682'si kapalı, 1511 öğretmenin ise yarısı öğretmen çıkışlı değildi ve okuyanlarda medrese eğitimlerini tamamlamamışlardır. İsmail Hakkı Tonguç ve Faik Reşit Unat'ın "Muallim Yıllığı" kitabında 10 Mayıs 1920'deki okul durumu böyle gösterilmiştir.²⁶² Başka bir kaynakta şu sayılar verilmektedir; Büyük Millet Meclisine bağlı illerde, 581'i kapalı 2345 ilkokul, açık okullarda 1511'i -demek ki yarından çoğu- ilkokul çıkışlı olmayan, daha çok medresede okumuş 3061 öğretmenin çalıştığı gösterilmektedir. Köyler için okuldan söz edilmemektedir.²⁶³

Yunanlılar işgal ettikleri bölgelerdeki okulların çoğunu kapatmışlardır. Kapatmadıkları okullarda ise tarih derslerini kendi isteklerine göre değiştirmişlerdir. Malumat-ı vataniye dersini kaldırıp, yerine yunanca dersi koymuşlardır. Ayrıca okul yönetimini Yunan hükümetine bağlamaktaydılar.²⁶⁴ Yunan hükümeti "Şimdilik yalnız dil dersleriyle tarih öğretimini değiştiriyoruz. Rumca resmi dil olacaktır. Bundan sonra özel ve resmi okullar yoktur, hepsi bir idare altında toplanmıştır." şeklinde bir genelge yayınlamıştır. Bu aslında Türk eğitim sistemini bitirmek, Türklük bilincini yok etmek, kendi kültürlerini aşlamaya çalışmaktadırlar.²⁶⁵

²⁶¹ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 19 Ekim 1920, C.5, S.100; Akyüz, *Türkiye'de...*, s.171,172.

²⁶² Faik Reşit, *İsmail Hakkı*, Muallim Yıllığı 1929-1930, İstanbul, Devlet Matbaası, 1929.

²⁶³ Tayyip Duman, "Mustafa Necati Döneminde Öğretmen Yetiştirme" *Mustafa Necati Sempozyumu 9-11 Mayıs 1991 Kastamonu*, Kastamonu Eğitim Yüksekokulu Yayınları No:6, s.170; İnan, "1920..." s.55.

²⁶⁴ Kamil Su, *Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981,s.36,37.

²⁶⁵ Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara: A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları. 1982, s.16.

2. Maarif Kongresi

16-21 Temmuz 1921'de Ankara'da Maarif Kongresi düzenlemiştir. Savaş öncesinde olunmasına rağmen, eğitim ile ilgili çalışmalar yapılması aslında eğitime ne kadar önem verildiğinin en büyük göstergelerinden biridir. Maarif Kongresinde eğitim politikasını belirlemek, var olan sorunlara çözüm önerisi bulmak, okul, öğrenci ve öğretmen sayısını belirlemek hedeflenmiştir. Aynı zamanda eğitime milli bir yön verme amacıyla toplanılmıştır. Mustafa Kemal, eğitimle ilgili birçok konuya değinmiştir.

“İrfan-ı memleket için tahsis edilebilen şey müstakbel maarifimize mabihilistina olacak bir temel kurmağa kâfi değildir. Ancak vâsi ve kâfi şerait ve vesait malik oluncaya kadar geçecek eyyamı cidalde dahi kemali dikkat ve itina ile işlenip çizilmiş bir millî terbiye programı vücade getirmeğe ve mevcut maarif teşkilâtımızı bu günden müsmir bir faaliyetle çalıştıracak esasları ihzar etmeğe hasrı mesai eylemeliyiz. Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihi tedenniyatında en mühim bir âmil olduğu kanaatındayım. Onun için bir millî terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafatından ve evsafi fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciyei milliye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Çünkü dehayı millîmizin inkişafı tam ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Lâalettâyin bir ecnebi kültürü şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin muhrip neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür (Haraseti fikriye) zeminle mütenasiptir. O zemin, milletin seciyesidir.”²⁶⁶

Mustafa Kemal, bu konuşmasıyla Türkiye'nin milli maarifinin kurulmasını istemiş ve "milli maarifi" açıklamıştır. Millileşme sürecinde hangi konuların çocuk ve gençlere öğretilmesi gerektiğini açıkça ifade etmiştir. Aynı zamanda savaş ortasında olunmasına rağmen Mustafa Kemal, eğitimin amaçlarını tartışmak için Ankara'da öğretmenleri bir araya toplamıştır. Cumhuriyet kurulmadan önce Mustafa Kemal, modern eğitim alanında yapmak istediklerini önceden zihninde tasarlamış, bunu söylev ve demeçlerinde belirtmiştir. Kütahya'da öğretmenlere yaptığı konuşmasında;

“Memleketimizi, toplumumuzu gerçek hedefe, mutluluğa eriştirmek için iki orduya ihtiyaç vardır: Biri, vatanın hayatını kurtaran asker ordusu diğeri, milletin istikbalini (geleceğini) yoğuran kültür ordusu. Bu iki ordunun her ikisi de kıymetlidir, yücedir. Yalnız siz,

²⁶⁶ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi, Divan Yayıncılık, 2006, s.19

irfan ordusu mensupları, sizlere mensup olduğunuz ordunun kıymet ve kutsiyetini anlatmak için şunu söyleyeyim ki, sizler ölen ve öldüren birinci orduya niçin öldürüp niçin öldüğünü öğreten bir orduya mensupsunuz.”²⁶⁷

Buradan da anlaşılacağı üzere kültür ordusunun mimarı olarak gördüğü öğretmenlere sonsuz bir güven beslenmiştir. Öğretmenler savaş öncesi, savaş süreci ve sonrasında hep etkili olmuştur. Savaş sonrasında bir grup öğretmen zafer şenlikleri için Bursa’ya gelmiştir. Mustafa Kemal’in bu şenlikte yapmış olduğu konuşmasında öğretmenlere olan inancını yenilediği görülmüştür.

“Ordularımızın kazandığı zafer, sizin ve sizin ordularınızın (Milli Eğitim Ordusu) zaferi için yalnız bir ortam hazırladı. Gerçek zaferi siz kazanacak ve sürdüreceksiniz ve kesinlikle başarılı olacaksınız. Ben ve sarsılmaz imanla bütün arkadaşlarım sizi izleyeceğiz ve sizin karşılaşacağınız engelleri kıracağız.”²⁶⁸ “Görüyorsunuz ki en önemli ve feyizli görevimiz milli eğitim işlerimize. Eğitim işlerinde kesinlikle muzaffer olmalıyız. Bir milletin gerçek kurtuluşu ancak bu yolla olur. Bu zafere ulaşabilmek için düşünce ve güç birliği ile mükemmel bir eğitim programı üzerinde çalışmamız gerekir. Toplum, çağımızın gereklerine cevap verecek düzeye yükseltmek için bu nitelikler yetmez; bu niteliklerin yanında bilim ve teknik gereklidir. Bilim ve teknikle ilgili çalışmaların kaynağı okuldur. Bunun için okul gereklidir. Okul, genç beyinlere, insanlığa saygıyı, ulus ve yurt sevgisini, bağımsızlık şerefini öğretir. Bağımsızlığımız tehlikeye düştüğü zaman onu kurtarmak için tutulması uygun olan en doğru yolu bellektir.” Mustafa Kemal Paşa savaş alanlarında elde edilen zaferlerin eğitimle taçlandırılmasını gaye edinmiştir.”

Yine Bursa’da 27 Ekim 1922’de yaptığı konuşmada:

“İsterdim ki çocuk olayım, genç olayım, sizin ışık saçan sınıflarınızda bulunayım. Sizden alayım, siz beni yetiştiresiniz. O zaman milletim için daha yararlı olurum” diyerek öğretmenlere duyduğu sonsuz sevgiyi, güveni belirtmiştir.²⁶⁹

“Eğer Cumhurbaşkanı olmasam, Maarif vekili olmak isterim.”²⁷⁰ diyen Mustafa Kemal’in hem eğitim yöneticisi hem eğitici olduğu bilinen bir gerçektir. “Türk eğitimini

²⁶⁷ S.D. II., s.167

²⁶⁸ Akyüz, s. 47.

²⁶⁹ S.D. C. II, s. 46

²⁷⁰ Hıfzırrahman Raşit Öymen, “Mustafa Kemal’in Eğitimle İlişkileri ve Türk Eğitimine Etkileri”, *Atatürk Konferansları (1973-1974)*, TTK Basımevi, Ankara 1991, s. 145-146.

modernleştirmek ve böylece yeni bir Türk toplumu oluşturmak için, yeni Türk harflerine geçiş döneminde başöğretmenlik görevini üstlenmiştir.”

Köylü nüfusun kalabalık oluşu ve yaşadıkları sahanın genişliği nedeniyle köye eğitimin nasıl götürüleceği konusu, eğitim sisteminin büyük problemlerinden biri olmuştur. Planlanan gelişme hareketleri sosyal ve ekonomik anlamda köyün dönüştürülmesiyle çok sıkı bağ içerisinde olmuş ²⁷¹ gerek yabancı eğitim uzmanları gerek Türk eğitimcileri, özellikle ülkenin ekonomi politikası ile eğitim meselesinin birlikte ele alınmasının gerektiği üzerinde durmuşlardır. Şimdiye kadar eğitimdeki yeri ve önemi açısından dikkati çekmemiş olan bu alandaki ilk hareket 1923 yılında İzmir’de toplanan I. İktisat Kongresidir. Taşındığı eğitsel değer nedeniyle İzmir İktisat Kongresi (Türkiye İktisat Kongresi) bizimde araştırmamıza konu olmuştur.

B. İzmir İktisat Kongresi (Türkiye İktisat Kongresi)

17 Şubat 1923’te işçi, sanayi çalışanı, tüccar ve çiftçilerden oluşan 1135 üye ve beş yüzü kadın 3000’in üzerinde davetli ve izleyici ile ikinci Kordon’da Osmanlı Bankası Deposu olan Hamparsomyan mağazalarındaki toplantı salonunda Mustafa Kemal Atatürk’ün nutku ile İzmir İktisat Kongresi başlamıştır.²⁷² Ermeni, Avrupalı ile Rum tüccarların yerini almaya istekli İstanbul tüccarı kongrede dikkat çekmişlerdir. Bu tüccarlar, İşgal altındaki İstanbul’da iktisat kongresi yapmasını isteyen hükümetin isteği ile harekete geçmişlerdir.²⁷³ Stanford & Ezel Kural Shaw, bu kongre ile aynı zamanda Türk mali ve iktisadi bağımsızlığına olan ihtiyacın vurgulandığını belirtmişlerdir.²⁷⁴

Ekonomi bakanı Mahmut Esat Bozkurt, hükümetin rehberliğinde/kontrolünde yapılan bu kongrede²⁷⁵, milletimizin ve memleketimizin imkân ve sınırlılıklarını öğrenerek ona göre iktisat politikamızı şekillendirerek ülkemizin ilerlemesini sağlamak, ticaretle uğraşan halkımızın birbirlerini tanımalarına uygun ortam oluşmak amacıyla İzmir İktisat Kongresinin toplandığını bildirmiştir.²⁷⁶

²⁷¹Karaömerlioğlu, s.1-7; Fındıkoğlu, s. 17.

²⁷² Hergüner, s. 3.

²⁷³ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye’nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 340

²⁷⁴ Stanford J. Shaw and Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Volume 2. Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808-1975*, Cambridge: Cambridge University Press 1977, s.366

²⁷⁵ Ökçün, *Türkiye İkt. Kong.*, s. 12-13.

²⁷⁶ Gündüz Ökçün, “1923 Yılında İzmir’de Toplanan Türkiye İktisat Kongresinde Kabul Edilen Esaslar” *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 23, S. 1, s. 58 (Ayrı Baskı); Ökçün, *Türkiye İkt. Kong.*, s. 1-3.

İzmir İktisat Kongresi, 9 Eylül 1922’de düşman işgalinden kurtulan İzmir’de, 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında yapılmıştır. Bu tarih aynı zamanda ateşkes için Mondros’un imzalandığı gibi, tam barış için Lozan antlaşmasının beklendiği ve tam bu esnada Lozan Konferansı’nın dağılıp kesintiye uğradığı bir dönemi kapsamaktadır. Ayrıca Türk Heyetinin konferansı terk edip yurda döndüğü ve ülkenin çeşitli yerlerinden gelen, toplumun önde gelenlerinin toplandığı bir kongre olmuştur.²⁷⁷ Kongrenin önemini ve anlamını her şeyden önce burada aranmalıdır. Yeni Türkiye'nin zihniyet ve davranışında tam anlamıyla kesin bir değişmeyi simgelemektedir.²⁷⁸ Genel olarak bakıldığında ise ülkenin geleceğine yön veren kararları içermektedir.

Kongrenin yapıldığı tarihi dönem baz alındığında kongreden “Uygar başka uluslar kadar uygarız.” ve “Milletimiz mazisinden değil, artık istikbalinden sorumludur.” ifadesi anlaşılmiş ve Hafizoğulları kongreyi şu sözleriyle tanımlamaktadır: ²⁷⁹

“Amasya Tamimi nasıl Kurtuluş Savaşı’ni başlatan ve bu savaş boyunca güdülen amaç ve esasların hukuki temel metnini oluşturmuşsa, İzmir İktisat Kongresi de, 29 Ekim 1923 tarihinde ilan edilen Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin ve bu Cumhuriyet’in niteliğini oluşturan devrimlerin temel metnini oluşturmuştur.”

Bu kongrede alınan kararlar, bunların uygulanıp uygulanmadığı, düzenlenmesinin barış görüşmeleriyle ilişkisi, Kongreye Rusya sefiri Aralov ile Azerbaycan sefiri İbrahim Abilof’un davet edilmesinden dolayı Rus İktisadi politikalarının benimsenip benimsenmediği gibi birçok konu, kongrenin düzenlendiği günlerden başlayarak günümüze kadar pek çok tartışılmış, farklı açılardan değerlendirilmiştir.²⁸⁰ Hatta hiçbir istatistiğin kullanılması ve açık bir programın görülmemesinden kaynaklı olarak gerçek bir iktisat kongresi olmadığını ifade etmişlerdir.

Açılış konuşmasını yapan Mustafa Kemal İzmir İktisat Kongresinde, “siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun, iktisadi zaferlerle desteklenmezse meydana gelen zaferler devamlı olamaz ve az zamanda söner.” diyerek siyasal bağımsızlıkla ekonomik bağımsızlığın eşdeğer olduğunu bir başka ifadeyle, siyasal bağımsızlığın ancak ekonomik bağımsızlıkla, ekonomik bağımsızlığın ise üretimle, üretimin ise modern tarımla, modern tarımın ise bilgi ve

²⁷⁷ Hafizoğulları, s.4,5; Serçe, s.1

²⁷⁸ Ülken, Ata..., s.221

²⁷⁹ Hafizoğulları, s.4,5

²⁸⁰ Necdet Ekinci, *Sanayileşme ve Ulusallaşma Sürecinde Toprak Reformundan Köy Enstitülerine*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Başvuru Kitapları Dizisi: 44, 1989, s.50

eğitim yönünden yetişmiş, donanımlı halk ile sağlanabileceğini vurgulamıştır.²⁸¹ Bundan dolaydır ki, kurtuluş mücadelesini bitiren yeni hükümet iktisadi alanda da atılımlar yapmak istemiştir. Bu atılımları yapabilmek için halka inip halkı modern eğitim ile yetiştirme düşüncesinde olmuşlardır. Yine konuşmasının devamında Türkiye İktisat Kongresi'ni iktisadi alanda "Erzurum Kongresi" olarak nitelendirmiştir.²⁸² Nasıl ki Erzurum kongresinde, Kurtuluş Savaşı sırasında batma noktasına gelen ülkeyi kurtarmak için ilk adımlar atılmış ve önemli kararlar alınmışsa, iktisadi açıdan da İzmir İktisat Kongresi aynı önemi taşımıştır.

Kongrenin ikinci konuşmasını yapan İktisat Vekili Mahmut Esat da şu noktalara değinmektedir: "Ben hâkimiyet-i milliyeyi, milli hâkimiyet-i iktisadiye olarak anlarım. Böyle olmazsa hâkimiyet-i milliyeye bir 'serap' olur" Ayrıca Mahmut Esat, konuşmasında Yeni Türkiye'nin izleyeceği politikayı tanımlarken, karma ekonomiden ilk kez söz etmiştir. Bu sistemin yeni olduğunu ve var olanlardan farklı bir yapıya sahip olduğunu belirtmiştir.²⁸³

Türkiye İktisat Kongresi'nin yapılacağı yer olarak İzmir'in seçilmesi bilinçli bir tercih olmuştur. Türkiye İktisat Kongresi'nin İzmir'de yapılmasının nedeni, İzmir'in düşman işgalinden kurtulma mücadelesi sırasında sembol bir şehir olması ayrı bir rol oynamıştır. İktisat kongresinin İzmir'de yapılması küllerinden yeniden doğan bir milletin varlığını tüm dünyaya göstermesi açısından da önem arz etmiştir.

İzmir İktisat Kongresi devlet eliyle toplanıp, geniş çapta kararlar alınması bakımından büyük önem arz etmektedir. Kongre Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında ve milli mücadeleden yeni çıkılması esnasında toplanması sebebiyle alınan kararların birçoğu uygulanmaya konulamamıştır. Fakat özellikle ekonomik açıdan alınan kararlar, ekonominin gelişmesi için model arayışına girilmesi de kongrenin zamanına göre önemlidir. Alınan kararlar modern eğitim hayatını da etkilemektedir. Ekonomiyi iyileştirme hareketi kapsamında aslında Köy okullarının da temeli kısmen burada atılmıştır. Çünkü çökmekte olan bir devleti kurtarmanın yolu önce ekonomiyi iyileştirmektir. Bu amaç kapsamına eğitimi de önem verilmesi düşünülmüş ve 17 yıl sonra kurulacak olan Köy enstitüsü gibi eğitim kurumları ile devlete istihdam sağlayacak modern, genç eğitimli bir nesil yetiştirilmesinin fikri temelleri de bu kongrede ele alınmıştır.

²⁸¹ Kazım Karabekir, *İktisat Esaslarımız –Hatura ve Zabıtlarıyla 1923 İzmir İktisat Kongresi*, İstanbul, 2001, s. 115. Hergüner, s.132.; Ökçün, *Türkiye İkt, Kong*, s. 251.; İnan, s. 64; Lewis, s.466

²⁸² Hergüner, s.136.; Ökçün, *Türkiye İkt, Kong*, s. 256.; Ökçün, "1923 Yıl İzmir.", s. 58.; İnan, s. 69; Karabekir, s. 124.

²⁸³ İnan, s.73; Ökçün, *Türkiye İkt, Kong*, s. 259

İzmir İktisat Kongresi toplandığı zamana göre değerlendirildiği zaman gerçekten kurulması planlanan yeni Türkiye'nin en önemli, belki daha doğrusu en anlamlı davranışlarından birisi olmuştur. Bu kongreyi, herhangi bir kongre gibi ele almak, kabul ettiği kararlara bakıp değerlendirme yapmaya kalkmak, yanıltıcı sonuçlara götürebilir. Yüzeysel bir bakış, işin özünü ve davranışın önemini kavramamıza neden olabilir. Ancak, kongrenin zamanı, 1923'ler Türkiye'sinin içinde bulunduğu siyasal ve iktisadi ortamı ve nihayet Mustafa Kemal'in ve bazı yetkililerin konuşmalarında ileri sürülen düşünceleri, bir bütünlük içinde ele alınarak gerçekçi bir değerlendirmenin sergilenmesi mümkün olabilir. Kongrenin kabul ettiği iktisadi misakından binlerce basılmıştır. Ülkenin her köşesine ve özellikle köylerde halka anlatmak için her dükkâna asılması, camilerde okunması, çıkacak her kitabın ilk sayfasında yer alması istenmiş ve bu istek de gerçekleştirilmiştir.²⁸⁴

İzmir İktisat Kongresini, bir iktisat kongresi olarak nitelemek zordur. Özellikle, hiçbir istatistiki veri kullanılmamış, yöntem hakkında açık bir program da görülmemiştir. Ayrıca, misak-i iktisadi kararlarında çocuksu ifadelerin yer alması ve ticaret grubunun kongrede ağır basması da büyük ölçüde doğrudur. Ancak, kongreyi bunlardan oluşmuş saymak ve buna göre yargıya varmak, yapılan işi çok basitleştirmek ve yüzeysel görmektir.

İzmir İktisat kongresinde Mustafa Kemal modern eğitim ile ilgili olarak şu konulara değinmiştir.

“Arkadaşlar! Bence yeni devletimizin, yeni hükümetimizin bütün esasları, bütün programları iktisat programından çıkmalıdır; çünkü demin dediğim gibi, her şey bunun içinde mündemiçtir. Binaenaleyh, evlatlarımızı o suretle talim ve terbiye etmeliyiz. Onlara bu suretle ilim ve irfan vermeliyiz ki, âlem-i ticaret, ziraat ve sanatta (ticaret, ziraat ve sanat dünyasında) ve bütün bunların faaliyet sahalarında müsmir (verimli) olsunlar, müessir (etkili) olsunlar, faal olsunlar, amelî (pratik) bir uzuv olsunlar. Binaenaleyh, maarif programımız gerek iptidai (ilk) tahsilde, gerek orta tahsilde verilecek bütün şeyler bu nokta-i nazara göre olmalıdır. Maarif programlarımız gibi şubât-ı devlet (devletin şubeleri) için tasavvur olunacak programlar dahi iktisat programına istinat et-mekten (dayanmaktan) kendini kurtaramazlar. Esaslı bir program tesbit etmek, program üzerine bütün milleti hem-ahenk olarak (ahenk içerisinde) çalıştırmak lazımdır.”²⁸⁵

²⁸⁴ Yüksel Ülken, *Atatürk ve İktisat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yonca Matbaası Ankara 1984, s.219,220.

²⁸⁵ Hergüner, s.135

İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt'un Konuşmasında modern eğitim ile ilgili şu sonuca varmıştır;

“İktisadiyatımızın inkişafını düşünürken maarif siyasetimizin bu hususta büyük bir rol oynayacağı şüphesizdir. Bugüne kadar takip ettiğimiz maarif siyaseti memleketin maarif ihtiyacını telâfi edememiştir, edemez de. Çünkü bu sistem zengin ve âlim milletlere uyan sistemdir. İktisaden ve içtimaen vaziyetimizle telifi kabil değildir. Bizim bugünkü maarif sistemimiz doğrudan doğruya memleketteki cehlin tasfiyesine mâtuf olmalıdır. Âlim ve feylesof yetiştirmek programının ikinci maddesini teşkil edebilir.”²⁸⁶

Kongre Başkanı Kazım Karabekir Paşa'nın kongre açılış konuşmasında ise modern eğitimin başlangıcının, cehaletin yok edilmesiyle gerçekleşeceğini belirtmiştir.

“Varlığımıza kasd eden düşmanları milletimiz elbirliği ile nasıl kahr ve mahvettiyse (Elhamdülillah sesleri) yine el ve söz birliğiyle bizi dâhilden kemiren fakr-ü cehalete de hücum için cihada başlıyoruz.”²⁸⁷

Her üç konuşmaya da baktığımızda eğitim ile ilgili düşüncelerin ve fikirlerin olduğu görülmektedir.

İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt'a göre kongrenin toplanma amacını ise şu şekilde ifade etmiştir²⁸⁸:

“İktisat Kongresini toplamaktan maksat, efendiler, Türkiye'nin her tarafı bir olduğu halde mesafenin uzaklığından ve yolların fenalığından mateessüf İstanbul'daki tüccarlarımız Avrupa'nın uzak memleketindeki tüccarları tanıdıkları halde, İstanbul'daki çiftçilerimiz uzak memleketlerdeki çiftçileri tanıdıkları halde, Erzurum'u, Diyarbakir'i, Bitlis'i tanıyamıyacak kadar feci bir vaziyettedirler. İstedik ki, aynı zamanda, büyük içtimada yekdiğerini tanımayan memleketin öz evlâtları birbirlerini tanısnlar ve memleketin iktisat ihtiyaçlarını bir kere de bir arada düşünsünler, bir arada toplu olarak iktisat işlerini halletsinler. Salâhiyetleri haricinde olan kısımlar hakkında Büyük Millet Meclisi ve Hükümetinin, muhtıralar vererek lâzım gelen cihetlerde, nazar-ı dikkatlerini celbetsinler. Bendeniz onların mütalâatım pek kıymetli bulmaktayım. Çünkü doğrudan doğruya meslek adamlarıdır. Verdikleri malûmattan hem İktisat Vekâleti, hem Büyük

²⁸⁶ İnan, s. 79.

²⁸⁷ Karabekir, s. 141.

²⁸⁸ Ökçün, *Türkiye İkt. Kong.*, s. 12-13.

Millet Meclisi ve hem de onun Hükümetinin tenevvür edeceği kanaatinde bulunuyorum.”

“Türkiye İktisat Kongresi sırf İktisat Vekâletinin teşebbüs ve teşviki ile içtima davet edilmiştir. Ve uzun senelerden beri unutulmuş olan iktisadiyatımız hakkında memleketimiz iktisat âmillerinin bir araya gelerek düşüncelerini, nokta-i nazarlarını Büyük Millet Meclisine ve Büyük Millet Meclisi Hükümetine bildirmelerini ve teşebbüs-ü şahsileri ile orada yapılması lâzım gelen işlere derhal orada karar vererek harekete gelmelerini münasip gördüm. Ve 12 teşrin-i sânde Başkumandan Paşa hazretlerine İzmir’den telgraf çektim. Dedim ki, memleketin iktisadiyatı uzun senelerden beri unutulmuştur. İktisat âmilleri dinlenmemiştir. Bu meslek adamlarını dinlemek ve onların dileklerine göre bir iktisat programı vücûde getirmek doğrudan doğruya memleketinin vicdanını ve kalbini dinleyerek bir program vücûde getirmek lazımdır. Ve bu çok hayırlı olur. Bu hayırlı işin riyaset-i fahriyesini kabul eder misiniz? diye sordum. Başkumandan Paşa hazretlerinden cevap aldım. Maâl memnuniye muvafakat ediyorlardı. Bu suretle Reis Paşa hazretleri de kabul ettiler.”

İzmir İktisat Kongresi kararları ekler kısmında yer almaktadır.

C. Cumhuriyet Dönemi

Savaşlar kazanılmış, düşman yurttan kovulmuş, aylar süren barış görüşmelerinden başarı ile çıkılıp Lozan antlaşması imzalanmış ve akabinde Cumhuriyet ilan edilmiştir. TBMM'nin kuruluşuyla birlikte eğitimde *modernleşme süreci* başlamıştır. Bu süreçte toplumun yapısı da yapılan yenilikler ile değişmiş ve eğitime olan talep artmıştır. Talep artışıyla eğitim öğretim faaliyetleri için gerekli olan okul, derslik, ders araç gereçleri, öğretmen sayıları da artmıştır.

Osmanlı eğitim sistemi, ülkenin genelinin eğitimiyle ilgilenememiştir. Bundan dolayı da merkezi bir eğitim sisteminden söz edilmemiştir.²⁸⁹ Cumhuriyetin kurulması ile Mustafa Kemal, merkezi bir eğitim sisteminden söz etmiştir. Osmanlıda eğitim okullara göre değişmekte aralarında birlik beraberlik bulunmamaktaydı. Ortak bir milli amaca bağlı olmayan bu eğitim kurumları Tanzimat dönemi ile Batı’ya yönelmiş ve onların düşünce tarzlarını benimsemiştir. Bundan dolayı bir birliktelik sağlanmamıştır. Modernleşme süreci Tanzimat ile başlamış olsa bile uygulamasının halka yansımaları Cumhuriyet döneminde olmuştur. Eğitimi Meyer’in

²⁸⁹ Fındıkoğlu, *Terbiye ve Tedvin...* s. 17; Başar, s.18.

tanımladığından yıllar önce önemli bir toplumsallaşma aracı olarak gören Mustafa Kemal, eğitimle halka ulus bilincinin verilebileceğini savunmuştur.²⁹⁰ Eğitim aynı zamanda, çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmada, önemli bir kurum niteli taşımaktadır.

Bu dönemde birçok yenilik yaşanmıştır. En önemlilerinden biri Mustafa Kemal tarafından "Türkiye'nin milli maarifinin kurulmasının" istenmesidir. Çünkü milli olmayan iki başlı bir sistem ile yönetilen teşkilatta ciddi görüş ayrılıkları vardır. Mustafa Kemal bu dönemde ulus devlet anlayışına uygun olacak şekilde Cumhuriyet eğitimi verilmesinden yanadır. Mustafa Kemal ve arkadaşları bu şekilde yeni kurdukları devletin ayakta kalacağını düşünmekteydiler. Cumhuriyet döneminde nüfus 12 milyon civarındaydı. Nüfusun %7'si erkekler %3'ü kadınlar olmak üzere %10'u okuryazardı. 5.062 öğretim kurumu bulunmaktadır. Bu kurumlarda 11918 tane öğretmen bulunmaktadır. Sırasıyla ilkokul (341.941), ortaokul (5.905), lise (1.241), meslek okulları (6.547) ve yükseköğretim (2.914) olmak üzere 358.548 öğrenci vardır.²⁹¹ Bu dönemde dönemin şartlarından dolayı eğitime az bir bütçe ayırmışlardır.²⁹²

Bu dönemde yaşanan savaşların etkisi ve birçok öğretmenin savaşta ölmesi sebebiyle öğretmen sayıları yetersizdir. Var olanlarında formasyonları eksiktir. Modern eğitim anlayışını benimsemiş öğretmen sayısı azdır. Var olan programlarda modern anlayışa uygun değildir. Bu problemlerin üstesinden gelmek için hem öğretmen eğitimine hem de öğrencilerin eğitimine önem verilmesi gerekmektedir. Okuma yazma oranının çok düşük olması çözülmesi gereken konuların başındaydı.

1. Mustafa Kemal'in Eğitim Anlayışı

Cumhuriyet döneminden sonra eğitim ile yapılan yenilikleri iyi bir şekilde değerlendirebilmek için Mustafa Kemal'in eğitim konusuna nasıl baktığı çok iyi bilinmelidir. Mustafa Kemal, çocukluk yıllarından beri eğitim ile ilgili gözlemler ve tespitler yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin en çalkantılı ve buhranlı döneminde eğitim öğretim hayatını yaşayan Mustafa Kemal, o dönemde iyi bir eğitim almıştır. Eğitim hayatında hem zekâ olarak hem çalışkanlığı ile bunu göstermiştir.²⁹³ Üstelik Mustafa Kemal, Balkanlar, İstanbul ve

²⁹⁰ John W. Meyer, "The Effects of Education as an Institution" *The American Journal of Sociology*, Vol. 83, No. 1 (Jul., 1977), s.70

²⁹¹ Bahattin Demirtaş, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Eğitim ve Öğretim", *Ankara Üniversitesi Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.41, Mayıs 2008, s.65

²⁹² Süleyman Bozdemir, "Atatürk Döneminde Eğitimdeki Gelişmeler", *Ç.Ü. Türkoloji-Makale Bilgi Sistemi*, No:5673, s.2.

²⁹³ Burhan Gökse, "Atatürk'ün Eğitim Konusunda Görüşleri ve Misak-ı Maarif" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: I, S.3, Temmuz 1985.

Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaşadığı için sistemdeki eksikleri yerine gözlemleyip tespitler yapmıştır. Sorunları tespit etmenin yanı sıra çözüm önerilerini de düşünmeye fırsat bulmuştur. Osmanlı Devleti'ni önce kurtarmaya çalışmış fakat var olan problemler ile sorunun çözülemeyeceği görülünce kurtuluş savaşı ve yaptığı devrimlerle, Türk ulusunun yok olmasını önlemiş ve Türk Devletini kurmuştur.²⁹⁴

“Gençliğin eğitimi eskiden beri süregelen denenmiş, değersiz ve hatta zararları kanıtlanmış bir felsefe ve dünya görüşüne göre yapılamazdı. Türk milletini ileri götürecek, insancıl, akılcı yeni eğitim ilkelerine ihtiyaç vardı”²⁹⁵

Cumhuriyet Döneminde İstiklal Savaşının ilklerinden yararlanılarak eğitim alanındaki değişimlerdeki temel ilkelerden faydalanılmıştır. Yeni kurulan Türk Devletine uygun olacak şekilde tek çatı altında eğitim öğretim faaliyetlerini toplanmaya çalışılmıştır.²⁹⁶

Millileşme temelinde bir modernleşme sürecini seçen genç Cumhuriyetin kurucusu, kendisine ileri endüstri toplumlarını örnek almıştır. Toplumsal yapıyı bu modele göre yeniden inşa etmeyi düşünen Mustafa Kemal için, eğitimin de yeniden organize olması gerekmiştir. Mustafa Kemal'e göre 1923 İzmir İktisat Kongresi bunun açık bir ifadesi olmuştur. Kongre sadece liberalleşmeyi değil, aynı zamanda eğitimin de modern bir yapıya uygun olarak düzenlenmesini öngörmüştür. Basta köy okulları olmak üzere tüm okullarda tarım ve sanayi eğitimine önem verilmesi ve uygulamalı eğitimin yaygınlaşması önerilmiştir.²⁹⁷ Bu öneriler elbette afaki kalmayacak, ilerleyen yıllarda topluma mâl olacak atılımlarla sonuçlanacaktır.

Mustafa Kemal yaptığı her yenilikte toplumu etkileyecek şekilde yenilik yapma çabası içinde olmuştur. Değişim yaşayan diğer toplumlarda olduğu gibi, Türkiye'de de, milli bir devlet kurma, milli devlete uygun olacak şekilde toplumu şekillendirme, toplumun gereksinimlerine göre de yeni insan tipi yetiştirmeyi amaçlamıştır. Bu amaca uygun olacak şekilde modern bir eğitim sistemi ön görmüştür. Yeni eğitim sistemi hem yeni topluma ayak uyduracak bireyler yetiştirilmesini öngörürken, diğer yandan da ekonominin ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücü

²⁹⁴ Yahya Akyüz, “Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Kasım 1987, Cilt: IV, Sayı: 10, s. 71-90

²⁹⁵ Yahya Akyüz, “Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”, *1. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları, Bildiriler 21-23 Eylül 1987)*, Ankara, 1994, s. 354.

²⁹⁶ Hıfzırahman Raşit Öymen, “Cumhuriyet Eğitimi Geçişte Atatürk'ün Etkisi”, *Bellekten*, Cilt LII, Kasım 1988, Ankara, s.1013

²⁹⁷ Hüseyin Bal, “Mustafa Necati-John Dewey ve Türkiye'de Öğretmen Sorunu” *Mustafa Necati Sempozyumu 9-11 Mayıs 1991 Kastamonu*, Kastamonu Eğitim Yüksekokulu Yayınları No:6, s.149

yetiştirmeyi de hedeflemiştir.²⁹⁸ Mustafa Kemal toplumun değişmesi için yapılacak en büyük devrimin Türk insanın zihniyetinde olması gerektiğini ifade etmiştir ve zihniyetin modern düşünce biçimine evrilmesi gerektiğini, yaşam tarzını değiştirmesini ve değerlerinin de değiştirilmesi gerektiği ifade etmiştir.

Toplumun modern olması için ilk olarak kafada bir şeylerin değişmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu yüzden eğitim kurumlarında yenilikler yapılması gerektiğini Türk halkına anlatmak ve kabullenmeleri ve benimsemeleri için uğraşmak gerektiğini ifade etmiştir. Toplumun düşüncesinde yer alan din merkezli eğitim ve geleneksel Osmanlı fikirlerinin uzaklaştırılması toplumun değişmesi için önem arz etmiştir.

Yeni kurulan Türk devletinin modern bir ideolojiye dayanıyordu. Bu ideolojiyi Türkiye'nin dört bir yanına yaymak ve kurulan yeni rejimi korumak için eğitilmiş bir nesil yetiştirilmesi gerekmiştir. Bu şekilde kurulan yeni düzenin varlığı korunmuş olacaktır. Yeni kurulan ve halka benimsetilmeye çalışılan eğitim sistemi, aktif olunan, Batı'nın değerlerini benimseyen, gerçekçi düşünen vatandaşlar yetiştirilmeye çalışılmaktadır. Dini ve geleneksel görüşü benimseyen, kadercı ve teslimiyetçi yapıdan kurtararak toplumun değişmesini sağlamak hedeflenmekteydi. Yapılan yenilikler politik olmanın yanı sıra toplumsal ve ekonomik alanı etkilemekteydi. Modern ideolojinin yerleşmesinde yeni kurulan okullar toplumsal ve kültürel değişimde mihenk taşı görevi üstlenmişlerdir. Değişim için en önemli silahın okullardan ve eğitimlerden geçtiğini Mustafa Kemal ve arkadaşları fark ettiği için bu alana daha çok önem vermişlerdir.²⁹⁹

²⁹⁸ Fatma Gök, "75 Yılda Yetiştirme Eğitim ve Devlet" Fatma Gök (Ed), *75 Yılda Eğitim*, Türkiye İş Bankası ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1999, s. 5

²⁹⁹ Ceyhan Atuf Kansu, "Atatürkçülük ve Köy Enstitüleri" *Gençlik Köy Enstitüleri Özel Sayısı*, Şubat 1962, S.18, s.5; Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Köy Enstitülerinin Dayandığı Esaslar", *Basında Köy Enstitüleri II*, Ankara, 2001, s.374; Mahmut Adem, *Devrim Yasaları Odağında Öğretim Birliği*, Ankara, 2001, s.130; Maraş, s.27; Akkutay, s.100; İsa Eşme, "Eğitim Devrimi ve Türk Aydınlanmasındaki Yeri" *Ölümünün 80. Yılında Mustafa Necati ve Cumhuriyet Eğitim Devrimi Sempozyumu 2-3 Ocak 2009 İzmir*, Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları İzmir 2009, s.26; Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı Cilt 1-2*, Remzi Kitabevi, 10. Basım, İstanbul, 1997, s.119,120; Mustafa Ergün, "Köy Öğretmen Okulu Denemesi ve Mustafa Necati" *Ölümünün 80. Yılında Mustafa Necati ve Cumhuriyet Eğitim Devrimi Sempozyumu 2-3 Ocak 2009 İzmir*, Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları İzmir 2009, s.234; Şevket Gedikoğlu, *Kemalist Eğitim İlkeleri ve Uygulamalar*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1978, s.5 Turhan Oğuzkan, "Atatürk'ün Eğitimci Kişiliği" *Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri*, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Ankara, 1987, s.18-19; M. Asım Karaömerlioğlu, "The Village Institutes Experience in Turkey" *British Journal of Middle Eastern Studies*; 25, (1), 1998, s.48, 63-64; Pakize Türkoğlu, *Tonguç ve Enstitüleri*, Yapı Kredi Yayınları 1997, s.57,58; Murat Gül, *The Emergence of Modern Istanbul: Transformation and Modernisation of a City*, Tauris Academic Studies, London, 2009, s.82; Arayıcı, s.129,130; Çiğdem Sekmen, *Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş Öncesi ve Sonrası Köy Enstitüleri*, (Danışman, Prof. Dr. Kadir Cangızbay,) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, Ankara 2001, s.40; Hasan Erçelebi, *Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri ve Türk Eğitim Sistemine Katkıları*, (Danışman, Prof. Dr. İbrahim Ethem Başaran), Ankara

Bundan ötürü İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar, icra vekilleri programı ve I. Heyeti ilmiye toplantıları Mustafa Kemal'in eğitime olan bakışına bir ufuk kazandırmıştır. Zihnen tasarlanan bu projelerin hayata geçirilme zamanı gelmiştir. Fakat eğitimin durumuna bakınca ortada bir karmaşıklık vardı. Bu karmaşıklığı azınlık okulları, askeri okullar, medreseler ve sıbyan mektepleri oluşturmuştur. Cumhuriyet ile birlikte yönetici kadro tüm eğitim sistemini tek elden yönetmek istemiştir. Böylece ileride yapılacak olan eğitim reformu için devlet denetiminin kurulması planlanmıştır. Eğitim öğretimde bu çift başlılık veya çok başlılık şeklinde göze çarpan³⁰⁰ sorun için Tevhid-i Tedrisat -öğretimin birleştirilmesi- kanunu artık bir zorunluluk hali almıştır. Daha önce bahsettiğimiz gibi Tanzimat ve Meşrutiyet inkılâpları ile eğitim alanında da yeni düzenlemelere gidilmiş ama yenilikleri eskilerle birleştirip bütünleştirme girişimlerinde bulunulamamıştır. Bunu başarmak modern zihniyete sahip Cumhuriyet dönemi liderlerine kalmıştır.

2. Tevhid-i Tedrisat

Yeni kurulmuş Türk devletinin başlıca gereksinimi, onu yaşatacak, Mustafa Kemal'in sözleriyle "fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür" kuşakların olması hedeflenmiştir. Bunun için, ilk adım olarak eğitim sistemini, Cumhuriyet ülküleri doğrultusunda yönlendirmek gerekmiştir. Bu işe de Tevhid-i Tedrisat kanunu ile başlanmıştır.³⁰¹ Cumhuriyetin kuruluşundan sadece dört ay sonra Eşme'nin tabiriyle "devrimlerin mührü" olan öğretimin birleştirilmesi düşüncesi zihinlerde belirginleşmiştir.³⁰² Bu düşünceye uygun olarak yenilikler yapılması gerektiği üzerine düşünülmüştür. Düşünülen yenilikler ilk eğitim öğretim döneminde uygulanmaya başlanmıştır. 1 Mart 1924'te, Mustafa Kemal TBMM'nin dönem başı açılışında artık öğretimdeki çok başlılığın önüne geçilmesi ve eğitim öğretimde birliğin sağlanması gerektiğini ve derhal bu önemli değişikliğin yapılmasını istemiştir.³⁰³

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Planlaması Anabilim Dalı, Ankara, 1991, s.6; Neslihan Saka, *Köy Enstitülerinin Türkiye'nin Kalkınma Sürecindeki Yeri*, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Esra Yüksel Acı), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 35

³⁰⁰ Bekir Semerci, "Yeni Arayışlar" *Köy Enstitüleri Amaçlar-İlkeler-Uygulamalar*, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, Ankara, 2007, s.26; Mahmut Adem, *Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim Politikamız*, Çağdaş Matbaacılık, 2000, s.28; Zekai Baloğlu, *Türkiye'de Eğitim*, TÜSİAD, İstanbul, 1990, s.6; Ahmet Mumcu, *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 8. Baskı,1983, İstanbul, s.137

³⁰¹ Turhan Oğuzkan, "Orta Dereceli Genel Öğretim Kurumlarının Gelişmesi" *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s.284

³⁰² Eşme, s.26

³⁰³ İsmail Çiftçioğlu, "Atatürk'ün Türk Eğitimi Hakkındaki Görüş ve Uygulamaları" *Akademik Bakış*, S.13, 2007, s.6

"Kamuoyunda kabul görmüş bulunan eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ilkesinin bir an kaybetmeksizin uygulanması gereğini görüyoruz. Bu yolda meydana gelecek gecikmenin zararları ve bu yolda çabuk davranmanın ciddî ve büyük yararlarının bulunması, bu konuda bir an önce karar vermemizi gerektirmektedir."

Öğretimin birleştirilmesine ilişkin Saruhan Mebusu Vasıf Bey ve elli arkadaşının önerileri alınmış ve gerekçesi Genç'in aktardığı üzere 3 Mart 1924'te kabul edilmiştir:

"Bir devletin irfan ve maarif siyasetinde milletin fikri ve hissi itibariyle birliğini sağlamak için öğretimin birleştirilmesi; en doğru, en ilmi, en asri her yerde faydaları ve güzellikleri görülmüş bir ilkedir. 1839 Gülhane Hattı Hümayunu'ndan sonra açılan Tanzimat devrinde, Osmanlı Saltanatı öğrenim birliğine başlamak istemişse de bunu başaramamış ve tersine bu konuda ikilik yaratmıştır. Bu ikilik, eğitim ve öğretimin birliği bakış açısından birçok zararlı sonuçlar doğurdu. Bir milletin bireyleri ancak bir terbiye görebilir. İki türlü terbiye bir memlekette iki türlü insan yetiştirir. Kanun teklifimizin kabulü durumunda Türkiye Cumhuriyeti'nde bütün bilim (irfan) kurumlarının bağlı olacakları tek makam Milli Eğitim Bakanlığı olacaktır. Böylece, bütün okullarda bundan böyle Cumhuriyet'in irfan politikasından sorumlu ve öğretimimizi duygu ve düşünce birliği çerçevesinde ilerletmekle görevli olan Milli Eğitim Bakanlığı, olumlu ve birleşik bir eğitim politikası uygulayacaktır. Teklifimizin bugün hemen ivedilikle görüşülerek kanunlaşmasını yüksek heyetten rica ederiz."³⁰⁴

Kanun No : 430 Kabul Tarihi : 03.03.1924

Resmi Gazete: 06.03.1924 – 63

"Madde 1- Türkiye'deki bütün bilim ve öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığına Bağlıdır."

"Madde 2- Şer'iyye ve Evkaf Bakanlığı veya özel vakıflar tarafından idare edilen bütün medreseler ve okullar Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiş ve bağlanmıştır."

"Madde 3- Şer'iyye Evkaf Bakanlığı bütçesinde okullar ve medreseler için konulan ödenekler Milli Eğitim bütçesine aktarılacaktır."

³⁰⁴ Reşat Genç, *Türkiye'yi Laikleştiren Yasalar*, AAM, Ankara 1998, s.19.

“Madde 4- Milli Eğitim Bakanlığı, dini bilgiler konusunda yüksek uzmanlar yetiştirmek üzere üniversitede bir İlahiyat Fakültesi kuracak ve [ayrıca] imamlık ve hatiplik gibi dini hizmetlerin yerine getirilmesiyle görevli memurların yetişmesi içinde ayrı okullar açacaktır.”

“Madde 5- Bu kanunun yayımı tarihinden itibaren, genel eğitim ve öğretim hizmetleri vermekte olup, şimdiye kadar Milli Savunma Bakanlığına bağlı olan askeri rüştiyeler ve idadilerle, Sağlık Bakanlığına bağlı olan Yetim Evleri, bütçeleri ve öğretim kadroları ile birlikte Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Anılan rüştiye ve idadilerde bulunan öğretim kadrolarının nereye bağlı olacakları, gelecekte ait olacakları bakanlıklar arasında belirlenip düzenlenecek ve o zamana kadar orduya mensup olan öğretmenler bu statülerini koruyacaklardır.”

“Madde 6- İşbu kanun, yayımı tarihinden geçerlidir.”

“Madde 7- İşbu kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.”

Hazırlanan bu maddeler ile bütün okullar Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Ayrıca Bakanlığın ortaya koymuş olduğu ilkelere uymayan okulların eğitim faaliyetlerine son verilmiştir. Bu şekilde çok başlı eğitim yerine eğitimde birlik sağlanmıştır.

Kanunda medreselerin kapatıldığına dair bir açıklama yoktur. Ancak medreseleri yerini almak ve “Yüksek Diyanet Uzmanları” yetiştirmek üzere İlahiyat Fakültesi ve İmam Hatip Okulları açılması kanunlaştırıldığına göre, medreselerin kapatılmasına karar verildiği fakat bunun açıkça söylenmediği anlaşılmaktadır.³⁰⁵ Bu da eğitimde modernleşmenin açık bir kanıtı olarak gösterilebilir. Tevhid-i Tedrisat kanununda medreselerin kapatılmasına dair kayıt bulunmamasına rağmen Eğitim Bakanı Vasıf Bey “Eğitim Bakanlığı'nın ilkokullarda kesinlikle meslek dersi okutulmayacağını belirtmiştir. Ayrıca eğitimin bu şekilde olması durumunda eğitimin birleştirilmesi kararına aykırı olacağı”³⁰⁶ gerekçesiyle medreseleri 11 Mart 1924'te kaldırmıştır.

Kanunun kabulünden daha önce medreseler sorununu Mustafa Kemal'in meclisinde tartışma konusu olmuştur. Mustafa Kemal medreselerin devamına veya reforma tabi tutulmasına imkân görmemektedir. Yusuf Akçura gibi düşünürler medreseleri kapatmamayı, adlarını “Hâkimiyet-i Milliye Medreseleri” olarak yeniden düzenlemeyi, fakir çocukları toplayarak buralardan devrimi yayacak din adamları yetiştirmeyi önermişlerdir. Ama Mustafa

³⁰⁵ Başgöz, s.93, Yamaner, s.131

³⁰⁶ Yamaner, s.131

Kemal bu “Devrim Medreseleri”³⁰⁷ fikrini benimsememiş ve medreselerin kapatılmasını yeğlemiştir.

Benimsenen fikir doğrultusunda medreseler kapatılmıştır. Kapatılan medreselerden sonra Rize’de (14 Eylül 1924) Mustafa Kemal’e medreselerin yeniden açılmasına dair dilekçe verilmiştir. Mustafa Kemal ise onlara cevaben medreselerin yetersiz olduğunu, memleketin yaşadığı felaketin içinde yer aldığı rolünü, anlatmıştır.³⁰⁸

Türkiye Cumhuriyeti, kendi sıbyan mekteplerini ve medreselerini Tevhid-i Tedrisat kanunuyla kapatma kararı almıştır. Hemen ardından aynı tutumu yabancı okullara karşıda uygulama kararı almıştır. Lozan Barış Antlaşmasından sonra Türkiye, Tevhid-i Tedrisat Kanunundan önce belirlenmiş olan yabancı okullar politikasını uygulamaya başlamıştır. Bu politikaya göre Türkiye sınırları içinde herhangi bir dinin ya da mezhebin propagandasının yapılmasını istememiştir. Türkiye sınırları içinde yer alan okulların tarafsız olması, milli hislere ve uygar görevlere dikkat etmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu şekilde kendi medreselerini kapatan Türkiye’nin, Hristiyan okulları için ayrıcalık yapılmaması gerektiği belirtilmiştir. Bu karara karşı olacak yabancı hükümetlerin protestolarını da dikkate almayacaklarını açıklamışlardı. Yabancı okullardan beklenti olarak okullarında Türk Tarih ve Coğrafya dersi ile Türkçe dersinin verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca yabancı okullarda din ve mezhep propagandasının yapılmamasını emretmiştir. Bu okullara atanacak olan öğretmenler hakkında da görüş sunulmuştur. Maarif Müdürleri Türkçe, Tarih ve Coğrafya öğretmenlerinin atanırken “öz Türk” olmalarına dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu okullara Türkçe konuşma ve Türkçe okuma yazma öğretiminin çok önemli olduğunu belirtmişlerdir. Bu kurallara uymayan, özellikle Türkçe derslerini bilerek ihmal eden azınlık ve yabancı okulların hemen kapatılacağı söylemiştir. Yabancı okulların dini öğretim ve ibadet yapmalarına müsaade edilmiştir. Ama ibadet yapılmayan yerlerde yani mabet dışında heykel, tasvir ve haç bulundurmamak yasaklanmıştı.³⁰⁹ Bütün bu koyulan kurallara Avrupalılar birçok itiraz etmişlerdir ama Türkiye, çok sert şekilde bir dille reddederek kurallara uymayan okulların derhal kapatılacağını ifade etmiştir.

³⁰⁷ Başgöz, s.93

³⁰⁸ İsa Tak, “Atatürk Dönemi Eğitim Politikasının Cumhuriyetçi Karakteri” *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.1, 2007, s.129

³⁰⁹ Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, (2. Baskı), Ocak Yayınları, Ankara, 1997, s.66

3. Türkiye'ye Davet Edilen Yabancı Eğitimciler ve Görüşleri

Mustafa Kemal yapılan eğitim faaliyetleri ile toplumdaki cahilliği ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Diğer taraftan ise toplumsal ve ekonomik hayatta etkin/modern şekilde yaşayan vatandaşlar yetiştirmeyi planlamıştır. Bu amaçla yapılan her değişikliğin topluma anlatılma ihtiyacı doğmuştur. Yeni kurulan ülkenin rejimi eğitimle halka anlatılmak istenmiştir. Bir Cumhuriyet halkı dünyaya getirilmesi öngörülmüştür. Bunun için verilen bilgilerin kalıcı olması için uygulamalı bir biçimde verilmesi gerekmiştir. Mustafa Kemal verilecek olan uygulamalı eğitimin, Türk eğitim sisteminin temeli olması gerektiğini vurgulamıştır. Uygulamalı eğitim ile Türk milletinin yararlı ve üretici olmasını sağlayacağı düşünülmüştür. Uygulamalı eğitim için birçok yerde ve çeşitli seviyelerde meslek okulları açılmıştır.³¹⁰

Görüşlerinden faydalanmak için Türkiye'ye çağrılan yabancı eğitimcilerin sundukları raporlarda, köye yönelik fikrinin yer ayrıldığı görülür. 1924'te Maarif Vekâletinin daveti üzerine Türkiye'ye gelen Amerikalı eğitimci John Dewey; “köy okulları için özel köy öğretmen okulları kurulmasını ve köy okullarının programlarının, çevrenin iş hayatı göz önünde tutularak ayarlanması gerektiğini” salık vermiştir.³¹¹ Buna göre köylerde köylü ve çiftçinin ihtiyacına göre eğitim verilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Okul binalarının ise uygulama ve keşfetme yeteneklerini ortaya çıkartacak şekilde düzenlenmesi ihtiyacı hissedilmiştir. Binalardaki eşyaların da buna göre düzenlenmesi gerekmiştir. Derslerde çeşitli materyallerin kullanılması gerektiği ifade edilmiş, bunun içinde ucuz ve basit eşyaların sayısı artırılması gerektiği vurgulanmıştır. İzmir İktisat Kongresinde filizlenen bu modern düşünce bizim günümüzde dahi geçerli olan uygulamalı eğitimin önemine vurgu yapmıştır.

1925'te Türkiye'ye davet edilen Alman eğitimci Kühne (Hükümet, Türk eğitimi üzerinde bir plan istemek üzere Kerschensteiner'i davet etmiş; fakat o rahatsızlığı sebebiyle bu daveti kabul etmemiş, yerine yardımcısı Kühne'yi yollamıştır. Köylü eğitiminde pratiğe dönük eğitimin yanında köy öğretmen okullarına yetenekli köy çocuklarının seçilmesi ve mesleki eğitime vurgu yapmıştır. 1927'de Türkiye'ye gelerek uzun incelemelerde bulunan Belçikalı Omar Buyse de mesleki ve teknik eğitimin yanı sıra ziraat okullarına arazi ve çiftlik eklenmesi üzerinde yoğunlaşmıştır.³¹²

³¹⁰ Nurettin Fidan ve Münire Erden, *Eğitime Giriş*, Alkım Yayınevi, Ankara, 1997, s.124.

³¹¹ Başgöz ve Wilson, s. 124. ; Ülker Akkutay, *Milli Eğitimde Yabancı Uzman Raporları (Atatürk dönemi)*. Ankara: Avni Akyol Ümit Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları. 1996, s.31,32

³¹² Başgöz ve Wilson, Türkiye... s.142. ;Zafer Tangülü, Oğuzhan Karadeniz, Sinan Ateş, “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Sistemimizde Yabancı Uzman Raporları (1924-1960), *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9 (5), 2014, s.1898; Ekinci, s.94.

Köye yönelik düşüncesi yanında, şehirde öğrenim gören çocukların da köy yaşantısını tanımaları ve doğayla iç içe olmaları maksadıyla birtakım fikirler öne sürülmüş; okulların fiziki şartlarının bu anlayış doğrultusunda düzenlenmesi için planlar çizilmiştir. Büyük şehir çocuklarının arpa, buğday, çavdar, yulaf türünden hububatı çoğunlukla bilmedikleri, her gün yedikleri ekmeğin dahi aslını tanımadıkları, sebzeleri ise ancak olmuş haliyle bildiklerine dikkat çekilmiştir. Okul arsasının bir köşesine küçük ölçekte bir sebze ve hububat bahçesi vücuda getirilebileceği; ancak burada öğrenciyi muhakkak çalıştırmak gerektiği vurgulanmıştır. Burada öğrenciler fideleri dikmek, bitkinin gelişim safhalarını not defterlerine isim ve resimleriyle kaydetmekle yükümlü olacaklardır.³¹³

Genel olarak yabancı eğitimcilerin görüşlerini incelediğimizde İzmir İktisat Kongresinde Ziraat ve Maarif Meselesi başlığı altında alınan kararlar ile birebir uyuşmakta ve bunu destekler niteliktedir. Mustafa Kemal'in zihninde tasarladığı modern eğitim anlayışının tohumu İzmir İktisat Kongresinde atılmış, eğitimle ilgili toplantılar, kararlar ve yurt dışından davet edilen bilim adamlarının verdiği raporlar neticesinde bilimselliğe kavuştuktan sonra yavaş yavaş filizlenmeye/yeşermeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden beri süregelen köyde öğretmeni tutamama ya da köye öğretmen yetiştirme problemi artık yeni kurulan devletin problemi olmaktan çıkmış olacaktır.

4. Köy Muallim Mektepleri

Cumhuriyet döneminde Darülfünun'da Deneysel Psikoloji bölümü öğretim üyesi Ali Haydar 1924 yılı sonlarında verdiği konferansla öğretmen yetiştiren okulların açılması gerekliliği hissedilmiştir. Ona göre köy ve şehir çocuklarının yetiştiği ortam çok farklıydı ve şehirde yetişen kişiler köyde öğretmenlik yapamazdı. İlkokul çıkışlı köy çocuklarının alınacağı üç yıllık "Köy Muallim Mekteplerinde" köy hayatına yakın yaşanacak, muallim köye daha faydalı olacaktı. Ali Haydar Bey'in önerdiği bu program 1-25 Mayıs 1925'de Konya'da toplanan Maarif Müfettişleri Kongresi'nde tartışılmıştır. Bir grupta "Köy Mektebi Dairesi" kurulmasını ve köylüyü köyden ayırmadan eğitim yapacak okullar açılmasını önermiştir. Bu sırada Türkiye'ye gelen ve Türk maarifi hakkında geniş bir rapor hazırlayan yabancı uzmanların hazırladığı rapordaki köy okullarına öğretmen yetiştirecek öğretmen okulları açılmasını

³¹³Ali Haydar, "Mektep Binası, Avlusu ve Bahçesi", *Muallimler Birliği*, Sene: 1, S: 2, İstanbul, Ağustos 1341, s. 59-60.

önermiştir. Bu düşünce ortamının içinde 30.4.1926 yılında ve 789 sayı ile çıkanları Maarif Teşkilatı Kanunu'nda "Köy Muallim Mektepleri "açılması kabul edilmiştir.

Mustafa Kemal'in Maarif Vekili Mustafa Necati, öğretmen yetiştirmeye önem vermiştir. Köyler için daha kısa sürede ve köy koşullarına uyum sağlayabilecek yetenekte öğretmen yetiştirmesi için Maarif Vekâleti tarafından harekete geçilmiştir. 1- 25 Mayıs 1925'de Konya'da toplanan Maarif Vekâleti müfettişlerinin önerdikleri bir köy öğretmen okulu tipinin denenmesi için 1926'da Kayseri'de, 1927'de Denizli'de ilköğrenime dayanan ve üç yıl öğrenim süresi olan iki Köy Öğretmen Okulu açılmıştır.³¹⁴.

1924'te öğretmen okullarındaki öğrenci sayısı 2528 iken Mustafa Necati bu sayıyı 1928-29'da 5603'e çıkarmış olmasına rağmen ölümünden üç yıl sonra öğretmen okulu sayısı 24'ten 18'e, öğrenci sayısı da 2036'ya düşmüştür. Mustafa Necati tarafından kurulan Maarif Eminlikleri kaldırılmış, kimsesiz çocukları okutmak için daha 1916'da kurulmuş olan ve adını değiştirerek şehir yatılı okulları dediği öksüz yurtları, köy yatılı okullarının sayısı azaltılmıştır.

315

³¹⁴ Faik Reşit Unat, "Türkiye'de Öğretmen Okullarının Kuruluşuna Toplu Bir Bakış", *Eğitim Hareketleri*, Yıl: 1, Sayı: 4, Nisan 1955, Ankara, s.28.; M. Rauf İnan, *Mustafa Necati Kişiliği, Ulusal Eğitime Bakışı, Konuşma ve Anıları*, Ankara 1980, s.18-19.

³¹⁵ İnan, Mustafa... s.21.

IV. BULGULAR

Birinci İzmir İktisat Kongresi adını alacak olan “1923 Türkiye İktisat Kongresi” hazırlıkları 1922 Aralık ayından itibaren başlatılmıştır. Vilayet ve kazalara çekilen telgraflar ile 15 Şubat 1923 tarihinde açılacak olan kongreye her kazadan 8 kişinin gönderilmesi bildirilmiştir. Bu kişilerden üçü çiftçi diğerleri, bankacı, tüccar, şirket, sanatkâr ve işçi temsilcilerinden oluşmuştur. İzmir’in düşman işgalinden kurtarılmasından (9 Eylül 1922) 5 ay 8 gün sonra, İzmir’de düzenlenmiştir. 1135 üye ve 500’ü kadın 3000’in üzerinde davetli ve izleyici ile toplanmıştır.

Kongrede Temsil Edilen Delege Grupları 4’e ayrılmaktadır.

Bunlar Çiftçi, Tüccar, Sanayici, İşçi grubudur. Bu kongrede bu gruplara yönelik esaslar gündeme alınmıştır. İzmir İktisat Kongresinde Misak-ı İktisadî Esasları, Çiftçi Grubunun İktisadî Esasları, Tüccar Grubunun Esasları, Sanayi Grubunun İktisat Esasları, İşçi Grubunun İktisat Esasları olarak 5 gruba ait esaslar yer almaktadır.

Misak-ı İktisadî Esasları ve İşçi Grubunun İktisat Esasları tek başlıkta toplanırken, Çiftçi Grubunun İktisadî Esasları 10 başlık altında, Tüccar Grubunun Esasları 20 başlık altında, Sanayi Grubunun İktisat Esasları 6 başlık altında toplandığı belirlenmiştir.

Misak-ı İktisadî Esasları başlığı altında toplam 12 madde yer almaktadır.

Çiftçi Grubunun İktisadî Esasları başlığı altında 10 başlık yer almaktadır. Bunlar;

Reji Meselesi (2),

Ziraat ve Maarif Meselesi (9),

Asayiş Meselesi (14),

Aşar Meselesi (2),

Ziraat Bankası ve İtibari Zirai Meseleleri (6),

Yollar Meselesi (9),

Orman Meselesi (9),

Ziraatte Hayvanat Meselesi (18),

Çiftçiliğe Ait Bazı Meseleler (18),

Ziraatte Makine Meselesi (8) olmak üzere toplam 10 alt başlık altında 95 madde görüşülmüştür.

Tüccar Grubunun Esasları başlığı altında;

Bankalar (5),

Kombiyo ve Borsa İşleri (6),

Cuma Tatili (3),

Maden Meseleleri (9),

Orman Meselesi (15),

Ticaret-i Bahriye Meseleleri (24),

Ticaret İşlerini Kolaylaştıracak Esaslar,

Gümrük Siyaseti (1),

Gümrük Muamelat-ı (5),

İnhisar Sisteminin Ref'i, Kavanin ve Ahkam-ı Ticariyenin Islah ve Tadili (2),

İtibar Teşkilatı ve Teshilatı (4),

Ticaret Odaları (6),

Ticaret-i Hariciye Müesseseleri (5),

Şirketler (5),

Ticarette Mevadd-ı Müteferrika (9),

Tedrisat-ı İktisadiye (5),

Temettü Vergisi (1),

Vesait-i Nakliye Meselesi (9),

Vesait-i Muharebe Meselesi (8) olmak üzere toplam 20 alt başlık altında 122 madde görüşülmüştür.

Sanayi Grubunun İktisat Esasları başlığı altında;

Gümrüklerde Himaye Usulü (4),

Teşviki Sanayi Kanunu Hakkında (8),

Yollar ve Vesait-i Nakliyete Hususi Tarife (2),

Sanayi Bankaları (2),

Tedrisat-ı Sınaiye (4),

Sanayi Odaları (6) olmak üzere toplam 6 alt başlık altında 26 madde görüşülmüştür.

İşçi Grubunun İktisat Esasları başlığı altında toplam 34 madde yer almaktadır.

Misak-ı İktisadî Esasları başlığı altında eğitim ile ilgili olduğu düşünülen maddeler aşağıda yer almaktadır.

“Madde 5- Türkiye halkı, servet itibariyle bir altın hazinesi üzerinde oturduğu vakıftır. Ormanlarını evladı gibi sever, bunun için ağaç bayramları yapar; yeniden orman yetiştirir. Madenleri kendi millî istihsâli için işletir ve servetlerini herkesten fazla tanımağa çalışır.”

“Madde 6- Hırsızlık, yalancılık, riya ve tembellik en büyük düşmanımız; taasubdan uzak dindarâne bir salâbet her şeyde esasımızdır. Her zaman faydalı yenilikleri severek alırız. Türkiye halkı mukaddesatına, topraklarına, şahıslarına ve mallarına karşı yapılan düşman fesad ve propagandalarından nefret eder ve daima bunlarla mücadeleyi bir vazife bilir.”

“Madde 7- Türkler, irfân ve marifet aşığıdır. Türk, her yerde hayatını kazanabilecek şekilde yetişir; fakat her şeyden evvel memleketin malıdır. Maarife verdiği kutsiyet dolayısıyla (Mevlud-i şerif) Kandil gününü, aynı zamanda kitap bayramı olarak tes'nid eder.”

“Madde 8- Birçok harbler ve zaruretlerden dolayı eskiden nüfusumuzun fazlalaşması ile beraber sıhhatlerimizin, hayatlarımızın korunması en birinci emelimizdir. Türk, mikrop, pis havadan, salgından ve pislikten çekinir. Bol ve saf hava, bol güneş ve temizliği sever. Ecdâd mirası olan binicilik, nişancılık, avcılık, denizcilik gibi bedenî terbiyenin yapılmasına çalışır. Hayvanlarına da aynı dikkat ve ehemmiyeti göstermekle beraber cinslerini düzeltir ve miktarlarını çoğaltır.”

“Madde 9- Türk, dinine, milliyetine, toprağına, hayatına ve müessesatına düşman olmayan milletlere daima dosttur; Ecnebî sermayesine aleyhdar değildir. Ancak kendi yurdunda kendi lisanına ve kanununa uymayan müesseselerle münasebette bulunmaz. Türk ilim ve sanat yeniliklerini nerede olursa olsun, doğrudan doğruya alır ve her türlü münasebette fazla mutavassıt istemez.”

“Madde 11- Türkler, hangi sınıf ve meslekte olurlarsa olsunlar, candan sevişirler. Meslek, zümre itibariyle el ele vererek birlikler, memleketini ve birbirlerini tanımak, anlaşmak için seyahatler ve birleşmeler yaparlar.”

Çiftçi Grubunun İktisadî Esasları başlığı altında eğitim ile ilgili olduğu düşünülen maddeler aşağıda yer almaktadır.

-Ziraat ve Maarif Meselesi

Madde 1- Köylülere çiftçilere ziraatin muhtelif şubelerini amelî olarak öğretecek surette yazılmış kitab ve mecmualar bastırılarak bedava dağıtılması. (müttefikan kabul)

“Madde 2- Umum iptidâî ve talî mekteplerde müterakkî memleketlerde olduğu gibi sanayi ve ziraatin de amelî olarak gösterilmesi. (müttefikan kabul)

Madde 3- Her Livada birbirine yakın olan köyler için kâfi arazisi olan leylî birer iptidâî mektebi açılması ve bu mekteplerde iptidâî derslerle beraber amelî ve nazarî basit ziraat dersleri gösterilmesi. (müttefikan kabul)

Madde 4- Her Liva' nın büyüklüğüne göre birden ikiye kadar nazarî olmaktan ziyade amelî ziraat tedrisatında bulunulmak üzere münasib nahiyelerde numune çiftliği mahiyetinde talî mektepler yapılması. (müttefikan kabul)

Madde 5- Âli tahsil için bir ziraat mektebi kâfi görülerek bu mektebin Anadolu'da tesis ve mektebin teessüsünden ve Halkalı' nın bilumum levazımı tedrisiye ve demirbaş eşya ve sairesinin naklinden sonra Halkalı Ziraat Mektebinin yeni mektebe nakli ve yeni tesis edilecek mektebin mevkiinin tayin edilmesi hususunun hükûmete bırakılması. (müttefikan kabul)

Madde 6- Köylerdeki iptidâî mekteplerinin mutlaka beş dökümlük bir bahçesi ve iki inelik fennî bir ahır ve kümesi yeni usul bir ağırlığı ve muallimler için iki odalı bir evi olması ve arazinin ve bir kısmı sebze ve bir kısmı çiçek bir kısmı da fidancılığa tahsis edilerek muallimlerinin nezareti altında bizzat talebe tarafından idare edilerek masraf ve hasılâtının köy muallimlerine ait olması ve bu suretle çocuklara amelî olarak çiftçiliğin öğretilmesi ve münevver zevatin da köylerde yerleşmelerinin teşviki. (Sanayi müstenkif, diğer gruplar müttefikan kabul)

Madde 7- Türkiye ve Ecnebî Darülfünûn, Âli ve Talî mektepler mezunları ve mezunelerinin ve medreseleri ikmâl ederek icazetname alanların en az bir sene müddetle altıncı maddeyi tatbik eden köy muallimliklerinde istihdamı. (müttefikan kabul)

Madde 8- Kışla ve Askerî talimgâhlarda amelî ziraat tedrisatı yapılması. (müttefikan kabul)

Madde 9- Ahlâka mugayir olanları men'edilmek şartıyla ziraî, Sınaî, Coğrafi, iktisadî ve sıhhî sinema filmleriyle köylülere lâzım gelen faydalı malûmatı vermek ve köylerin istatistikî malûmatlarını zaptetmek ve amelî konferanslar vermek üzere şimdilik her liva'da birer seyyar Ziraat Mektebi açılması. (Ekseriyetle kabul edilmiştir)

-Asayiş Meselesi

“Madde 1- Asayişin temini için maarifin neşri ve cehaletin izâlesi. (müttefikan kabul)”

“Madde 2- Köylerin toplu bulundurulması gereken inzibatı temin ve gerek maarifin intişarı için pek ziyade faydalı olduğundan bu mes'elenin nevâhi kanunundan nazar-ı itibara alınması (müttefikan kabul).”

“Madde 8- Bundan böyle jandarmalığa girecek olanların herhalde ve hiç olmazsa iptidaîye tahsilini görmüş bulunması ve kat'iyen bulunduğu muhitte vazife ifâ ettirilmemesi. (müttefikan kabul)”

-Orman Meselesi

“Madde 7- Memleketin her tarafında mevsime göre ağaç bayramları yapılması ve gününün tayini. Ağaç bayramı günlerinde mektebler talebesinin ve ahalinin hiç olmazsa, birer ağaç dikmeğe mecbur tutulmaları. (müttefikan kabul)”

-Ziraatte Hayvanat Meselesi

“Madde 5- Köylü ve çiftçilerimize hayvan hastalıkları ve cinslerinin ıslahı ve çoğaltılması ve himayelerine dair açık ibareli risalelerle malûmat verilmesi. (müttefikan kabul)”

“Madde 6- Talî mekteplerde okutulan hayvanat programının iktisadiyatı hayvanî esası üzerine öğretilmesi. (müttefikan kabul)”

-Çiftçiliğe Ait Bazı Maddeler

“Madde 15- Dinamitle tarlaların işlenip ve gübrenmesi için Avrupa Amerika'da yapılan tecrübeleri yakından takip etmek üzere mütehassıslar gönderilmesi. (müttefikan kabul)”

-Ziraatte Makine Meselesi

“Madde 2- Memleketimizde ziraat makinelerinin tamimine mani olan sebeplerin en birincisi makinelerin herhangi bir kısmı kırıldığında tamir edecek ustalar ve tamirhaneler

bulunmaması olduğundan mevcut sanayi mekteplerinde demirciliğe ve tesviyeciliğe fazla ehemmiyet verilerek ziraat makinelerini tamir edebilecek ustalar yetiştirilmesi ve mühim merkezlerde eli çekiç tutar ve az çok demircilikten anlar ziraat makinistlerini yetiştirebilecek amelî makinist mekteplerinin açılması. (müttefikân kabul)”

Tüccar Grubunun Esasları başlığı altında eğitim ile ilgili olduğu düşünülen maddeler aşağıda yer almaktadır.

-Maden Meseleleri

“Madde 2- Madenlerimizin kıymeti ve istihsalatı hakkında toplanılan malûmat ve istatistiklerin muntazaman neşri. (müttefikân kabul)”

-Ticaret-i Bahriye Meselesi

“Madde 22- Ticaret-i bahriye meslek mekteplerinin tesisi. (müttefikân kabul)”

-Tedrisatı İktisadiye

“Madde 1- İstanbul Ticaret mekteb-i âlisinin hükümet ve talî kısmının da ticaret odaları ve ticarî heyetler mürahasılarından müteşekkil bir komisyon tarafından idaresi ve bu mektebin son gayesine vüsul için tensik ve takviye ve islahı. (Ziraat ekseriyetle red, diğer üç grup müttefikân kabul)”

“Madde 2- Türkiye'nin mühim ticaret merkezlerinde de ticaret mektepleri açılması. (müttefikân kabul)”

“Madde 3- Her yerde ve bilhassa ticaret mektebi açılmıyan mahallerde serbest ve mecburî çırak mektepleri tesisi. (müttefikân kabul)”

“Madde 4- Bilümm mekteplerde ve hususî sultanî ve idâdilerde iktisadî tedrisata ehemmiyet verilmesi. (müttefikân kabul)”

“Madde 5- İktisadî ve Ticarî asar ve neşriyatın himâye ve taltifi ile mevkut-i ticarî ve sınaî istatistikler tertib ve neşri ve memleketin iktisadî coğrafyasının tanzimi. (müttefikân kabul)”

Sanayi Grubunun İktisat Esasları başlığı altında eğitim ile ilgili olduğu düşünülen maddeler aşağıda yer almaktadır.

-Tedisat-ı Sınaiye

“A- Sanayi mekteblerinin her muhitin ihtiyacat ve kabiliyetine göre, tesisi ve tedrisatın İktisat Vekâletinin Sanayi Müdüriyet-i Umumîyesi gibi mütehasıs bir merkezde tevhide ve tedrisatın bilhassa amelî bir şekle ifrağı. (müttefikan kabul)”

“B- Sanayi çırak mekteblerinin açılması. (müttefikan kabul)”

“C- Usta kurslarının açılması. (müttefikan kabul)”

“D- İhtisas için memleketimiz Mekâtib-i sınaiyesinden mezun olanların Avrupa'ya gönderilmesi ve tahsil-i tâlisini memleketimizde ikmâl etmiş olanlardan sanat mühendisleri yetiştirilmesi. (müttefikan kabul)”

İşçi Grubunun İktisat Esasları başlığı altında eğitim ile ilgili olduğu düşünülen maddeler aşağıda yer almaktadır.

“Madde 25- İşçi çocuklarının şehit çocuklarından sonra tercihan leylî sanat mekteplerine meccanen kabulü. (müttefikan kabul)”

Şekil 4: İzmir İktisat Kongresi Esasları

Şekil 5: İzmir İktisat Kongresi Kararlarında Eğitim İle İlgili Geçen Kavramlar

Misaki İktisadi

- İrfan
- Maarif
- Kitap Bayramı
- İlim / Sanat
- Ağaç Bayramı/Orman Sevgisi
- Bedeni Terbiye
- Faydalı yenilikler
- Seyahat

Çiftçi Grubunun İktisadi Esasları

- Ameli Eğitim / Tali Mektep
- Ziraat Dersleri
- Konferans
- Maarifin Neşri
- Cehaletin İzalesi
- Tahsil / kitap/ mecmua
- Islah /Sinema filmleri
- Malumat / Cehaletin izalesi
- Makinist Mektepleri
- Sanayi Mektepleri

Tüccar Grubunun Esasları

- Ticaret-i Bahriye Meslek Mektepleri
- Ticaret Mektepleri
- Çırak Mektepleri
- İktisadi Tedrisat

Sanayi Grubunun İktisat Esasları

- Çırak Mektepleri
- Usta Kursları
- Sanat Mühendisleri
- Avrupa'ya Öğrenci Gönderimi

İşçi Grubunun İktisadi Esasları

- Leyli Sanat Mektepleri

Şekil 5 incelendiğinde 5 ana başlık altında toplam 289 karar içinden, 35 maddenin eğitim ve modernleşme ile ilgili olduğu belirlenmiştir.

Misaki İktisadi başlığı altında *irfan, maarif, kitap bayramı, ilim, sanat, ağaç bayramı, orman sevgisi, bedeni terbiye, faydalı yenilikler ve seyahat* ifadeleri geçmektedir.

Çiftçi Grubunun İktisadi Esasları başlığı altında *ameli eğitim, tali mektep, ziraat dersleri, konferans, maarifin neşri, cehaletin izalesi, tahsil, kitap, mecmua, islah, sinema filmleri, malumat, cehaletin izalesi, makinist mektepleri ve sanayi mektepleri* kelimelerinin geçtiği tespit edilmiştir.

Tüccar Grubunun Esasları başlığı altında; *Ticaret-i bahriye meslek mektepleri, ticaret mektepleri, çırak mektepleri ve iktisadi tedrisat* ifadeleri yer almaktadır.

Sanayi Grubunun İktisat Esasları başlığında; *çırak mektepleri, usta kursları, sanat mühendisleri, Avrupa'ya öğrenci gönderimi* ile ilgili konulara değinildiği görülmüştür.

İşçi Grubunun İktisadi Esasları başlığı altında ise eğitim ile ilgili *leyli sanat mektepleri* konusuna değinilmiştir.

V. SONUÇ VE TARTIŞMA

A. İzmir İktisat Kongresinde Kabul Edilen Esasların İncelenmesi:

İzmir İktisat kongresinde kabul edilen esaslar incelendiğinde 5 ana başlık altında toplam 289 esas görüşülmüştür. Bu başlıklar şu şekildedir: Misaki İktisadi (12), Çiftçi Grubunun İktisadi Esasları (95), Tüccar Grubunun Esasları (122), Sanayi Grubunun İktisat Esasları (26) ve İşçi Grubunun İktisadi Esaslarıdır (34).

Bu beş başlıkta toplam 289 madde görüşülmüştür. Bu 289 maddeden toplamda 35 madde eğitim ile ilgilidir. Misak-ı İktisadî Esaslarında 6 madde, Çiftçi Grubunun İktisadî Esaslarında 17 madde, Tüccar Grubunun Esaslarında 7 madde, Sanayi Grubunun İktisat Esaslarında 4 madde, İşçi Grubunun İktisat Esaslarında 1 madde olarak eğitim ile ilgili toplam 35 madde yer almaktadır.

Bu başlıklar içinde eğitim ile ilgili geçen kavramlar incelendiğinde ise Misaki İktisadi başlığı altında irfan, maarif, kitap bayramı, ilim, sanat, ağaç bayramı, orman sevgisi, bedeni terbiye, faydalı yenilikler ve seyahat ifadelerinin geçtiğini görmekteyiz.

Misak-ı İktisadi kararlarında, orman sevgisi³¹⁶, hırsızlık, yalancılık, riya, nefis terbiyesi, tembellik gibi ahlak kuralları³¹⁷, irfan(bilme-anlama), marifet(bilgi, hüner)³¹⁸, temizlik, sağlıklı yaşam, bilumum doğa sporları, hayvan ıslahı³¹⁹, ilim sevdası, din, milliyet, toprak sevgisi³²⁰, karşılıklı anlayış, empati, imece kültür³²¹ ve barışçı yaşam tarzı³²² yer almaktadır.

Misak-ı İktisadi kararlarının maddeleri incelendiğinde;

“Madde 5- Türkiye halkı, servet itibariyle bir altın hazinesi üzerinde oturduğu vakıftır. Ormanlarını evladı gibi sever, bunun için ağaç bayramları yapar; yeniden orman yetiştirir. Madenleri kendi millî istihsâli için işletir ve servetlerini herkesten fazla tanımağa çalışır.”

2019 ilkökul 1. Sınıf Türkçe ders programlarında ağaç sevgisi başlığı yer almaktadır. Bu madde ile aslında o zamanda alınan bu kararın etkisi günümüz hala devam etmektedir.

³¹⁶ Misak-ı İktisadi Esasları, m. 5.

³¹⁷ Misak-ı İktisadi Esasları, m. 6

³¹⁸ Misak-ı İktisadi Esasları, m. 7

³¹⁹ Misak-ı İktisadi Esasları, m. 8

³²⁰ Misak-ı İktisadi Esasları, m. 9

³²¹ Misak-ı İktisadi Esasları, m. 11

³²² Misak-ı İktisadi Esasları, m. 3,9,11

“Madde 6- Hırsızlık, yalancılık, riya ve tembellik en büyük düşmanımız; taasubdan uzak dindarâne bir salâbet her şeyde esasımızdır. Her zaman faydalı yenilikleri severek alırız. Türkiye halkı mukaddesatına, topraklarına, şahıslarına ve mallarına karşı yapılan düşman fesad ve propagandalarından nefret eder ve daima bunlarla mücadeleyi bir vazife bilir.”

Faydalı yenilikler kavramı ile modern bilgi ve eğitim kastedilmiştir. Eğitimde yapılan her bir yenilik gelişmeye yol açmaktadır.

“Madde 7- Türkler, irfân ve marifet aşığıdır. Türk, her yerde hayatını kazanabilecek şekilde yetişir; fakat her şeyden evvel memleketin malıdır. Maarife verdiği kutsiyet dolayısıyla (Mevlud-i şerif) Kandil gününü, aynı zamanda kitap bayramı olarak tes'nid eder.”

Bu maddenin günümüz eğitiminde yansıması hala devam etmektedir. Okuma bayramı yılda bir kez ve mayıs ayının ikinci haftasından sonra yapılmaktadır.

“Madde 8- Birçok harbler ve zaruretlerden dolayı eskiden nüfusumuzun fazlalaşması ile beraber sıhhatlerimizin, hayatlarımızın korunması en birinci emelimizdir. Türk, mikrop, pis havadan, salgından ve pislikten çekinir. Bol ve saf hava, bol güneş ve temizliği sever. Ecdâd mirası olan binicilik, nişancılık, avcılık, denizcilik gibi bedenî terbiyenin yapılmasına çalışır. Hayvanlarına da aynı dikkat ve ehemmiyeti göstermekle beraber cinslerini düzeltir ve miktarlarını çoğaltır.”

Bu maddenin içeriği de günümüzde hala etkisini göstermektedir. İlkokul programlarında temizlik ve önemi ile ilgili temalar yer almaktadır.

“Madde 9- Türk, dinine, milliyetine, toprağına, hayatına ve müessesatına düşman olmayan milletlere daima dosttur; Ecnebî sermayesine aleyhdar değildir. Ancak kendi yurdunda kendi lisanına ve kanununa uymayan müesseselerle münasebette bulunmaz. Türk ilim ve sanat yeniliklerini nerede olursa olsun, doğrudan doğruya alır ve her türlü münasebette fazla mutavassıt istemez.”

Türk milletinin, ilim, sanat yeniliklerini alması ve uygulaması modernleşmenin olduğunun bir kanıtıdır.

“Madde 11- Türkler, hangi sınıf ve meslekte olurlarsa olsunlar, candan sevişirler. Meslek, zümre itibariyle el ele vererek birlikler, memleketini ve birbirlerini tanımak, anlaşmak için seyahatler ve birleşmeler yaparlar.”

Günümüze etkisi devam eden bu madde, günümüz eğitiminde de sürekliliğini devam ettiren gezi kulüpleri ile aktif bir şekilde çalışmaktadır.

Çiftçi Grubunun İktisadi Esasları başlığı altında ameli eğitim, tali mektep, ziraat dersleri, konferans, maarifin neşri, cehaletin izalesi, tahsil, kitap, mecmua, ıslah, sinema filmleri, malumat, cehaletin izalesi, makinist mektepleri ve sanayi mektepleri kelimelerinin geçtiği tespit edilmiştir.

İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar değerlendirildiğinde, “Ziraat ve Maarif Meseleleri “ başlığı altında alınan kararlar, eğitim açısından o dönemin dününe-bugününe-yarınına ışık tutmaktadır.

Bağdadi’ye göre Mustafa Kemal kalkınmanın başlangıç noktasını köylü olarak görüyordu. Mustafa Kemal’in “...kongredeki çiftçi kesiminin önerileri arasında ziraatın büyük yer tuttuğunu görmekteyiz. Daha bilinçli ziraat yapılması için eğitimin okullarda, köylerde, kırsalda hem nazari hem de ameli olarak öğretilmesi, gerekirse yabancı ülkelere yetiştirmek üzere öğrenci yollanması, öneriler arasında yer almaktadır”³²³ bu konuşması da bu görüşünü desteklemektedir. Bu açıdan alınan kararlarda çiftçi grubunu ilgilendiren birçok madde yer almaktadır.

Maddeler irdelendiğinde şu şekilde sonuçlar tespit edilmektedir.

“Madde 1- Köylülere çiftçilere ziraatin muhtelif şubelerini amelî olarak öğretecek surette yazılmış kitab ve mecmualar bastırılarak bedava dağıtılması. (müttefikane kabul)”

Kitap ve mecmuaların bastırılarak bedava dağıtılması, günümüzde okullarda kitapların bedava dağıtılmasında etkisi olduğu söylenebilir.

“Madde 2- Umum iptidâî ve talî mekteplerde müterakkî memleketlerde olduğu gibi sanayi ve ziraatin de amelî olarak gösterilmesi. (müttefikane kabul)”

Bu madde ile ülke dâhilindeki bütün okullarda “sanayi ve ziraatın ameli olarak gösterilmesi” kararlaştırılmıştır. Böylece ilk kez, salt ezberci bir eğitim sisteminden, uygulamalı bir eğitim sistemine geçilmiştir. Yıllardır süregelen teorik eğitim sisteminin yerini artık pratiğe dayalı yani uygulamalı eğitim sistemi alacaktı ve bunun yansıması olarak

³²³ Rıfat Erdinç Bağdadi, *Birinci İktisat Kongresi Ekonomik Felsefesinin Türkiye Ekonomisine Yansımalarının Analizi*, (Danışman: Prof. Dr. Mustafa Özateşler), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s.37

cumhuriyetin ilerleyen yıllarında karşımıza uygulamalı eğitim-öğretim yapan Köy Enstitüleri çıkacaktır. Meşrutiyet eğitimcisi İsmail Mahir Efendi'nin görüşleri de vucuda gelecektir.³²⁴

“Madde 3- Her Livada birbirine yakın olan köyler için kâfi arazisi olan leylî birer iptidâî mektebi açılması ve bu mekteplerde iptidâî derslerle beraber amelî ve nazarî basit ziraat dersleri gösterilmesi. (müttefikan kabul)”

Bu madde ile Meşrutiyet dönemi eğitimcisi Ethem Nejat'ın görüşleri vucuda gelmiş ve günümüzde de mevcut bulunan YİBO'ların (Yatılı İlköğretim Bölge Okulu) temelini oluşturmuştur. İlerleyen tarihlerde toplanan I. Heyeti İlmiye'de alınan kararlar arasında yer almıştır.

“Madde 4- Her Liva' nın büyüklüğüne göre birden ikiye kadar nazarî olmaktan ziyade amelî ziraat tedrisatında bulunulmak üzere münasib nahiyelerde numune çiftliği mahiyetinde talî mektepler yapılması. (müttefikan kabul)”

“Madde 5- Âli tahsil için bir ziraat mektebi kâfi görülerek bu mektebin Anadolu'da tesis ve mektebin teessüsünden ve Halkalı' nın bilumum levazımı tedrisiye ve demirbaş eşya ve sairesinin naklinden sonra Halkalı Ziraat Mektebinin yeni mektebe nakli ve yeni tesis edilecek mektebin mevkiinin tayin edilmesi hususunun hükûmete bırakılması. (müttefikan kabul)”

Bu maddeler ile kongrede köylü sorununa değinilmiş ve ayrıca küçük ve modern bir işletmenin köye girmesi köy ekonomisine pek faydalı bir örnek olacak ve modernleşmeyi ve ekonomide akılcı bir değişimi sağlayacaktır. Bunlardan başka, okulun arazisinde çalışmak zorunluluğu gençleri köy ekonomisi için gerekli elemanlar olmaya itecek, kitap ezberleme geleneği bırakılmış olacaktı. Bütün bunların yanında köyde bir eve ve bir işletmeye sahip olan öğretmenin iğreti bir adam olmaktan çıkması, köye yerleşmesi, köyden kaçmaması, sağlanacaktı. Eğitime bu kadar yeni ve alışılmamış bir ödev yükleyen bu görüş Türkiye'nin gerçeklerine uyduğu için gittikçe çoğalan destekler bulacaktı. Yıllardır süregelen öğretmen açığının ve eğitimsizliğin burada zikredilen düşünsel temelleri, kendini kurulacak cumhuriyetin ilerleyen yıllarında kurulacak olan köy enstitüleri ile pratiğe kavuşturulmaktadır.³²⁵

³²⁴ Niyazi Altunya, “Köy Enstitülerinin Tarihçesi”, *Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri*, Eği-Der Yayınları, 1990, s.84.

³²⁵ Z. Hafizoğulları, “Köy Enstitüleri Hakkında Bir Düşünce”, Ateş, D., Bulur, A. (edt.), *Prof. Dr. Turgut Akıntürk'e Armağan*, (137-145), Beta Basım, İstanbul, 2008, s.144; Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi V: Türkiye Cumhuriyeti 1923*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 97

“Madde 6- Köylerdeki iptidâî mekteblerinin mutlaka beş dökümlük bir bahçesi ve iki inelik fennî bir ahır ve kümesi yeni usul bir arılığı ve muallimler için iki odalı bir evi olması ve arazinin ve bir kısmı sebze ve bir kısmı çiçek bir kısmı da fidancılığa tahsis edilerek muallimlerinin nezareti altında bizzat talebe tarafından idare edilerek masraf ve hasılâtının köy muallimlerine ait olması ve bu suretle çocuklara amelî olarak çiftçiliğin öğretilmesi ve münevver zevatın da köylerde yerleşmelerinin teşviki. (Sanayi müstenkif, diğer gruplar müttefikane kabul)”

Bu madde ile köyün kentleştirilmesi düşüncesinin ve sonra “Köy Okulu” ve “Köy Enstitüsü” eğitim-öğretim düzeni adıyla ortaya çıkacak olan yeni bir milli eğitim düzeninin temelleri atılmıştır. Köye böylece bir zirai işletme girecekti ve halkın zihnindeki okul kalıbını yıkacaktı. Okul yalnız bilgi verilen yer olmaktan çıkıp küçük bir ziraat işletmesi olacak, bu işletme öğrenci ve öğretmenin³²⁶ el birliği ile çalıştırılıp geliri öğretmen maaşı olarak geri dönüp devletin sırtındaki yük bir nebze olsun hafifletilecekti.³²⁷

Bunlardan başka, okulun arazisinde çalışmak zorunluluğu gençleri köy ekonomisi için gerekli elemanlar olmaya itecek, kitap ezberleme geleneği bırakılmış olacaktı. Bütün bunların yanında köyde bir eve ve bir işletmeye sahip olan öğretmenin işreti bir adam olmaktan çıkması, köye yerleşmesi, köyden kaçmaması, sağlanacaktı. Eğitime bu kadar yeni ve alışılmamış bir ödev yükleten bu görüş Türkiye'nin gerçeklerine uyduğu için gittikçe çoğalan destekler bulacaktı.³²⁸ Yıllardır süregelen öğretmen açığının ve eğitimsizliğin burada zikredilen düşünsel temelleri, kendini köy enstitüleri olarak pratiğe kavuşturacaktır.

“Madde 7- Türkiye ve Ecnebî Darülfünûn, Âli ve Talî mektebler mezunları ve mezunelerinin ve medreseleri ikmâl ederek icazetname alanların en az bir sene müddetle altıncı maddeyi tatbik eden köy muallimliklerinde istihdamı. (müttefikane kabul)”

Bu maddede yer alan karar oybirliği ile kabul edilerek ileriki yıllarda ortaya çıkacak olan “Köy Enstitüsü” adlarıyla maarif tarihimize girmiştir.

“Madde 8- Kışla ve Askerî talimgâhlarda amelî ziraat tedrisatı yapılması. (müttefikane kabul)”

³²⁶ Başgöz, s.143

³²⁷ Hakan Arslan, Ümit Ayyıldız, Hakan Öncül, Melek İlker, “Toplumun Yeniden İnşası: Köy Enstitüleri” *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.2, S.26, 2004, s.31; 92; Ekinci, s.53; Mustafa Öz, *Çılgın Köy Enstitülerine Eleştirel Bir Bakış*, Tohum Basım Yayın Gösteri ve Organizasyon Ltd. Şti. İstanbul, 2000, s.84, 113.

³²⁸ Başgöz, s.143

Askeri eğitim verilirken modern zirai eğitimin halka indirgenebilmesi için askerlere uygulamalı zirai eğitim verilmesi öngörülmüştür.

“Madde 9- Ahlâka mugayir olanları men'edilmek şartıyla ziraî, Sinaî, Coğrafi, iktisadî ve sıhhî sinema filmleriyle köylülere lâzım gelen faydalı malûmatı vermek ve köylerin istatistikî malûmatlarını zapteylemek ve amelî konferanslar vermek üzere şimdilik her liva'da birer seyyar Ziraat Mektebi açılması. (Ekseriyetle kabul edilmiştir)”

Seyyar Ziraat Mektebi açılması, ahlaka aykırı olmamak kaydıyla yeni bir iletişim aracı olan sinemadan yararlanılması emredilmiştir.

Kongrede çiftçiler ile ilgili alınan kararlardan «Çiftçi Grubunun iktisadî Esasları başlığı altındaki Ziraat ve Maarif meselesi» alt başlığında yer alan 2, 3, 4, 6, 8 ve 9. maddeleri kongrenin toplanmış olduğu tarihten 17 yıl sonra kurulacak olan Köy enstitülerinin temeli olacaktır.³²⁹ Cumhuriyetin kuruluş yıllarında ülkeye davet edilen yabancı bilim adamlarının önerdiği konuların zaten İzmir İktisat Kongresinde görüşüldüğü ortaya çıkmıştır. Ülkemizin geleceğine damga vuracak olan köy enstitülerinin kuruluşunda Mustafa Kemal ve devlet adamlarının ne kadar haklı bir gerekçe ile İzmir iktisat kongresini topladıkları yabancı uzman raporları ile de bilimsellik kazanmış olacaktır.

Cumhuriyet'in eğitim hamlelerinden Köy Enstitülerinin kurulması fikrinin temeli, 1923 yılında düzenlenen İzmir İktisat Kongresi'nde atılmıştır. Ülkenin içinde bulunduğu zorlu koşullara yönelik geliştirilen çözüm; hem eğitim seviyesini ve bilinci arttıracak, hem de kırsaldan başlayarak ekonomik ve sosyal anlamda kalkınmayı sağlayacak bir sistem kurgulamaktır. Bu sistem, 1920'lerle başlayan yöntemler arasında en organize olanı olarak isim yapan Köy Enstitüleri ile birlikte gelişme olanağı bulmuştur. Cumhuriyet Aydınlanmasının ve demokrasinin eğitim alanındaki en özgün ve etkisi en büyük uygulamalarından olan Köy Enstitüleri, ülkenin içinde bulunduğu zorluklara etkin bir çözüm arayışının neticesidir. Köy enstitüleri, kuruldukları günden bugüne dek; kurulma hikâyeleri, orijinal eğitim sistemleri, yetiştirdikleri değerler, kapatılmaları ve enstitü anıları üzerine çok sayıda çalışmaya konu olmuşlardır. Köy Enstitüleri yalnızca eğitim kurumları değil, “hiçlikten üretmek” (creating from nothing) ve “yaşayarak ve uygulayarak öğrenme” (learning by doing) ilkelerini temel alan, bilinçli, kendine güvenen, eşitlikçi bir yaşam felsefesini benimseyen bireyler yetiştiren, nihai hedefi toplumsal kalkınma olan daha kompleks yapılardır. Teorik eğitimin uygulamalı eğitimle

³²⁹ Ekinci, s.53

desteklendiği, kolektif üretim modelinin benimsendiği, evrensel olan bilgilerin yanısıra yere özgü olanın da öğretildiği ve yöreye özel üretimlerin yapıldığı özgün ortamlardır.

Çiftçi Grubunun İktisadi Esasları: Asayiş Meselesi kararları eğitim açısından incelendiğinde madde 1,2 ve 8'in eğitim ile ilgili olduğu görülmüştür.

“Madde 1- Asayişin temini için maarifin neşri ve cehaletin izâlesi. (müttefikan kabul)”

“Madde 2- Köylerin toplu bulundurulması gereken inzibatı temin ve gerek maarifin intişarı için pek ziyade faydalı olduğundan bu mes'elenin nevâhi kanunundan nazar-ı itibara alınması (müttefikan kabul).”

“Madde 8- Bundan böyle jandarmalığa girecek olanların herhalde ve hiç olmazsa iptidaîye tahsilini görmüş bulunması ve kat'iyen bulunduğu muhitte vazife ifâ ettirilmemesi. (müttefikan kabul)”

Bu maddeler incelendiğinde eğitim yaygınlaşırsa asayiş sağlanacak ve bu şekilde cehaletin giderileceği düşünölmüştür. Jandarmaların ise en az ilkokul mezunu olmaları uygun görölmüştür. Burada da eğitilmiş insanların önemine vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır. Herhangi bir işe girmede eğitim şartının koyulması da eğitimin tüm kesimine yayılmasında önem arz etmektedir.

Çiftçi Grubunun İktisadi Esasları: Orman Meselesi kararları eğitim açısından incelendiğinde madde 7'nin eğitim ile ilgili olduğu görölmüştür.

“Madde 7- Memleketin her tarafında mevsime göre ağaç bayramları yapılması ve gününün tayini. Ağaç bayramı günlerinde mektebler talebesinin ve ahalinin hiç olmazsa, birer ağaç dikmeğe mecbur tutulmaları. (müttefikan kabul)”

Bu madde ile günümüz eğitim programlarında hala varlığını sürdüren ağaç sevgisi, doğanın yeşillendirilmesi, TEMA (Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı), belirli günler ve haftalardan dünya orman haftasının fikri temelleri atılmıştır.

Çiftçi Grubunun İktisadi Esasları: Ziraatte Hayvanat Meselesi kararları eğitim açısından incelendiğinde madde 5 ve 6 'nın eğitim ile ilgili olduğu görölmüştür.

“Madde 5- Köylü ve çiftçilerimize hayvan hastalıkları ve cinslerinin ıslahı ve çoğaltılması ve himayelerine dair açık ibareli risalelerle malûmat verilmesi. (müttefikan kabul)”

“Madde 6- Talî mekteplerde okutulan hayvanat programının iktisadiyatı hayvanî esası üzerine öğretilmesi. (müttefikan kabul)”

Bu madde de köylü ve çiftçilerimize bilgilendirici broşürlerin hazırlanması ve dağıtılması konusuna öncü olmuş, eğitim programının madde 6’ya göre içerik düzenlemesine gitmesi görüşülmüştür.

Çiftçi Grubunun İktisadi Esasları: Çiftçiliğe Ait Bazı Maddeler kararları eğitim açısından incelendiğinde madde 15’in eğitim ile ilgili olduğu görülmüştür.

“Madde 15- Dinamitle tarlaların işlenip ve gübrenmesi için Avrupa, Amerika’da yapılan tecrübeleri yakından takip etmek üzere mütehasıslar gönderilmesi. (müttefikan kabul)”

Modernleşme aşamasında, Avrupa, Amerika’da yapılan tecrübeleri yakından takip ederek gelişmeye önem verildiği görülmekte olup, ayrıca uzmanların bu modern çalışmalarını takip edebilmek için yurt dışına gönderilme kararı önem arz etmektedir. Bu uygulama günümüzde hala etkisi devam eden uygulamalar arasında yer almaktadır. Örneği şuan nitelikli bilim insanı yetiştirme amacıyla 1416 sayılı Kanun Kapsamında yurt dışında resmî burslu statüde lisansüstü öğrenim görmek amacıyla gönderilmektedir. Benzer şekilde Devlet yükseköğretim kurumlarında görev yapmakta ve doktora tez aşamasında olan araştırma görevlilerinin mecburi hizmet yükümlülüğüne ilişkin hükümler uygulanmaksızın en az altı ay veya en fazla bir yıl süreyle yurtdışına burslu ve yol giderleri karşılanarak gönderilmesine ilişkin burs programı hala yürürlükte. Ayrıca TÜBİTAK Bilim İnsanı Destek Programları Başkanlığı (BİDEB) tarafından yürütülen 2214/A Yurt Dışı Doktora Sırası Araştırma Burs Programı ve 2219 Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programları kapsamında modernleşme ve yurtdışındaki eğitim ile ilgili yapılan çalışmaları gözlemlemek amacıyla geçmişte olduğu gibi günümüzde de burslar verilmektedir. Avrupa ve Amerika’ya öğrenciler gönderilmektedir. Ayrıca TÜBİTAK destek programları ile dönemin şartlarında eksiklik hissedilen konulara yönelik çağrılı proje önerileri çıkmakta ve çeşitli ülkeler ile ortak çalışma imkânı sunmaktadır.

Çiftçi Grubunun İktisadi Esasları: Ziraatte Makine Meselesi kararları eğitim açısından incelendiğinde madde 2’nin eğitim ile ilgili olduğu görülmüştür.

“Madde 2- Memleketimizde ziraat makinelerinin tamimine mani olan sebeplerin en birincisi makinelerin herhangi bir kısmı kırıldığında tamir edecek ustalar ve tamirhaneler bulunmaması olduğundan mevcut sanayi mekteplerinde demirciliğe ve tesviyeciliğe fazla ehemmiyet verilerek ziraat makinelerini tamir edebilecek ustalar yetiştirilmesi ve mühim

merkezlerde eli çekiç tutar ve az çok demircilikten anlar ziraat makinistlerini yetiştirebilecek amelî makinist mekteplerinin açılması. (müttefikan kabul)”

Bu madde ile makinist mekteplerinin açılması ve kalifiye usta yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Amaçlanan bu fikirler ile meslek liseleri ve meslek yüksek okulları günümüzde mevcut bulunmaktadır.

Tüccar Grubunun Esasları başlığı altında; Ticaret-i Bahriye Meslek Mektepleri, Ticaret Mektepleri, Çıracık Mektepleri ve İktisadi Tedrisat ifadeleri yer almaktadır.

Tüccar Grubunun Esasları: Maden Meseleleri kararları eğitim açısından incelendiğinde madde 2'nin eğitim ile ilgili olduğu görülmüştür.

“Madde 2- Madenlerimizin kıymeti ve istihsalatı hakkında toplanılan malûmat ve istatistiklerin muntazaman neşri. (müttefikan kabul)”

Bu madde ile dönemin şartlarına uygun olarak madenler ile ilgili istatistiksel verilerin tutulması uygun görülmüştür. Altı ay sonra gerçekleştirilen I. Heyeti İlmiye toplantısında istatistik umum müdürlüğünün teşkili görüşülen konular arasında yer almıştır.

Tüccar Grubunun Esasları: Ticaret-i Bahriye Meselesi kararları eğitim açısından incelendiğinde madde 22'nin eğitim ile ilgili olduğu görülmüştür.

“Madde 22- Ticaret-i bahriye meslek mekteplerinin tesisi. (müttefikan kabul)”

Bu madde ile deniz ticareti mesleki okullarının açılması görüşülmüş ve nitekim 16/08/1928 tarihli 7059 sayılı kararname ile İktisat Vekâleti'ne bağlı olarak Ticaret-i Bahriye Mekteb-i Âlisi açılmıştır.

Tüccar Grubunun Esasları: Tedrisatı İktisadiye kararları eğitim açısından incelendiğinde madde 1,2,3,4 ve 5'in eğitim ile ilgili olduğu görülmüştür.

“Madde 1- İstanbul Ticaret mekteb-i âlisinin hükümet ve talî kısmının da ticaret odaları ve ticarî heyetler mürahasalarından müteşekkil bir komisyon tarafından idaresi ve bu mektebin son gayesine vüsul için tensik ve takviye ve islahı. (Ziraat ekseriyetle red, diğer üç grup müttefikan kabul)”

“Madde 2- Türkiye'nin mühim ticaret merkezlerinde de ticaret mektepleri açılması. (müttefikan kabul)”

“Madde 3- Her yerde ve bilhassa ticaret mektebi açılmıyan mahallerde serbest ve mecburî çırak mektepleri tesisi. (müttefikân kabul)”

“Madde 4- Bilümm mekteplerde ve hususî sultanî ve idâdilerde iktisadî tedrisata ehemmiyet verilmesi. (müttefikân kabul)”

“Madde 5- İktisadî ve Ticarî asar ve neşriyatın himâye ve taltifi ile mevkut-i ticarî ve sınaî istatistikler tertib ve neşri ve memleketin iktisadî coğrafyasının tanzimi. (müttefikân kabul)”

Tüccar Grubunun Esasları, Tedrisatı İktisadiye alt başlığı eğitim açısından incelendiğinde ise: ticaret mektepleri açılması konusuna değinilmiştir. Çırak mekteplerinin açılması salık verilmiştir. Eğitimin çeşitli kademelerinde iktisadi konulara yer verilmesi önerilmiştir.

Sanayi Grubunun İktisat Esasları başlığında; *çırak mektepleri, usta kursları, sanat mühendisleri, Avrupa'ya öğrenci gönderimi* ile ilgili konulara değinildiği görülmüştür.

“A- Sanayi mekteplerinin her muhitin ihtiyacat ve kabiliyetine göre, tesisi ve tedrisatın İktisat Vekâletinin Sanayi Müdüriyet-i Umumîyesi gibi mütehasıs bir merkezde tevhide ve tedrisatın bilhassa amelî bir şekle ifrağı. (müttefikân kabul)”

“B- Sanayi çırak mekteplerinin açılması. (müttefikân kabul)”

“C- Usta kurslarının açılması. (müttefikân kabul)”

“D- İhtisas için memleketimiz Mekâtib-i sınaiesinden mezun olanların Avrupa'ya gönderilmesi ve tahsil-i tâlisini memleketimizde ikmâl etmiş olanlardan sanat mühendisleri yetiştirilmesi. (müttefikân kabul)”

Sanayi Grubunun İktisat Esasları; Tedrisat-ı Sınaiye kararları eğitim açısından incelendiğinde madde A, B, C ve D maddelerinin eğitim ile ilgili olduğu görülmüştür.

Bu maddeler incelendiğinde sanayi mekteplerinin açılması, ustalık kurslarına önem verilmesi, Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi ve sanat mühendislerinin yetiştirilmesi konularının yer aldığı görülmektedir. Günümüzde etkisi devam eden bu maddeler 2019 MEB Ziya Selçuk önderliğinde mesleki ve teknik ortaöğretim kurumları dışında olanların hayat boyu öğrenme kapsamında kalfalık ve ustalık sınavlarına önem verdiği görülmektedir. Ayrıca 1 gün okulda eğitim 4 gün sanayide eğitim imkânı sunarak uygulamalı eğitimin önemi hala etkisini

korumaktadır. Birçok çırak ve usta kurslarının açılmaktadır. Birçok belediye ve halk eğitim merkezleri de çırak ve usta yetiştirme amacıyla kurslar açmaktadır.

İşçi Grubunun İktisadi Esasları başlığı altında ise eğitim ile ilgili *Leyli Sanat Mektepleri* konusuna değinilmiştir.

İşçi Grubunun İktisat Esasları kararları eğitim açısından incelendiğinde madde 25'in eğitim ile ilgili olduğu görülmüştür.

“Madde 25- İşçi çocuklarının şehit çocuklarından sonra tercihan leylî sanat mekteplerine meccanen kabulü. (müttefikane kabul)”

Bu madde ile yatılı sanat okullarına işçi çocuklarının parasız kabul edilmesi kararı alınmıştır. Günümüzde bu uygulama hala devamlılığını korumaktadır.

B. Genel Eğitim Açısında İzmir İktisat Kongresi Sonuçları:

Genel olarak kongrenin sonuçları özetlenecek olursa; İzmir İktisat Kongresi tarihi süreç içinde değerlendirildiğinde dönemin şartları içinde çok kritik bir zamanda birçok yapıya etki eden önemli bir organizasyondur. Bu kongrenin önemi hem katılımcı sayısı, hem de alınan teknik, sosyal, ekonomik, hukuksal, eğitsel kararların olmasıdır. Alınan kararların bir kısmının uygulamaya konulması da kongrenin önemini bir kez daha arttırmaktadır. Ayrıca etkileri günümüze kadar devam eden bir kongre olmuştur. O dönemin şartlarında yapılan düzenlemelerin bazılarının günümüzde güncelliğini koruduğu görülmektedir.

Bu tez ile modernleşen bir Türkiye'nin İzmir İktisat Kongresi kararlarını almaya yetecek bir zihniyete ulaştığını, o zihniyetin de İzmir İktisat Kongresi kararlarını alarak köy enstitülerinin açılmasını sağlayan zihniyeti ortaya çıkardığı tespit edilmiştir. Ayrıca, Dewey'in 1924 yılında Türkiye'ye gelip “*köy okulları için özel köy öğretmen okulları kurulmasını ve köy okullarının programlarının, çevrenin iş hayatı göz önünde tutularak ayarlanması gerektiğine*” dair görüş sunmuştur. Bu görüşe göre köy enstitülerinin kurulmasına öncülük eden kişinin Dewey olduğu düşünülebilir. Fakat köy enstitülerinin kuruluş aşaması sadece Dewey'in salık vermesinden kaynaklanmamıştır. Çünkü Mustafa Kemal ve arkadaşlarının 1922 yılında gerçekleşen Eğitim Kongresindeki ifadeleri ve 1923 yılında İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar ile köy enstitüleri açılmıştır. Köy enstitülerinin açılmasındaki zihniyetin 1922 yılından beri var olduğu ve 1923 yılında İzmir İktisat Kongresinde alınan kararların köy enstitülerine açılmasına yönelik olduğu bu çalışma ile ortaya çıkartılmıştır. Dewey'in görüşü zaten açılması düşünülen okul ile ilgili görüşü destekleyen bilimsel bir görüş olmuştur.

C. Eğitim Felsefesi Açısında İzmir İktisat Kongresi Kararlarının Etkisi:

İzmir İktisat Kongresi kararları ile modern değişimin gerektirdiği tüm kültürel kodlar, siyasal parametreler ve gündelik yaşamın pratikleri davetlilerle dile gelmiştir. Halkın ihtiyacı olan bilgiler eğitim kurumlarında öğretilmeye, modern ve istenilir davranış değişikliği yaratılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte kullanılabilir en etkin yöntem ise eğitimin fonksiyonel yapısı olmuştur. Toplumsal yapının ihtiyaçları göz önünde bulundurularak alınan bu kararlar ile modern ve milli bir eğitim sistemi oluşturulmaya çalışılmıştır.

İzmir İktisat Kongresinden kabul edilen bu kararların bir diğer yansıması ise Cumhuriyet'in kurucu kadrosu, modern bir milli devlet inşa etmek arzusu ve ülkeyi muasır medeniyet seviyesine ulaştırma vizyonuna göre hareket etmiştir. Bu noktada iktisadi kalkınma hedefinin gerçeğe dönüşmesinde eğitim, en önemli araçlardan biri olarak görülmüştür. Eğitim kurumlarında yeni nesle aktarılacak bilgi ve modern yaşam sayesinde devletin geleceği güvence altına alınmaya çalışılmıştır.

Lewis³³⁰, Türk milletindeki modernleşmeyi etkileyen fikirlerin İslâmî unsur, Türk unsuru ve mahalli unsur olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca bunun yanı sıra bu unsurlara ek olarak Batı unsurundan da bahsetmiştir. Lewis, Osmanlı Devletinin kuruluşundan itibaren, etrafındaki medeniyetlerle bir ilişki içerisinde olduğunu ifade etmiştir. Osmanlının kendi maslahatına uygun bir biçimde, diğer medeniyetleri "taklit etmeyi" yanlış görmemiş ve malî, idarî ve askerî alanda yapmış olduğu birçok yeniliklerde Bizans'ı ya da Batı'yı model aldıklarını söylemiştir. Bu Batılılaşma hareketleri de Osmanlı Devletinde modernleşmeyi doğurmuştur. Yapılan bu yenilikler ve modernleşme çalışmaları istenilen düzeyde hiçbir zaman olmamıştır. Bu açıdan bu uygulama yerine daha farklı bir hareket ile yenilik yapılması gerektiği fikri ortaya çıkmıştır. Millileşme düşüncesi Osmanlı Devletinin yıkılma döneminde gündeme gelmiştir. Milli iktisat ve eğitim düşüncesi Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber son bulmamış bir süreklilik içinde Cumhuriyetin erken dönemlerinde düzenlenmiş olan ekonomi kongresine damgasını vurmuştur. İttihatçıların Osmanlı İmparatorluğu'nda yaratmak istedikleri ancak başarılı olamadıkları Milli İktisat ve milli eğitim perspektifinin İzmir İktisat kongresinde benimsendiği, iktisadi ve siyasi bağımsızlık perspektifinin kongreye damgasını vurduğu şeklindeki izlere

³³⁰ Lewis, 1969, s.46

rastlanmaktadır³³¹. Bu açıdan bu kongre eğitimin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır diyebiliriz.

Cumhuriyet dönemi iktisat tarihi içinde önemli bir yeri olan İzmir İktisat Kongresi, dönemin eğitim anlayışı düşüncesinin ve yeni Cumhuriyetin eğitim açısından izleyeceği yol haritasının anlaşılması anlamında önemlidir. Özellikle milli eğitim politikalarının ve ekonomi ile birlikte modern eğitim çalışmalarının yer aldığı kongrede milli eğitim ve iktisat politikalarının kesintiye uğramaması; eğitim ve iktisat politikaları açısından Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyet'ine geçişte kopuşun değil devamlılığın olduğunu göstermektedir. Çünkü yapılan modernleşme çalışmaları eksikleri ve yanlışları ile birbirini tamamlamış ve yapılacak uygulamalara ön ayak olmuştur. Eğitim ile yapılan çalışmalarda eksiklik olduğu bilinmektedir.

Mustafa Kemal'in 1923 yılında yaptığı bir konuşmasında “...örneğin öğretim ve eğitim programımız ne olacaktır? Öğretim ve eğitim programımız şu olacak ki, onu izleyen insanlar, güzel çiftçi, kunduracı, fabrikacı, tüccar olacak. Pratik, yararlı, verimli adam olacak... Bunları öğreten programların, bunları öğreten memleketlerin ve kuruluşların tümü öğretim ve eğitim sistemi olacaktır.”³³²

Mustafa Kemal ve arkadaşları, Sanayileşme alanındaki geriliğin temel nedeninin eğitimsizlik olduğunu bilmektedirler. Kongrede Atatürk, “Arkadaşlar yeni devletimizin, yeni hükümetimizin bütün esasları, bütün programları iktisat programından çıkmalıdır. Çünkü demin dediğim gibi herşey bunun içinde vardır. O halde çocuklarımızı o biçimde eğitmeliyiz, onlara o biçimde bilim ve kültür vermeliyiz ki ticaret, ziraat ve sanayide ve bütün bunların faaliyet alanlarında verimli olsunlar, etkin olsunlar faal olsunlar, ameli bir uzuv olsunlar”. Cumhuriyet'in kuruluşundan 4 ay sonra 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile okullar yeniden örgütlenip laik bir sisteme geçirilmiş, devlet temel eğitim görevini eline almıştır. Temel eğitimin yaygınlaştırılmasından sonra da mesleki ve teknik eğitime önem verilerek sanayileşme atılımının sürekliliği sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca batı uygarlığının, sanai ve iltisadi zenginliğinin, eleştirel, akılcı, yaratıcı düşünceye dayalı temel eğitim üzerine kurulmuş üniversitelere borçlu olduğu gözden kaçırılmamıştır. Bu süreçte sürekli büyüme dinamiklerini sağlayacak temel unsurun eğitim olacağı düşüncesiyle bu alanda çalışmalar yapılmıştır.

³³¹ Varlı ve Koraltürk, 2010, s. 127.

³³² Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s.289,290.

D. Köy Enstitülerinin Kurulması Noktasında İzmir İktisat Kongresi Kararlarının Etkileri:

Teorik eğitimin artık uygulanmayacak olup uygulamalı eğitime geçiş kararları alınan kongre sonrası, maarif vekalati köyde eğitim verecek öğretmeni yetiştirmek için planlamalara koyulmuştur. Maarif vekili İsmail Safa Bey'in başkanlığında 15 Temmuz-15 Ağustos 1923 tarihleri arasında gerçekleştirilen I. Heyeti İlmiye toplantısında İzmir İktisat Kongresi kararlarının fikri alt yapısı önemli yer oynamıştır.

İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar neticesinde köy enstitülerine giden yolda ilk deneme Köy Muallim Mektepleri olmuştur.

Köy Muallim Mektebi, köy ilk öğretmeni yetiştirmek için alınan tedbirlerden biri olmuştur.³³³ Köyler için daha kısa sürede ve köy koşullarına uyum sağlayabilecek yetenekte öğretmen yetiştirmesi için Maarif Vekâleti tarafından harekete geçilmiştir. 1- 20 Mayıs 1925'de Konya'da toplanan Maarif Vekâleti müfettişlerinin önerdikleri bir köy öğretmen okulu tipinin denenmesi için 1926'da Kayseri'de, 1927'de Denizli'de ilköğrenime dayanan ve üç yıl öğrenim süresi olan iki Köy Öğretmen Okulu açılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı Kayseri Zincidere ve Denizli'deki bu okullar için 1926 yılında bir talimatname, 1927 yılında da bir müfredat programı yayınlamıştır. Bu okullardan istenilen verim alınamayınca Kayseri Zincidere' de olan 1932'de Denizli'deki de 1933 yılında kapatılmıştır.

İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar neticesinde köy enstitülerine giden yolda ikinci deneme ise Köy Eğitimcileri olmuştur.

11.06.1937'de kabul edilen 3238 No.lu Köy Eğitimcileri Kanununun Birinci Maddesine göre: “ Nüfusları öğretmen gönderilmesine elverişli olmayan köylerin öğretim ve eğitim işlerini görmek, Ziraat işlerinin fennî bir şekilde yapılması için köylülere rehberlik etmek üzere köy eğitimcileri istihdam edilir. Eğitimciler Projesi, Köy Enstitülerinin deneme safhasını olup olumlu sonuçlar verdiği düşünüldükten sonra kanunlaştırılmış, sonra da açılan Köy Enstitülerinin bünyesine alınmışlardır.³³⁴

İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar neticesinde köy enstitüleri 17 Nisan 1940'ta çıkarılan 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu ile önceki deneme okullarının enstitüye

³³³ Hasan Ali Koçer, “Türkiye’de Köy Eğitim ve Öğretimi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1974, S.1, C.7, s.94.

³³⁴ Gedikoğlu, *Niçin...* s.135,136

dönüştürülmesi ile kurulmuştur. 17 köy enstitüsü açılması öngörülmüştür. Bu okulların her birinin bir çevresi olması planlanmış ve bu çevre içinde yer alan illere, nüfusa göre öğrenci kontenjanı ayrılmıştır. Enstitülere, beş yıllık köy okullarını bitirenlerle üç yıllık okulları bitirenlerden iki yıllık hazırlık sınıfını başarıyla tamamlayanlar alınmıştır. Karma öğretim sistemine dayanan enstitülerin öğretim süresi beş yıl olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin ilk üç yıllık başarı düzeylerine bakılarak en başarılılar öğretmenliğe, geri kalanlar öteki köy hizmetlerine yönlendirilmiştir. 1942 yılında çıkarılan 4274 sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu'yla Enstitüler sağlam bir yapıya kavuşmuştur.

1946'da yapılan genel seçimlerin ardından Köy enstitülerinin değiştirilmesi yönünde faaliyetler başlamıştır. Hasan Âli Yücel Maarif vekillikinden ayrılmış, yoğun eleştiriler alan İsmail Hakkı Tonguç ve ekibi yeni Maarif vekili Reşat Şemsettin Sirer döneminde görevden uzaklaştırılmıştır. 1947 yılında Köy Enstitüsü müfredat programında köklü değişiklikler yapılmış, bazı yönetici ve öğretmenler değiştirilmiştir. Aynı yıl eğitim kurslarına son verilmiş; Yüksek Köy Enstitüsü kapatılarak öğrencileri başka okullara aktarılmıştır. 1950'den sonra kız öğrenciler bazı kız öğretmen okulunda toplanmıştır. 1952-1953 öğretim yılında Köy enstitüleriyle ilk öğretmen okullarının programı birleştirilmiştir. Köy enstitülerinin süresi beş yıldan altı yıla çıkarılmıştır. Nihayet 1954'te yürürlüğe giren 6234 sayılı kanunla Köy enstitüleri kapatılarak mevcut okullar ilk öğretmen okullarına dönüştürülmüştür.

Bu araştırmada şu ortaya konulmuştur. Modernleşme çalışmaları ile aslında önceki dönemlerin eğitim tecrübesinden yeni toplum için gerekli dersleri ve sonuçları çıkartan bir kuşağın başarısıdır. Büyük bir kısmı meşrutiyet okullarında eğitim gören Mustafa Kemal ve arkadaşlarının yetiştikleri dönemin entelektüel birikimini modern toplumun gereksinimleri ile birleştirme çabasında olmuşlardır. Eğitimde başarıyı sağlamanın en önemli yolunun çağın bilgi ve gereksinimlerine göre yetiştirilmiş insan gücüne bağlı olduğu Mustafa Kemal ve çalışma arkadaşları tarafından biliniyordu. Bu amaca hizmet için toplum ihtiyaç duyduğu gereksinimleri İzmir İktisat Kongresinde halkın temsilcileri ile birlikte alınan kararlarla ortaya koymuşlardır. Alınan kararların yansımaları da ilerleyen dönemlerde şartlar sağlandıkça uygulanmaya konulmuştur. Doğrudan ilk örneğini uygulamalı eğitim veren köy enstitüleri ile gördüğümüz İzmir İktisat Kongresi kararları dolaylı olarak da günümüze kadar eğitimle ilgili alınan kararlarda kısmi rol oynamıştır.

VI. ÖNERİLER

İzmir İktisat Kongresi kararlarının, modern eğitim açısından incelendiği bu tez sonrası araştırmacılar, İzmir İktisat Kongresinde alınan kararların;

- Milli Eğitim Şura Kararlarına Etkileri,
- Partilerin Çalışma Programlarına Etkileri,
- Günümüz Eğitim Programlarına Etkileri,
- Toplumsal ve Sosyal Düzene Etkileri konuları hakkında çalışabilirler.

KAYNAKLAR

- ADEM, Mahmut, *Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim Politikamız*, Çağdaş Matbaacılık, 2000.
- ADEM, Mahmut, *Devrim Yasaları Odağında Öğretim Birliği*, Ankara, 2001.
- AHMED, Feroz, *The Making of Modern Turkey*, Routledge, Taylor & Francis e-Library, 2003.
- AKKUTAY, Ülker, “Osmanlı Devletinin Son ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Eğitim Sistemine Genel Bir Bakış” *Mustafa Necati Sempozyumu 9-11 Mayıs 1991 Kastamonu*, Kastamonu Eğitim Yüksekokulu Yayınları No:6.
- AKKUTAY, Ülker, *Milli Eğitimde Yabancı Uzman Raporları (Atatürk dönemi)*. Ankara: Avni Akyol Ümit Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları. 1996.
- AKSOY, Yaşar, *Kurtuluş Savaşı Işığında İzmir İktisat Kongresi*, Maya Matbaacılık
- AKYILDIZ, Hüseyin ve EROĞLU, Ömer, "Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları" *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 9,1, 2004.
- AKYÜZ, Yahya, “Atatürk’ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”, *1. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları, Bildiriler 21-23 Eylül 1987)*, Ankara, 1994.
- AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2009*, Pegem Akademi, 15.Baskı, Ankara, 2009.
- AKYÜZ, Yahya, *Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri 1848-1940*, Ankara, 1978.
- AKYÜZ, Yahya, “Atatürk’ün Eğitim Düşüncesinin Kökenleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt VIII, Sayı 23, Ankara 1992.
- AKYÜZ, Yahya, “Atatürk’ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Kasım 1987, Cilt: IV, Sayı: 10.
- AKYÜZ, Yahya, “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Darülmüallimîn’in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış: A New and Overall View to the First Years of Darülmüallimîn (Teacher Training College) in the 160th Anniversary

- of Teacher Training in Turkey” *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.20, 2006 Ankara.
- AKYÜZ, Yahya, “İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Talimatı”, *OTAM*, S.5, Ankara, 1994.
- ALKAN, Mehmet Ö., *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*, Tarihi istatistikler Dizisi, c.VI, Ankara Kasım 2000.
- ALP, Hayrunnisa, *Tevhid-i Tedrisat 'tan Harf İnkılâbına İlköğretim (1924-1928)*, (Danışman: Prof. Dr. Sabahattin Özel), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2009.
- ALTIN, Hamza, “1869 Maarifi Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri” *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* C.13, S.1, 2008.
- ALTIN, Hamza, “Osmanlı Eğitimcisi Mustafa Sâtı Bey ve Öğretmen Yetiştirme Hakkındaki Görüşleri ve Faaliyetleri”, *Türk Kültürü*, S. 509–510, Yıl: XLIII, Eylül-Ekim, 2005.
- ALTUNYA, Niyazi, “Köy Enstitülerinin Tarihçesi”, *Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri*, Eğit-Der Yayınları, 1990.
- ALTUNYA, Niyazi, “Mustafa Necati Döneminde Öğretmen Yetiştirme” *Ölümünün 80. Yılında Mustafa Necati ve Cumhuriyet Eğitim Devrimi Sempozyumu 2-3 Ocak 2009 İzmir*, Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları İzmir 2009.
- ALTUNYA, Niyazi, *Köy Enstitüsü Siteminin Düşünsel Temelleri*, Düzgün Yayıncılık Ankara, 2002.
- ALTUNYA, Niyazi, *Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Deneyimi (1848 – 2008)*, Eğitimci Yayınları, İstanbul, 2008.
- Amerikan Heyeti Raporundan: Maarif İşleri*, Devlet Basımevi, İstanbul 1939.
- ANTEL, Sadrettin Celal, “Tanzimat Maarifi” *Tanzimat I*, Maarif Matbaası, 1940, İstanbul.
- ANTEL, Sadrettin Celal, *Maarifimiz ve Meseleleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1939.
- ARAR, İsmail, *Hükümet Programları 1920-1965*, Burçak Yayınevi, 1968.

- ARAT, Reşid Rahmeti, *Eski Türk Şiiri*, 2. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1986, s.XIII+506.
- ARAYICI, Ali, *Kemalist Dönem Türkiye'sinde Eğitim Politikaları ve Köy Enstitüleri*, Ceylan Yayınları, 1999.
- ARAYICI, Ali, *Köy Enstitüleri*, Ceylan Yayınları, İstanbul, 2002.
- ARSLAN, Hakan, AYYILDIZ, Ümit, ÖNCÜL, Hakan ve İLİKER, Melek, "Toplumun Yeniden İnşası: Köy Enstitüleri" *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.2, S.26, 2004.
- ARSLAN, İbrahim ve AY, Hakkı M., "Güneydoğu Anadolu Bölgesine yönelik uygulanan iktisadi politikalar". *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2007 (2), s. 411-423.
- ASLANOĞLU, İbrahim, *Türk Eğitim Sistemi*, Ankara, 1997.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*, AKDİTYK, Atatürk Araştırma Merkezi, Divan Yayıncılık, 2006.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II*, AKDİTYK, Atatürk Araştırma Merkezi, Divan Yayıncılık, 2006.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, 5. Baskı, AKDİTYK, 2006.
- ATCHOARENA, David ve GASPERINI, Lavinia; Gasperini, *Education for rural development: towards new policy responses*, A joint study conducted by FAO and UNESCO, 2003.
- ATUF, Nafi, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme, C: II*, İstanbul 1932.
- AVCIOĞLU, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1996.
- AYDIN, Baha Mutlu, *Köy Enstitüleri ve Toplum Kalkınması*, Anı Yayıncılık, 2007.
- AYTEKİN, Ece, *İzmir İktisat Kongresi'nden dünya ekonomik bunalımına İzmir'de tarımsal etkinlikler*. Diss. DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2009.

- BAĞDADI, Rıfat Erdiñ, *Birinci İktisat Kongresi Ekonomik Felsefesinin Türkiye Ekonomisine Yansımalarının Analizi*, (Danışman: Prof. Dr. Mustafa Özateşler), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- BAHADIR, Ziyet, *Köy Enstitülerinin Sosyolojik İncelenmesi*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kasım 1994.
- BAL, Hüseyin, "Mustafa Necati-John Dewey ve Türkiye'de Öğretmen Sorunu" *Mustafa Necati Sempozyumu 9-11 Mayıs 1991 Kastamonu*, Kastamonu Eğitim Yüksekokulu Yayınları No:6.
- BALOĞLU, Zekai, *Türkiye'de Eğitim*, TÜSİAD, İstanbul, 1990
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı, *İçtimai Mektep*, Maarif Matbaası, 2.b, Ankara, 1942.
- BANAR, Kerim ve ASLAN, Ümmühan, "İktisat Politikalarının, Yasal Düzenlemelerin ve Teknolojik Gelişmelerin Yüksek Öğretimde Muhasebe Eğitimine Olan Etkisi: EİTİA ve Anadolu Üniversitesi İİBF Örneği-I." *Muhasebe ve Finansman Dergisi* 42, 2009.
- BAŞAR, Erdoğan, *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri(1920-1960)*, MEB Yayınları, İstanbul, 2004.
- BAŞGÖZ, İlhan ve WILSON, Howard, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Milli Eğitim ve Atatürk*, Ankara, Dost Yayınları, 1968.
- BAŞGÖZ, İlhan, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk* Pan Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- BAYRAM, Feridun, *Eğitmenler, Öğrenmeyi Öğretme Ustaları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978
- BISBEE, Eleanor, *The New Turks: Pioneers of Republic 1920-1950*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1951.
- BİLİM, Cahit Yalçın, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2002.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2009.

- BİNBAŞIOĞLU, Cavit, *Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi*, Anı Yayıncılık, 2005, Ankara.
- BORATAV, Korkut, “1923-1939 Yıllarının İktisat Politikası Açısından Dönemlendirilmesi”, *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları Sempozyumu*, 14-16 Ocak 1977, İstanbul. İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Derneği, Eylül 1977.
- BOZDEMİR, Süleyman, “Atatürk Döneminde Eğitimdeki Gelişmeler”, *Ç.Ü. Türkoloji-Makale Bilgi Sistemi*, No:5673.
- BOZDEMİR, Süleyman, “Atatürk ve Eğitim Cumhuriyet Döneminde Eğitimdeki Gelişmeler” *Erdem*, C.11, S.32, Cumhuriyet Özel Sayısı-II, AKDITYK, Eylül, 1998.
- BOZKURT, İbrahim, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Modernleşme Sürecinde Mersin’de Eğitim” *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, Aralık 2008.
- CANGIZBAY, Kadir, “Köye Giden Cumhuriyet: Köy Enstitüleri”, *Fikir ve Sanatta Hareket*, S.96, 1973.
- CEM, İsmail, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi,1986, İstanbul.
- CEVAT, Mahmut, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, İstanbul 1338.
- CHABBOTT, Colette and RAMIREZ Francisco O., *Development and Education*, Hallinan, M. T. (edt.), *Handbook of the Sociology of Education* (163-188), Springer Science+Business Media, USA, 2000.
- CİCİOĞLU, Hasan, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişim)*, AÜ DTCF Yayınları No:334, Ankara, 1984.
- ÇARIKÇI, Emin, “Cumhuriyetten Bugüne Türkiye’nin İktisat Politikaları ve Neticeleri, *Yeni Türkiye Dergisi*, Cumhuriyet Özel Sayısı, V S.23-24, s.3244-3254
- ÇEÇEN, Anıl, *Atatürk’ün Kültür Kurumu Halkevleri*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2000.
- ÇİFTÇİOĞLU, İsmail, “Atatürk’ün Türk Eğitimi Hakkındaki Görüş ve Uygulamaları” *Akademik Bakış*, S.13, 2007.

- Darülmualimin ve Darülmualimat Nizamnamesi*, 1331(1915) İstanbul, md.1-3;
- DEMİREL, Fatih, “II. Meşrutiyetten Sonra Osmanlı’da Ortaöğretim: Sultaniler” *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.27, S.2, 2012.
- DEMİRTAŞ, Bahattin, “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Eğitim ve Öğretim”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.41, Mayıs 2008.
- DEMİRTAŞ, Bahattin, “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Eğitim ve Öğretim”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.41, Mayıs 2008.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, *Milli Eğitimde 50 Yıl (1923-1973)*, Ankara, 1973
- DOĞAN, Cihangir, “Türkiye’de Sınıf Öğretmeni Yetiştirme Politikaları ve Sorunları”, *Bilig*, S.35, 2005.
- DOĞAN, İsmail, “Cumhuriyetin Devraldığı Eğitim Sistemi” *Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü Atatürk Kültürü 1920-1938*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları:387, Ankara.
- DOĞAN, İsmail, *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri*, Ankara: Nobel Yayınları, 2010.
- DÖNMEZ, Cengiz, “Atatürk ve Harf İnkılâbı” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27 (79), 2011.
- DUMAN, Tayyip, “Mustafa Necati Döneminde Öğretmen Yetiştirme” *Mustafa Necati Sempozyumu 9-11 Mayıs 1991 Kastamonu*, Kastamonu Eğitim Yüksekokulu Yayınları No:6
- DURUKAN, Ayşe ve ULUSU URAZ, Türkan, “Cumhuriyetin Kültür Kurumu Olarak Halkevi Binaları”, *İTÜ dergisi/A, Mimarlık, Planlama, Tasarım*. C. 7, S. 1, 2009.
- EKİNCİ, Necdet, *Sanayileşme ve Ulusallaşma Sürecinde Toprak Reformundan Köy Enstitülerine*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Başvuru Kitapları Dizisi: 44, 1989.
- ERÇELEBİ, Hasan, *Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri ve Türk Eğitim Sistemine Katkıları*, (Danışman, Prof. Dr. İbrahim Ethem Başaran), Ankara Üniversitesi

- Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Planlaması Anabilim Dalı,
Ankara, 1991.
- ERDEM, Çiğdem, “Cumhuriyet Yönetiminin 1930’lu Yıllarda Köyde Ve Köylülükte
‘Dönüşüm’ü Gerçekleştirme İsteğinin Bir Aracı Olarak Köy Eğitim Kursları”,
Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10/3, 2008.
- ERGİN, Osman, *Türk Maarif Tarihi C.1-2*, Eser Matbaası, İstanbul 1977 s.82-85;
- ERGÜN, Mustafa, “Batılılaşma Dönemi Osmanlı Eğitim Sisteminin Gelişimine
Mukayeseli Bir Bakış”, *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası
Kongresi*, İstanbul, İRCİCA yay. 2001.
- ERGÜN, Mustafa, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, (2. Baskı), Ocak Yayınları, Ankara,
1997
- ERGÜN, Mustafa, "Prens Sabahattin Bey'in Eğitim Üzerine Düşünceleri" *Kuramsal
Eğitimbilim*, C.1, S.2, 2008.
- ERGÜN, Mustafa, “Köy Öğretmen Okulu Denemesi ve Mustafa Necati” *Ölümünün 80.
Yılında Mustafa Necati ve Cumhuriyet Eğitim Devrimi Sempozyumu 2-3 Ocak
2009 İzmir*, Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları İzmir 2009
- ERGÜN, Mustafa, “Medreseden Mektebe Osmanlı Eğitim Sistemindeki Değişme”,
Türkiye Sanal Eğitim Bilimleri Kütüphanesi, Yeni Türkiye. 32, 2000.
- ERGÜN, Mustafa, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara: A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya
Fakültesi Yayınları, 1982.
- ERGÜN, Mustafa, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri 1908-1914*, Ocak
Yayınları, Ankara, 1996.
- ERSOY, Osman, *Türkiye'ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler*, AÜDTCF
Yayınları: 129, Güven Basımevi, Ankara, 1959.
- ESENKAL, Ebru, *Yabancı Ülkeler Tarafından Osmanlı Coğrafyasında Açılan Okullar*,
(Danışman: Yrd. Doç. Dr. İbrahim Sezgin) Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, 2007.

- EŞME, İsa, “Eğitim Devrimi ve Türk Aydınlanmasındaki Yeri” *Ölümünün 80. Yılında Mustafa Necati ve Cumhuriyet Eğitim Devrimi Sempozyumu 2-3 Ocak 2009 İzmir*, Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları İzmir 2009.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, “Terbiye ve Tedvin Sosyolojileri Bakımından Köy Enstitüleri Meselesi”, *İş ve Düşünce*, S. 257, Mart 1967.
- FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, “Köy Enstitülerinin Dayandığı Esaslar”, *Basında Köy Enstitüleri II*, Ankara, 2001.
- FİDAN, Nurettin ve ERDEN, Münire, *Eğitime Giriş*, Alkım Yayınevi, Ankara, 1997.
- GEDİKOĞLU, Şevket, *Kemalist Eğitim İlkeleri ve Uygulamalar*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1978.
- GEDİKOĞLU, Şevket, *Niçin Eğitim Kurşları ve Köy Enstitüleri*, İdeal Matbaa ve Ciltevi, Ankara, 1949.
- GEDİKOĞLU, Şevket, *Evreleri, Getirdikleri ve Yankalarıyla Köy Enstitüleri*, İş Matbaacılık, Ankara, 1971.
- GELİŞLİ, Yücel, “Darülfünun’un Kuruluşu ve Gelişimi” *Milli Eğitim Dergisi*, S.143, 1999.
- GENÇ, Reşat, *Türkiye’yi Laikleştiren Yasalar*, AAM, Ankara 1998
- GİRİTLİ, İsmet, “7. Oturum”, *Atatürkçülüğün Ekonomik ve Sosyal Yönü Semineri*, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi’nin Cumhuriyete 50. Yıl Armağanı, İstanbul, 11 –12 Ekim 1973.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Milli Mücadele Tarihi V: Türkiye Cumhuriyeti 1923*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.
- GÖK, Fatma, “75 Yılda Yetiştirme Eğitim ve Devlet” Fatma Gök (Ed), *75 Yılda Eğitim*, Türkiye İş Bankası ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1999.
- GÖKSEL, Burhan, “Atatürk’ün Eğitim Konusunda Görüşleri ve Misak-ı Maarif” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: I, S.3, Temmuz 1985.
- GURBETOĞLU, Ali, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2014.

- GÜL, Murat, *The Emergence of Modern Istanbul: Transformation and Modernisation of a City*, Tauris Academic Studies, London, 2009.
- GÜNDAĞ, Nevzat, "Mondros Mütarekesi Sürecinde Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele için Yöntem Arayışları" *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:5, S.10, 2009.
- GÜNYOL, Vedat, "Köy ve Eğitim Sorunu" *Eğitim Mücadelesi (Köy Enstitüleri Özel Sayısı)*, S.6,Nisan 1980, İstanbul.
- GÜVENÇ, İhsan, "Kuruluş-Gerekçe" *Köy Enstitüleri, Amaçlar-İlkeler-Uygulamalar*, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 2007.
- HAFIZOĞULLARI, Zeki "Bir Kültür Ürünü Olarak Hukuk Düzeni." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 45,1, 1996.
- HAFIZOĞULLARI, Zeki, *Köy Enstitüleri Hakkında Bir Düşünce*, Ateş, D., Bulur, A. (edt.), Prof. Dr. Turgut Akıntürk'e Armağan, (137-145), Beta Basım, İstanbul, 2008.
- HAFIZOĞULLARI, Zeki, *Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Fikri Temelleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.
- HASPULAT, Yıldız, *1923-1940 Yılları Arasında Eğitimde Köye Yönelme Hareketlerinin Toplumsal Dayanakları*, (Danışman: Prof. Dr. Hüseyin Akyüz), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Erzurum, 2006.
- HAYDAR, Ali, "Mektep Binası, Avlusu ve Bahçesi", *Muallimler Birliği*, Sene: 1, S: 2, İstanbul.
- HERGÜNER, Mustafa, *İzmir İktisat Kongresi İçin İstanbul'da Yapılan Çalışmalar*, İstanbul, 2006.
- HİÇ, Mükerrerem, "Atatürk Ve Ekonomik Rejim, Devletçilikten Günümüzde Piyasa Ekonomisine", *Yeni Türkiye Dergisi*, S.23-24, Cumhuriyet Özel Sayısı V, s.3286.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin ve AYDÜZ, Salim, "Yenileşme Döneminde Osmanlı Bilim ve Eğitimi" *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları 2002, C.14.

- İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “Osmanlılar ve Avrupa Bilimi”, *Bilim Tarihi*, C.1, S.5, (Mart) 1992, İstanbul.
- İktisat Esaslarımız, 17 Şubat 339: 4 Mart 339 Tarihine Kadar İzmir'de Toplanan İlk Türk İktisat Kongresi'nde Kabul Bulunan Esaslar Ve İrat Olunan Nutuklar*, İzmir, Anadolu Matbaası.
- İNAN, Afet, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*, Ankara, 1989.
- İNAN, M. Rauf, “17 Nisan Neden Unutulmaz” *Eğitim Mücadelesi (Köy Enstitüleri Özel Sayısı)*, S.6, Nisan 1980, İstanbul.
- İNAN, M. Rauf, “1920’lerde Türk Milli Eğitimi” *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.
- İNAN, Mehmet Rauf, *Mustafa Necati Kişiliği, Ulusal Eğitime Bakışı, Konuşma ve Anıları*, Ankara 1980.
- KAFADAR, Osman, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları*, Bora T. Gültekingil M.(edt.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 3 - Modernleşme ve Batıcılık*, (351-381), İstanbul, 2007.
- KANSU, Ceyhun Atuf, “Atatürkçülük ve Köy Enstitüleri” *Gençlik Köy Enstitüleri Özel Sayısı*, Şubat 1962.
- KARA, İsmail, BİRİNCİ, Ali, *Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri Hatıralar, Yorumlar, Tetkikler*, Dergâh Yayınları, Haziran 2005, İstanbul.
- KARABEKİR, Kazım, *İktisat Esaslarımız –Hatıra ve Zabıtlarıyla 1923 İzmir İktisat Kongresi*, İstanbul, 2001.
- KARAKAYA, İsmail, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. A. Tanrıöğen (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (2.baskı, ss.55-84). Ankara: Anı Yayınları, 2011.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, c.VI*, Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara, 1983.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, cilt V 8*. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2007.

- KARAÖMERLİOĞLU, Asım, “Orda Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem” *Çağdaş Türkiye Tarihi Seminerleri 2008-2009*, 21 Mart 2009.
- KARAÖMERLİOĞLU, Asım, “Orda Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem” *Çağdaş Türkiye Tarihi Seminerleri 2008-2009*, 21 Mart 2009.
- KARAÖMERLİOĞLU, M. Asım, “The Village Institutes Experience in Turkey” *British Journal of Middle Eastern Studies*, cilt 25, sayı 1, 1998.
- KARASAR, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Nobel yayıncılık 2012.
- KAVCAR, Cahit, *II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim 1908-1923*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No:41, Ankara, 1974.
- KAYA, Yahya Kemal, *İnsan Yetiştirme Düzenimiz Politika-Eğitim-Kalkınma*, Pegem Akademi, 5.Baskı Ankara, 2009.
- KOCATÜRK, Utkan, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999.
- KOÇ, İ. Ceyhan, "İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri." *Atatürk Dergisi* 3(1), 2000.
- KOÇ, Nurgün, *Türk Kültür Tarihi İçinde Köy Enstitüleri* (Danışman: Prof. Dr. Tuncer Baykara), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007
- KOÇER, Hasan Ali, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*. Ankara. MEB. 1992.
- KOÇER, Hasan Ali, “Türkiye’de Köy Eğitim ve Öğretimi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1974, S.1, C.7.
- KOÇER, Hasan Ali, “Türkiye’de Kadın Eğitimi” *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* C.5, S.1, 1972, Ankara.
- KODAMAN, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK Basımevi Ankara 1999.
- KONGAR, Emre, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, C. 1-2, Remzi Kitabevi, 10. Basım, İstanbul, 1997.

- KORKMAZ, Adem ve AVSALLI, Hüseyin, "Türkiye'de Asgari Ücretin Hukuksal Yönü." *Journal of Alanya Faculty of Business/Alanya İşletme Fakültesi Dergisi* 4 (2), 2012.
- KURNAZ, Şefika, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadınların Eğitimi" *Milli Eğitim Dergisi*, S.143.
- KÜÇÜKCAN, Talip, "Modernleşme ve Sekülerleşme Kuramları Bağlamında Din, Toplumsal Değişme ve İslâm Dünyası" *İslam Araştırmaları Dergisi*, S.13, 2005.
- LEWIS, Bernard, *The Emergence of Turkey* Oxford University Press, 2nd Edition, 1969.
- LEWIS, Geoffrey, *Nations of the Modern World: Modern Turkey*, Praeger Publishers, London, 1974.
- MARAŞ, Mehmet Atilla, "Bozkırdaki Çekirdek ve Köy Enstitüleri", *Fikir ve Sanatta Hareket*, S.98, 1974.
- METZ, Helen Chapin, *Turkey: A country Study*, Federal Research Division, Library of Congress, 5th Ed. 1996.
- MEYER, John W., "Education and Political Development", *Review of Research in Education*, Vol. 3. 1975.
- MEYER, John W., "The Effects of Education as an Institution" *The American Journal of Sociology*, Vol. 83, No. 1, Jul. 1977.
- MUMCU, Ahmet, *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 8. Baskı,1983, İstanbul.
- MUMCU, Ahmet, *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 8. Baskı,1983, İstanbul.
- OĞUZKAN, Turhan, "Atatürk'ün Eğitimci Kişiliği" *Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri*, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Ankara, 1987.
- OĞUZKAN, Turhan, "Orta Dereceli Genel Öğretim Kurumlarının Gelişmesi" *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.
- ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayın, İstanbul, 1983

- ÖKÇÜN, Gündüz, “1923 Yılında İzmir’de Toplanan Türkiye İktisat Kongresinde Kabul Edilen Esaslar” *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 23, S. 1, s. 58 (Ayrı Baskı).
- ÖKÇÜN, Gündüz, *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir Haberler-Belgeler- Yorumlar*, Ankara, 1971.
- ÖYMEN, Hıfzırrahman Raşit, “Cumhuriyet Eğitime Geçişte Atatürk’ün Etkisi”, *Belleten*, Cilt LII, Kasım 1988, Ankara.
- ÖYMEN, Hıfzırrahman Raşit, “Mustafa Kemal’in Eğitimle İlişkileri ve Türk Eğitimine Etkileri”, *Atatürk Konferansları (1973-1974)*, TTK Basımevi, Ankara 1991.
- ÖYMEN, Hıfzırrahman Raşit, *Türkiye’nin Ana Eğitim Problemleri Devrimler ve Reformlar Açısından I*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1969.
- ÖZ, Mustafa, *Çıglık Köy Enstitülerine Eleştirel Bir Bakış*, Tohum Basım Yayın Gösteri ve Organizasyon Ltd. Şti. İstanbul, 2000.
- ÖZMEN, Şerafettin, “Bir Öyküdür Köy Enstitüsü” *Eğitim Mücadelesi (Köy Enstitüleri Özel Sayısı)*, S.6,Nisan 1980, İstanbul.
- ÖZTÜRK, Cemil, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, 2. bs. TTK Yayınları, Ankara, 2007.
- ÖZTÜRK, Cemil, “ Cumhuriyet Döneminde İlköğretim ve Genel Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme ve Eğitim Fakültelerinde Yeniden Yapılanma” *Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Cilt IV (Eğitim), 2005.
- ÖZTÜRK, Cemil, “Cumhuriyet Döneminde Öğretmen Yetiştirmede Model Arayışları” *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu 07-09 Aralık 2005*,Ankara, 2010.
- ÖZTÜRK, Nazım, "İktisadi kalkınmada eğitimin rolü." *Sosyoekonomi* 1(1), 2005.
- SAĞ, Vahap, “Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Döneminde Eğitimimiz” *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.13, 1990.
- SAKA, Neslihan, *Köy Enstitülerinin Türkiye’nin Kalkınma Sürecindeki Yeri*, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Esra Yüksel Acı), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

- SAKAOĞLU, Necdet, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- SAKAOĞLU, Necdet, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarih Sözlüğü*, İletişim Yayınlar, İstanbul, 1985.
- SAKAOĞLU, Necdet, “Eğitim Tartışmaları”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.2, İletişim Yayınları 1985, İstanbul.
- SARIKAYA, Yaşar, *Medreseler ve Modernleşme*, İz Yayıncılık, 1997. İstanbul.
- SEKMEN, Çiğdem, *Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş Öncesi ve Sonrası Köy Enstitüleri*, (Danışman, Prof. Dr. Kadir Cangızbay,) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, Ankara 2001.
- SEMERCİ, Bekir, “Yeni Arayışlar” *Köy Enstitüleri Amaçlar-İlkeler-Uygulamalar*, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı, Ankara, 2007.
- SEMERCİ, Bekir, “Yeni Arayışlar” *Köy Enstitüleri Amaçlar-İlkeler-Uygulamalar*, *Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı*, Ankara, 2007.
- SEMİZ, Yaşar, *Atatürk Dönemi İktisadi Politikası*, Saray Kitabevi, Konya 1996.
- SERÇE, Erkan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*, Stil matbaacılık, İstanbul.
- SHAW, Stanford J. ve SHAW, Ezel Kural, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Volume 2. Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808-1975*, Cambridge: Cambridge University Press 1977.
- SU, Kamil, *Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- ŞENGÜLER İsmail Hakkı, *Açıklamalı Mehmed Âkif Killiyatı, c.1-10*, İstanbul, Mert Yayıncılık.
- ŞİMŞEK, Hüseyin, “Methodical Problem in The Researches of Educational History”, *Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences*, 2009, 42 (1).
- ŞİMŞEK, Sefa, “People’s Houses as a Nationwide Project For Ideological Mobilization in Early Republican Turkey”, *Turkish Studies*, Vol. 6, No. 1, March 2005, p. 75.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, 19 Ekim 1920, C.5

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C.I., 3. Baskı, Ankara 1959

TAK, İsa, “Atatürk Dönemi Eğitim Politikasının Cumhuriyetçi Karakteri”
Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, C.2, S.1,
2007

TANGÜLÜ, Zafer ve KARADENİZ, Oğuzhan ve ATEŞ, Sinan, “Cumhuriyet Dönemi
Eğitim Sistemimizde Yabancı Uzman Raporları (1924-1960)”, *Turkish Studies
International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish
or Turkic*, 9 (5), 2014.

TAŞDEMİRCİ, Ersoy, “Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar”
Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.10, Yıl.2001.

TEKBEN, Şerif, *Neden Köy Enstitüleri*, Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı Yayınları 2,
İstanbul, 1962.

TEKELİ, İlhan ve İLKİN, Selim, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim
Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı,
Ankara, 1999.

TEKELİ, İlhan ve İLKİN, Selim, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim
Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı,
Ankara, 1999.

TEKELİ, İlhan, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sistemindeki Değişmeler”
Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi C.2, İletişim Yayınları 1985,
İstanbul.

TEZCAN, Mahmut, *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi
Yayınları No:150, Ankara, 1985.

TEZCAN, Mahmut, *Eğitim Sosyolojisinde Çağdaş Kuramlar ve Türkiye*, Ankara
Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No:170, Ankara, 1993.

TEZCAN, Mahmut, *Eğitim Sosyolojisinde Çağdaş Kuramlar ve Türkiye*, Ankara
Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No:170, Ankara, 1993.

TOKGÖZ, Erdiñç, Atatürk Dönemi İktisat Politikaları, B. Yediyıldız (der.), Atatürk’ten
Günümüze Türkiye Ekonomisi içinde, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002.

- TOPRAK, Gül Nihan, *Cumhuriyetin İlk Döneminde Türk Eğitim Sistemi ve Köy Enstitüleri*, (Danışman: Doç. Dr. Himmet Hülür), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008. s.25
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, Yedigün Matbaası, İstanbul, 1960.
- TURAN, İlter, *Cumhuriyet Tarihimiz*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1969, s.114
- TÜRER, Ali, *Cumhuriyet Dönemi ve Öncesinde Balıkesir'de Eğitim: Cumhuriyetin 75. Yılı Münasebetiyle*. Balıkesir Milli Eğitim Müdürlüğü, Balıkesir, 1998.
- TÜRKOĞLU, Pakize, *Tonguç ve Enstitüleri*, Yapı Kredi Yayınları 1997.
- UNAT, Faik Reşit ve BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı, *Muallim Yıllığı 1929-1930*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1929.
- UNAT, Faik Reşit, "Türkiye'de Öğretmen Okullarının Kuruluşuna Toplu Bir Bakış", *Eğitim Hareketleri*, Yıl: 1, Sayı: 4, Nisan 1955, Ankara.
- UNAT, Faik Reşit, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1964.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları:2765, İstanbul 2013.
- ÜLKEN, Yüksel, *Atatürk ve İktisat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yonca Matbaası, Ankara 1984.
- ÜLKEN, Yüksel, "İzmir İktisat Kongresinin Anlamı ve Değerlendirilmesi", *Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri*, Yapı Kredi Bankası Atatürk Yılı Armağanı, 8-9 Haziran 1982.
- ÜNAYDIN, Ruşen Eşref, *Tevfik Fikret: Hayatına Dair Hatıralar*- Ruşen Eşren Ünaydın Bütün Eserleri c. 4, Hatıralar II içinde, haz. Necat Birinci-Nuri Sağlam, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002.
- VARLI, Arzu ve KORALTÜRK, Murat, "II. Meşrutiyet'ten Erken Cumhuriyet'e Milli İktisadın Sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi." *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 9.20 2010..

- YAMANER, Şerafettin, *Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim, Toplumsal Dönüşüm Yayınları*, İstanbul, Haziran 1999.
- YAŞAYAN, Zehra ve TOPÇU, Filiz, *Türk Eğitim Tarihi 12. Sınıf*, Devlet Kitapları Birinci Baskı, 2012.
- YETİM, Ahmet, "İzmir İktisat Kongresi'nin 85. Yılında Türkiye Ekonomisinin Geldiği Nokta." *AR-GE Bülten* 2008.
- YILDIRIM, Ali, ŞİMŞEK, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (6. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008.
- YILMAZ, Nusrettin, "Türlere Özgü İlk Kaynaklarda 'İnsan' Görüşünün Temelleri" *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C.11, S.25, Erzurum, 2004.
- YILMAZLAR, Hakan, *Türkiye'de Özel Okulların Gelişimi (1923-1950)*, (Danışman: Prof. Dr. Ali Arslan), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- YÜCEL, Hasan Ali, *Türkiye'de Orta Öğretim*, İstanbul 1938.

VII. EKLER

İzmir İktisat Kongresi Kararları³³⁵

a) Misak-ı İktisadî Esasları

“İzmir: 17. Şubat.(1339-1923) açıldığı gün. Saat: 10.00”

“Bütün Türkiye' nin Ziraat, Sanayi, Ticaret ve İşçi zümrelerinden müntehab bin yüz otuz beş murahhasın iştirakiyle İzmir' de in' ikad eden ilk (Türkiye İktisat Kongresi)nin müttefikan tesbite kabul ettiği (Misak-ı İktisadî) esaslarıdır”:

“Madde 1- Türkiye, Millî hudutları dâhilinde, lekesiz istiklâl ile dünyanın sulh ve terakki unsurlarından biridir.”

“Madde 2- Türkiye halkı millî hâkimiyetini, kanı ve canı pahasına elde ettiğinden, hiçbir şeye feda etmez ve millî hâkimiyete müntenid olan meclis ve hükümetine daima zahîrdir.”

“Madde 3- Türkiye halkı, tahribat yapmaz; imâr eder. Bütün mesai iktisaden memleketi yükseltmek gayesine matûftur.”

“Madde 4- Türkiye halkı sarfettiği eşyayı mümkün mümkün merteye kendi yetiştirir. Çok çalışır: Vakitte, servette ve ithalâta israftan kaçır. Millî istihsâli temin için icabında geceli gündüzlü çalışmak şîâridir.”

“Madde 5- Türkiye halkı, servet itibariyle bir altın hazinesi üzerinde oturduğu vakıftır. Ormanlarını evladı gibi sever, bunun için ağaç bayramları yapar; yeniden orman yetiştirir. Madenleri kendi millî istihsâli için işletir ve servetlerini herkesten fazla tanımağa çalışır.”

“Madde 6- Hırsızlık, yalancılık, riya ve tembellik en büyük düşmanımız; taasubdan uzak dindarâne bir salâbet her şeyde esasımızdır. Her zaman faydalı yenilikleri severek alırız. Türkiye halkı mukaddesatına, topraklarına, şahıslarına ve mallarına karşı yapılan düşman fesad ve propagandalarından nefret eder ve daima bunlarla mücadeleyi bir vazife bilir.”

³³⁵ İktisat Esaslarımız, 17 Şubat 339: 4 Mart 339 Tarihine Kadar İzmir'de Toplanan İlk Türk İktisat Kongresi'nde Kabul Bulunan Esaslar ve İrat Olunan Nutuklar, İzmir, Anadolu Matbaası.

“Madde 7- Türkler, irfân ve marifet aşığıdır. Türk, her yerde hayatını kazanabilecek şekilde yetişir; fakat her şeyden evvel memleketin malıdır. Maarife verdiği kutsiyet dolayısıyla (Mevlud-i şerif) Kandil gününü, aynı zamanda kitap bayramı olarak tes'nid eder.”

“Madde 8- Bir çok harbler ve zaruretlerden dolayı eskiden nüfusumuzun fazlaşması ile beraber sıhhatlerimizin, hayatlarımızın korunması en birinci emelimizdir. Türk, mikrop, pis havadan, salgından ve pislikten çekinir. Bol ve saf hava, bol güneş ve temizliği sever. Ecdâd mirası olan binicilik, nişancılık, avcılık, denizcilik gibi bedenî terbiyenin yapılmasına çalışır. Hayvanlarına da aynı dikkat ve ehemmiyeti göstermekle beraber cinslerini düzeltir ve miktarlarını çoğaltır.”

“Madde 9- Türk, dinine, milliyetine, toprağına, hayatına ve müessesatına düşman olmayan milletlere daima dosttur; Ecnebî sermayesine aleyhdar değildir. Ancak kendi yurdunda kendi lisanına ve kanununa uymayan müesseselerle münasebette bulunmaz. Türk ilim ve sanat yeniliklerini nerede olursa olsun, doğrudan doğruya alır ve her türlü münasebette fazla mutavassıt istemez.”

“Madde 10- Türk açık alın ile serbestçe çalışmayı sever; işlerde inhisar istemez.”

“Madde 11- Türkler, hangi sınıf ve meslekte olurlarsa olsunlar, candan sevişirler. Meslek, zümre itibariyle el ele vererek birlikler, memleketini ve birbirlerini tanımak, anlaşmak için seyahatler ve birleşmeler yaparlar.”

“Madde 12- Türk kadını ve kocası, çocukları iktisadî misaka göre yetiştirir. Kapandığı gün, 4 Mart 1339”

Saat: 11.15

(1) Çiftçi Grubunun İktisadî Esasları

(a) Reji Meselesi

“Madde 1- Reji idare ve usulünün ilgası (müttefikan kabul).”

“Madde 2- Tütün ziraat ve ticareti serbest olup ihraç edilecek tütünlerin işlenmiş olması ve tütün rüsumunun müstehliklerden münâsib surette istifası (müttefikan kabul).”

(b) Ziraat ve Maarif Meselesi

“Madde 1- Köylülere çiftçilere ziraatin muhtelif şubelerini amelî olarak öğretecek surette yazılmış kitab ve mecmualar bastırılarak bedava dağıtılması. (müttefikan kabul)“

“Madde 2- Umum iptidâî ve talî mekteplerde müterakkî memleketlerde olduğu gibi sanayi ve ziraatin de amelî olarak gösterilmesi. (müttefikân kabul)”

“Madde 3- Her Livada birbirine yakın olan köyler için kâfi arazisi olan leylî birer iptidâî mektebi açılması ve bu mekteplerde iptidâî derslerle beraber amelî ve nazarî basit ziraat dersleri gösterilmesi. (müttefikân kabul)”

“Madde 4- Her Liva' nın büyüklüğüne göre birden ikiye kadar nazarî olmaktan ziyade amelî ziraat tedrisatında bulunulmak üzere münasib nahiyelerde numune çiftliği mahiyetinde talî mektepler yapılması. (müttefikân kabul)”

“Madde 5- Âli tahsil için bir ziraat mektebi kâfi görülerek bu mektebin Anadolu'da tesis ve mektebin teessüsünden ve Halkalı' nın bilumum levazımı tedrisiye ve demirbaş eşya ve sairesinin naklinden sonra Halkalı Ziraat Mektebinin yeni mektebe nakli ve yeni tesis edilecek mektebin mevkiinin tayin edilmesi hususunun hükûmete bırakılması. (müttefikân kabul)”

“Madde 6- Köylerdeki iptidâî mekteplerinin mutlaka beş dökümlük bir bahçesi ve iki inelik fennî bir ahır ve kümesi yeni usul bir arılığı ve muallimler için iki odalı bir evi olması ve arazinin ve bir kısmı sebze ve bir kısmı çiçek bir kısmı da fidancılığa tahsis edilerek muallimlerinin nezareti altında bizzat talebe tarafından idare edilerek masraf ve hasılâtının köy muallimlerine ait olması ve bu suretle çocuklara amelî olarak çiftçiliğin öğretilmesi ve münevver zevatın da köylerde yerleşmelerinin teşviki. (Sanayi müstenkif, diğer gruplar müttefikân kabul)”

“Madde 7- Türkiye ve Ecnebî Darülfünûn, Âli ve Talî mektepler mezunları ve mezunelerinin ve medreseleri ikmâl ederek icazetname alanların en az bir sene müddetle altıncı maddeyi tatbik eden köy muallimliklerinde istihdamı. (müttefikân kabul)”

“Madde 8- Kışla ve Askerî talimgâhlarda amelî ziraat tedrisatı yapılması. (müttefikân kabul)”

“Madde 9- Ahlâka mugayir olanları men'edilmek şartıyla ziraî, Sinaî, Coğrafi, iktisadî ve sıhhî sinema filmleriyle köylülere lâzım gelen faydalı malûmatı vermek ve köylerin istatistikî malûmatlarını zaptetmek ve amelî konferanslar vermek üzere şimdilik her liva'da birer seygar Ziraat Mektebi açılması. (Ekseriyetle kabul edilmiştir)”

(c) Asayiş Meselesi

“Madde 1- Asayişin temini için maarifin neşri ve cehaletin izâlesi. (müttefikân kabul)”

“Madde 2- Köylerin toplu bulundurulması gereken inzibatı temin ve gerek maarifin intişarı için pek ziyade faydalı olduğundan bu mes'elenin nevâhi kanunundan nazar-ı itibara alınması (müttefikân kabul).”

“Madde 3- Asayiş meselesinde rehavet gösteren ve idaresizliği sabit olan rüesâ-yi mülkiye ve inzibatiyenin şiddetle mes'ul tutularak bir daha memuriyet-i devlette bulundurulmamak şartıyla vazifeden çıkarılması (müttefikân kabul)”

“Madde 4- Asayiş müteallik meseleler: Meselâ hayvan hırsızlığı, yol kesiciliği, soygunculuk ve bunlara yataklık gibi hususat müstacel ve mühim addedilerek muhakemeleri her davaya tercihan görülmeli, bidayet, istinaf, temziyde tetkik ve incat müddetleri azami birer ay tayin edilerek ağır cezaya çarptırılmalı ve bu müddet zarfında vazifesini yapmayan adliye memurları mes'ul edilmelidir. (müttefikân kabul)”

“Madde 5- Mesul rüesâdan herhangi birinin bu hususta müsamahası görülürse bunu hükûmete bildirmek Belediye, Meclis-i idare ve ziraat odalarının müşterek vazifeleridir. Bu hususta müştereken yapılacak müracaatların hükûmetce makbul ve icra edilmesi. (müttefikân kabul)”

“Madde 6- Asayişin temini için o mahallin veya ona yakın mahalde bulunan en büyük askerî kumandanın idare-i vilâyet kanununun hususi maddesi mücibince en büyük mülkiye memurunun göstereceği lüzum üzerine muavenet için kuvvet göndermeye mecbur olması ve bunun için askerî kumandanının mâfevkinden istizana mecbur bulunmaması ve en büyük mülkiye memurundan aldığı emre muvafık surette vaki olan harekâtından dolayı mes'ul ve muâteb addolunması. (müttefikân kabul)”

“Madde 7- Gerek jandarma, gerek kır bekçilerinin köylerdeki müteneffizâna muhtaç olacak kadar, şeref-i memuriyetini ihlâl etmemeleri ve vazifede köy halkını kendisini iâşeye mecbur kılacak derecede mutazarrır ve rencide kılmamalarını kendilerine kâfi derecede maaş verilmesinin temini için sıkı bir kontrole tâbi tutulmaları. (müttefikân kabul)”

“Madde 8- Bundan böyle jandarmalığa girecek olanların herhalde ve hiç olmazsa iptidâiye tahsilini görmüş bulunması ve kat'iyen bulunduğu muhitte vazife ifâ ettirilmemesi. (müttefikân kabul)”

“Madde 9- Köy bekçileri ve kır korucuları hakkında mevcut olan nizamnâmeden bunların jandarma idarelerine merbutiyetine dair olan kaydın ihraciyle köy dâhilindeki asıl

vazifelerinden başka hizmetlerde kullanılması ve nevâhî kanununun tatbiki. (müttefikan kabul)”

“Madde 10- Köylerin ve kasabaların birbirine telefonla raptı, asayiş noktasından büyük faydalar vereceğinden sulhun akdinden sonra ordumuzda fazla kalacak telefon ve alât ve edevatının hükümet-i mülkiyeye devri. (müttefikan kabul)”

“Madde 11- Telgraf merkezi olmayan ve telefon tesisatı yapılmamak veyahut bozuk olup işlemiyen telefonlar hasebiyle bir karye veya havalisinden zuhur eden vukuat ve şekavetin vakit ve zamaniyle hükümet ve zabıtaya ihbarını temin için şömendöfer hatları geçen mahallerin istasyon merkezlerindeki şömendöferlere ait telgraf ve telefonlarla muhabere imkânının temini. (müttefikan kabul)”

“Madde 12- Hayvan hırsızlığını en çok yapan seyyar kıptîlerin iskânları ve hariçten gelecek seyyar kıptîlerin memleketimize girmelerinin men' i. (müttefikan kabul)”

“Madde 13- Derbend denilen karakolların tekrar tesisi. (müttefikan kabul)”

“Madde 14- Şömendöfer kumpanyalarının dikkatsizliğinden hat boyunda yanan mahsulat, orman ve köylerin kumpanyalar tarafından tazmini. (müttefikan kabul)”

(d) Aşâr Meselesi

“Madde 1- Aşârın lağvı. (Çiftçi ve işçi grupları, müttefikan kabul, sanayi ve ticaret grupları (bugünkü aşâr usulünün lağviyle yerine âdil bir usulün ikamesine teklif)”

“Madde 2-Türkiye'de yaşayan bütün efrada şamil olmak üzere ve bütçede tevazün temin maksadıyla herhangi bir nam ve hangi bir usul ile olursa olsun,mutedil bir vergi ihdas edilmesi.(Aşârın tamamen ilgası veya şeklinin tadili yüzünden devlet bütçesinde tahaddüs edecek tevazün noktası hakkında bir suret-i tesviye ittihaz ve iraesî ciheti müttefikan kabul,sanayi ve ticaret grupları bu bâbda verecekleri lâyhâlarda gösterecekleri yeni ve mutedil bir aşâr yerine bir verginin şeklini bir lâyhaya rapt edeceklerini beyân, çiftçi grubu ise maddenin aynen kabulünde ısrar etmişlerdir).”

(e) Ziraat Bankası ve İtibar-ı Zirai Mes'eleleri

“Madde 1- Hükümetin Ziraat Bankasından aldığı paraları mümkün mertebe sûretle ve her bir borca tercihan îade ve bundan böyle ziraat bankası sermayesinin hükümet tarafından hiçbir sebep ve bahane ile bir diğer tarafa sarfedilmemesini temin. (müttefikan kabul)”

“Madde 2- Ziraat Bankası hakkında çıkan yeni kanunun bir parça daha tâdil ve islahiyle derhal tatbikata başlaması. (müttefikân kabul)”

“Madde 3- Zürra'a kefalet-i müteselsile mukabilinde ikrazat muamelesinin tevsii itibar-ı şahsî mukabilinde kısa müddetlerle ikrazat muamelesinin ihdası ve hususunun nizâm-nâmeye ilâvesi. (müttefikân kabul)”

“Madde 4- Ziraat Bankasının itibar-ı şahsî için talep edeceği mazbataların yeni nahiye meclisleri tarafından verilmesi. (müttefikân kabul)”

“Madde 5- Ziraat Bankasının nezaret ve muavenetiyle teâvün şirketlerinin biran evvel tesisi ile menafi' ve suret-i teşkil ve idaresi hakkında risaleler neşri. (Müttefikân kabul)”

“Madde 6- Seferberliği bidayetinden beri çiftçiden alınmış olan her nev'i hayvanat, hububat ve iâşezahirisi bedellerinin ve başka suretlerle vukubulan her cins nakliyat ücretlerinin hükümetçe ödenmesi ve bunların teşekkül edecek olan teâvün şirketlerine itâsiyle mukabilinde alacaklı olan çiftçilere şirkete hisse senetlerinin verilmesi. (müttefikân kabul)”

(f) Yollar Meselesi

“Madde 1- Turuk-i umumiyyeden şoselerle şömendöferlerin ve limanlarla kanalların ve seyr-i sefaine kabil nehirlerin tarz-ı inşa ve idaresi hususunun tayinini hükümetimizle Nafia ve mütehassıslarına terkediyoruz. Ve yalnız millet ve memleket hakkında tatbiki daha nâfi' olan tarzın biran evvel tayiniyle derhal fi' iliyat ve tatbikata girişmesini ve mümkün mertebe kısa bir müddet zarfında memleketin her tarafını örümcek ağı gibi asrî vesait-i nakliye ile techizi. (müttefikân kabul)”

“Madde 2- Umum efrad-ı millet ve bilhassa zürra'sınıfı her sene tarik bedel-i nakdiyesi namıyla bir vergi tediye edegelmekte oldukları halde bir çok sebeplerden dolayı yine yoldan mahrum olduklarını gördüklerinden ve bu usul ile daha asırlarca köylerine ve kasabalarına yol yapılması ihtimali olmadığını anladıklarından tarik-i bedel nakdiyesinin lağviyle amele-i mükellefe usulünün ihdas olunmasını ve bilfiil çalışamıyanlardan bedel-i şahsi alınması.(müttefikân kabul)”

“Madde 3- Köylerden kasabalara ve istasyonlara ve kaza merkezlerinden vilayet merkezlerine doğru yapılacak bu hususi yollar için mühendis ve kondoktörler tayinini ve vesait-i fenniye ve sınaie tedariki. (müttefikân kabul)”

“Madde 4- Bütün şömendöferler idarelerinin tatbik etmekte oldukları mütefâvit tarifeler gayet ağır ve yüksek olduğu, memleketimiz dâhilinden büyük mahreçlere getiren mahsulat hariçten gelenlere rekabet etmeğe muvaffak olamadığından, iktisadî inkişafımıza hâil olan bu halin ref ile şömendöfer tarifelerinin kilometre başına istifa edilmek üzere hadd-i makulüne tenzil olunması ve bilûmum mahsulat-ı ziraiye ve palamut ve hayvanat ve mahsulat-ı hayvaniyenin ve maadinin ve mevadd-ı haşebiyenin ve işçileri naklinin asgarî tarifeye tâbi tutulması ve zamanında ihtiyaç nisbetinde vagon bulundurulması. (müttefikân kabul)“

“Madde 5- Şömendöfer idarelerine teslim edilen eşya ve mevaddın ziyâ halinde kumpanyalarca kıymeti nisbetinde tazmin edilmesi. (müttefikân kabul)”

“Madde 6- Şömendöfer idarelerinde iktisadî hukukumuzun himayesi için İktisat Vekâletinden bir mütehasıs İktisat Komiserinin tayini ve ecnebî kumpanyalarda müdür-i sani veya müsteşarların taraf-ı hükûmetten tayin edilmesi. (müttefikân kabul)”

“Madde 7- Taze olarak sevkedilecek meyve ve sebzelerin nakline hususi vagonlar itâsı ve süt, kesilmiş hayvanlar ve balıkların nakline buzlu soğuk mahzenli vagonlar verilmesi. (müttefikân kabul)”

“Madde 8- Vapurların dahi tarife ve nakliyat işlerinde tenzilât ve teshilât göstermeleri. (müttefikân kabul)”

“Madde 9- Dekovil hatların mümkün olan yerlerde yapılması. (müttefikân kabul)”

(g) Orman Meselesi

“Madde 1- Ormanlarımızın muhafazası. (müttefikân kabul)”

“Madde 2- Ormanların çoğaltılması ve yeniden arazinin ormanlaştırılması. (müttefikân kabul) “

“Madde 3- Köylü ve bilûmum çiftçilerin ve çiftlik sahiplerinin binalarını ve âletlerini yapmak için muhtaç oldukları kerestelerin parasız ve müşkilâtsiz mirî ormanlarından kesilmesine müsaade verilmesi. (müttefikân kabul)”

“Madde 4- Her köy ve kasabadaki çiftçilere ve maişetleri ormana münhasır olan köy ve kasabalara ihtiyaçları nisbetinde kendi hudutları dahilindeki mirî ormanlarından lüzumu kadar baltalıkların tefriki. (Tüccar ve sanayi mütefikân kabul; Çiftçi ve işçi kasaba kelimesine ekseriyetle muarız olarak mütefikân kabul)”

“Madde 5- Kabristanların duvarlarla çevrilmesi ve derununa ağaçlar dikilmesi ve bunlardan belediyelerin ve evkafın mes'ul tutulması. (müttefikan kabul)”

“Madde 6- Köylüler tarafından ihyâ edilecek bataklıkların onbeş sene müddetle her nev' i rüsum ve tekâliften afvı. (müttefikan kabul)”

“Madde 7- Memleketin her tarafında mevsime göre ağaç bayramları yapılması ve gününün tayini. Ağaç bayramı günlerinde mektebler talebesinin ve ahalinin hiç olmazsa, birer ağaç dikmeğe mecbur tutulmaları. (müttefikan kabul)”

“Madde 8- Yenide sürebilecek ağaç köklerinin sökülmesinin şiddetle men'i. (müttefikan kabul)”

“Madde 9- İpek kozası mahsulünün terakkisi için dut bahçelerinde ağaç kat'iyatının men'i. (müttefikan kabul)”

(h) Ziraatte Hayvanat Meselesi

“Madde 1- Memleketimiz her nev' i ehlî hayvanlar yetiştirmeğe müsait olduğu halde damızlık seçmek ve bunları çoğaltmak yolunu bilmediğimizden "Fenn-i Mevaşi" bilgisinin bir sanat olarak kabulü ve İktisat Vekâletine merbut ve müstakil olmak üzere bir müdüriyet teşkil edilerek her cins ehlî hayvanlarımızın ıslahı ve çoğaltılması (müttefikan kabul)”

“Madde 2- Hayvanlarımızı sık sık çıkıp öldüren veba-i bakarî ve diğer sarî hastalıklardan muhafaza için memleketin her tarafında baktriyolojihaneler tesisi ve her nev' i aşilar hazırlanarak ve mücadele heyetleri teşkil edilerek fen dairesinde hastalıkların önüne geçilmesi. (müttefikan kabul)”

“Madde 3- Hayvanlarımızın cinslerinin ıslahı ve kabiliyetlerinin tayini müzakere edilmek üzere hayvanat mütehassıslarından meteşekkil bir kongrenin aktedilmesi. (müttefikan kabul)”

“Madde 4- Damızlık hayvanların kat'iyen kesilmemesi ve harice çıkarılmaması ve dışarıdan geleceklere bilâ resim ithali. (müttefikan kabul)”

“Madde 5- Köylü ve çiftçilerimize hayvan hastalıkları ve cinslerinin ıslahı ve çoğaltılması ve himayelerine dair açık ibareli risalelerle malûmat verilmesi. (müttefikan kabul)”

“Madde 6- Talî mekteplerde okutulan hayvanat programının iktisadiyatı hayvanî esası üzerine öğretilmesi. (müttefikan kabul)”

“Madde 7- Mazarratı pek ziyade görülmüş olan boyunduruk kağı arabalarının fennî surette ıslahı. (müttefikan kabul)”

“Madde 8- Memleketimizde cins havyan yetiştirmeği heveslendirmek için memleketin birçok yerlerinde her sene hayvan ve mahsulât-ı hayvaniye ve ziraiye sergi ve müsabaka koşuları yapılarak nakdî mükâfât ve madalyalar verilmesi. (müttefikan kabul)”

“Madde 9- Hayvanların sayımlarının mahall ve iklime göre mart başlangıcından Mayıs'a kadar yapılip bitirilmesi ve esasen nisbet kabul etmeyecek derecede fahiş olan ağnam resminin Mart içinde tipi vesaire fena hava dolayısıyla telef olan hayvanlar vergisinin inzimamiyle köylünün mağdur edilmemesi. (müttefikan kabul)”

“Madde 10- Burgu kuyularının açılması ve su bulunmayan yerlerde bu suretle çayır ve otlakiyeler yapılması. (müttefikan kabul)”

“Madde 11- Tiftik keçileri inkırazda bulunduğundan bunların çoğaltılması ve muhafaza için damızlığa elverişli olanların kestirilmemesi ve muvakkat bir zaman için resimden afvı ve diğer ağnam resminin münasib surette tenzili.(müttefikan kabul)”

“Madde 12- Eskişehir Harasının ihyası ile yeniden haralar ve numune ağlları tesis olunması.(müttefikan kabul)”

“Madde 13- Münasib mahallerden hükümet marifetiyle hayvan celbedilerek köylere ve çiftlik sahiplerine bedelleri taksitle alınmak üzere tevzi edilmesi.(müttefikan kabul)”

“Madde 14- Memleketimizde fenni tavukçuluğun tamimi ve kümes hayvanatının çoğaltılması ve tavukçuluk mektepleri ve nümunelik tavuk çiftlikleri ve damızlık cinsi tavuklar için depolar küşadı ve tavukçuluğun terakkisi ile yumurta alınmasının tezyidi için mükafatlı müsabakalar ihdası.(Ekseriyetle kabul edilmiştir)”

“Madde 15- Tavuklarda sarî ve mühlik hastalıkların hemen karantinaya tâbi hastalıklar arasına ithal edilmesi. (Ekseriyetle kabul edilmiştir)”

“Madde 16- Himaye-i Hayvanat Cemiyetlerine hükümetce müzaheret edilmesi. (müttefikan kabul)”

“Madde 17- Ağnam resminin diğer vergiler gibi taksitle tahsilinin temini. (müttefikan kabul) Madde 18- Erkek damızlık hayvanlar celbedilerek damızlığa elverişli olmayanların ihsası. (müttefikan kabul)”

(i) Çiftçiliğe Ait Bazı Maddeler

“Madde 1- Hususî bataklıklarla tıkanmış derelerin ve harkların temizlenmesi için bunlardan zarar görenlerin menfaatlerinin derecesine göre müştereken temizlemelerine mecbur tutulması ve umumî bataklıkların kurutulması, nehirlerin taşmasının men' i ve seyr-i sefere müsait olanların da istifade edilebilecek bir hale getirilmesi.”

“Madde 2- İska ve İrvayâ muhtaç ve müsait olan mahallerde cetveller açılarak arazinin sulatılması ve mevcut iska projelerinin acele icra edilmesi (müttefikan kabul)”

“Madde 3- Merkezi nahiyelerde olmak üzere süratle seyyar sıhhiye teşkilâtının yapılması. (müttefikan kabul)”

“Madde 4- Memleketimizde mebzulen yetişip dahilde sarf ve istihlâk edilen ziraat ve hayvanat mahsulatının ecnebî mahsulata karşı himayesi. (müttefikan kabul)”

“Madde 5- Muhtelif merkezlerde zahire borsaları açılması ve bunların ziraat ve ticaret odaları gibi tesis ve odalara kaydolunacak çiftçilerden münasip miktarda kaydiye ücreti alınması. (müttefikan kabul)”

“Madde 6- Memleketimize gelmiş ve gelecek muhacirlerin muntazam bir usul ile idaresi ve geldikleri memleketin iklim ve arazisi ve ziraat usulleri ve mahsulatının nev' ileri nazar-ı dikkate alınarak ona göre iskânları ve bilhassa halî arazisi müsait olan Türk köylerine tevzileri. (müttefikan kabul)”

“Madde 7- Ölçü ve tartıların memleketin her tarafında birleştirilmesi ve hükûmetin resmen kabul eylediği âşarî usulünün tatbiki. (müttefikan kabul)”

“Madde 8- Ziraate ve hayvanata zarar veren vahşi hayvanların ve bilhassa yabanî domuzların ve böceklerin ve kuşların ve tufeylî hastalıkların kaldırılması için mücadele teşkilâtı vücade getirilmesi. (müttefikan kabul)”

“Madde 9- Ecnebîlere hakkı mülkiyet tanımamak şartıyla arazi-i emiriyede hakk-ı mülkiyetin mutasarrıfına bilâ kayıt ve şart temini. (Zürre' ve sanayi müttefikan, işçi red, tüccar ekseriyetle kabul)”

“Madde 10- Memleketimizde mevcut göllerde ve hususî havuzlarda balık yetiştirilmesinin tamimi. (müttefikan kabul)”

“Madde 11- Yeni usul çerçevesi arı kovanlarının tamimi için bunların on sene müddetle her nevi vergiden istisnası. (işçiler red diğer gruplar müttefikan kabul)”

“Madde 12- Meyve ağaçlarını çoğaltmaya teşvik için yeniden vücade getirilecek meyve bahçelerinin meyve verdikleri tarihten itibaren beş sene müddetle vergiden afları. (müttefikan kabul) (Üç grup red, çiftçiler müttefikan ısrar)”

“Madde 13- Memleketimizin münasip mahallerinde haşerat-ı ziraiye ve emraz-ı nebatiye ve tahlilât laboratuvarlarının ve havaî tarassudat istasyonlarının açılması. (müttefikan kabul)”

“Madde 14- Vilâyetlerimizde seyyar bir halde yaşayan aşiretlerin iskân edilmeleri. (müttefikan kabul)”

“Madde 15- Dinamitle tarlaların işlenip ve gübrenmesi için Avrupa Amerika'da yapılan tecrübeleri yakından takip etmek üzere mütehasıslar gönderilmesi. (müttefikan kabul)”

“Madde 16- Memleketimizde pancar yetiştirilerek şeker fabrikaları tesis ve ziraatte münavebe usulünün tevs'i ve bu suretle hayvanatımızın ve hububatımızın ıslah ve çoğaltılması. (müttefikan kabul)”

“Madde 17- Memleketimizde kendi kendine yetişmiş vâsi zeytinliklerle, ahlat vesair ağaçların aşlattırılarak imarı ve bunların müteşebbislerine tefvîzi. (müttefikan kabul)”

“Madde 18- Memleketimizde kendir yetişen havalide çuval fabrikaları tesisi. (müttefikan kabul)”

(j) Ziraatte Makine Meselesi

“Madde 1- Sulhden sonra memleketimizin vesait-i nakliyesi müsait ve münasip bir mahallinde beynelmilel umumî bir ziraat alâtı ve makineleri sergisi ve müsabakası yaparak Avrupa ve Amerika' daki ziraat ve sanayi ziraiye makineleri fabrikalarının ve yerli alât-ı ziraiye yapanların davet edilmesi ve umum alât ve makinelerin birer birer tecrübe ve tatbikleri mütehasıs bir heyet huzurunda icra edilerek memleketimizin arazisine elverişli ve iktisadî ahvale muvafık olanların seçilerek karşılaştırılması ve vilâyetlerimizin her tarafından sergiye gelecek çiftçilere amelî olarak bu makinelerin gösterilmesi ve mezkur sergide gelecek çiftçilere ameli olarak bu makinelerin gösterilmesi ve mezkur sergide memleketimizde yetişen ve imâl edilen ziraat mamulat ve mahsulatının dahi teşhir edilerek mükâfatlandırılması. (müttefikan kabul)”

“Madde 2- Memleketimizde ziraat makinelerinin tamimine mani olan sebeplerin en birincisi makinelerin herhangi bir kısmı kırıldığında tamir edecek ustalar ve tamirhaneler bulunmaması olduğundan mevcut sanayi mekteplerinde demirciliğe ve tesviyeciliğe fazla

ehemmiyet verilerek ziraat makinelerini tamir edebilecek ustalar yetiştirilmesi ve mühim merkezlerde eli çekik tutar ve az çok demircilikten anlar ziraat makinistlerini yetiştirebilecek amelî makinist mekteplerinin açılması. (müttefikân kabul)”

“Madde 3- Memleketimizin vesait-i nakliyesi ve mahrukâtı müsait bir yerinde bir alât-ı ziraiye fabrikası açılarak şimdilik hiç olmazsa, sapan, pulluk, tırmık, merdane, çapa makinesi vesaire gibi basit makinelerin bu fabrikada imâl edilmesi ve fabrikanın gittikçe terakki ve tekemmül ettirilmesi. (müttefikân kabul)”

“Madde 4- Zeytinburnu, Baruthane, Tophane vesaire imalât-ı harbiye fabrikalarında sulhden sonra mevcut alât-ı ziraiye ve diğer imalât-ı sınıaye şube ve tezgâhlarının askerî idaresinden alınarak yalnız levazım-ı harbiyenin ciheti askeriyece imâli (müttefikân kabul)”

“Madde 5- Vilâyet merkezlerinde olduğu gibi bazı mühim nahiye merkezlerinde dahi o mahallin ihtiyacıyla mütenasip ziraat alât ve edevatı ve makineleri depolarınının açılması ve buralarda her nev'i alâtın yedek parçalarından fazla miktarda bulundurulması ve bunların yanında birer tamirhane vücade getirilmesi. (müttefikân kabul)”

“Madde 6- Alât-ı ziraiyenin gümrük resminden muafiyeti müddetinin devam ettirilmesi ve muafiyet listesine ziraat ve bahçıvanlık ve sanayi-i ziraiye alâtında noksan kısımların ve bahçeler için lüzumlu olan dikenli tellerin de ithali. (İşçiler red, diğer gruplar (müttefikân kabul)”

“Madde 7- Traktörler için sarfı lâzım gelen petrol ve benzin hususunda olduğu gibi her nev' i ziraat makineleri için lâzım olan vakum vesaire gibi yağların gümrük resminden istisnası.”

“Madde 8- Köylere gönderilen makinistlerin ve umum işçilerin hukukunun tanınması ve mütekebil mukaveleler akdi. (zürra grubu red, diğerleri kabul)”

(2) Tüccar Grubunun Esasları

(k) Bankalar

“Madde 1- Münasip bir isim altında bir ticaret ana bankası teşkili. (müttefikân kabul)”

“Madde 2- Tekâlif-i Milliye ve iaşe bedeli vesaire olarak tüccarın hükümette olan matlubat ı bankaya verilerek ashab-ı matlube mazbatalarına mukabil nabka senedi itâsı. (müttefikân kabul)”

“Madde 3- Çıkarılacak hisse senedatının Türkiye teb'asına ve Türk Anonim vesaire şirketlere tahsisi. (müttefikler kabul)”

“Madde 4- Hükümetin dahil bankaya bir sermaye koyarak hissedarlığa iştirâki ve ancak hükümet aldığı bu hisseleri talep vuku'unda föy ihraciyle halka satarak yavaş yavaş alâkasının kat' 1. (tüccar sanayi müttefikler kabul, zürre red, işçi müstenkif)”

“Madde 5- Banka hisse senedatının gerek mevzu ve gerekse bilâhira konulacak her nev'i usul ve tekâliften muâf tutulması gibi bazı müsaedatı mahsusla ibrazı. (tüccar, sanayi müttefikler kabul, zürre red, işçi müstenkif)”

(l) Kambiyo ve Borsa İşleri

“Madde 1- Kambiyo merkezleri ve bilhassa nakit ve tahvilât borsalarının millîleşmesi ve buralara Türke düşman siyasî entrikaların girmesine mümânaat edilmesi ve binâenaleyh borsaların ıslahı. (müttefikler kabul)”

“Madde 2- İstanbul'dan maâda büyük ticaret merkezlerinde esham ve tahvilât borsaları küşadı. (müttefikler kabul)”

“Madde 3- Ecnebî kambiyoşunun anî tereffü ve tenezzülünden mütevellit aksülamellerden piyasayı vikaye edecek tedabir ittihazı. (müttefikler kabul)”

“Madde 4- Borsayı bankaların altüst etmesine ve lüzumsuz hava oyunlarına mani olmak üzere büyük sermayeli millî bankalar marifetiyle müsmir müdahalâtın icrası. (müttefikler kabul)”

“Madde 5- Borsaya kabul edilen eshamın Maliyece müntehab bir heyet tarafından tasdikiyle ve şirket hisse senedatı ise Maliye ve İktisat Vekâletlerinin muvaffakat-ı müşterekesinden sonra ithali. (müttefikler kabul)”

“Madde 6- Bu maddeler ile beraber daha ziyade ihtisasa taallük eden diğer mevad hakkında lâzımgelen tedabiri müzakere ve kambiyo muamelâtını mürakebe eylemek üzere salâhiyettar erbab-ı ihtisastan mürekkep bir Kambiyo Komisyonu'nun serian teşkili. (Ekseriyetle kabul)”

(m) Cuma Tatili

“Madde 1- Cuma günü bütün Türkiye seknesi için resmî gündür. (müttefikler kabul)”

“Madde 2- Herhangi din ve mezhebe salik olursa olsun, Cuma günleri hiç bir dükkân ve müessese açık bulundurulamaz.Yalnız kasap, sebzevatçı ve ekmekçiler öğleye kadar; kahve, gazino, lokanta ve hamamlarla eczahaneler de akşama kadar açık kalabilir. (müttefikân kabul)”

“Madde 3- Cuma'nın gayrı herhangi bir günde bir kimsenin mağaza ve müessesesine kapalı bulundurması kendi hakkıdır. (müttefikân kabul)”

(n) Maden Mes'eleleri

“Madde 1- En mühim bir servet menbaı olan madenlerimizin mebzuliyet ve kurbiyetlerine göre birkaç mühim havzaya tefriki ve mümkün olduğu kadar kendi fen adamlarımızın muavenet ve iştirakiyle ilmî bir surette tetkik edilmesi ve en haiz-i ehemmiyet olanlarının da millî menafiimize göre istismarı ve bu maksatlar için bir de tabakatülarz darülmesaisi yapılarak tabakat haritasının da bir an evvel tersimi. (müttefikân kabul)”

“Madde 2- Madenlerimizin kıymeti ve istihsalatı hakkında toplanılan malûmat ve istatistiklerin muntazaman neşri. (müttefikân kabul)”

“Madde 3- Mekşûf madenlerin hemen müzayedeye vaz'edilerek ehliyeti maliyesi olduğu tahakkuk eden taliplerden tercihan millî olanlara derakab ihalesi ve müzayede hususunda her türlü lüzumsuz kuyudtan ihtiraz edilerek kestirme yol tutulması. (müttefikân kabul)”

“Madde 4- Harp ve işgal dolayısıyla işletilmesi kabil olmayan madenlerden hükûmetin istediği rüsum-i mukarrere yeni cerib harcının afvı ve fakat bu muâfiyetin yalnız Türkiye teb'asına hasrı. (müttefikân kabul)”

“Madde 5- Zımpara madeni yalnız memleketimizin Akdeniz sevahilinde ve Yunanistan'ın da Naksos mevki' inde bulunuyor. Ancak Yunanistan'da çıkan zımpara madenlerinin sahillere yakın olması ve bizim madenlerin ise binnisbe dahilde bulunması yüzünden madenlerimize göre dîn fiyatla satılmakta ise de, Harb-i umumiden evvel senede kırkbeşbin ton kadar sarfiyatı bulunan bu cins madenin ancak Yunanistan onbeş bin tonunu istihsal ve sevkedebilmekte olduğundan cihanın mütebaki ihtiyacı için memleketimizden çıkan zımpara madenine ihtiyacı derkârdır. Binâenaleyh harp esnasında yapıldığı gibi Yunanistan' ın dolduramadığı bu boşluğu sun' i zımpara tozlarıyla temine mahal bırakmamak ve bilâhire zamanın tahavvülatına göre ittihaz-ı hareket edilmek üzere müstahsillerini teşvikan iki sene için resm-i nisbîden affedilerek yalnız rüsum-ı mukarrere ile iktifa edilmesi.(müttefikân kabul)”

“Madde 6- Kok ve antrasit cinsleri müstesna olmak üzere ihtiyacatımız temin eden maden kömürlerimizin ecnebî maden kömürleri rekabetine karşı himayesi. (müttefikân kabul)”

“Madde 7- Memleketimizde mevcut kükürtlerin fennen muvafık olduğu ve ihtiyaca kâfi geldiği takdirde rekabet-i ecnebiyyeye karşı himâyesi. (müttefikân kabul)”

“Madde 8- En mühim ve zengin kömür havzamız olan Ereğli-Zonguldak havzasıyla Soma ve diğer umum kömür havzalarımızın halihazırdaki elim vaziyetlerinin islâhını temin edecek tedabir ittihazı ve bu meydan da Zonguldak havzasındaki Kozlu ve Kilimli şömendöferlerinin nefsi-i Zonguldak'taki şömendöferlerle yapıldığı gibi geceli gündüzlü işletilmesi ve bu mahallerdeki şömendöfer ücretleriyle Zonguldak limanı rüsumunun tenzili çaresinin taharrisi ve bütün müessesat-ı milliye ile şömendöferlerimizin ve yerli fabrikalarımızın ve seyr-i sefain şirketleriyle ziraat makinelerinin yerli kömürü sarf ve istihlâk eylemlerinin temini. (müttefikân kabul)”

“Madde 9- Ereğli-Zonguldak kömür havzası için tetkiki himmet ve zaman sarfını icap eden diğer noktalar da şunlardır. (müttefikân kabul)”

A- “Havzanın tabakatülarz vaziyeti ve haritalarının iyice tesbiti.”

B- “Maden ocaklarının halihazırdaki hudut,vaziyet-i hukukiyeleri tayin ve tespit edilerek münazaat-ı hazırayı kaldıracak hukuk-i tasarrufiye meselelerinin sür'at ve kat'iyetle halli.(müttefikân kabul)”

C- “Bu iki maksad-ı mühimi mahallinde tetkik ve halletmek üzere mütehasıslardan mürekkeb bir heyetin teşkil ve izamı ve bu heyetin havza faaliyet-i iktisadiyesine vüs'at vermek ve müessesat-ı sınaie vücude getirmek için ne gibi esasat ve teşkilat lazım ise bunların ihzar ve temini ile de mükellef tutulması.”

(o) Ormanlar Meselesi

“Madde 1-Türkiye Ormanlarının fenni bir surette mıntikalara tefrikiyle her bir mıntıkaya numara vaz' ı ve icab eden planın ve umumi haritalarıyla orman istatistiklerinin tanzimi.(müttefikân kabul)”

“Madde 2-Ormanlarda tatbik edilen tarifede her ormanın vaziyet-i tabiyesi vesait-i nakliyesi,mahrec iskeleleri ve istasyonlara olan bu'd ve mesafesi ve masarif-i imaliye ile hakk-ı ticaret nazar-ı dikkate alınarak ormanlardaki kaim eşcar bedelinin esas olmak üzere tayin ve tesbiti.(ekseriyetle kabul)”

“Madde 3- Büyük ormanların haritaları tanzim edilerek ihalelerinden evvel bunların civarındaki hizar ve fabrikalara ait ormanların tefriki ve bunların bedelat-ı mukarrere üzerinden fabrika ve hizar sahiplerine verilmesi.(ekseriyetle kabul)

“Madde 4-Hizar ve fabrika sahiplerinin Avrupa'dan getirecekleri bütün alat ve edevatın gümrükten istisnası.(ekseriyetle kabul)”

“Madde 5- Depozito usulünün lağvı ile kefalet-i ticariye ve itibariyenin ikamesi ve bedel-i iltizamın bir defada alınmayarak tekasit-i muayeneye raptı ve taksitlerin hululünde tediye etmeyenlerden faiz-i nizami alınması suretiyle hukuk-ı hazinenin istifası.(ekseriyetle kabul) “

“Madde 6- Kereste kaçakçılığını men'i için en sağlam bir usulün ciddi bir makta'muayenesi olacağına göre bu cihetlere dikkat edilerek tomrukların makta'lardan imrarı sıralarında memurları tarafından nakliye tezkeresi verildikten sonra tüccar ve köylünün artık serbest bırakılması. (ekseriyetle kabul)”

“Madde 7- Maişetini kerestecilikle temin eden zürra'a eskisi gibi ormanlardan ağaç verilmesi. (müttefikân kabul)”

“Madde 8- İhtiyacat-ı mahalliyeye göre ormanların muhafazası zımında nevahi kanununa mevadd-ı lâzım derci. (ekseriyetle kabul)”

“Madde 9- Baltalık Kanunun köylünün ihtiyacını kâfil bir surette tâdili. (ekseriyetle kabul) Madde 10- Kapalı zarf usulü yerine alenî müzayedenin kabulü. (ekseriyetle kabul)”

“Madde 11- Gümrüklerde usul-i himayenin tesisi (odun, mangal kömürü de dahildir.) (Ziraat ve Sanayi grupları nısf-i arâ ile ticaret grubu ekseriyetle ve işçiler müttefikân kabul)”

“Madde 12- Kesif orman ve maden sahalarının şömendöferlerle yekdiğerine ve bilhassa ihracat limanlarına rabıtları. (müttefikân kabul)”

“Madde 13- Ormanların terakki ve inkişâfına hizmet edecek yolların inşası için nevahî şurâlarına selâhiyet-i kâmile itâsı. (ekseriyetle kabul)”

“Madde 14- Orman nizâmnâmesinin asrî bir surette tadil ve ıslahı. (müttefikân kabul)”

“Madde 15- Düşmanın yakıp tahrip ettiği kasaba ve köylerin yakınlarında bulunan taş, kireç, tuğla, kiremit ve kerpiç ocaklarının beş sene müddetle resimden afvı. (müttefikân kabul)”

(p) Ticaret-İ Bahriye Mes'elesi

“Madde 1- Kendi limanlarımızda kendi bayrağımızdan maâdasının ticaret yapamaması ve (Kabotaj) da hakk-ı istiklâlimizin tamamen istimâl edilmesi. (müttefikân kabul)”

“Madde 2- Armatörlere vapur almak hususunda en büyük müsaâde ile sermaye temin edecek ticaret-i bahriye bankalarının tesisi ve bu bankaların merkez sigortacılığını da yapması. (müttefikân kabul)”

“Madde 3- Donanma Cem'iyetinin sermaye ve matlûbâtının evlad-ı şühedaya tahsis ve temlik ve bu sermaye ile bir ticaret-i bahriye bankası tesisi. (müttefikân kabul)”

“Madde 4- Sınayi-i bahriyemizin himayesi için hükûmete ait araziden tersane ve çek mahalli olabilecek yerlerin bilâ bedel hemen sanayi-i bahriye sanatkârlarıyla amelesine teslimi. (müttefikân kabul)”

“Madde 5- Mevcut olup da ihtiyaca kâfi olmaya inşaat tezgâhlarının inşasında lüzum görülecek olan ve memlekette mevcut olmayan bütün mevaddın rüsumdan istisnası. (müttefikân kabul)”

Madde 6- İnşaat tezgâhlarının ve ustalarının beş sene müddetle rüsumdan muâfiyeti. (müttefikân kabul)”

“Madde 7- Yapılacak merakib-i bahriye mevadd-ı ibtidaîyesinin ve motörlerinin rüsumdan muâfiyeti. (müttefikân kabul)”

“Madde 8- Merakib-i bahriyenin fenne tatbikan yapılması bahrî takâmülümüz için elzem olduğundan planlarının Bahriye Vekâleti tarafından tezgâhlara tevdi'i ve inşaatın plânlara tatbikan yapılması. (müttefikân kabul)”

“Madde 9- Üç yüz tondan yukarı inşaat yapacak tezgâhlara hükümetce mükâfatlar verilmesi. (müttefikân kabul)”

“Madde 10- Limanlar dahilinde postacılık yapabilmek hakkının plana tevfikân yapılan merakib-i bahriyeye hasredilmesi.”

“Madde 11- İnşaat-ı bahriye için ormanlardan kat'ına teamülen mezun oldukları kerestenin bundan böyle herhangi suretle olursa olsun, men'edilmemesi. (müttefikân kabul)”

“Madde 12- Merakib-i bahriyenin behemehal sigorta edilmesinin mecburi olması. (müttefikân kabul)”

“Madde 13- Seyr-i sefain idaresinin ticari bir heyet tarafından idaresi ve ıslahı.(müttefikân kabul)”

“Madde 14- Hükümetin icabında istifade etmek üzere vaz'eylediği tedarik,vesait-i nakliye-i Bahriye kanununa badema tamamen riayet edilmesi.(müttefikân kabul)”

“Madde 15- Posta nakliyatını yapan gemilerden fener ve sıhhiye rüsumunun nısıf alınması müteamil olduğundan, Türk vapur idarelerine de bu hakkın teşmili. (müttefikân kabul)

Madde 16- Vapur ve motörlerce alınan ihrakiyeden rüsum alınmamasının temini ve merakib-i bahriyenin yalnız limanlara raptı ve bir resim vermesinin temini. (müttefikân kabul) Madde 17- Herhangi zamanda olursa olsun, bir vapurun limana geldiğinde pratikasının verilmesinin temini. (müttefikân kabul)”

“Madde 18- Limanlarımız tamamen açık olduğundan, Karadeniz ve Akdeniz' de müstacelen limanlar tesisi. (müttefikân kabul)”

“Madde 19- Tahmil ve tahliyenin yapılabilmesi için teshilât göstererek behemehâl kayık limanlarının tesisi. (müttefikân kabul)”

“Madde 20- Alelusul kefalet alınmak şartıyla motörlere de transit eşyasının nakline müsaade verilmesi. (müttefikân kabul)”

“Madde 21- Ticaret-i bahriyede tesanüdü temin için Esnaf Cem'iyetleri teşkiline müzaheret edilmesi. (müttefikân kabul)”

“Madde 22- Ticaret-i bahriye meslek mekteblerinin tesisi. (müttefikân kabul)”

“Madde 23- Balıkçılığın ve balık mahsûlâtının himâyesi ile balık rüsumunun tadili. (müttefikân kabul)”

“Madde 24- Balıkyağcılığının tekâmül ve terakkisinin temini için himâyesi. (ekseriyetle kabul)”

(q) Ticaret İşlerini Kolaylaştıracak Esaslar

“Evvela:- Ticaret-i umumiye emniyet ve itimadla devam ve terakki edebileceği cihetle memleketin her tarafında zaman zaman zuhur eden asayişsizliğin kökünden ref' ine dair olan hususatın nazır-ı dikkate alınması ve jandarma, polis ve mehakim teşkilâtına çok ehemmiyet verilmesi. (müttefikân kabul)”

“Saniyen:- Gümrükler mes'elesi ki, biri ticaret, ziraat ve sanayile alâkadar olan hükûmetin gümrük siyaseti, diğeri gümrük muamelâtıdır.”

(r) Gümrük Siyaseti

“1- Dahilî ve Millî sanayi' in inkişâfı, yerli mamûlât ve mevadd-ı ibtidâîyenin ve deniz mahsulâtının revacını temin edecek şekilde himayekâr bir gümrük sistemi takibi ve gümrük mesailinde müdahalat-ı ecnebiyenin adem-i kabulü ve meselâ:”

“A- Bazı mahallere sanayi ve ziraat ve ticaretin muhtaç olduğu mevaddi ibtidâîyenin mümasili mevcut olmadığı takdirde, gümrük resminden istisnası.(müttefiklik kabulü)”

“B- Ham mevad olarak fazla resme tâbi olduğu halde memlekette ihzar edilerek ihraç olunmak istenen bazı mamûlâtın hîn-i ihramda mevadd-ı ibtidâîyesinin verdiği fazla resmin iâdesi ve bilfarz lokum ve helva gibi mevadd-ı ihracatın teşviki maksadiyle bu cins ihracatta şeker için mukaddeme verilen resmin hîn-i ihracında ashabına reddi, yâni kabul-i mavakkat ve redd-i rüsum usûllerinin tatbiki. (müttefiklik kabul)”

“C- Memlekette sanayi'e elzem olan bazı mevadd-ı ibtidâîyenin men'i ihracı ezcümle kısmen sanayi memleketi olan garbî Anadolu'nun ve bettahsis İzmir Vilâyeti mıntıkasında halıcılığın temin-i inkişâfı için metanetiyle temayüz eden yapağımızın bilhassa bir rakib-i müdhiş olan Yunanistan' a herhangi suretle olursa olsun, men' i ihracı ve halıcılık hakkında Yunanistan'da gösterilen müsaadatin ayrıca memleketimizde de ibrazı. (müttefiklik kabul)”

(s) Gümrük Muamelâtı

“1-Gümrük muamelatının teshili için belli başlı limanlardan maada ikinci ve üçüncü derecedeki bilûmum limanlarda dahi ihtiyaca kafi transit antrepoları tesis ve bu antrepoların tamamen hükûmet tarafından ihdası kabil olmadığı halde takdirde,bunların idaresinin suret-i mutlakada milli ellere tevdi ve gümrük arziyelerden alınan ve elyevm fâhiş bulunan arziye rüsumunun hadd-i itidale tenzili.(müttefiklik kabul)”

“2-Kara gümrüklerinin hudutlarımızın meb' delerinde ihdası kaçakçılığın men' ini teshil yeni daha ziyade önünü alacağından, gümrük hudud muhafızlarının tezyidiyle tedabir ittihazı. (müttefiklik kabul)”

“3-Mavna ücretinden gayrı dizbarko ve supalan namlariyle emtia-i ticareti ashabından hiç bir vechile fuzuli ücret alınmaması gibi hususatın kat' iyen temini. (müttefiklik kabul)”

“4-Gümrük tarifeleri tadilhâtının tarih-i ilândan altı ay sonra tatbiki. (müttefiklik kabul)”

“5-İstanbul'dan mübâyaa ve Türkiye'ye ithal edilecek eşya ve emtia için ayrıca bir gümrük resmi alınmamasının âcilen temini ve bütün memleketimizde ticaret-i dahiliye için yapılan muamelâtın bilâ istisna her yere teşmili. (müttefikane kabul)”

(t) İnhisar Sisteminin Ref'i

“Birçok siyasî entrikalara alet olan inhisarların memleketi daima kemirmek ve emmekten başka serbest-i say ve amel ve ticareti de ilga edecek derecede mazarratlar tevliid eylediği malûm olmasına binâen ecnebî sermayelerinin hükûmetle iştirâk ederek memleket mahsulat-ı ibtidâyesini veya sanayi veya ticaretini yed-i inhisarına alamaması ve mevcutlarının ref'i. (ekseriyetle kabul)”

(u) Kavanin Ve Ahkâm-ı Ticariyenin İslah Ve Tadili

“Madde 1- Ticaret kanunlarımıza nazaran hukuk-i medeniye ve ticariyemizin vikayesini âmir mesail ve mevaddın nazar-ı ihtimama alınması. (zürra ekseriyetle diğeri müttefikane kabul)

Madde 2- Ticaret-i berriye ve bahriye kanunlarımızın tadilâta mazhar edilmek suretiyle tüccara ve ihtiyacat-ı memlekete daha faydalı bir hale ifrağı ve ticarete müteallik kanunların tanzimine memur komisyonlarda ticaret odalarından da azâ bulunması. (müttefikane kabul)”

“Ve bilhassâ âtideki noktalarda ıslahat icrasının müstacelen tetkiki:”

A- “Şirketlerin tarzı teşekkülünün ve şirket envainın tayininde ve imtiyazlı olanların haricindeki anonim şirketlerinin teshil-i teşekkülünü temin zımnında.”

B- “Poliçeler ve senedat-ı ticariye hususunda.”

C- “Ticarî hükümler tesisinde ve ticaret mahkemelerinin ıslahında.”

D- “Pul ve rüsümünün tevhidinde.”

E- “Ticarette müteallik usuller ve vergiler ve ticaret muahedelerinin akit ve tanziminde ve gümrük tarifelerinin tebdilinde ticaret ve ziraat ve sanayi odalarının behemehâl mütâlaaları alınması noktasında iltizam-ı sür'at zaruridir. (Zürra ekseriyetle, işçiler müstenkif, diğeri gruplarca kabul.)”

(v) İtibarı Teşkilât ve Teshilatı

1-“Memlekette müteferrik sermayemizin tensikı zaruretinin ve ticaret ve terhin-i emlâk bankalarına olan ihtiyacı mübremin izahı varest-i beyândır.Binâenaleyh bu kabil müessesat-ı

maliyeyi hükûmetin şiddetle mürakabe etmesi ve memlekette millî bir şekilde teessüs etmelerinin hükûmetce teshili. (müttefikan kabul)”

2-“Memlekette hakikî tedavül ve ticaret bankaları teessüs edinceye kadar mevcut bankaların faiz-i nizamîlerden başka komisyon namıyla icat ettikleri keyfî ve indî ve faiz-i aslîyi tecavüz edecek derecede muhtekirâne aldıkları mebalîğın men' i çaresinin ihzarı. (ekseriyetle kabul)”

3-“Sigortalar fâhiş primlerle halkı ızrar etmekte ve tediyesiyle mükellef oldukları vergileri dahi birçok ilâvelerle sigorta bedelatını tediyyeden imtina eylemekte olduğundan, meyânelerinde tesis ettikleri sendikanın feshi ve sigorta muamelâtının tanzimi için hükûmetce kavanin-i mahsusa vaz'ı ve taahüdatını icra etmeyen kumpanyaların icra-yı muameleden men'i ve memnu'iyet-i vakı'aya muhalif hareket edenlerin tecziyesi. (müttefikan kabul)”

4-“Mürabaha Nizâm-nâmesinin fâhiş faizlerle ve türlü türlü namlarla halktan gayrı meşru menafî teminine mahal bırakmayacak kuyud ile tadil ve tatbiki(ziraat,ticaret müttefikan kabul,sanayi,işçiler müstenkif)”

(w) Ticaret Odaları

A-“Ticaret odalarının memleketin her tarafında teşkilleri ve bu hususta evvelce tanzim edilip kanuniyet kesbedemiyen kararnamenin tetkiki ve bilumum ticaret ve sanayi odalarının bu husustaki mütalaalarının ahzı suretiyle müstacelen bir kanun tanzimi.(müttefikan kabul)”

B-“Ticaret odaları intihabı rüesa-yı memurin-i hükümetin fazla müdahalatına maruz kaldığı cihetle tüccar bu teşkilâtı kendi ruhundan kopmuş bir müessese addetmediğinden, Ticaret odaları Mecalis-i İdaresine intihâb edilecek azâyı tefrik eden heyet-i ihtihâbiye'nin doğrudan doğruya tüccarca intihâbları (İşçiler müstenkif, diğerleri müttefikan kabul)”

C- “Ticaret odalarının zahire, hububat vesaire borsaları ihdas edecek ve neşriyat-ı iktisadiye yapabilecek menabi' i varidata mâlik olması (tüccar, sanayi ve işçiler müttefikan, zürra akalliyetle kabul)”

D- “Ticaret ve Sanayi Odalarının mahallerinde mekâtib-i ticariye ve sına'ie tesisi ve bunların himâyeye çalışmaları kaydının herhalde kabulü (tüccar, sanayi, ziraat kabul, işçiler müstenkif).”

E- “Bilûmum Ticaret ve Sanayi Odalarının murahhaslarından müteşekkil her sene "Umumî Ticaret ve Sanayi Odaları Kongresi" akdi eshabının temini (Ticaret, sanayi, ziraat kabul, işçiler kısmen müstenkif)”

F- “Ticaret ve Sanayi Odalarının iştirakiyle memleketimizin mühim ticaret merkezlerinde mahsulat ve mevadd-ı ibtidâiyemizle, mamulât-ı dahiliyemizin vaz ve teşhirine mahsus umumî ve daimî sergiler küşadı ve ticaret odalarıyla İktisat Vekâleti tarafından bu yolda ticarî salnâmeler neşr ve tevzii ve muhtelif lisanlara da tercümesiyle dünyaya tevzi'leri ve mümâsillerinin celbi (üç grup ekseriyetle, Ticaret müttefikân kabul).”

(x) Ticaret-i Hariciye Müesseseleri

“Madde 1- Memalik-i ecnebîyede ticaret şehbenderliği usulünün tevsian tatbiki ve şehbenderlerin erbab-ı iktidar ve ihtisastan tayini ve muntazaman malûmat vermeğe mecburiyetleri. (müttefikân kabul)”

“Madde 2- Şehbenderlerin nezaret ve idareleri altında ticarî istihbarat ve tahkikat müesseseleri küşadı. (müttefikân kabul)”

“Madde 3- Münasib olan büyük haricî ticaret merkezlerinde Türk Ticaret Odaları tesis ve küşadı. (müttefikân kabul)”

“Madde 4- Teşkilî tekarrür eden Türk Ticaret Bankasının Türkiye ile muamelede bulunan en mühim ticaret merkezlerinde de şubeler küşadı. (müttefikân kabul)”

“Madde 5- Ticaret-i hariciyeyi teshil için memleketimizin muayyen mahallerinde ticaret-i hariciye, mahsulat ve mevadd-ı ibtidâiye sergileri tesisi. (müttefikân kabul)”

(y) Şirketler

“Madde 1- Kollektif ve komandit şirketlerinde şürekâdan birinin vefatıyla şirket muamelâtına iras-ı sekte edilmemesi için kanuna ahkâm-ı lâzime vaz'ı. (müttefikân kabul)”

“Madde 2- Anonim Şirketlerinin teşkilinde mevadd-ı âtiyenin nazar-ı dikkate alınması. (çiftçiler ekalliyetle, işçiler red, diğer gruplar müttefikân kabul)”

“A- Anonim Şirketler Nizâm-nâmesinin tasdiki hususunun vilâyete ait olması.”

“B- İlk meclisi-i idareye dahil olan müessislerin berveçhiâtî nisbetinde sermayeye iştirâki ve erbab-ı fen ve ihtisastan istisnâsı: (50) bin liraya kadar yüzde kırk, (100) bin liraya kadar yüzde yirmibeş, (250) bin liraya kadar yüzde onbeş, (500) bin liraya kadar yüzde on, beşyüz bin liradan yukarı sermaye ile teşekkül edecek şirketlerin müteşebbisleri asgarî elli bin lira

derecesinde bir hisseyi tediye etmeleri şartıyla müteşebbislerin servet ve şahsiyetleri hakkında hükûmetce hukuk-i umumiye ve menfaat-i şirketi kâfil tahkikat-i ciddiye icrası. (üçgrubun ekseriyetle kabul, ekseriyetle müstenkif)”

“C- Her hissedarın hissesi nisbetinde reye sahip olması. (üç grup müttefikan kabul, işçiler red) D- İhtiyat akçesinin millî müessesat-ı maliye ve sınaie ve sigorta şirketleri hisse senedatına tahsisi ve hükûmetin kontrolü. (üç grup müttefikan kabul, işçiler red)”

“Madde 3- Avrupa'da pek ziyade münteşir olan (Limited) gibi mesuliyeti mahdudeli şirketlerle müstahsiller ve müstehlikler hakkında fevaid-i azîmeyi cami müstahsil ve müstehlik kooperatifleri hakkında ahkâm-ı lâzime-ı kanuniye vaz'ı. (müttefikan kabul)”

“Madde 4- Sigorta şirketleri hakkında keza ahkâm-ı lazime vaz'ı. (müttefikan kabul) “

“A- Millî sigorta şirketlerinin teshil-i teşekkülü. (müttefikan kabul)”

“B- Hayat sigortasının münhasıran devletce icrasını temin için millî bir hayat sigorta müessesesi vücuda getirilmesi. (müttefikan kabul)”

“Madde 5- Anonim şirketlerinde vukua gelmekte olan su-i istimalâtın önüne geçmek için tedabir-i mania ittihazı ve hissedarlar hukukunun siyaneti için şirketler muamelatının hükûmetin müessir mürakabesi altına alınması. (müttefikan kabul)”

(z) Ticarete Ait Mevad-ı Müteferrika

“Madde 1- Rumeliden vesair mahallerden hicret edenleri kabiliyet ve bünyelerine mülâyim ve meslek ve ihtisaslariyle muhitlerine göre münasib yerlerde iskân etmek için derhal ehil komisyonlar teşkili ve gelecek muhacirinin işsiz ve yersiz kalmamaları için şimdiden emval-i metrukeye ait arazi vesairenin icarında kuyud-i ihtiyatiye vaz-ı ve bunun hükümete telgrafla arzı. (müttefikan kabul)”

“Madde 2- Rıhtım, mavna, hammaliye ücretleri için ticaret odaları, belediye ve liman riyasetlerince icabında müttehiden bir tarife tertibi ve rıhtım şirketlerinin hükümetle olan mukaveleleri hilâfına olarak fahiş ücret alamamaları ve rıhtıma çıkmayan eşya-i ticariyeden hiçbir suretle rıhtım ücreti alınmaması hususlarının hükümetin nazar-ı dikkatine vaz'ı. (müttefikan kabul)”

“Madde 3- Saatlerin muayyen bir nısfünnehâra göre ayar edilmesi. (müttefikan kabul)”

“Madde 4- Gerek yeni imtiyazlarda ve gerek mevcut olanlarda vesait-i nakliye kol ücretlerinin, ziraat, ticaret ve sanayi odaları sendikalar gibi alâkadarların rey ve mütalaâsı alınarak tanzim ve ıslahı. (müttefikan kabul)”

“Madde 5- Harb dolayısıyla yanan ve yıkılan mahallerde musakkafât vergisinin bir müddet avfı. (ticaret kabul, diğer gruplar red)”

“Madde 6- Harb dolayısıyla yanan ve yıkılan kasaba ve karyeler ashabı tarafından inşası uzun senelerce mümkün olamayacağından inşaatın şirketlere ihalesiyle bedel-i inşanın uzun taksitlerle sahiplerinden alınması. (müttefikan kabul)”

“Madde 7- Eytam nizâmnâmesinin büyük ve küçük vereseler hukukunu kâfil bulunmaması bir takım islâm ticaret müesseselerinin mahvını mucib olduğundan, mezkûr hususun nazır-ı dikkate alınması. (müttefikan kabul)”

“Madde 8- Dâülkelb tedavihânelerinin her vilâyet merkezinde tesisi suretiyle teksiri. (müttefikan kabul)”

“Madde 9- İpek ticaretini tedenniden vikaye için mütehassıslar celbi ve harir dâr'üt'talimînin düyün-i umumîyeden irtibatının fekkile İktisat Vekâletine rabtı. (müttefikan kabul)”

(aa) Tedrisat-ı İktisadiye

“Madde 1- İstanbul Ticaret mekteb-i âlisinin hükümet ve talî kısmının da ticaret odaları ve ticarî heyetler mürahaslarından müteşekkil bir komisyon tarafından idaresi ve bu mektebin son gayesine vüsul için tensik ve takviye ve ıslahı. (Ziraat ekseriyetle red, diğer üç grup müttefikan kabul)”

“Madde 2- Türkiye'nin mühim ticaret merkezlerinde de ticaret mektepleri açılması. (müttefikan kabul)”

“Madde 3- Her yerde ve bilhassa ticaret mektebi açılmıyan mahallerde serbest ve mecburî çırak mektepleri tesisi. (müttefikan kabul)”

“Madde 4- Bilümm mekteplerde ve hususî sultanî ve idâdîlerde iktisadî tedrisata ehemmiyet verilmesi. (müttefikan kabul)”

“Madde 5- İktisadî ve Ticarî asar ve neşriyatın himâye ve taltifi ile mevkut-i ticarî ve sınaî istatistikler tertib ve neşri ve memleketin iktisadî coğrafyasının tanzimi. (müttefikan kabul)”

(bb) Temettü Vergisi

“Madde 1- Temettü vergisinin şimdiki usul-i cibayetin tādiliyle alelümüm küçük esnaf ve erbab-ı say ve amel ve işgal ettiği mahal büyük olduğu halde hadd-i zatında az kazanan ticaret ve sanayi müntesibleri için ağır olmayacak bir surette tanzimi ve bilhassa kanunun kazanç nisbetlerine ve yapılan muamelâta göre vergi tarhı esasını ihtiva eylemesi. (müttefikan kabul)”

(cc) Vesait-i Nakliye Meselesi

“Madde 1- Turuk-i umumiye ve hususiyemizin inşalarının ikmalini hüsn-i muhafaza ve acele tamiratını ifâsını kâfil kabil-i tatbik bir usulün vaz'ı. (müttefikan kabul)”

“Madde 2- Turuk-i hususiye için tarik bedel-i nakdisinin ilgasiyle Türkiye'de mütemekkin her ferd hakkında amele-i mükellefe usulünün vaz'ı ve efradın kendi kazaları dahilinde çalışması. Ve bununla beraber amele-i mükellefe yerine bedel-i şahsiyenin dahi kabulü ve amele-i mükellefe mevkiine, arızasına göre ölçü üzerine iş taksimiyle yolların inşa ve tamiri. (müttefikan kabul)”

“Madde 3- Memleketimizin iktisadî ana hatları olacak demiryolları inşasının hükümetce bir program olarak kabulü. (müttefikan kabul)”

“Madde 4- Şömendöfer nakliye ücretlerinin hadd-i asgariye tenzili. (müttefikan kabul)”

“Madde 5- Şömendöfer kumpanyalarının zayi'edüp tazmin ile mükellef oldukları emvalin zaman-ı teslimdeki kıymetine göre bedellerinin tazmini. (müttefikan kabul)”

“Madde 6- Şimdiye kadar projeleri ihzar edilmiş kabil-i seyr ve sefer nehirlerin tathiriyle merakib-i sabihanın çoğaltılması. (müttefikan kabul)”

“Madde 7- Lastiksiz kamyonların seyir ve seferden men'i. (müttefikan kabul)”

“Madde 8- Lüks otomobillerin kemakân gümrüğü tâbi tutulmasıyla beraber otobüs ve yük kamyonlarının gümrük resminin tahfifi. (üç grup müttefikan kabul. Tüccar grubu bilümüm otomobillerin gümrük resminden muafiyetinde ısrar)”

“Madde 9- Tayyare ile posta nakliyatı icrasına müsaade olunması ve hututi havaiyemizde merakib-i havaiye işletmek hakkının Türk Şirketlerine ve Türk teb'asına tahsisi. (müttefikan kabul)”

(dd) Vesait-i Muhabere Mes'elesi

“Madde 1- Posta ve telgraf vesaitinin tanzimi, kaza, nahiye ve karyelere kadar posta irtibatının tevsii. Lakaydisiyle taahhürata sebebiyet verenler hakkında ahkâm-ı kanuniyenin şiddetle tatbiki. (müttefikan kabul)”

“Madde 2- Telgraf ücretlerinin hadd-i itidale tenzili, gazetelere ait telgraf kelimelerinin yirmi paraya indirilmesi ve gazete posta ücretlerinin yüzde elli tenzili. (müttefikan kabul)”

“Madde 3- Memleketin her tarafına şâmil olmak üzere şimdiden ticaret merkezlerimizde telefon ve muhaberat şebekeleri teşkilinin tesrii hususuna hükümetce itina olunması. (müttefikan kabul)”

“Madde 4- Bazı mahallerde esasen tesis edilmiş ve birçok mahallerde de tesis edilecek telgraf merkezlerinin varidatı masarifine takabül etmediği kaydiyle sed veya ihmali câiz olamayacağından bu bâbda da tedabir-i lâzime ittihazı. (müttefikan kabul)”

“Madde 5- Muamelât-ı ticariyede teshilat ve fevaîdi memalik-i muhtelifedeki tecaribi adidesiyle sabir olan (posta çek usulü) ile (posta tediye emirleri) ve buna mümasil müfid yeniliklerin postalarımızda da tatbik ve icrası ve evvelce olduğu gibi telgraf havalesi usulünün tatbiki. (müttefikan kabul)”

“Madde 6- Telgrafların posta ile sevki zarureti hasıl olduğu takdirde sahibinin haberdar edilmesi ve ücretinin iadesi. (müttefikan kabul)”

“Madde 7- Telsiz telgraf istasyonlarının memleketimizde dahi taksir-i adedi suretiyle muhaberatın tesiri. (müttefikan kabul)”

“Madde 8- Şömendöfer, tramvay, elektrik, telefon şirketleri gibi hidematı umumîyeden birini ifâ eden müesseselerin hükümetle imza ve teati ettikleri mukavele ve şartnameler ve tamamî-î riayetlerinin temini. (müttefikan kabul)”

(3) Sanayi Grubunun İktisat Esasları

(ee) 1- Gümrüklerde Himaye Usulü

“A- Memleketimizde ihtiyaclarımıza kâfi bir derecede imâl olunan emtianın hariçten ithaline ağır gümrükler vaz'ı suretiyle mümanaat olunması. (müttefikan kabul)”

“B- Memleketimizde mevcut ve ihtiyacata kâfi olan mevadd-ı ibtidâiyenin ağır gümrük resimleri vaz' iyle hariçten ithalinin men' i ve bilakis memleketimizde mevcut olmayıp

sanayiimize lâzım olan mevadd-ı ibtidâîyenin gümrük resminden muaf olarak ithalinin temini. (müttefikân kabul)”

“C- Bilümun sanayi için lâzım gelen makine ve makine aksamının gümrükten muafiyeti. (müttefikân kabul)”

“D- Memlekette ne mamül ve ne gayr-ı mamül bulunmayan asâr ve semerat-ı san'at ın ve bize lâzım olanların bilâ resim ve hafif gümrük resmiyle ithali. (ekseriyetle kabul)”

(ff) 2- Teşvik-i Sanayi Kanunu Hakkında

“A- Teşvik-i Sanayi Kanununun yedinci maddesinin beşinci fıkrasında bahsolunan mevadd-ı ibtidâîye cetvelinin san'atın hakikî ihtiyaçlarına muvafık şekilde ve sanayi erbabının re'yi alınarak tesbit edilmesi. (müttefikân kabul)”

“B- Kanundaki vergi muafiyâtinin tevsian tatbiki. (zürra ekalliyetle, diğer gruplar ekseriyetle kabul)”

“C- Hükümet mübâyaatında mamûlat-ı dahiliyenin fiyat farkı yüzde yirmi derecesinde bile olsa, mamûlat-ı hariciyeye tercihi ve münakasalara iştirâk edecek ecnebî mallarının birinci şartı olarak gümrüklenmiş mallardan olması. (müttefikân kabul)”

“D- Sinaî müesseseler ve müstemilâtının tesis ve tevsii için taraf-ı devletten beş dönüme kadar arazinin meccânen terkiyle tasarruf senedi verileceğine dair olan hükm-i kanunun infaz ve tatbiki. (müttefikân kabul)”

“E- Teşvik-i Sanayi Kanunu müsaadeleriyle muafiyetin yalnız Türkiye teb'asına tahsisi ve Türk sanayi şirketleri için de şirket sermayesinin en az yüzde yetmiş beşi Türkler elinde bulunanlara bahşı. (ekseriyetle kabul)”

“F- Teşvik-i sanayi kanununun mütebaki müddeti olan beş seneden maada ayrıca yirmi beş sene daha temdididi. (müttefikân kabul)”

“G- Her sene meşherler açılması ve mümtaz erbâb-ı sanayiin mükâfatlandırılması. (müttefikân kabul)”

“H- Kadın ve erkek bilümun ahali, memurin-i mülkiye ve askeriyenin yerli mamûlat ve mensucat kullanmasının mecbûri olması. (müttefikân kabul)”

(gg) 3- Yollar Ve Vesait-i Nakliyede Hususî Tarife

“A- Türkiye' nin vâsi' demiryollarına mâlik olmasının ve sanat merkezleri olan büyük şehirler ve limanlarla dahildeki kasabalar arasında şömendöfer, yoksa herhalde şoseler yapılmasının müstacelen temini. (müttefikân kabul)”

“B- Mevcut Şömendöfer ve vapur idarelerinin yerli mamulât ve masnuatı nakilde hususî tarifenin tatbikini temin için hükümetin sarf-ı mesaî etmesi ve bundan böyle inşa olunacak şömendöferler şartnamesine işbu kaybın behemehâl ithali. (müttefikân kabul)”

(hh) 4- Sanayi Bankaları

“A- Erbâb-ı sanayie kredi yapmak için behemehâl bir sanayi bankasının tesisi. (zürra' ekseriyetle, diğer gruplar müttefikân kabul)”

“B- Ziraat ve köy bankaları hariç olmak üzere hükümetin elyevm Türkiye'de mevcut imtiyazlı ve hususî bankalar nezdinde teşebbüsât-ı müessirede bulunmak suretiyle birkaç bankadan birer miktar sermaye tefrik ettirerek husule gelecek mühimce bir sermaye ile bir sanayi bankasının küşadının temin ile memleketteki sanayie mahsus mütedavil sermayenin tevsî ve tezyidine çalışılması. (işçiler red, diğer gruplar müttefikân kabul)”

(ii) 5- Tedrisat-ı Sınaiye

“A- Sanayi mekteblerinin her muhitin ihtiyacat ve kabiliyetine göre, tesisi ve tedrisatın İktisat Vekâletinin Sanayi Müdüriyet-i Umumîyesi gibi mütehasıs bir merkez de tevhidî ve tedrisatın bilhassa amelî bir şekle ifrağı. (müttefikân kabul)”

“B- Sanayi çırak mekteblerinin açılması. (müttefikân kabul)”

“C- Usta kurslarının açılması. (müttefikân kabul)”

“D- İhtisas için memleketimiz Mekâtib-i sınaiyesinden mezun olanların Avrupa'ya gönderilmesi ve tahsil-i tâlisini memleketimizde ikmâl etmiş olanlardan sanat mühendisleri yetiştirilmesi. (müttefikân kabul)”

(jj) 6- Sanayi Odaları

“A- Her liva ve kaza dahilinde bir sanayi odası küşadı. (müttefikân kabul)”

“B- Her sanayi odası arasında ciddî rabıtalardan temin eylemek. (müttefikân kabul)”

“C- Makarr-ı hükümette bütün sanayi odalarının merbut olduğu büyük bir merkezî Sanayi Odası tesisi. (ekseriyetle kabul)”

“D- Esnaf cem'iyet ve loncalarının tesisi. (işçiler red, diğer gruplar ekseriyetle kabul)”

“E- Emvâl-i metrukeye kalan müessesat-ı sınıaiyyenin bilhassa sanat erbabına verilmesi ve sanayi mühitlerinin inhilâlden vikayesi. (işçiler red, diğer gruplar ekseriyetle kabul)”

“F- İhtirâ berâtlarının yeniden tetkik ve tâdili ve alâmet-i farika kanununun islahı. (ekseriyetle kabul)”

(4) İşçi Grubunun İktisat Esasları

“Madde 1- Amele namiyle hitab edilmekte olan kadın ve erkek erbab-ı sây ameleye bundan böyle işçi denilmesi. (müttefikane kabul)”

“Madde 2- Sarî hastalıklar ve bilhassa verem son zamanlarda işçiler ve umum muhtacin ve ailelerinde pek ziyade tahribat yaparak ırkın özünü mahvetmekte olduğundan, hasılâtı tesis edilecek verem tecrithaneleri, sanatoryumlar, emzikhaneler ve hastahanelerin masraflarına karşılık tutulmak üzere (Sihhat vergisi) namiyle bir verginin temettü vergisine bir miktar zammı. (işçiler, çiftçiler müttefikane kabul, sanayi ekseriyetle kabul, ticaret red)”

“Madde 3- Meb'us ve belediye intihâblarında temsil-i meslekî usulünün kabulü. (üç grup ekseriyetle kabul, ticaret red)”

“Madde 4- Dernekler yani sendikalar hakkının tanınması. Tatil-i eşgâl kanununun yeniden işçiler, hakkını tanımak üzere tetkik ve tanzimi. (müttefikane kabul)”

“Madde 5- Ziraatten maada sanayi işçileriyle bilümmü işçiler için (bir saat) istirahat müddeti hariç olmak üzere çalışma müddetinin sekiz saat olarak kabulü. (müttefikane kabul)”

“Madde 6- Sekiz saat çalışan bir işçinin gece dahi çalıştırılmasına mecburiyet hasıl olduğu takdirde yalnız dört saat çalıştırılacak ve tam gündelik alacak. Yalnız gece çalıştırılan işçiler gündüz işçi gibi sekiz saat çalışır, fakat iki kat gündelik alır. (birinci fıkra müttefikane kabul, ikinci fıkra üç grup red, işçiler ısrar)”

“Madde 7- Maden ocaklarında çalışan işçilerin altı saatlik mesaisinin bir gündelik itibar olunması. Ve maden ocaklarında onsekiz yaştan dün olanlarla kadınların çalıştırılmaması. (müttefikane kabul)”

“Madde 8- Alelümüm sanat müesseselerinde ve gümrüklerde on iki yaşını ikmâl etmeyen çocukların çalıştırılmaması için leylî ve meccanî müesseseler açılması ve azamî dört saat çalışma ile hafif işlerde çalıştırılmalarına müsaade edilmesi. (üç grup müttefikane kabul. İşçiler on iki yaşını bitirmemiş çocukların alel'itlak çalıştırılmamasında ısrar)”

“Madde 9- Sanat müesseselerinde, matbaalarda ve gümrüklerde üç ay çalışan bir işçiye (sabit işçi) denilmesi. (üç grup müttefikan kabul, ticaret red)”

“Madde 10- Bilümun müesseselerde sabit işçi olarak istihdâm edilen kadınlara doğurmazdan evvel ve sonraya ait olmak üzere sekiz hafta ve her ay üç gün izin verilmesi. Ve bu gündelikleriyle aylıklarının tamam verilmesi. (müttefikan kabul)”

“Madde 11- Bilümun işçi gündeliklerinin memleket maişetiyle mütenasib olarak hadd-i asgari miktarının her üç ayda bir defa dernekler teşekkül edinceye kadar işçi mümessilleri hazır olduğu halde belediye meclislerince tayiniyle müesseseler tarafından vacib-ül-iitibâ' olmak üzere neşir ve ilânı. (müttefikan kabul)”

“Madde 12- İşçi gündelik ve aylıklarının umum müesseselerde nakden ve muntazamman verilmesi. (müttefikan kabul)”

“Madde 13- Haftada bir gün işçilere istiharat müddetinin verilmesi ve hafta tatilinin Cuma günü kabulü. (müttefikan kabul)”

“Madde 14- (Bir Mayıs) gününün Türkiye İşçileri bayramı olarak kanunen kabulü. (sanayi ve işçi müttefikan, çiftçi ve tüccar ekalliyetle kabul)”

“Madde 15- Sabit işçilerin hafta tatilleriyle resmî günlerde ve işçi bayramı gününde gündeliklerinin tam verilmesi. Umumî tatil günlerinde işçileri çalıştırmak hasıl olduğu takdirde iki kat gündelik verilmesi. (birinci fıkra üç grup tarafından red, işçiler tarafından ısrar, diğerleri müttefikan kabul)”

“Madde 16- Umum sanat müesseselerinde ve gümrüklerde ve matbaalarda ve şirketlerde müstahdem işçilerin hastalandıkları takdirde üç aya kadar gündeliklerinin tam verilmesi. Ve üç ay hastalanan ve hastalığı şifa bulmayan bir illetle malül olduğu tahakkuk eden işçilerin işten çıkarıldıkları takdirde müesseselerin iktidar-ı malîyesi ile mütenasib ikramiyeler vermeleri (birinci fıkra üç grup tarafından red, işçiler ısrar, diğer fıkra müttefikan kabul)”

“Madde 17- Evlenecek işçilere gündelikleri verilmek şartıyla bir hafta izin verilmesi. (müttefikan kabul)”

“Madde 18- Bir sene iş başında bulunan işçilere senede bir ay izin verilmesi ve gündeliklerinin tam itâsı. (üç grup red, işçiler ısrar)”

“Madde 19- Daimî büyük sanat müesseselerinde, gümrüklerde, şömendöfer, elektrik ve tramvay gibi şirketlerde, maden ocaklarında çalıştırılan işçilerin kaza ve ihtiyarlık dahil olduğu

halde hayat sigortasına rabıtları ve sigorta ücretinin müessesese sahibleriyle işçiler tarafından yarıyarıya verilmesi. Ve derneklerin koyacağı tekaüdiye hakkının müesseselerce tanınması. (müttefikân kabul)”

“Madde 20- İş başında sakatlanan umum işçilerin sermayedârlar müesseseler tarafından hayatlarının emniyet altına alınması. (üç grup red, işçiler ısrar)”

“Madde 21- İki yüz elli işçi kullanan fabrikalar, şirketler müesseseleri içinde veya yakında bir dispanser, maden ocaklarıyla büyük kıt' ada ormanları işleten ve ormanlarda fabrika yapan sermaye sahiplerinin veya şirketlerin ve tuzlaların civarında birer hastahane ve maden ocaklarında işçiler için behemehâl birer parasız hamam yapmalarına mecbur tutulmaları. (müttefikân kabul)”

“Madde 22- Sanayi ve mesaî müdüriyeti umumîyesinde bir mesaî Heyeti teftişiyesinin ihdası ve bu heyete birlikler ittihadından müşavir kabulü.”

“Madde 23- Sanat müesseseleri ve işçi çalıştıran diğer müesseselerin mevcut sıhî nizamlara tevfikân daimî surette sıhhiye memurları tarafından teftiş ettirilmesi ve hastahanelerin yapılması.”

“Madde 24- Büyük sanat müesseseleriyle, şirketler, madenler, tuzlalar ve büyük kıt'ada orman işletenler ve bu ormanlar civarında fabrika yapanların müesseseleri yakınında işçileri için sıhî evler yapmalarına mecbur tutulması veya ev kirası zammı vermeleri. (üç grup müttefikân, tüccar grubu ekalliyetle kabul)”

“Madde 25- İşçi çocuklarının şehit çocuklarından sonra tercihan leylisanat mekteblerine meccanen kabulü. (müttefikân kabul)”

“Madde 26- Memlekette açılacak bütün işlerin Türk erbab-i sây ve ameline tahsisi. (müttefikân kabul)”

“Madde 27- Memleket dâhilinde ticaretin tamamen serbest bulunması ve inhisar şeklinde imtiyaz verilmemesi. (müttefikân kabul)”

“Madde 28- İnhisar suretiyle memleketimizde icra-yi ticaret etmekte olan tütün rejisi inhisarın hemen ilgası. (ve imtiyazlı ecnebî müesseselerinin devletleştirilmesi). (birinci fıkrası müttefikân kabul, sonuncu fıkrası yalnız işçiler tarafından kabul, diğer gruplar red)”

“Madde 29- Ham eşya ve memleketimizde mebzulen yetişen, birinci derecede ihracat mevâddı meyanında bulunan tütün, pamuk, palamut, üzüm, incir ve ikinci derecedeki yün,

tiftik, deri gibi mevâddın işlenmedikçe ihracının kat'iyen men'i. İhracı halinde de ağır ihracat resmine tâbi tutulması. (sanayi ve işçi müttefikan kabul, tüccar ve çiftçi grupları: Buna müteallik mukarreratı nakzetmemek üzere tabını müttefikan taleb)”

“Madde 30- Temettü kanununun servet ve kazanç itibariyle her ferde gelir üzerine tarhını temin eden bir kanunun tanzimi (ve bu meyanda işçilerin temettü vergisinden kat'iyen afvı ve onbin lirayı müteceviz sermaye üzerine müterakki sermaye ve miras vergisinin ihdası) (birinci fıkra müttefikan kabul, diğer iki fıkra üç grup tarafından red, işçiler ısrar)”

“Madde 31- Hiç bir asrî zihniyete uymayan esnaf talimatnâmesinin ilgasıyla cemiyet teşkili hakkının her sınıf halka kanun mucibince bahşedilmesi. (müttefikan kabul)”

“Madde 32- Gediklerin, kabzımallığın, sırık hamallığının kat'iyen ilgası. Limanlarda, gümrüklerde kâhya vesair namlarla işçinin hukukunu kaybettiren ve memlekette işçiyi istibdatla kullanan kimselerin faaliyetlerine meydan verilmemesi. (müttefikan kabul)”

“Madde 33- Müesseseler tarafından her sene işçilere verilecek ikramiyenin müsavatla tavrı. (üç grup müttefikan kabul, tüccar ekalliyetle kabul)”

“Madde 34- Ziraat işlerinde kullanılan işçiler yukarıdaki maddelerin ahkâmından müstesnâdır. (müttefikan kabul)”

(5) İfade-i Mahsusa

“Her grupta teşekkül eden İhtisas Encümenlerince tetkik edilen ve doğruca Divan-ı Riyasete verilen diğer birçok kıymetli lâyhâlarda başkaca ve aynen hükümete takdim edilmiş ve İktisat Kongresi Heyet-i Umumîyesince kabul edilen yukarıdaki kararlar dahi Encümenimizce tasnif ve tesbit olunmuştur.”

İktisat Kongresi ve Mazbata Encümeni

Reisi:

Manisa Sanayi Murahhası

Kâzım Karabekir

Mazbata Encümenine memur murahhas azâlar:

“Ziraat grubundan: Kani (Manisa), Lütfi Arif (Akhisar ve Kırkağaç), Mollazade Süleyman (Afyon Karahisar)”

“ Ticaret grubundan: Mahmut (Gediz), İbrahim Hakkı (Zonguldak ve Bartın), Hamit Şevket (Ödemiş)”

“Sanayi grubundan: Sezaî (İzmir), Ahmet Şerif (İstanbul), Mahir Arif (İstanbul)”

“İşçi grubundan: Aka Gündüz (Kütahya), M. Şefik (Afyon Karahisar), Haydar Rüştü (Gümüşhane)”

